

*Наукові
перспективи*

Журнал
видається
в рамках
роботи
Видавничої
групи

ISSN 2786-5274 (Print)
DOI:10.52058/2786-5274-2021-2(2)

Людина та суспільство через призму науки

Наукові інновації та передові технології

СЕРІЯ "ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ"

СЕРІЯ "ЕКОНОМІКА"

СЕРІЯ "ПРАВО"

СЕРІЯ "ПЕДАГОГІКА"

СЕРІЯ "ПСИХОЛОГІЯ"

№ 2(2) 2021

**Громадська наукова організація
«Всеукраїнська Асамблея докторів наук із державного управління»**

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

«Наукові інновації та передові технології»

*(Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*

Випуск № 2(2) 2021

Київ – 2021

Public scientific Organization
«Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration»

within the work of the Publishing Group «Scientific Perspectives»

***«Scientific innovations
and advanced technologies»***

*(Series «Public Administration», Series «Law», Series «Economics»,
Series «Psychology», Series «Pedagogy»)*

Issue № 2(2) 2021

Kyiv – 2021

ISSN 2786-5274 Print

УДК 001.32:1 /3/(477)(02)

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2))

**«Наукові інновації та передові технології» (Серія «Державне управління»,
Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»):
журнал. 2021. № 2(2) 2021. С. 246**

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 24962-14902Р від 13.09.2021 р.**

**Журнал видається за наукової підтримки: ПВНЗ Університет Новітніх Технологій, громадської організації
«Асоціація науковців України», громадської організації «Християнська академія педагогічних наук України»
та громадської організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання».**

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази

Index Copernicus, міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible.

Журнал заснований з метою розвитку вітчизняного наукового потенціалу у галузях державного управління, права, економіки, психології, педагогіки та його інтеграції у світовий науковий простір, шляхом оприлюднення результатів наукових досліджень.

Головний редактор

Романенко Євген Олександрович - доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, проректор з наукової роботи Національного авіаційного університету, Президент громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Заступник головного редактора

Жукова Ірина Віталіївна - кандидат наук з державного управління, доцент, проректор з наукової роботи ПВНЗ Університет Новітніх Технологій, виконавчий директор президії громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

- **Арошидзе Паата** — доктор економічних наук, професор, Асоційований професор Державного університету імені Шота Руставелі (Грузія)
- **Балахтар Катерина Сергіївна** — доктор філософії (PhD) за спеціальністю 053. Психологія, старший викладач кафедри іноземних мов в Національному університеті ім. О. О. Богомольця (Київ, Україна)
- **Бахов Іван Степанович** — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)
- **Бельська Тетяна Валентинівна** — доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри менеджменту Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості (м. Київ, Україна)
- **Бодров Володимир Григорович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
- **Вергун Андрій Романович** — доктор медичних наук, доцент кафедри сімейної медицини, лікар-хірург вищої категорії, антиплагіатний експерт, старший інспектор наукового відділу, відповідальний за виявлення плагіату в наукових і навчально-методичних працях Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (Львів, Україна)

- *Вовк Вікторія Миколаївна* — кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Державного університету ім. Станіслава Сташіца в Пілі (м. Піла, Польща)
- *Гбур Зоряна Володимирівна* — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика (Київ, Україна)
- *Гвожджевiч Сильвія* — кандидат наук, кафедра адміністрації та національної безпеки Державної професійної вищої школи ім. Якуба з Парадижу в Гожуві-Великопольському (Польща)
- *Головач Наталія Василівна* — кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Гуменникова Тамара Рудольфівна* — доктор педагогічних наук, професор, директор Придунайської філії Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Дацій Олександр Іванович* — доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Дегтяр Андрій Олегович* — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та підприємництва Національного аерокосмічного університету імені М.С. Жуковського, Заслужений діяч науки і техніки України (Харків, Україна)
- *Дегтяр Олег Андрійович* — доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова (Харків, Україна)
- *Долгова Олена Миколаївна* — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- *Жуковський Василь Миколайович* — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови Національного університету "Острозька академія" (Рівне, Україна)
- *Журавльова Лариса Петрівна* — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Поліського національного університету (Житомир, Україна)
- *Заросило Володимир Олексійович* — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ "Міжрегіональна Академія управління персоналом" (Київ, Україна)
- *Заячківська Оксана Василівна* — кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- *Іванілова Оксана Анатоліївна* — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, (Київ, Україна)
- *Ільїна Анастасія Олександрівна* — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і адміністрування Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)
- *Інжієвська Леся Анатоліївна* — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
- *Ічанська Олена Михайлівна* - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- *Кайдашев Роман Петрович* — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Кардаш Оксана Любомирівна* — кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інституту автоматизації, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна)
- *Коваленко Олена Михайлівна* — кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки НАПН України (Київ, Україна)
- *Козаченко Олександр Іванович* — кандидат юридичних наук, Старший науковий співробітник, професор кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Корнієнко Петро Сергійович* — доктор юридичних наук, доцент, адвокат, заступник першого проректора по роботі з коледами, професор кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)
- *Кошова Світлана Петрівна* — кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління охороною здоров'я Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика (Київ, Україна)

- *Кравчук Володимир Миколайович* — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- *Литвиненко Віктор Іванович* — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Навчального наукового інституту права Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Лич (Назарук) Оксана Миколаївна* — кандидат психологічних наук, доцент, член-кореспондент української академії акмеології, член громадської спілки «Національна психологічна асоціація», доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- *Лігоцький Анатолій Олексійович* — доктор педагогічних наук, професор (Київ, Україна)
- *Марушева Олександра Анатоліївна* - доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління та інформаційного менеджменту ПВНЗ Університет Новітніх Технологій (м. Київ, Україна)
- *Мідельський Сергій Людвигович* — професор, Академік Президент Регіональної Академії Менеджменту (Казахстан)
- *Міхальський Томаши* — доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща)
- *Мізюк Вікторія Анатоліївна*— кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)
- *Миргород-Карпова Валерія Валеріївна* — кандидат юридичних наук, заступник директора з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)
- *Муравйов Кирило Володимирович* — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Недбалек Карел* — доктор філософії (PhD) в галузі права, доцент, професор Європейського професійного докторату, MBA, адвокат (Чехія)
- *Нікульчев Микола Олександрович* — доктор богословських наук, кандидат філософських наук, професор, доцент кафедри історії та права ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (Покровськ, Донецька область, Україна)
- *Новак-Калаяєва Лариса Миколаївна* — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна)
- *Орлова Наталія Сергіївна* — доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (Харків, Україна)
- *Павлов Костянтин Володимирович* — доктор економічних наук, професор, професор кафедри аналітичної економіки та природокористування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Київ, Україна)
- *Помиткін Едуард Олександрович* — доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (Київ, Україна)
- *Помиткіна Любов Віталіївна* — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- *Приходькіна Наталія Олексіївна* — доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
- *Сіданіч Ірина Леонідівна* — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти (Київ, Україна)
- *Сопілко Ірина Миколаївна* — доктор юридичних наук, професор, Відмінник освіти України, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Національного Авіаційного Університету (Київ, Україна)
- *Титко Анна Василівна* — кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)
- *Трушкіна Наталія Валеріївна* — кандидат економічних наук, член-кореспондент Академії економічних наук України, дійсний член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, старший науковий співробітник відділу проблем регуляторної політики та розвитку підприємництва, Інститут економіки промисловості НАН України (Київ, Україна)
- *Турчинова Ганна Володимирівна* — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
- *Федоренко Владислав Леонідович* — доктор юридичних наук, професор, DrHb - доктор хабілітований наук правничих (Польська академія наук), Заслужений юрист України, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (Київ, Україна)

- *Фещенко Олена Леонідівна* — кандидат економічних наук, доцент, Заступник директора з науково-педагогічної та навчально роботи Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, (Київ, Україна)
- *Хохліна Олена Петрівна* — доктор психологічних наук, професор, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- *Чаусова Тетяна Володимирівна* — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
- *Чернуха Надія Миколаївна* — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
- *Чумак Оксана Володимирівна* — доктор економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики», (Київ, Україна)
- *Якимчук Аліна Юріївна* — доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- *Яковицька Лада Савелівна* — доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Державне управління» 10

Гбур З.В., Завада О.Г. 10
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Дегтяр А.О., Бублій М.П. 22
*ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ З РОЗВИТКУ
ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ*

Круглов В.В. 34
*УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО
ПАРТНЕРСТВА*

Марушева О.А., Медведчук О.В. 46
*ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ
ЕЛЕКТРОННОЇ СИСТЕМИ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА*

Статівка Н.В. 61
*МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
МОНЕТАРНИХ ПРОЦЕСІВ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ*

СЕРІЯ «Право» 72

Романенко Є.О. 72
*ПРАВОВИЙ ЗМІСТ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ НА 2022–2025 РОКИ*

Іляшко О.О., Федоренко М.В. 86
*ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОЗАЦТВА, КОЗАЦЬКОЇ
ДЕРЖАВИ ТА ОСНОВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ НА УКРАЇНСЬКИХ
ЗЕМЛЯХ У КІНЦІ XV СТ. – XVI СТ.*

Кудлай І.В., Бабіна В.О., Моїсєєва Т.М. 101
*ПРОБЛЕМИ ЄДНОСТІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ТА КУЛЬТУРИ В
КОМУНІКАТИВНИХ ВІДНОСИНАХ ЕПОХИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ*

Федоренко В.Л., Жукова І.В., Щурба М. 116
*ДЕЯКІ ПИТАННЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ ЄС З
ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ ТА ФІНАНСУВАННЮ
ТЕРОРИЗМУ*

Циганов О.Г. 125
*ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ
БЕЗПЕКИ АВСТРІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ*

СЕРІЯ «Економіка» 135

Застрожнікова І.В., Самофалов Д.В. 135
*СУЧАСНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В ОБ'ЄДНАНИХ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ*

Пшинка Г.В., Гетьман Л.Г. 144
*ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В
СУЧАСНОМУ РІТЕЙЛІ*

Трушкіна Н.В., Шкригун Ю.О. 152
*УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В
ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ*

СЕРІЯ «Психологія» 167

Вдовіна О.О. 167
*ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗВО ДО
ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ*

Захаренко Л.М., Юрченко-Шеховцова Т.І. 177
*ВІДКРИТІСТЬ НОВОМУ ДОСВІДУ ЯК ОСОБИСТІСНА ЯКІСТЬ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ*

Романенко Є.О., Помиткіна Л.В., Жукова І.В. 191
*ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ З
ТВАРИНАМИ*

СЕРІЯ «Педагогіка»

201

Малик В.М.

201

*ВИХОВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СЕРЕДОВИЩІ
КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ
МОВИ*

Матвєєва К.С., Марченко Д.Д.

211

*ПЕДАГОГІЧНІ НАВИЧКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ*

Михайленко О.В., Кміть О.В.

220

*ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ*

Юлдашев О.Х.

231

*ЧИ ПОТРІБЕН УКРАЇНІ НОВИЙ ПРЕЗИДЕНТСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ*

СЕРІЯ «Державне управління»

УДК 351

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-10-21](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-10-21)

Гбур Зоряна Володимирівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика, вул. Дорогожицька, 9, м. Київ, 04112, тел.: (044) 205-49-46, e-mail: ernest-natan@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4536-2438>

Завада Оксана Григорівна завідувач навчальним кабінетом кафедри ракетних військ факультету ракетних військ і артилерії, Національна академія сухопутних військ імені Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, Львів, 79026, тел.: (0322) 38-65-34, <https://orcid.org/0000-0002-6296-5831>

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Анотація. В контексті створення оптимального соціально-економічного середовища для сталого зростання держави особливе значення займає порядок, інструменти та напрями реалізації державного регулювання діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання. В структурі підприємницького сектору значна частка припадає на одиниці малого та середнього бізнесу (далі – МСБ), що пов'язано із їхньою властивістю швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку, високим ступенем гнучкості, можливістю збереження добросовісної конкуренції в галузях, а також здатністю оперативного реагування в контексті перманентних змін вимог і потреб споживачів. Таким чином, у науковій статті розкрито не лише ключові аспекти державного регулювання сектором МСБ, а і визначено важливість збалансованості діяльності приватного та державного секторів в контексті максимізації результативності їх роботи.

Наукова стаття являє собою оригінальне дослідження ключових методів, сучасних напрямів і цілей, а також загальної специфіки реалізації державного регулювання малого та середнього бізнесу в умовах перманентної трансформації вітчизняного соціально-економічного середовища.

Дослідження проблематики здійснювалось завдяки застосуванню методів порівняння, абстракції, аналізу та узагальнення, а також табличного і графічного моделювання.

В науковій роботі було детерміновано цілі і напрями державного регулювання МСБ, особливості трансформації регуляторного механізму під

тиском чинників соціального, економічного та політичного характеру, зокрема в умовах обмеження соціальної взаємодії, що викликана пандемією Covid-19. Авторами було охарактеризовано ознаки сучасної політики підтримки сектору МСБ, визначено недоліки діючої системи регулювання та окреслено пріоритети на майбутні періоди. Авторами було доведено, що з метою вдосконалення системи державно регулювання малого та середнього підприємництва (далі – МСП) необхідно реалізувати такі оптимізаційні заходи, як забезпечення вищого рівня доступності суб'єктів господарювання до фінансових ресурсів, необхідних для фінансування їх діяльності, проведення державних регуляторних заходів щодо підтримки збутової активності суб'єктів МСБ, стимулювання інноваційної активності, проведення заходів щодо підвищення рівня підприємницької культури і якості освіти серед населення України.

Ключові слова: малий та середній бізнес, державне регулювання, Національна економічна стратегія до 2030 року, підприємництво, фінансування, ринкова економіка.

Hbur Zoriana Volodymyrivna Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor, Professor of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Dorogozhytska St., 9, Kyiv, 04112, tel.: (044) 205-49-46, e-mail: ernest-natan@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4536-2438>

Zavada Oksana Hryhorivna Chief of Department of Rocket Forces of Faculty of Rocket Forces and Artillery of Petro Sahaidachny National Academy of Ground Forces, Master of Public Administration, Heroiv Maidanu St., 32, Lviv, 79026, tel.: (0322) 38-65-34, <https://orcid.org/0000-0002-6296-5831>, <https://orcid.org/0000-0002-6296-5831>

STATE REGULATION OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS

Abstract. In the context of creating an optimal socio-economic environment for sustainable growth of the state, the order, tools and directions of implementation of state regulation of domestic economic entities are of particular importance. In the structure of the business sector, a significant share falls on small and medium-sized businesses (hereinafter - SMEs), which is due to their ability to respond quickly to changes in market conditions, high flexibility, the ability to maintain fair competition in industries and operational ability. responding in the context of permanent changes in consumer requirements and needs. Thus, the scientific article reveals not only the key aspects of state regulation of the SME sector, but also identifies the importance of balancing the private and public sectors in the context of maximizing their effectiveness.

Goals, as well as the general specifics of state regulation of small and medium-

sized businesses in the conditions of permanent transformation of the domestic socio-economic environment.

The scientific work determined the goals and directions of state regulation of SMEs, features of the transformation of the regulatory mechanism under the pressure of social, economic and political factors, in particular in the context of limiting social interaction caused by the Covid-19 pandemic. The authors described the features of the current policy to support the SME sector, identified the shortcomings of the current regulatory system and outlined priorities for future periods. The authors proved that in order to improve the system of state regulation of small and medium enterprises (hereinafter - SMEs) it is necessary to implement such optimization measures as ensuring a higher level of access of economic entities to financial resources needed to finance their activities, state regulatory measures support sales activities of SMEs, stimulate innovation, take measures to improve the level of entrepreneurial culture and quality of education among the population of Ukraine.

Keywords: small and medium business, government regulation, National Economic Strategy until 2030, entrepreneurship, financing, market economy.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси, глобалізація, розвиток інновацій і екологічно-орієнтованого підприємництва, безпрецедентне обмеження соціальної взаємодії в наслідок пандемії Covid-19, а також підвищення ролі прибутковості виробничо-господарської діяльності як чиннику, що визначає рівень розвитку, платоспроможності і конкурентоздатності національної економіки країни, сприяють вдосконаленню сучасних концепцій управління приватним сектором господарювання. Окреслені тенденції виступають стимулами до трансформації підходів державного регулювання бізнес-процесів та діяльності суб'єктів МСП, зокрема.

В умовах динамічних змін державне регулювання МСБ це – симбіоз заходів щодо поліпшення бізнес-клімату секторів мікро-, малого та середнього підприємництва, що в сукупності являють собою специфічний набір цілей, інструментів та показників, що вимірюють результативність регуляторних заходів. В контексті посткризової стабілізації діяльності суб'єктів МСБ, а також забезпечення сталого соціально-економічного зростання України, вдосконалення механізму державного регулювання підприємництва має стати основним вектором сучасної регуляторної політики. Визначено, що запропоновані в науковій роботі реформаційні заходи є необхідними на етапі підтримки розвитку МСБ та управління постпандемічними наслідками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порядку, механізмів, підходам та інструментам державного регулювання МСБ, проблемам зниження ефективності державної регуляторної політики, дестабілізації малого і середнього підприємництва в Україні, а також створенню умов для перманентного збільшення масштабів неофіційного сектору господарювання в постпандемічних умовах присвячено праці багатьох науковців, зокрема таких, як В. Бодров [1], З. Варналій [2], О. Ватаманюк,

Л. Воротіна, Л. Ганущак-Єфіменко, Д. Гаркуша [3], В. Гейць, В. Гура, С. Дрига, Я. Кондратюк [4], І. Мазур [5], К. Нікітенко [6], А. Шегда та ін.

В. Бодров дослідив державне регулювання бізнес-процесів України в контексті сучасних трансформацій, зокрема становлення інформаційного суспільства, діджиталізації, а також динамічних технологічних змін. Автор визначає, що ефективно державне регулювання та публічний менеджмент здатні обмежити вплив бюрократії на діяльність МСП, а також значно знизити руйнівний вплив посередницьких структур на процеси прийняття та практичного втілення бізнес-рішень. Отже, в сукупності це допоможе на шляху досягнення цілей інклюзивного розвитку [1, с. 29]. З. Варналій визначив, що державне регулювання МСБ ефективним є за умови проведення перманентних заходів щодо детінізації бізнесу. В умовах добросовісної конкуренції симбіоз ефективної державної регуляторної політики сектором МСБ та політики детінізації «сприятиме збільшенню національного інвестиційного потенціалу, рівня його реалізації, забезпечить позитивний ефект для бюджетної сфери, довгострокову стабільність і зорієнтованість національної економіки на стратегічний розвиток, зміцнення економічної безпеки держави» [2, с. 68]. Л. Ганущак-Єфіменко, Д. Гаркуша та ін. досліджують методи державної підтримки МСБ в Україні. Дослідники визначають, що сучасні інструменти державної допомоги доцільно спрямовувати на поліпшення технологічного рівня виробництва, зокрема інноваційність та енергоефективність діяльності [3, с. 34]; це допоможе максимізувати результативність державної регуляторної політики у довгостроковій перспективі. Л. Воротіна, О. Ватаманюк, С. Дрига та ін. дослідили об'єктивну потребу у застосуванні фінансових та кредитних інструментів впливу на розвиток суб'єктів МСБ України, визначили важливість поширення фінансових механізмів регулювання підприємницької діяльності в структурі державної регуляторної політики. І. Мазур, В. Гура, Я. Кондратюк та ін. дослідили механізм підприємницької мотивації в контексті реалізації державного регулювання; науковці визначили чинники і мотиви, що стимулюють розвиток МСБ [5, с. 20], а також фактори дестимулювання підприємницької діяльності, які в умовах низько ефективного державного регулювання сприяють тінізації національної економіки [5, с. 22; 4, с. 84]. К. Нікітенко в своїх науковій роботі зазначила, що «в наслідок ефективної реалізації фінансового механізму в структурі державного управління МСБ можливо досягнути потужного товарно-споживчого, інвестиційно-інноваційного та інституційно-соціального ефектів» [6, с. 771].

Теоретичні основи державного регулювання діяльності МСП, а також методичні аспекти реалізації державної регуляторної політики та політики підтримки МСП в контексті забезпечення сталого економічного зростання аналізують у своїх працях такі зарубіжні вчені, як С. Брю, П. Друкер, Х. Міленбуш, С. Паркер, Дж. Стігліц, Д. Сторі, А. Хоскінг та ін.

Метою статті є дослідження сучасних напрямів, цілей, а також загальної

специфіки реалізації державного регулювання МСБ в умовах перманентної трансформації вітчизняного соціально-економічного середовища. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження було сформовано та вирішено важливі наукові та практичні завдання, зокрема:

–охарактеризувати сутність, цілі та напрями реалізації державного регулювання МСП в Україні;

–проаналізувати динаміку розвитку сектору МСБ під впливом державної регуляторної політики;

–визначити перспективні шляхи підвищення ефективності державного регулювання підприємництва в контексті формування оптимального для сталого економічного зростання України бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу. В умовах динамічних змін сектор малого та середнього бізнесу отримує додаткові пріоритети, серед яких є значний рівень гнучкості та мобільності діяльності, пристосовуваність до мінливості потреб споживачів та держави, як ключових суб'єктів економічних відносин, вища адаптованість виробничо-господарської діяльності до трансформацій у національній економіці держави в порівнянні із великими підприємствами та корпораціями. В сукупності ці ознаки стверджують про необхідність підтримки сектору МСП, а також створення сприятливих умов та оптимального бізнес-клімату для сталого розвитку суб'єктів малого і середнього бізнесу. Таким чином, сьогодні активізація діяльності МСБ повинна стати основним вектором державної регуляторної політики в контексті проведення структурних змін, модернізації національного господарства та виходу із постпандемічної кризи.

В контексті сприяння діяльності суб'єктів МСБ державне регулювання доцільно трактувати як самостійний вектор економічної політики країни, об'єктивними цілями якого є:

–по-перше, запровадження правил та формалізованого порядку взаємодії між суб'єктами бізнес-середовища. Індикатором результативності запропонованих органами влади правил є створення реальних можливостей передбачувати тактику дій суб'єктів бізнес-простору та зменшувати ризики, пов'язані з невизначеністю поведінки учасників економічних відносин (регулювання контрактів, прав власності, визначення припустимих інструментів конкуренції тощо);

–по-друге, забезпечення стабільного росту не лише приватних доходів суб'єктів МСБ, а і доходів держави, необхідних для виконання покладених на органи влади функцій, збереження конкурентоздатності країни, а також підвищення фінансової стійкості у довгостроковій перспективі;

–по-третє, забезпечення державного впливу на структурні зміни в економіці країни (співвідношення мікро, малого, середнього та великого бізнесу, галузеву структуру, стан конкуренції тощо) та корегування результатів діяльності окремих видів бізнесу. Задля досягнення даної цілі держава може підтримувати суб'єктів МСБ через управління витратами бізнес-одиниць (наприклад, організація

кредитування на пільгових умовах) або підвищення доходів (здійснення державних замовлень, надання компенсацій, зокрема в умовах постпандемічної кризи, яка стала безпрецедентним явищем для вітчизняної економіки та мала виключно руйнівний вплив на недостатньо стабільну діяльність суб'єктів сектору МСБ) [7].

В контексті окреслених цілей державна політика регулювання і підтримки діяльності МСБ реалізовується у таких напрямках (рис. 1):

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МСП	<i>Напрямок 1 – фінансове регулювання: удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування; запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів МСП, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві.</i>
	<i>Напрямок 2 – регулювання фінансових відносин між державою та суб'єктами МСП: забезпечення фінансової державної підтримки МСП шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо.</i>
	<i>Напрямок 3 – регулювання соціально-економічних процесів: залучення суб'єктів МСП до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб.</i>
	<i>Напрямок 4 – правове регулювання: гарантування прав суб'єктів МСП під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів МСП та скороченню строку проведення таких процедур.</i>
	<i>Напрямок 5 – регулювання процесів інфраструктурного та ресурсного забезпечення діяльності: сприяння розвитку інфраструктури підтримки МСП; організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів МСП.</i>
	<i>Напрямок 6 – підтримка і стимулювання інноваційної, високотехнологічної діяльності: впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами МСП новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг) за умов зниження їх ресурсоемності.</i>

Рис. 1. Напрями державної політики в контексті регулювання діяльності суб'єктів МСБ

Джерело: складено автором за даними [8].

Першопричиною для вдосконалення державного регулювання МСБ в Україні є значні обсяги та стабільне збільшення частки сектору у структурі національного господарства, ріст прибутковості, кількості зайнятих осіб, а також підвищення інноваційності і ефективності функціонування сектору, що має значний вплив на загальний рівень конкурентоздатності національної економіки України. Окрім того, важливість сектору МСБ в контексті сталого економічного зростання держави пов'язана із його здатністю до насичення національного споживчого ринку якісними товарами/послугами, задоволення мінливого

індивідуального попиту та стимулювання сукупного попиту загалом, підвищення рівня добробуту населення та скорочення бідності, пом'якшення соціальної напруги у суспільстві, демократизації ринкових відносин, забезпечення соціально-економічної та політичної стабільності, а також надання сучасній економіці конкурентного характеру й послаблення монопольних тенденцій [9].

За результатами 2019 року визначено, що кількість суб'єктів великого підприємництва становила 518,0 од. (або $\approx 0,0\%$), суб'єктів середнього підприємництва – 18 129,0 од. (або 0,9%) та суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) – 1 922 978,0 од. (або 99,1%) [10, с. 19]. Проаналізований в роботі період (2015-2019 рр.) відображає результати діяльності суб'єктів МСБ до порушення макроекономічної стабільності, спричиненої пандемією Covid-19 та жорсткими для вітчизняного бізнесу карантинними обмеженнями. В контексті аналізу ефективності державного регулювання МСБ було проаналізовано динаміку таких показників, як додана вартість за витратами виробництва суб'єктів МСП, їх частка у структурі вітчизняного підприємництва в цілому, кількість суб'єктів МСП, чисельність зайнятих у секторі та кількість малих і середніх підприємств на 10 тис. населення, обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), а також чистий прибуток (збиток) суб'єктів МСП за відповідний період (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка розвитку малого і середнього бізнесу в Україні (2015-2019 рр.)

ПОКАЗНИКИ	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість суб'єктів господарювання, од.					
Усього, в т.ч.:	343 017	305 986	337 857	355 431	380 079
малі підприємства	327 814	291 154	322 920	339 374	362 328
середні підприємства	15 203	14 832	14 937	16 057	17 751
Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення, од.					
Усього, в т.ч.:	81	72	80	84	91
малі підприємства	77	68	76	80	86
середні підприємства	4	4	4	4	5
Кількість зайнятих у секторі працівників, тис. осіб					
Усього, в т.ч.:	4 181,10	4 214,50	4 252,00	4 385,20	4 799,20
малі підприємства	1 576,4	1 591,7	1 658,9	1 641,0	1 746,6
середні підприємства	2 604,7	2 622,8	2 593,1	2 744,2	3 052,6
Додана вартість за витратами виробництва суб'єктів МСП, % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності:					
Усього, в т.ч.:	58,1	62,3	62,6	64,3	66,4
малі підприємства	19,4	21,3	24,0	25,9	26,6
середні підприємства	38,7	41,0	38,6	38,4	39,8
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн.грн.					

Усього, в т.ч.:	3 105 877,6	3 846 080,9	4 778 418,6	5 690 210,0	6 008 315,3
малі підприємства	937 112,8	1 177 385,2	1 482 000,7	1 766 150,4	1 839 875,9
середні підприємства	2 168 764,8	2 668 695,7	3 296 417,9	3 924 059,6	4 168 439,4
Чистий прибуток (збиток) суб'єктів МСП, тис. грн.					
Усього, в т.ч.:	-220 963 630,1	-17 144 957,9	49 133 142,7	151 528 490,6	336 399 505,5
малі підприємства	-118 194 421,9	-32 206 794,2	-20 971 864,0	31 868 636,7	89 449 378,4
середні підприємства	-102 769 208,2	15 061 836,3	70 105 006,7	119 659 853,9	246 950 127,1
Частка МСП у структурі підприємництва, %					
Усього, в т.ч.:	≈100	≈100	≈100	≈100	≈100
малі підприємства	99,2	99,2	99,1	99,1	99,1
середні підприємства	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9

Джерело: складено автором за даними [10, с. 19].

Дані табл. 1 свідчать про наявність наступних тенденцій щодо розвитку секторів малого і середнього бізнесу в Україні:

–кількість суб'єктів МСБ у 2019 році в порівнянні із відповідним періодом 2018 року зросла на 6,9% (рис. 2). Це посприяло росту таких показників, як кількість малих і середніх підприємств на 10 тис. населення – на 8,3%, кількість зайнятих у секторі працівників – на 9,4%, додана вартість за витратами виробництва суб'єктів МСП – на 3,3%, обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг) – на 5,6%. Часта суб'єктів МСП у структурі вітчизняного підприємництва має стабільно високий рівень і становить майже 100%;

–за результатами 2019 року обсяг чистого прибутку, що в сукупності отримали малі і середні господарюючі суб'єкти, зріс на 122,0% в порівнянні із відповідним періодом 2018 року (рис. 3).

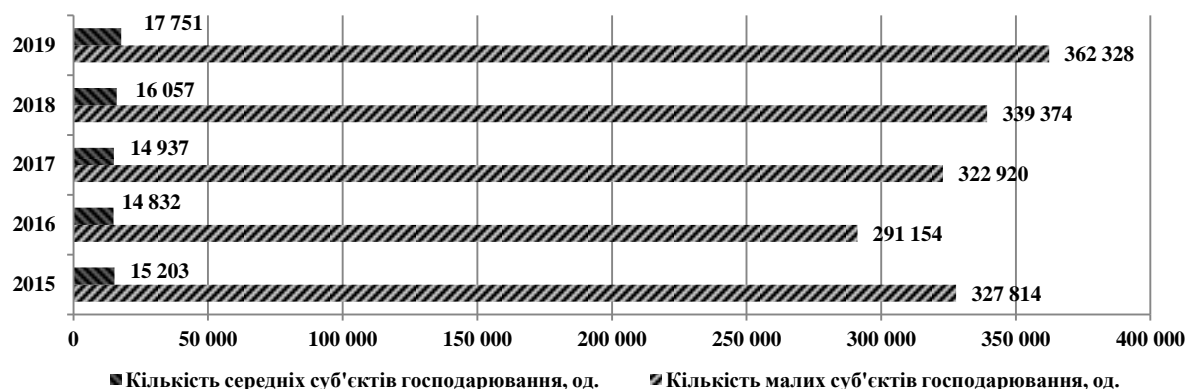

Рис. 2. Динаміка кількості суб'єктів малого і середнього підприємництва протягом 2015-2019 рр. (од.)

Джерело: складено автором за даними [10, с. 19].

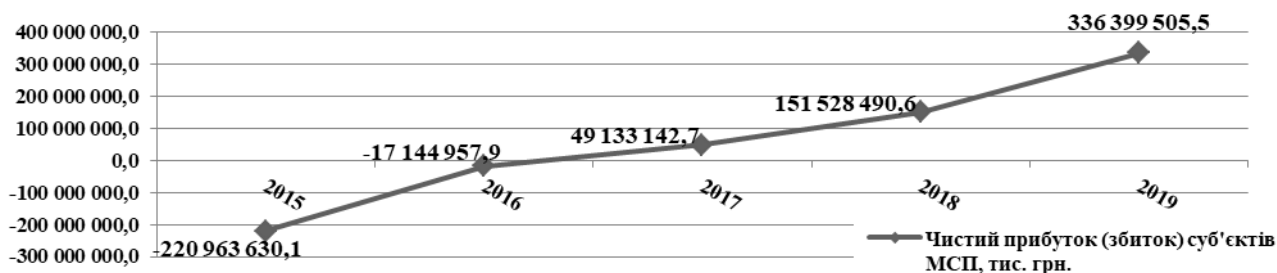

Рис. 3. Динаміка чистого прибутку (збитку) суб'єктів малого і середнього підприємництва протягом 2015-2019 рр. (од.)

Джерело: складено автором за даними [10, с. 19].

Пандемія Covid-19 внесла значні ускладнення для здійснення діяльності суб'єктами малого і середнього підприємництва. Окрім жорстких карантинних обмежень, які стали частиною державної регуляторної політики, додаткові перешкоди пов'язані із:

- обмеженням доступу господарюючих суб'єктів до ресурсів (трудових, фінансових, виробничо-господарських тощо). Більшість суб'єктів середнього підприємництва мають потребу в додатковому доступі до фінансів, необхідних для розвитку своєї діяльності. В той же час, для мікробізнесу і малого бізнесу показник потреби становить 34,0% і 40,0% відсотків відповідно. Основним питанням щодо запиту на кредити є потреба в оборотному капіталі, який бізнес не може покрити власними коштами.

- зниженням ефективності механізму захисту прав власності суб'єктів МСБ, а також недостатньою результативністю нормативно-правового регулювання діяльності;

- скороченням обсягів торгівлі, зокрема міжнародної;

- низьким рівнем розвитку механізмів щодо надання державної фінансової допомоги;

- занепадом інфраструктурного забезпечення, зниження фінансової підтримки інновацій, модернізації то осучаснення технологій виробництва. Відсутність інституційного досвіду щодо захисту прав інтелектуальної власності, слаборозвинена мережа та кластеризація підприємств не дають можливості зменшувати витрати суб'єктів МСБ на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі – НДДКР) та стримують ефективний розвиток інноваційної діяльності в Україні.

З метою зниження руйнівного впливу з боку постпандемічних кризових тенденцій та максимізації ефективності державного регулювання МСБ доцільним є:

1. Вдосконалення державної регуляторної політики в частині захисту прав власності МСБ. Необхідність проведення реформацій підтверджена низькою оцінкою України у рейтингу Economic Freedom Index 2021 (Property Rights) – 48,5 балів із 100,0 [11]. В контексті оптимізації державного регулювання доцільно не

лише оновлювати нормативно-правове забезпечення підприємницької діяльності, а і перманентно вдосконалювати порядок досудового/судового вирішення спорів щодо прав власності, чітко розмежувати права і обов'язки кожного із суб'єктів економічних правовідносин;

2. Забезпечення належного рівня доступності до фінансових ресурсів, необхідних для фінансування діяльності суб'єктів МСБ в контексті загального масштабування діяльності. У період посткризової стабілізації вітчизняного підприємництва обсяги кредитування господарюючих суб'єктів помірно, але стійко зростають. Зокрема, кредитування в сегменті малих та мікропідприємств є найактивнішим – обсяги зростали як у посткризовий період, так і під час активної фази «коронакризи». За період 06.2020-06.2021 рр. чистий портфель цих клієнтів зріс на 26,0 до 93,0 млрд грн. Державна програма компенсації відсотків та загальне зниження процентних ставок були головними рушіями нарощування кредитування сегменту МСБ. Додатковим стимулом кредитування МСБ стане затверджений урядом механізм кредитних гарантій на портфельній основі (до 70,0% боргу за кожним окремим кредитом та 50,0% за портфелем). Банки-кредитори отримують можливість перекласти частину кредитного ризику позичальника на державу. Це має усунути основну перешкоду для кредитування платоспроможного малого і середнього бізнесу – брак достатнього забезпечення [12, с. 32];

3. Проведення державних регуляторних заходів щодо підтримки збутової активності суб'єктів МСП, рівень якої знижується внаслідок недостатньої купівельної спроможності населення та складності експортування товарів. Лише 7,0% мікробізнесу, 11,% малого бізнесу та 31,0% середнього бізнесу займаються експортом [13];

4. Стимулювання розвитку сфери інновацій. Окрім того, доцільним може стати диверсифікація вітчизняної стартап-спільноти як методу інтегрування іноземних стартапів в українську стартап-екосистему;

5. Проведення заходів щодо підвищення рівня підприємницької культури і якості освіти серед населення України. Кількість компаній, що проводять внутрішні навчальні тренінги серед українського малого та середнього бізнесу, майже в 1,5 рази менше, ніж в країнах ЄС (23,0% і 37,0% відповідно). Обмежений доступ до інформації стримує розвиток працівників МСБ, а також зростання та масштабування сектору [13].

Висновки. В ході дослідження було визначено, що державне регулювання малого і середнього бізнесу передбачає застосування сукупності взаємоузгоджених регуляторних заходів, спрямованих на забезпечення фінансової, нормативно-правової, фіскальної, інституційно-організаційного підтримки підприємницької діяльності. Стратегічною метою регуляторної політики є формування оптимальних ринкових умов та сприятливого бізнес-клімату, що особливо важливо в контексті сталого розвитку малих і середніх підприємств та національної економіки загалом.

Основними завданнями державної регуляторної політики в посткризових умовах є реформування механізму захисту прав власності господарюючих суб'єктів, забезпечення малим і середнім підприємствам належного рівня доступності до фінансових ресурсів, налагодження ефективних механізмів державної фінансової підтримки, спрощення процедур кредитування МСБ, державне стимулювання збутової діяльності господарюючих суб'єктів, розвиток сфери інновацій, залучення інвестицій на проведення НДДКР, а також перманентна робота щодо підвищення рівня підприємницької культури і освіти населення України.

Література:

1. Бодров В. Г. Государственное регулирование экономики Украины в контексте глобальных технологических сдвигов. *Государственное регулирование экономики и повышение эффективности деятельности субъектов хозяйствования: сборник материалов XV Междунар. науч.-практ. конф.*, (г. Минск, 25-26 апр. 2019 г.). Минск: Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2019. С. 26–29.
2. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд / упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін.. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.
3. Ганущак-Єфіменко Л. М., Гаркуша Д. Р. Методи державної підтримки малого та середнього бізнесу в Україні. *Актуальні проблеми інноваційного розвитку кластерного підприємництва в Україні: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ , 27 березня 2020 р.). Київ: КНУТД, 2020. С. 30–35.
4. Мазур І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006. 329 с.
5. Мазур І., Гура В., Солодовнікова Х. Сучасні тренди в мотивації підприємництва: міждисциплінарний підхід. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2020. №212 (5). С. 18–26.
6. Нікітенко К. С. Фінансові механізми розвитку суб'єктів малого підприємництва України. *Вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2019. №20. С. 768–772.
7. Фертікова Т. М. Напрями вдосконалення державного регулювання малого бізнесу в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/91.pdf (дата звернення 22.08.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.89
8. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. №4618-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4618-17> (дата звернення 22.08.2021).
9. Красота О. В., Кір'єв І. С. Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8671> (дата звернення 22.08.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.2.98
10. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2019 рік: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2020. 373 с.
11. Miller T., Kim A., Roberts J. Highlights of the 2021 Index of Economic Freedom, 2021. Available at: <https://www.heritage.org/index/download> (дата звернення 22.08.2021)
12. Звіт про фінансову стабільність: червень 2021 року / Національний банк України. Київ, 2021. 48 с.

13. Національна економічна стратегія на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення 22.08.2021).

References:

1. Bodrov, V. G. (2019), "State regulation of the Ukrainian economy in the context of global technological shifts", *Gosudarstvennoe regulirovanie jekonomiki i povyshenie jeffektivnosti dejatel'nosti sub'ektov hozhajstvovanija: sbornik materialov XV Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.* (pp. 26-29). Minsk: Akademija upravljenja pri Prezidente Respubliki Belarus [in Russian].
 2. Chernjavs'kyj, S. S., Nekrasov, V. A., Tytko, A. V. et al. (2017), *Tin'ova ekonomika v Ukrai'ni: stan, tendencii', shljahy podolannja: analit. ogljad* [Shadow economy in Ukraine: state, tendencies, ways of overcoming], Nac. akad. vnutr. sprav, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
 3. Ganushhak-Jefimenko, L. M., Garkusha, D. R. (2020), "The method of state education of small and middle business in Ukraine", *Aktual'ni problemy innovacijnogo rozvytku klaster'nogo pidpryjemnyctva v Ukrai'ni: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 30-35). Kyi'v: KNUTD [in Ukrainian].
 4. Mazur, I. I. (2006), *Detinizatsiya ekonomiky Ukrayiny: teoriya ta praktyka* [De-shadowing of Ukraine's economy: theory and practice], Kyyivs'kyj universytet, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
 5. Mazur, I. I., Gura, V., Solodovnikova, H. (2020), "Current trends in the motivation of education: interdisciplinary education", *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 2012 (5), pp. 18–26 [in Ukrainian].
 6. Nikitenko, K. S. (2019), "Financial mechanisms for the development of sub-enterprises of the small enterprise of Ukraine", *Visnyk Mykolai'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V. O. Suhomlyns'kogo*, №20, pp. 768–772 [in Ukrainian].
 7. Fertikova, T. (2021), "Directions of improvement of state regulation of small business in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8899> (Accessed 22 August 2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.89 [in Ukrainian].
 8. On the development and development of the small and middle management in Ukraine: Law of Ukraine №4618-VI (2012, March 22), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4618-17> (Accessed 22 August 2021) [in Ukrainian].
 9. Krasota, O. and Kiriev, I. (2021), "Features of small entrepreneurship development under macroeconomic stability violations", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8671> (Accessed 22 August 2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.2.98 [in Ukrainian].
 10. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Dijal'nist' sub'jektiv velykogo, seredn'ogo, malogo ta mikropidpryjemnyctva za 2019 rik" [Activities of large, medium, small and micro enterprises in 2019], Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
 11. Miller, T., Kim, A., Roberts, J. (2021), Highlights of the 2021 Index of Economic Freedom, [Online], available at: <https://www.heritage.org/index/download> (Accessed 22 August 2021).
 12. National Bank of Ukraine (2021), "Zvit pro finansovu stabil'nist': cherven' 2021 roku" [Financial Stability Report: June 2021], Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
- National economic strategy for the period up to 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine №179 (2021, March 03), available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (Accessed 22 August 2021) [in Ukrainian].

УДК 351.824

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-22-33](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-22-33)

Дегтяр Андрій Олегович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та підприємництва, Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», вул. Маршала Рибалко, 51, кв. 13, м. Харків, 61099, тел.: (050) 043-38-50, e-mail: ADegtyar@3g.ua, <https://orcid.org/0000-0003-3258-447X>

Бублій Максим Петрович кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління персоналом та підприємництва, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Навчально-науковий інститут "Інститут державного управління, вул. Маршала Рибалко, 51, кв. 13, м. Харків, 61099, тел.: (050) 043-38-50, e-mail: mbubliu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1060-6404>

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ З РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

Анотація. У статті досліджено основні функції державного управління з розвитку інноваційної системи регіону. З'ясовано стратегічні цілі соціально-економічного та інноваційного розвитку регіонального рівня. До стратегічних цілей можливо віднести: підвищення рівня та якості життя населення; забезпечення стійкості соціально-економічного розвитку регіону та підвищення його конкурентоспроможності; підвищення рівня доходів населення, поліпшення житлових умов, підвищення якості та доступності освіти і медицини, якості соціального забезпечення, освоєння та благоустрій територій, поліпшення екологічної обстановки; розвиток галузей економіки, розвиток підприємницької ініціативи, виробництво конкурентоспроможної продукції, позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, бюджетна забезпеченість, підвищення продуктивності праці. Основними цілями інноваційного розвитку регіону є: створення попиту на інновації, інтеграція науки і виробництва, підготовка професійних кадрів; формування інститутів розвитку та інфраструктури; посилення міжнародної співпраці; перехід економіки на інноваційний шлях розвитку.

Визначено, що у процесі державного управління з розвитку інноваційної системи виконується ряд основних функцій: прогнозування, планування, регулювання, стимулювання, координація, контроль, моніторинг. Доведено, що результатом прогнозування є визначення інноваційної стратегії та політики на основі оцінки рівня інноваційного потенціалу регіону. Планування сприяє розробці державних програм та формування бюджету. Розробка нормативно-

правових актів, що забезпечують реалізацію державних програм є результатом застосування функції регулювання. Стимулювання сприяє направленню ресурсів у відповідні сфери розвитку інновацій. Координація забезпечує реалізацію заходів у встановлені терміни. Контроль забезпечує досягнення цільових показників державних програм. Моніторинг та оцінка результатів впливають на оцінку ефективності інноваційної політики в цілому.

Доведено, що керуючий вплив органів державної влади в рамках реалізованої інноваційної політики враховує також функціональні фактори, що проявляються в нормативному і ресурсному забезпеченні заходів інноваційної політики, і процесні фактори, що визначають результативність реалізації інноваційної стратегії і політики в регіоні. Реалізація інноваційної стратегії і політики в регіоні призводить до зміни стану інноваційного потенціалу, що, в свою чергу, враховується при внесенні коригувань в нормативні документи і подальшому їх виконанні.

Ключові слова: державне управління, функції державного управління, соціально-економічний розвиток, інноваційний розвиток, регіон, стратегічні цілі.

Diegtiar Andrii Olehovych Doctor of Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Entrepreneurship of the National Aerospace University. M.E. Zhukovsky «KhAI», Marshala Ribalko St., 51, apt. 13, Kharkiv, 61099, tel.: (050) 043-38-50, e-mail: ADegtyar@3g.ua, <https://orcid.org/0000-0003-3258-447X>

Bubliy Maxim Petrovich PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of Department of Personnel management and entrepreneurship, VN Kharkiv National University Karazina, Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration", Marshala Ribalko St., 51, apt. 13, Kharkiv, 61099, tel. : (050) 043-38-50, e-mail: mbubliy@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1060-6404>

FUNCTIONS OF THE STATE ADMINISTRATION FOR THE DEVELOPMENT OF THE INNOVATION SYSTEM OF THE REGION

Abstract. The article examines the main functions of public administration for the development of the innovation system of the region. Strategic goals of socio-economic and innovative development at the regional level are clarified. Strategic goals may include: improving the level and quality of life of the population; ensuring the sustainability of socio-economic development of the region and increasing its competitiveness; increase the level of income of the population, improve housing conditions, improve the quality and accessibility of education and medicine, the quality of social security, development and improvement of territories, improve the environmental situation; development of economic sectors, development of

entrepreneurial initiative, production of competitive products, positive balance of foreign trade, budget security, increase labor productivity. The main goals of innovative development of the region are: creating demand for innovation, integrating science and production, training professional personnel; formation of development institutions and infrastructure; strengthening of international cooperation; transition of the economy to an innovative path of development.

It is determined that in the process of public administration for the development of an innovation system, a number of main functions are performed: forecasting, planning, regulation, stimulation, coordination, control, monitoring. It is proved that the result of forecasting is the determination of an innovation strategy and policy based on an assessment of the level of innovation potential of the region. Planning contributes to the development of state programs and budget formation. The development of regulatory legal acts that ensure the implementation of state programs is the result of applying the regulatory function. Incentives help to direct resources to the appropriate areas of innovation development. Coordination ensures that activities are implemented within the established time frame. Control ensures the achievement of the targets of state programs. Monitoring and evaluation of results affect the assessment of the effectiveness of innovation policies in general.

It is proved that the managing influence of state authorities in the framework of the implemented innovation policy also takes into account functional factors that are manifested in the regulatory and resource support of innovation policy measures, and process factors that determine the effectiveness of the implementation of the innovation strategy and policy in the region. The implementation of the innovation strategy and policy in the region leads to a change in the state of innovation potential, which, in turn, is taken into account when making adjustments to regulatory documents and their further implementation.

Keywords: public administration, public administration functions, socio-economic development, innovative development, region, strategic goals.

Постановка проблеми. Провідна роль в управлінні розвитком інноваційної системи належить державі як специфічному учаснику інноваційних процесів, яка не тільки стимулює інноваційну діяльність і виробництво інноваційної продукції, але також здійснює комплексний аналіз стану інноваційних систем територій і перспективне планування розвитку інноваційної системи регіону.

Роль держави як основного регулятора економіки не безальтернативна в тій же мірі, в якій не безальтернативні принципи неоліберальної економіки, що навпаки, віддають пріоритет саморегуляції і саморозвитку ринку. У певні історичні періоди (виражений прояв особливостей економік, вплив кризових ситуацій та ін.), взагалі ринковий механізм без державної участі не здатний забезпечити зростання і збалансованість економіки. Затребуваність активної позиції держави пов'язана ще й з тим, що Україні без державного індикативного

планування економічного зростання (звичайно, не директивного) взагалі неможливо подолати відставання в життєвому рівні населення від світових економік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню державного управління з розвитку інноваційної системи регіону присвячена низка публікацій. Серед них слід виділити праці таких вчених, Ареф'єва О.В. [1], Бабаєв В.Ю. [2], Бакуменко В.Д. [4], Галушка В.Ю. [4], Жук М.М. [5], Коротич О.Б. [6], Красноруцький О.О. [4], Латинін М.А. [2], Майстро С.В. [2] Прохорова В.В. [1], Цедік М.Г. [4], Шмагун А.В. [4] та ін. Однак, незважаючи на численні дослідження, відсутній єдиний підхід до управління розвитком інноваційної системи регіону на основі комплексної оцінки взаємовпливу соціально-економічного та інноваційного середовища.

Мета статті. Метою статті є узагальнення основних функції державного управління з розвитку інноваційної системи регіону та надання пропозицій з їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Система державного управління економічним розвитком вирішує задачі прогнозування сценаріїв розвитку галузей економіки, формування і стану ресурсної бази, планування майбутнього стану секторів економіки, регулювання взаємовідносин учасників економічних процесів, стимулювання пріоритетних напрямів державної політики, контроль виконання управлінських рішень, виражених в нормативних правових актах, координацію взаємодії виконавців, оперативний моніторинг та аналіз досягнутих результатів. Потім цикл управління повторюється знову [1, с. 193].

Стратегічні цілі соціально-економічного розвитку регіонального рівня можна представити наступним чином:

- підвищення рівня та якості життя населення;
- забезпечення стійкості соціально-економічного розвитку регіону та підвищення його конкурентоспроможності;
- підвищення рівня доходів населення, поліпшення житлових умов, підвищення якості та доступності освіти і медицини, якості соціального забезпечення, освоєння та благоустрій територій, поліпшення екологічної обстановки;
- розвиток галузей економіки, розвиток підприємницької ініціативи, виробництво конкурентоспроможної продукції, позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, бюджетна забезпеченість, підвищення продуктивності праці.

Основними цілями інноваційного розвитку регіону є:

- створення попиту на інновації, інтеграція науки і виробництва,
- підготовка професійних кадрів;
- формування інститутів розвитку та інфраструктури;
- посилення міжнародної співпраці;
- перехід економіки на інноваційний шлях розвитку;

З урахуванням основоположних документів, що формують цілісне уявлення про майбутній розвиток інноваційної економіки та інноваційного суспільства в Україні, основні цілі державної політики у сфері розвитку інновацій на найближчий період можна конкретизувати наступним чином:

- підвищення інноваційної активності бізнесу;
- перехід до інноваційного соціально орієнтованого типу економічного розвитку;
- вибудовування ефективних механізмів взаємодії суспільства, бізнесу і держави, спрямованих на координацію зусиль усіх сторін, забезпечення врахування інтересів різних соціальних груп суспільства і бізнесу при виробленні і проведенні соціально-економічної політики;
- активізація державної підтримки інновацій на регіональному рівні.

Рішення задачі управління розвитком інноваційної системи регіону забезпечується складом і змістом реалізованих рішень у процесі державного управління. У процесі державного управління з розвитку інноваційної системи виконується ряд основних функцій:

1. Прогнозування. Складання прогнозу розвитку інноваційної системи регіону, виходячи з її поточного стану, умов і перспектив її зростання з урахуванням можливостей і потреб суспільства на короткостроковий, середньостроковий і довгостроковий період. Результатом є визначення інноваційної стратегії та політики на основі оцінки рівня інноваційного потенціалу регіону.

2. Планування. Визначення взаємопов'язаних ланцюгів, завдань, механізмів і термінів їх досягнення, цільових індикаторів, кола учасників і сфер їх відповідальності. Результатом є розробка державних програм та формування бюджету.

3. Регулювання. Нормативне закріплення плану заходів, розподіл ресурсів та регламентація взаємодії виконавців та учасників. Результатом є розробка нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію державних програм.

4. Стимулювання. Виділення ресурсів для підтримки інноваційної діяльності та розвитку інноваційної інфраструктури. Результатом є направлення ресурсів у відповідні сфери розвитку інновацій.

5. Координація. Доведення до виконавців та учасників змісту заходів і доручень, ресурсне забезпечення та оперативне управління процесами. Результатом є забезпечення реалізації заходів у встановлені терміни.

6. Контроль. Отримання інформації про підсумки реалізації заходів, використанні ресурсів і досягненні цільових показників. Результатом є досягнення цільових показників державних програм.

7. Моніторинг та оцінка результатів. Оцінка отриманих результатів, ефективності заходів, поточного стану та перспектив подальшого розвитку інноваційної системи регіону. Результатом є оцінка ефективності інноваційної політики в цілому.

Розглянемо перераховані вище функції більш детально.

Прогнозування як інструмент державного управління призначене для визначення найбільш ймовірних сценаріїв розвитку економіки та інновацій. Прогнозування дозволяє встановити значущий вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, можливості використання ресурсів, терміни досягнення планованого стану об'єктів [2, с. 25].

Прогнози можуть охоплювати короткострокову (до 3-х років), середньострокову (від 3 до 6 років) і довгострокову (більше 6 років) перспективу. Зі збільшенням горизонту прогнозування знижується його достовірність, тому при складанні прогнозів соціально-економічного розвитку території часто застосовуються наукові методи і розробки [2, с. 37]. Прогнози можуть складатися для держави, регіону, галузі, муніципального утворення або окремого підприємства.

Прогноз економічного і соціального розвитку держави заснований на трьох основних сценаріях розвитку на середньострокову перспективу: сценарій форсованого зростання, що передбачає досягнення цільового параметра зростання продуктивності праці в 1,5 рази, помірно-оптимістичного, що характеризується стійкими темпами зростання, і консервативного сценарію, передбачає збереження низької конкурентоспроможності по відношенню до імпорту і стримане відновлення інвестиційної активності при скороченні реальних державних витрат на розвиток.

Фактори виробництва валового внутрішнього продукту, нарощування інвестиційної активності та підвищення рівня промислового виробництва носять соціально-економічний характер і відображають в цілому здатність економіки залучати необхідні ресурси і забезпечувати збут продукції потенційним споживачам в діючих умовах ринку. Регіони, які не мають достатнього інноваційного потенціалу, при складанні прогнозу соціально-економічного розвитку практично не здатні перевищити середні показники по країні.

Планування. Провідну роль в системі планування інноваційного розвитку держави відіграють, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, які спільно з місцевими органами виконавчої влади, Національною академією наук України, науково-дослідними, освітніми, виробничими, фінансовими та іншими організаціями визначають ключові напрямки розвитку інновацій та інноваційного розвитку підприємств і галузей промисловості.

Регіональне стратегічне планування – це, управлінська система, що саморозвивається яка дозволяє враховувати можливості самовираження і саморозвитку території за рахунок внутрішніх джерел та інститутів, а прийняті документи стратегічного розвитку – як інструменти запуску механізмів саморозвитку територій, що забезпечують моделювання економіки і соціальної сфери [3, с. 11]. Разом з тим, на нашу думку, стратегічне планування має

враховувати також зовнішні джерела та інститути організаційно-управлінської ієрархії, що впливають на розвиток території.

Серед сучасних інструментів стратегічного планування соціально-економічного розвитку держави і територій виділяють стратегії і програми соціально-економічного розвитку, державні цільові програми, пріоритетні національні та регіональні проекти, державні програми [3, с. 22], плани інвестиційного розвитку, плани територіального розвитку, розробка яких здійснюється на основі складених прогнозів розвитку економіки в цілому та інноваційної економіки зокрема. Основним інструментом державного планування є державні програми, на підставі яких переважно здійснюється розподіл бюджетних коштів.

Державною програмою називають систему заходів (взаємопов'язаних за завданнями, термінами здійснення і ресурсами) та інструментів державної політики, що забезпечують в рамках реалізації ключових державних функцій досягнення пріоритетів і цілей державної політики у сфері соціально-економічного розвитку і безпеки [3, с. 39]. Державні програми приймаються, як і програми розвитку органів місцевого самоврядування, на термін від 3 до 7 років і є підставою для витрачання бюджетних коштів.

Регулювання. Реалізація заходів державної підтримки та координація взаємодії суб'єктів національної інноваційної системи неможлива без регулювання – нормативної правової основи, що встановлює регламенти поведінки в різних сферах інноваційної діяльності, статуси учасників трансакцій, критерії віднесення до тієї чи іншої категорії, загальноприйняту термінологію, в тому числі визначення інноваційної продукції (товарів, робіт, послуг), порядок витрачання бюджетних коштів, а також обмеження і пільги для суб'єктів підприємницької діяльності у сфері інновацій.

Удосконалення регулятивної бази здійснюється за допомогою експертизи існуючих і розробки нових нормативних правових актів за напрямками:

- лібералізації амортизаційної політики;
- вдосконалення податкового, митного, тарифного, кредитного адміністрування;
- сприяння створенню довгострокових параметрів посилення вимог до ефективності використання підприємствами природних ресурсів, безпеки продукції (послуг) для екології та здоров'я населення, зниження енерго-і матеріаломісткості, визначення системи відповідних заохочень і санкцій, гармонізації вітчизняних стандартів з міжнародними;
- формування необхідних інструментів і механізмів підтримки державних закупівель інноваційної продукції та ефективного розміщення замовлення на науково-дослідні, дослідно-конструкторські та технологічні роботи військового, спеціального та подвійного призначення для державних потреб;
- уточнення порядку надання підтримки інноваційній діяльності для великого та середнього бізнесу;

- вдосконалення механізмів комерціалізації інтелектуальної власності;
- удосконалення порядку надання підтримки наукам, закритим адміністративно-територіальним організаціям, а також муніципальним утворенням згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Визначення збалансованого набору методів та інструментів регулювання інноваційної діяльності є одним з головних завдань держави. Внаслідок непомірного застосування того чи іншого інструменту регулювання спостерігаються необґрунтовані адміністративні бар'єри, підвищене податкове або тарифне навантаження, ускладнення доступу до ресурсів, відсутність інтересу інвесторів до галузей або територій, зловживання пільговими умовами ведення комерційної діяльності, порушення конкуренції і т. д.

Під стимулюванням розуміється спрямування фінансових та інших ресурсів на реалізацію цільових заходів для виконання встановлених цільових показників, а також створення спеціальних умов ведення виробничої та господарської діяльності для окремих груп організацій. Інструменти стимулювання можуть бути прямими і непрямими [4, с.15], державними і змішаними, поворотними і неповоротними. Види державного стимулювання поділяють також за характером (монетарні, правові, інформаційні і т. д.), термінами дії (разові, короткострокові, довгострокові, безстрокові), територіальному охопленню (державні та місцеві) і т. д.

Найбільш популярними в даний час формами об'єднання учасників, ресурсів і заходів в рамках інноваційної інфраструктури регіону є індустріальні парки та інноваційні (промислові) кластери [5, С. 65]. Основу процесу утворення кластерів становить не просто обмін інформацією про потреби в техніці, технологіях і послугах між виробниками, постачальниками, споживачами і т. д., а передача по внутрішньокластерних ланцюжках напівфабрикатів і товарів з високою споживчою вартістю [6, с. 42], що сприяє суттєвому підвищенню продуктивності праці та зниженню трансакційних витрат [7, с. 23].

На рівні регіону за підтримки державних структур можуть створюватися особливі економічні зони, індустріальні парки і промислові кластери, необхідна інфраструктура, надаються гранти малим компаніям, створюваним при вищих навчальних закладах, а також гранти на створення малої інноваційної компанії суб'єктами малого і середнього підприємництва, діяльність яких полягає в практичному застосуванні (впровадженні) результатів інтелектуальної діяльності. Можуть надаватися й інші заходи підтримки, як за рахунок власних коштів місцевих бюджетів, так і за участю державного бюджету [8, с. 53].

Також важливу роль у розвитку інновацій відіграють державні корпорації, інститути розвитку, компанії з державною участю, що реалізують програми інноваційного розвитку, організації, які беруть участь у діяльності технологічних платформ та інші організації.

В даний час більшість компаній з державною участю (в сумі на ці компанії припадає близько третини промислового виробництва) розробили і реалізують

програми інноваційного розвитку.

Проведення компаніями, що реалізують програми, політики відкритих інновацій стимулює розвиток трансферу технологій з сектора науки і освіти в бізнес, розвиток венчурного бізнесу, підвищує результативність діяльності інститутів розвитку, закордоном отримала розвиток практика виділення територій випереджаючого розвитку, де створюються сприятливі умови для залучення інвестицій та розвитку промисловості, для залучення фахівців з інших районів за затребуваними напрямками. Так, за прикладом Кремнієвої долини (США), створюються унікальні нормативно-правові, економічні та інші умови для учасників інвестиційних процесів. Наприклад, розвиток промисловості в Китаї отримало значний стимул завдяки підтримці окремих територій з боку держави, і на сьогоднішній день в Китаї налічується близько 200 особливих економічних зон.

Важливим аспектом інноваційної політики є обґрунтований розподіл ресурсів відповідно до плану затверджених заходів, спрямованих на реалізацію державних програм.

З метою координації діяльності різних органів влади та організацій в рамках реалізації комплексу заходів, спрямованих на розвиток інноваційної діяльності, держава створює або сприяє утворенню спеціалізованих організацій, що становлять інноваційну інфраструктуру. У їх завдання входить реалізація комплексу затверджених заходів відповідно до сфер їх відповідальності, в рамках і з використанням наданого обсягу бюджетних коштів і ресурсів, механізмів взаємодії і структури управління взаємовідносинами, з дотриманням встановлених часових рамок. Часто координація здійснюється через плани заходів, що затверджуються за кожною державною програмою, або за допомогою «дорожніх карт» [9, с. 83], що складаються за тим чи іншим проектом.

Координація спільних зусиль щодо забезпечення інноваційного розвитку територій здійснюється на основі заходів, затверджених державними програмами (розміщення державного замовлення, підтримки інноваційних компаній, розвитку інноваційної інфраструктури тощо), співфінансування регіональних програм інноваційного розвитку, програм інноваційного розвитку ВНЗ, програм підготовки кадрів для інноваційної економіки, моніторингу реалізації програм інноваційного розвитку компаній з державною участю, реалізації проекту з розвитку інноваційних (промислових) кластерів, і т. д.

Незалежно від рівня фінансування заходів, суб'єкт управління розвитком інноваційної системи зобов'язаний організувати ефективну координацію взаємодії учасників системи. З ускладненням структури інноваційної системи наростає потреба у створенні мережі спеціалізованих інфраструктурних об'єднань, діяльність яких спрямована на забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності необхідними ресурсами.

Для якісного втілення ідеї в життя необхідно формування проектної команди, що включає в себе винахідника, інвестора, вузькогалузевих експертів

(юриста, маркетолога, збутовика і т. д.) і проектного керуючого. Проектній команді необхідний доступ до бази наукових досліджень і розробок для перетворення ідеї в готове рішення. Можливість втілення розробки перевіряється в рамках наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт. При отриманні позитивного результату інвестор забезпечує виробництво і тестову експлуатацію пробної партії продукції. І в разі успішного апробування продукція надходить у промислове виробництво і потім у продаж для задоволення потреб потенційного покупця. Чим вищий рівень розвитку інноваційної інфраструктури в регіоні, тим більше можливостей для втілення ідей та проведення досліджень надається підприємствам та інноваторам.

Контроль реалізації запланованих заходів у рамках прийнятої державної та регіональної інноваційної політики здійснюється з метою забезпечення дотримання встановлених обсягів використання ресурсів та відповідності отриманих результатів затвердженим очікуванням. Контроль може бути державний і громадський, зовнішній і внутрішній, проміжний і підсумковий, плановий і позаплановий і т. д. залежно від виду і цілей контролю визначаються процедури його проведення. Контроль здійснюється відповідними організаціями, підрозділами та посадовими особами на основі наданих повноважень, що встановлюються регламентів взаємодії та форм подання звітності.

Результатом проведення контролю є висновок про необхідність коригування складу заходів, обсягу виділених ресурсів або інших параметрів реалізованої програми дій.

Моніторинг та аналіз результатів включає в себе оцінку ефективності реалізованих в регіоні рішень, відстеження статистичних показників на предмет відповідності запланованому темпу зростання їх значень, оцінку змін стану елементів інноваційної інфраструктури, світової кон'юнктури, ефективності реалізації заходів.

Оперативний і підсумковий моніторинг ефективності реалізації заходів державної підтримки інноваційної діяльності на державному та місцевому рівнях є невід'ємною частиною системи державного управління розвитком інноваційної системи регіону.

Оцінка поточного стану інноваційної системи і встановлення зв'язку між вживаними діями і отримуваним результатом є найважливішою частиною державного моніторингу динаміки інноваційного розвитку країни. Важливо, щоб ці дії носили об'єктивний, своєчасний, системний, постійний і комплексний характер.

Висновки. Таким чином розгляд циклу управлінських функцій (прогнозування, планування, регулювання, стимулювання, координація, контроль, моніторинг) дозволило визначити очікувані результати реалізованих рішень у процесі державного управління щодо інноваційного розвитку. Керуючий вплив органів державної влади в рамках реалізованої інноваційної

політики враховує функціональні фактори, що проявляються в нормативному і ресурсному забезпеченні заходів інноваційної політики, і процесні фактори, що визначають результативність реалізації інноваційної стратегії і політики в регіоні.

Реалізація інноваційної стратегії і політики в регіоні призводить до зміни стану інноваційного потенціалу, що, в свою чергу, враховується при внесенні коригувань в нормативні документи і подальшому їх виконанні.

Виявлено, що визначальне значення для розвитку інноваційної системи регіону мають інституційні чинники: інноваційний клімат як інституційні та інфраструктурні умови ведення інноваційної діяльності в регіоні; рівень накопиченого інноваційного потенціалу регіону, який формується соціально-економічним та інноваційним середовищем, що перебувають у взаємовпливі.

Література:

1. Адаптаційно-інтеграційні механізми управління інноваційними процесами в економіці: кол. монографія / Прохорова В. В., Аванесова Н. Е., Ареф'єва О. В.; за ред. В. В. Прохорової ; Українська інженерно-педагогічна академія. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2019. 301 с.
2. Державне регулювання інноваційного розвитку економіки: стратегічні пріоритети: монографія. М. А. Латинін, С. В. Майстро, В. Ю. Бабаєв та ін.; за заг. ред. М. А. Латиніна. Харків: Магістр, 2014. С. 261-282.
3. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2010. 288 с.
4. Експертна аналітика розвитку механізмів публічного управління: випереджаюче управління, регіональний форсайт, приріст знань: монографія. Бакуменко В.Д., Красноручський О.О., Галушка В.Ю., Цедік М.Г., Шмагун А.В. та ін. / за заг. ред. В.Д. Бакуменка. О.О. Красноручського. Харків: ХНТУСГ ім. Петра Василенка. 2019. 105 с.
5. Жук М.М. Забезпечення функціонування інноваційної інфраструктури в умовах поглиблення інтеграції. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44(2). С. 64-72.
6. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України: монографія. Харків: Магістр, 2006. 220 с.
7. Михайлов А.О. Причинно-наслідковий зв'язок функцій держави та механізмів державного управління: монографія. Київ: Акад. муніцип. упр., 2015. 171 с.
8. Павленко І.А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України: монографія. Київ: КНЕУ, 2007. 248 с.
9. Шарко М.В. Управління економічним розвитком інноваційної діяльності в умовах нестабільного зовнішнього середовища: монографія. Херсон: ХНТУ, 2018. 233 с.

References:

1. Prokhorova, V. V., Avanesova, N. E., Arefieva, O. V. (2019). Adaptatsiino-intehratsiini mekhanizmy upravlinnia innovatsiinymy protsesamy v ekonomitsi [Adaptation and integration mechanisms for managing innovation processes in the economy]. Kharkiv: Vyd-vo Ivanchenka I. S. [in Ukrainian].
2. Latynin, M. A., Maistro, S. V., Babaev, V. Yu. (2014). Derzhavne rehuliuвання innovatsiinoho rozvytku ekonomiky: stratehichni priorytety [State regulation of innovative economic development: strategic priorities]. Kharkiv: Mahistr, [in Ukrainian].
3. Vorotina, V. Ye., Zhalila. Ya. A., (2010). Derzhavne upravlinnia rehionalnym rozvytkom Ukrainy [State management of regional development of Ukraine]. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].
4. Bakumenko, V.D., Krasnorutskyi, O.O., Halushka ,V.Iu., Tsedik, M.H., Shmahun, A.V. (2019). Ekspertna analityka rozvytku mekhanizmiv publicлноho upravlinnia: vyperedzhaiuche upravlinnia, rehionalnyi

forsait, pryrist znan [Expert analysis of the development of public administration mechanisms: advanced management, regional foresight, knowledge growth]. Kharkiv: KhNTUSH im. Petra Vasylenka. [in Ukrainian].

5. Zhuk, M.M. (2015). Zabezpechennia funktsionuvannia innovatsiinoi infrastruktury v umovakh pohlyblennia intehratsii. [Ensuring the functioning of innovation infrastructure in the conditions of deepening integration]. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of public administration. 44(2). 64-72.

6. Korotych, O.B. (2006). Derzhavne upravlinnia rehionalnym rozvytkom Ukrainy [State management of regional development of Ukraine]. Kharkiv: Mahistr. [in Ukrainian].

7. Mykhailov, A.O. (2015). Prychynno-naslidkovyi zviazok funktsii derzhavy ta mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia [Causal relationship of state functions and mechanisms of public administration]. Kyiv: Akad. munitsyp. upr. [in Ukrainian].

8. Pavlenko, I.A. (2007). Innovatsiine pidpriemnytstvo u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy. [Innovative entrepreneurship in the transformational economy of Ukraine]. Kyiv: KNEU, [in Ukrainian].

9. Sharko, M.V. (2018). Upravlinnia ekonomichnym rozvytkom innovatsiinoi diialnosti v umovakh nestabilnoho zovnishnoho seredovyshecha [Management of economic development of innovative activity in the conditions of unstable external environment]. Kherson: KhNTU, [in Ukrainian].

УДК 351.71:338.242

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-34-45](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-34-45)

Круглов Віталій Вікторович доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри менеджменту та публічного адміністрування, Харківський національний університет будівництва та архітектури, вул. Сумська, 40, м. Харків, 61002, тел.: (057) 700-02-50, e-mail: virt197@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7228-8635>

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню підходів до удосконалення правового механізму у процесі державного регулювання розвитку державно-приватного партнерства (ДПП) на основі проєктів окремих законодавчих актів та змін до діючого законодавства. Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення правового механізму державного регулювання розвитку державно-приватного партнерства. Наукова новизна дослідження полягає у розгорнутому аналізі проблематики, пов'язаної з сучасною реалізацією державно-приватного партнерства в Україні, аналізі чинних стратегічних документів та розробленні пропозицій щодо удосконалення правового механізму державного регулювання розвитку ДПП за рахунок проєктів окремих законодавчих актів та змін до діючого законодавства.

Сучасні підходи до реалізації масштабних інфраструктурних об'єктів потребують пошуку державою нових моделей реалізації соціально важливих проєктів. Використання ДПП передбачає належного правового забезпечення. Проаналізовані стратегічні документи демонструють посилення ролі ДПП як ключового інструменту при реалізації соціально-економічного розвитку України.

Особливу увагу слід приділити питанням правового врегулювання процедур конкурсного визначення приватного партнера (критерії вибору, перемовини, погодження), забезпечення управління реалізацією інфраструктурних проєктів (підготовка проєкта, прозорість і підзвітність управлінської діяльності), удосконалення інституційного середовища, поліпшення інвестиційного клімату та формування сучасних підходів щодо фінансування проєктів (ринок фінансового капіталу, страховий ринок), розподілу ризиків регуляторних органів. Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз можливостей правового механізму щодо вдосконалення інституційного середовища розвитку державно-приватного партнерства.

Ключові слова: держава, державне регулювання, державно-приватне партнерство, правовий механізм, проєкти.

Kruhlov Vitalii Viktorovich Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Professor Department of Management and Public Administration, Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Sumska St., 40, Kharkiv, 61002, tel.: (057) 700-02-50, e-mail: virt197@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7228-8635>

IMPROVING THE LEGAL MECHANISM OF STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

Abstract. The article is devoted to the study of approaches to improving the legal mechanism in the process of state regulation of the development of public-private partnership (PPP) on the basis of draft individual legislative acts and amendments to the current legislation. The purpose of the article is to substantiate the ways of improving the legal mechanism of state regulation of the development of public-private partnership. Scientific novelty of the research lies in a detailed analysis of the problems associated with the modern implementation of public-private partnerships in Ukraine, analysis of existing strategic documents and the development of proposals for improving the legal mechanism of state regulation of PPP development through projects of individual legislative acts and amendments to current legislation.

Modern approaches to the implementation of large-scale infrastructure facilities will require the government to search for new models for the implementation of socially important projects. The use of PPPs presupposes proper legal support. The analyzed strategic documents demonstrate the strengthening of the role of PPP as a key instrument in the implementation of the socio-economic development of Ukraine.

Particular attention should be paid to the issues of legal regulation of procedures for the competitive determination of a private partner (selection criteria, negotiations, approval), ensuring the management of the implementation of infrastructure projects (project preparation, transparency and accountability of management activities), improving the institutional environment, improving the investment climate and the formation of modern approaches to financing projects (financial capital market, insurance market), distribution of risks of regulatory authorities. Further research should be aimed at analyzing the possibilities of the legal mechanism to improve the institutional environment for the development of public-private partnerships.

Keywords: state, state regulation, public-private partnership, legal mechanism, projects

Постановка проблеми. Реалізація стратегічних національних інтересів, забезпечення соціальними послугами належної якості, рівень

конкурентоспроможності країни базується на наявності інфраструктурних об'єктів, які формують основу функціонування держави та суспільства. Крім того, національна безпека у значній мірі базується на можливості критичної інфраструктури забезпечувати безвідмовне виконання важливих завдань та потреб. Створення сучасної інфраструктури передбачає залучення значних фінансових, управлінських та технологічних ресурсів. Зазначеними можливостями, як правило, держава в необхідній мірі не володіє.

Дослідження показують, що кожен регіон світу стикається з хронічним розривом у забезпеченні інфраструктури. Ця проблема особливо гостра в країнах з низьким та середнім рівнем доходу. Окремі розрахунки визначають, що, відповідно до прогнозів, буде залучено до інфраструктури в період 2007–2040 рр. майже 79 трлн дол. США інвестицій, а потреби в інвестиційних ресурсах за вказаний проміжок часу знаходяться на рівні 94 трлн дол. США. Моделювання показує, що, відповідно до нинішнього сценарію тенденцій світу, необхідно буде продовжувати виділяти на інфраструктурні витрати на рівні від 3,0 до 3,5 % ВВП [1]. Оскільки більшість інвестицій в інфраструктуру здійснюється безпосередньо державним сектором, то державно-приватне партнерство (ДПП), стає засобом посилення ефективності бюджетних видатків та додатковим джерелом інвестицій. Для забезпечення стратегічного та ефективного інвестування в інфраструктуру вирішальними стає удосконалення правового механізму державного регулювання розвитку ДПП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення правового механізму реалізації державно-приватного партнерства є цікавим для сучасних науковців. Так, Л. Криничко, С. Петрик та Ф. Криничко пропонують удосконалення правового механізму у частині регулювання етапів реалізації проєктів державно-приватного партнерства за формами та напрямками [2]. О. Гофман та Г. Будурова дослідили можливість правового забезпечення використання державної гарантії в межах здійснення проєктів державно-приватного партнерства [3]. А. Топал проаналізовано зміст правових гарантій щодо інвестування у сфері державно-приватного партнерства [4]. Дослідження Д. Бондаренко присвячене розгляду нормативного закріплення ДПП у сучасному законодавстві України [5]. Д. Турчаком здійснено дослідження законодавчої бази розвитку державно-приватного партнерства та його юридичної природи [6]. Проте, незважаючи на зазначені дослідження, залишається актуальним наукове завдання покращання нормативно-правового забезпечення державного регулювання розвитку державно-приватного партнерства в Україні.

Мета статті – обґрунтування напрямів удосконалення правового механізму державного регулювання розвитку державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу. Процеси реалізації проєктів ДПП, що пов'язані з розвитком інфраструктури, передбачають певні етапи, які можливо оцінити: нормативну якість підготовки до ДПП, конкурсні процедури відбору приватного партнера та управління великими інфраструктурними проєктами.

Країни з високим рівнем економіки та країни з низьким економічним розвитком мають різні показники, які характеризують розвиток сфери державно-приватного партнерства. Це пов'язане, в т. ч. з розвинутою практикою реалізації проектів ДПП, розвиненим інституційним середовищем та дієвою нормативно-правовою базою щодо підготовки, конкурсних процедур та управління контрактами (рис.1).

У сфері підготовки проектів ДПП значна частина країн світу реформувала власні законодавчі акти. Але прийняті реформи, орієнтовані на широко розповсюджену практику, ще досить рідко використовується у діяльності органів державної влади. Запровадження більшої гнучкості у розробці процесу конкурсної процедури, який відповідає конкретному проекту ДПП, було запроваджено більшою частиною країн у процесі реформування сфери партнерства держави та приватного сектору. Але окремі процеси управління контрактами ДПП, які пов'язані з реалізацією проекту ДПП, (наприклад, необхідність формування секторальних стратегій на основі ДПП), ще не вийшла на дієвий рівень.

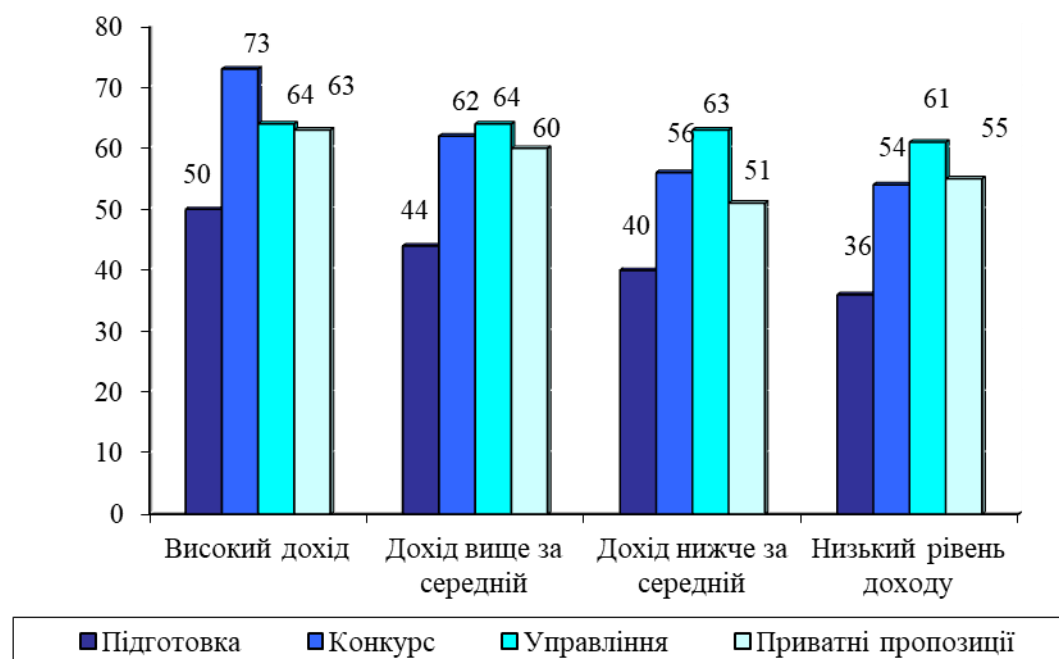

Рис. 1. Середні показники ДПП за групами доходів країн (оцінка 1–100, N = 140) [7]

Цілі Організації Об'єднаних Націй у галузі сталого розвитку включають інвестування в якісну інфраструктуру, що має значення для забезпечення сталого розвитку та розширення прав і можливостей громад у всьому світі. Збільшення інвестицій в інфраструктуру шляхом ДПП, заохочення ефективних партнерських відносин між державним і приватним секторами та громадянським суспільством є стратегічно важливим завданням. Прозоре законодавство у сфері ДПП відіграє значну роль у розвитку ринкової економіки. Створення чіткої правової та інституційної основи є критичним фактором успіху для проектів ДПП [7].

Формування політики розвитку ДПП в значній мірі залежить від управлінської спроможності держави. Державне управління розглядається як набір різноманітних процедур й інститутів, за допомогою яких реалізуються владні повноваження державних органів. Процес державного управління містить в собі дії щодо процесу формування, моніторингу та зміни урядових структур; можливості держави ефективно формувати та реалізовувати політику у відповідних сферах діяльності; формування необхідного відношення суспільства, суб'єктів владних відносин до інституцій, які регулюють соціально-економічну взаємодію між ними. Якість інституціонального середовища є результатом ефективності державного управління. В зарубіжній науковій літературі ефективність виконання владних функцій в державному управлінні оприлюднюється як Всесвітні показники управління – The Worldwide Governance Indicators (WGI) щодо понад 200 країн світу. WGI визначає основні аспекти управління [8]: право голосу та підзвітність; політична стабільність і відсутність насильства; ефективність уряду; якість регулятивної діяльності; верховенство закону; рівень корупції.

У базі даних Всесвітнього Банку, які характеризують рівень державного управління в Україні з відповідними датами: 2009, 2014, 2019 рр. (рис. 2), можна визначити зміни окремих показників, що безпосередньо мають вплив і на сферу реалізації проектів державно-приватного партнерства. З вищенаведених даних видно, що в той час як зростає якість законодавства, забезпечується право голосу та підзвітність, достатньо проблемними залишаються високий рівень корупції та політична ситуація, пов'язана з конфліктом на сході країни.

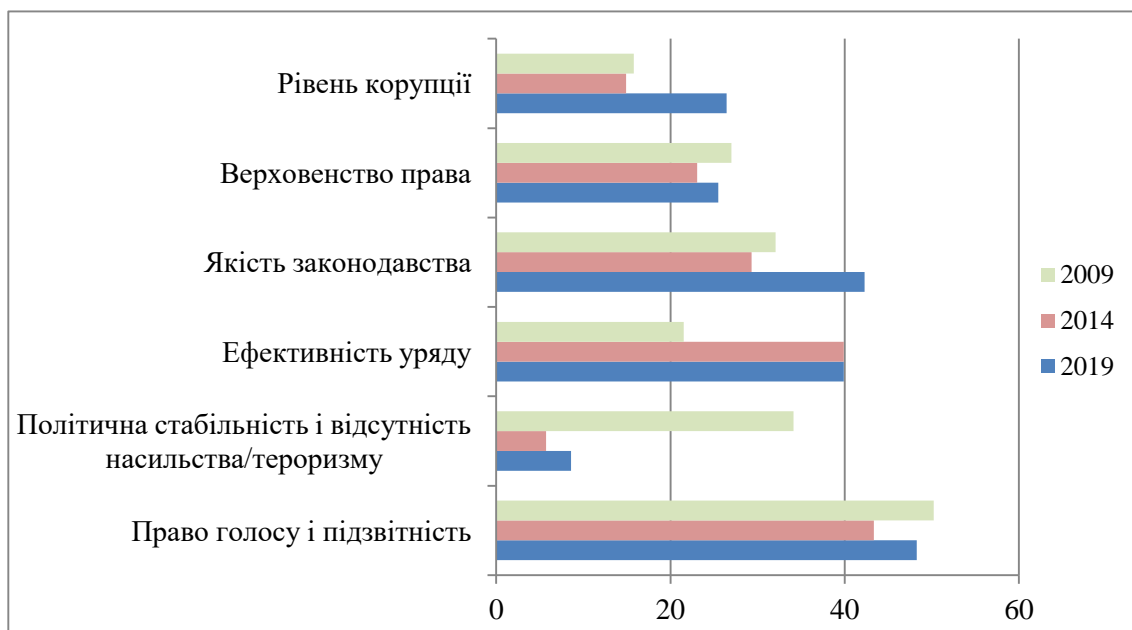

Рис. 2. Динаміка показників державного управління в Україні
 Джерело: побудовано автором на основі [8].

Ще однією характеристикою існуючої політики та умов розвитку ДПП в Україні слугує Індекс Infracore, що складається з п'яти напрямів оцінювання та 23 індикаторів [9]. Відповідно до порівняння показників України у сфері реалізації ДПП з аналогічними середніми показниками 12 країн (Албанія, Білорусь, Єгипет, Грузія, Йорданія, Казахстан, Марокко, Румунія, Сербія, Словаччина, Туреччина) (рис. 3) бачимо, що правове регулювання; інвестиційний та бізнес-клімат; інституції; фінансування отримали показники нижчі ніж у середньому по країнах, які досліджувалися.

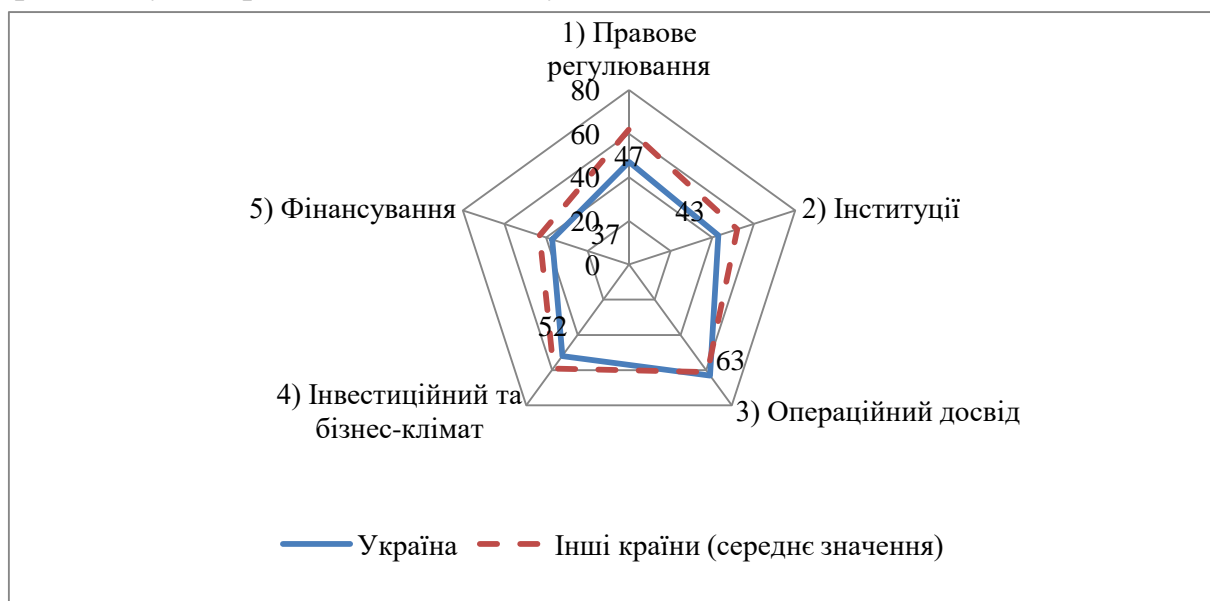

Рис. 3. Умови розвитку державно-приватного партнерства
Джерело: побудовано автором на основі [9].

Складний механізм державного регулювання поєднує у собі різні елементи: економічні, мотиваційні, організаційні, політичні та правові. Регулювання коригує роботу системи (елементів системи), маючи на меті досягнення системою (елементами системи) стану, який забезпечує її діяльність у відповідності з визначеними характеристиками. Зазначений вид діяльності розуміється як процес регуляції, з метою отримання необхідного рівня взаємодії та злагодженості окремих частин [10].

Механізм державного регулювання розвитку ДПП є сукупністю процесів (у межах системи), впливу суб'єкта (органів державної влади), на основі проактивної та реактивної дії на параметри об'єкта регулювання для стабілізуючих змін у стані об'єкта, керуючись метою та державною політикою у сфері розвитку ДПП. Організаційно-правовий механізм державного регулювання забезпечує вплив конституційно-правових норм в державі, нормативно-правового забезпечення, системи гарантування верховенства права на розвиток сфери ДПП [11].

За аналізом стратегічних документів, що існують в Україні, пов'язаних з

економічними напрямками, які можливо розбудовувати за рахунок механізмів ДПП, можемо дійти висновку, що затверджені стратегічні документи дозволяють окреслити певні завдання та напрями використання ДПП у розвитку відповідних сфер національної економіки (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні стратегічні та програмні документи,
які враховують реалізацію проєктів ДПП**

Назва документа	Місце та роль ДПП
Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [12]	Технічне переобладнання інженерної інфраструктури житлово-комунального господарства. Розвиток курортної інфраструктури та рекреаційних територій. Розвитку сфери охорони культурної спадщини. Розвиток та розширення мережі закладів освіти (дошкільних та позашкільних). Утворення в містах центрів розвитку креативної економіки. Розбудова соціальної інфраструктури, на основі місцевих програм поліпшення енергоефективності будівель.
План пріоритетних дій Уряду на 2021 рік [13]	Утримання та експлуатація аеропортів і інвестування в розвиток авіаційної галузі
Національна економічна стратегія на період до 2030 року [14]	Управління державною власністю. Стимулювання селекціонерів щодо виведення та популяризації нових сортів рослин в Україні. Покращення системи ДПП у сфері промисловості, що сприяє доступу до енергетичної та/або транспортної інфраструктури. Модернізація інфраструктури. Розвиток інноваційних технологій розвідки та видобутку. Будівництво підприємств з первинної переробки. Впровадження кластеризації ринку. Стала фінансова підтримка туристичної галузі та формування мережі міжнародних представництв для промоції туристичних продуктів. Реалізація програми медіаграмотності. Подвоєння кількості соціальних інновацій. Розвиток сфери освіти, охорони здоров'я, санаторно-курортної сфери, сфери медичної науки.
Національна транспортна стратегія України на період до 2030 р. [15]	Розбудова термінальних комплексів з мультимодальними технологіями. Створення міжнародних кооперацій, компаній – операторів перевезень. Спрощення процедур міжнародної торгівлі. Розбудова транспортної інфраструктури. Розвиток авіаційної інфраструктури, реалізація стратегічних проєктів.
Енергетична стратегія України на період до 2035 року [16]	Резервування енергетичних ресурсів та їх стратегічних запасів. Інвестування в паливно-енергетичному комплексі.

В інших проаналізованих стратегічних документах посилення на механізми ДПП мають більш декларативний характер без уточнення секторальної

специфіки використання цього виду партнерства, що в подальшому вимагає внесення відповідних змін щодо визначення конкретних механізмів ДПП відповідно до секторальних особливостей розвитку галузі та окреслення завдань, які пов'язано із застосуванням ДПП у стратегічних документах. Вказані стратегічні документи, що виступають деталізацією загальних програм, повинні бути побудовані на основі прогнозування економічного і соціального розвитку України, і саме прогноз як стратегічний документ всеосяжного характеру потребує якнайшвидшого розроблення.

Поточна Програма дій Уряду та Державний бюджет України на поточний рік повинні враховувати Стратегію розвитку ДПП, спрямовану на вирішення завдань наповнення бюджету та вирішення поточних та стратегічних планів Уряду. Необхідним є забезпечення узгодження зі Стратегією розвитку ДПП в Україні програм соціально-економічного розвитку регіонів та аналогічних місцевих програмних документів, де передбачено використання механізмів ДПП. Таким чином, існуючі та майбутні стратегічні документи повинні забезпечувати єдину державну політику на загальнодержавному, регіональному та секторальному рівні у сфері розвитку ДПП.

Удосконалення правового механізму державного регулювання ДПП повинно передбачати зосередження, на нашу думку, на ключових напрямках системи розвитку ДПП в Україні: державне управління, економіка, регіональний розвиток, інновації. Законодавче забезпечення механізму, змістове наповнення та очікувані результати упровадження нормативно-правових актів подано в табл. 2. Вказані в таблиці підходи щодо законодавчого забезпечення функціонування правового механізму розвитку цього виду договірних партнерських відносин передбачають основний перелік розроблення та прийняття законодавчих актів для комплексного підходу щодо впорядкування функціонування системи ДПП в Україні та подальшого розвитку інституційного середовища, що дає можливість досягти встановлених цілей.

Таблиця 2

Законодавче забезпечення правового механізму державного регулювання розвитку ДПП

Нормативно-правове забезпечення	Змістове наповнення	Очікувані результати
1	2	3
Прийняття Закону України «Стратегія розвитку державно-приватного партнерства в Україні»	Визначення мети, основних завдань, принципів, суб'єктного складу реалізації стратегії та індикаторів упровадження стратегії	Довгостроковий розвиток системи ДПП на основі цілей, завдань та державної політики у зазначеній сфері, що включає збільшення кількості проєктів ДПП, залучення інвестиційних ресурсів, інфраструктурну розбудову
Прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про створення Агентства з розвитку ДПП»	Про створення інституційного органу з розвитку ДПП в системі органів державної влади	Комплексний підхід до розвитку партнерства держави та приватного сектору, делегування державою окремих повноважень приватним суб'єктам, залучення інвестицій, розбудова інфраструктури, забезпечення населення якісними послугами

Прийняття Закону України «Національна стратегія розвитку кластерів»	Засади формування пріоритетних дій держави із забезпечення створення та функціонування промислових, інноваційних, туристичних, сільськогосподарських та інших кластерів	Забезпечення державної політики розвитку кластерних підходів в економіці, реалізація проєктів ДПП на основі кластерів
Прийняття змін до Закону України «Про державно-приватне партнерство»	Включення ОТГ, інших суб'єктів державної влади до переліку суб'єктів, з якими можливо укласти угоди ДПП	Розширення суб'єктного складу учасників ДПП
Прийняття Закону України «Стратегія розвитку високотехнологічних галузей»	Напрями та шляхи розвитку високотехнологічних галузей	Забезпечення розвитку високотехнологічних галузей із використанням сучасних механізмів (державна підтримка проєктів ДПП, кластерні підходи)
Прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок формування та ведення Державного реєстру проєктів ДПП»	Визначення процедури функціонування Державного реєстру проєктів ДПП, розпорядника реєстру, та наповнення реєстру необхідними відомостями	Упорядкування єдиної системи обліку проєктів ДПП та наступний моніторинг реалізації проєктів ДПП

Впровадження зазначених підходів до вдосконалення правового механізму державного регулювання розвитку ДПП дозволить комплексно підійти до реалізації зазначеного виду партнерства з урахуванням використання функцій державного регулювання. Запропоновані проєкти законодавчих актів та зміни до діючого законодавства мають розширити можливості державно-приватного партнерства у інноваційній сфері, розвитку кластерного підходу в економіці, упорядкувати ведення реєстру проєктів ДПП та покращити інституційне середовище реалізації інфраструктурних проєктів.

Висновки. Отже, сучасні підходи до реалізації масштабних інфраструктурних об'єктів потребують пошуку державою нових моделей реалізації соціально важливих проєктів. В якості засобу посилення ефективності бюджетних видатків та додаткового джерела інвестицій при будівництві інфраструктури досить активно використовують державно-приватне партнерство. Але використання ДПП передбачає належного правового забезпечення. Проаналізовані стратегічні документи демонструють посилення ролі ДПП як ключового інструменту при реалізації соціально-економічного розвитку України. Але зазначена робота потребує подальшого удосконалення правового механізму розвитку ДПП в Україні, що дозволить значно посилити реалізацію завдань, передбачених стратегічними документами, на основі посилення партнерства держави та приватного сектору.

Особливу увагу слід приділити питанням правового врегулювання процедур конкурсного визначення приватного партнера (критерії вибору, перемовини, погодження), забезпечення управління реалізацією інфраструктурних проєктів

(підготовка проєкта, прозорість і підзвітність управлінської діяльності), удосконалення інституційного середовища, поліпшення інвестиційного клімату та формування сучасних підходів щодо фінансування проєктів (ринок фінансового капіталу, страховий ринок), розподілу ризиків регуляторних органів. Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз можливостей правового механізму щодо вдосконалення інституційного середовища розвитку державно-приватного партнерства.

Література:

1. Global Infrastructure Outlook: Infrastructure Investment Needs 50 Countries, 7 Sectors to 2040. Australia: Oxford Economics, 2017. 213 p.
2. Криничко Л. Р., Петрик С. М., Криничко Ф. Р. Удосконалення правового механізму реалізації державно-приватного партнерства як інвестиційного проєкту в сфері охорони здоров'я. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 23. С. 131–137.
3. Гофман О. Р., Будурова Г. М. Сучасні перспективи використання інституту державної гарантії в механізмі державно-приватного партнерства. Право і суспільство. 2019. №5. С. 107-111.
4. Топал А. До питання гарантій у разі здійснення інвестування у сфері державно-приватного партнерства. Юридичний вісник. 2020. № 6. С. 234-240.
5. Бондаренко Д. С. Визначення поняття «державно-приватне партнерство» в сучасній правовій доктрині та його нормативне закріплення в законодавстві України. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 1. С. 64–68.
6. Турчак Д. В. Нормативно-правове забезпечення державно-приватного партнерства в сфері охорони здоров'я. Сучасні проблеми державного управління в умовах системних змін. Серія «Державне управління». 2018. Т. XIX. Вип. 307. С. 137–142.
7. Benchmarking Infrastructure Development 2020 : Assessing Regulatory Quality to Prepare, Procure, and Manage PPPs and Traditional Public Investment in Infrastructure Projects. World Bank, Washington, 2020. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34608>.
8. Worldwide Governance Indicators. URL: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>.
9. Measuring the enabling environment for public-private partnerships in infrastructure. The Economist Intelligence Unit. URL: <https://infrascope.eiu.com/>.
10. Бачинський А. Я. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління». 2018. Том 29(68). № 2. С. 52–55.
11. Круглов В. В. Особливості механізмів державного регулювання розвитку державно-приватного партнерства в Україні. Право та державне управління : зб. наук. пр. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : КПУ ; Херсон : ВД «Гельветика», 2018. № 3 (32), т. 2. С. 53–59.
12. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
13. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 р. № 276-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276-2021-%D1%80#Text>.
14. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>.

15. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80>.

16. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#n2>.

References:

1. Oxford Economics. (2017). Global Infrastructure Outlook: Infrastructure Investment Needs 50 Countries, 7 Sectors to 2040. Australia [in English].
2. Krinichko, L., Petrik, S., & Krynychko, F. (2020). Udoskonalennia pravovoho mekhanizmu realizatsii derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak investytsiinoho proiektu v sferi okhorony zdorovia [Improvement of the legal mechanism of public-private partnership implementation as an investment project in the field of healthcare]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: Practice and Experience*, 23, 131–137 [in Ukrainian].
3. Hofman, O. R., & Budurova, H. M. (2019). Suchasni perspektyvy vykorystannia instytutu derzhavnoi harantii v mekhanizmi derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Modern prospects for the use of the institution of state guarantee in the mechanism of public-private partnership]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 5, 107–111 [in Ukrainian].
4. Topal, A. (2020). Do pytannia harantii u razi zdiisnennia investuvannia u sferi derzhavno-pryvatnoho partnerstva [On the issue of guarantees when investing in the field of public-private partnership]. *Yurydychnyi visnyk – Law Herald*, 6, 234–240 [in Ukrainian].
5. Bondarenko, D. S. (2014). Vyznachennia poniattia «derzhavno-pryvatne partnerstvo» v suchasni pravovii doktryni i ta yoho normatyvne zakriplennia v zakonodavstvi Ukrainy [Concept definition «public-private partnership» in contemporary legal doctrine and its assignment to laws of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*, 1, 64–68 [in Ukrainian].
6. Turchak, D. V. (2018). Normatyvno-pravove zabezpechennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva v sferi okhorony zdorovia [Regulatory and legal support of public-private partnership in the field of healthcare]. *Suchasni problemy derzhavnoho upravlinnia v umovakh systemnykh zmin. Seriya «Derzhavne upravlinnia» – Modern problems of public administration in the conditions of systemic changes. Public Administration Series, XIX(307)*, 137–142 [in Ukrainian].
7. World Bank. (2020). Benchmarking Infrastructure Development 2020 : Assessing Regulatory Quality to Prepare, Procure, and Manage PPPs and Traditional Public Investment in Infrastructure Projects. Washington. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34608> [in English].
8. World Bank. (2020). Worldwide Governance Indicators. Retrieved from <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports> [in English].
9. The Economist Intelligence Unit (2021). Measuring the enabling environment for public-private partnerships in infrastructure. Retrieved from <https://infrascope.eiu.com/> [in English].
10. Bachynskiy, A. Ya. (2018). Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini [The mechanisms of state regulation of entrepreneurial activity in Ukraine]. «Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Derzhavne upravlinnia» – «Scientific Notes of Taurida V.I. Vernadsky University», series «Public Administration», 29(68), 2, 52–55 [in Ukrainian].
11. Kruhlov, V. V. (2018). Osoblyvosti mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini [Specifics of state regulation mechanisms of public-private partnership development in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and Public Administration*, 3 (32), 2, 53–59 [in Ukrainian].
12. Postanova KМУ «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky»: vid 05.08.2020, № 695 [Resolution of the Cabinet of Ministers «On approval of the State

Strategy for Regional Development for 2021-2027» from 05.08.2020, № 695]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

13. Rozporiadzhennia KМУ «Pro zatverdzhennia planu priorytetnykh dii Uriadu na 2021 rik»: vid 24.03.2021, № 276-p [Order of the Cabinet of Ministers «On approval of the plan of priority actions of the Government for 2021» from 24.03.2021, № 276-p]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

14. Postanova KМУ «Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku»: vid 03.03.2021, № 179 [Resolution of the Cabinet of Ministers «On approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030» from 03.03.2021, № 179]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> [in Ukrainian].

15. Rozporiadzhennia KМУ «Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku»: vid 30.05.2018, № 430-p [Order of the Cabinet of Ministers «On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030» from 30.05.2018, № 430-p]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80> [in Ukrainian].

16. Rozporiadzhennia KМУ «Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist»: vid 18.08.2017, № 605-p [Order of the Cabinet of Ministers «On approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 «Security, energy efficiency, competitiveness» from 18.08.2017, № 605-p]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#n2> [in Ukrainian].

УДК 351.69: 346.7

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-46-60](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-46-60)

Марушева Олександра Анатоліївна доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри публічного управління та інформаційного менеджменту, Університет новітніх технологій, вул. Метробудівська, 5А, Київ, 03065, тел.: (050) 973-81-98, e-mail: marusheva.o@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9126-4674>

Медведчук Оксана Валеріївна кандидат наук з державного управління, доцент, начальник управління нормативно-методичного забезпечення, Міждержавна гільдія інженерів-консультантів, Проспект Соборності, буд. 15/17, м. Київ, 02160, тел.: (097) 922-77-56, e-mail: medvedchuk_o@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2795-8193>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ СИСТЕМИ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Анотація. У статті висвітлено деякі аспекти, переваги та проблемні питання процесу впровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва. Здійснено аналіз чинного законодавства та запроваджених змін щодо створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, проведено порівняльний аналіз інших електронних систем у сфері надання електронних послуг, окреслено переваги роботи електронних кабінетів, а також підкреслено важливість впровадження електронного урядування загалом та розширення пулу електронних послуг у будівництві зокрема. Визначено позитивні сторони та висвітлено деякі недоліки впровадження Єдиної державної електронної системи у будівництві із запропонованим варіантом підвищення ефективності Єдиної державної електронної системи у будівництві в цілому. Обґрунтовано доцільність подальшого розвитку та створення підґрунтя для розроблення більш детального переліку заходів щодо подальшого впровадження державної електронної системи у сфері будівництва, що визначатиме подальші напрями нововведень. Наголошено на необхідності подальшої поступової інтеграції елементів Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва в загальну систему електронних адміністративних послуг або іншу державну інформаційну систему, інтегровану в цю електронну систему, та кабінетів, користувачами яких є суб'єкти господарювання та уповноважений територіальний орган, та на розширенні сервісів в Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва. Також наголошено на безперечній доцільності застосування існуючих та запровадженні нових ефективних заходів із збереження

даних та захисту інформації. Визначено, що ефективна реалізація норм Закону щодо Єдиної державної електронної системи у сфері будівництві також сприятиме підвищенню позиції України у рейтингу легкості ведення бізнесу Світового банку «Doing Business» за напрямом «Отримання дозволу на будівництво».

Ключові слова: державне управління; будівництво; нормативно-правове регулювання; електронна система у сфері будівництва; електронний кабінет забудовника.

Marusheva Oleksandra Anatoliivna Doctor of Science in Public Administration, PhD in Law, Head of Public Administration and Information Management Department, Innovative Technology University, Metrobudivska St., 5A, Kyiv, 03065, tel.: (067) 895-94-85, e-mail: marusheva.o@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9126-4674>

Medvedchyk Oksana Valeriivna Candidate of Science in Public Administration, Head of Regulatory and Methodological Support Department, Interstate Consultant Engineers Guild, Sobornosti Ave., bldg. 15/17, Kyiv, 02160, tel.: (097) 922-77-56, e-mail: medvedchuk_o@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2795-8193>

SOME ASPECTS OF IMPLEMENTING THE UNIFIED STATE ELECTRONIC SYSTEM IN THE FIELD OF CONSTRUCTION

Abstract. The paper highlights some aspects, advantages and problems of the process of implementation of the Unified State Electronic System in the field of construction. It provides analysis of current legislation and changes to the Unified State Electronic System in the field of construction, a comparative analysis of other electronic systems in the field of electronic services, outlined the benefits of e-cabinets, and stressed the importance of e-government in general and expanding the pool of e-services in construction in particular. The positive aspects are identified and some points of weakness of the implementation of the Unified State Electronic System in Construction are highlighted with the proposed option to increase the efficiency of the Unified State Electronic System in Construction as a whole. The expediency of further development and creation of a basis for development of a more detailed list of measures for further implementation of the Unified State Electronic system in the field of construction, which will determine further directions of innovations, is substantiated. Emphasis is placed on the need for further gradual integration of elements of the Unified State Electronic System in the field of construction into the general system of electronic administrative services or other state information system integrated into this electronic system and offices, users of which are business entities and authorized territorial body and it is put written accents on outreach of services in Unified State Electronic System in the field of construction. The undoubted expediency of applying

existing and introducing new effective measures for data preservation and information protection was also emphasized. It is determined that the effective implementation of the Law on the Unified State Electronic System in the field of construction will also help increase Ukraine's position in the World Bank's Doing Business ease of doing business in the area of obtaining a building permit.

Keywords: public administration; construction; regulatory and legal regulation; electronic system in the field of construction; electronic office of the developer.

Постановка проблеми. Протягом останніх років чимало науковців прогнозували повільні темпи економічного зростання не тільки в Україні, але й у світі. Проте, в реальності спостерігається більший занепад різних сфер економіки, зокрема процеси спаду спостерігаються і у будівельній галузі. Разом з тим, завдяки виконанню програми «Велике будівництво», падіння ВВП України у 2020 році сповільнилося. Проект «Велике будівництво» не замислювався як антикризова програма, оскільки починався у 2019 році, коли українська економіка демонструвала певне зростання, автори проекту, вочевидь, вирішували інше завдання - зробити якісні дороги по всій країні та об'єднати більшість проектів у сфері будівництва, що фінансуються за кошти міжнародних фінансових організації під державні гарантії, а також за кошти державного бюджету, в один масштабний проект. Проте, коли почалася криза, викликана пандемією коронавірусної хвороби COVID-19, «Велике будівництво» стало одним з небагатьох рятувальних кругів для економіки країни [1]. Окрім того, у структурі державної економіки найбільшу частку займають менш технологічні та доволі трудомісткі сфери. Так, у структурі виготовлення продукції з невисокою доданою вартістю, енергетичних та ресурсних витрат, недосконалості конкурентної боротьби на внутрішньому ринку, невелика ємність ринкового сегменту перешкоджають створенню належних умов задля забезпечення зростання рівня конкурентоспроможності сфери будівництва.

Отже, додаткового аналізу потребують проблеми підвищення ефективності механізму державного управління у будівельній галузі України в частині впровадження Єдиної електронної системи у будівництві, визначення переваг такого впровадження, а також перешкод для її дієвого та ефективного функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів даної проблеми вітчизняні науковці присвячували значну увагу: загальні науково-теоретичні питання електронного урядування розглядав Саменченко А.І.; Власенко Р.В. зосереджувала питання власного наукового пошуку на проблемах кадрового забезпечення електронного урядування; питання ідентифікації та автентифікації в електронному урядуванні розглядалось Семенченко А.І., Жилиєвим І.Б., Полумієнко С.К. в системі електронного урядування [2]. Питання програмно-технічної реалізації, архітектури, нормативне регулювання та стандартизація інфраструктури відкритих ключів розглядалось Потієм О. В.,

Лешпиним А. В., Сорокою Л. С., Єсіним В. І., Морозом Б. І. [3]. Але в комплексі питання застосування єдиної електронної системи у будівництві як базового механізму для організації взаємодії за всіма моделями електронного урядування та комплексної системи надання адміністративних послуг у будівництві не розглядалось.

Мета статті. Метою даного дослідження є аналіз законодавства України, що регулює відносини громадянина та держави, в частині регулювання системи надання електронних послуг, аналіз впровадження Єдиної державної електронної системи у будівництві, взаємодії з метою реалізації електронного доступу фізичних та юридичних осіб до інформації та адміністративних послуг як частини концепції електронного відкритого урядування.

Виклад основного матеріалу. Показники виробництва будівельної продукції безпосередньо впливають на показники економічного зростання держави. Без будівництва нових виробничих потужностей, відтворення основних фондів неможливим є економічне зростання держави загалом. Цей факт безперечно підтверджує провідну роль будівництва та будівельної галузі у розрізі державної політики.

Останнім часом все більшої актуальності у державній політиці України та інших країн світу набирають тенденції щодо впровадження у механізми державного управління інформаційно-комунікативних технологій та їх безпосереднє слугування громадянам держави щодо отримання тих чи інших інформаційних чи адміністративних послуг, а також при застосуванні у роботі безпосередньо державних органів.

Положеннями Закону України «Про інформацію» [4] визначено основні принципи інформаційних відносин: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя. Положеннями частини першої статті 3 цього Закону основними напрямками державної інформаційної політики встановлено: забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня

2018 року № 67-р [5], визначила поняття «цифровізації» як: насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір. Це визнаний механізм економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності. Сектори економіки, що використовують цифрові технології, зростають швидше, дешевше та якісніше. Сфери життєдіяльності, зокрема освіта, медицина, транспорт, що модернізуються завдяки цифровим технологіям, стають набагато ефективніші та створюють нову цінність та якість. Серед інших, не менш важливих напрямів цифрового розвитку, у цьому документі вказаний напрям під назвою «життєдіяльність міст». З посиленням процесу децентралізації в Україні активно впроваджуються концепції смарт-сіті («розумних» міст). Близько 7-10 міст в Україні вже мають відповідні проекти та ініціативи. Концепція смарт-сіті є моделлю міста з використанням цифрових технологій для розв'язання поточних проблем міста, його сталого розвитку та комфортного життя громадян.

Найважливішими питаннями щодо розвитку концепції смарт-сіті в Україні є модернізація інфраструктури міст та впровадження ефективного ресурсного менеджменту (з використанням Інтернету речей, «зелених» технологій, «розумних мереж» тощо); трансформація системи міського управління на основі інтеграції систем та даних; необхідність визначення економічних моделей розвитку міст з урахуванням не тільки природного, промислового, а і людського потенціалу (міста як центри інновацій та розвитку людського потенціалу). Для активізації концепції смарт-сіті та їх масштабування визначено перелік необхідних для реалізації ініціатив [5].

Визначення термінологічної конструкції «електронного урядування» міститься в Концепції розвитку електронного урядування, яку було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. [6], та визначається як форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. Розвиток електронного урядування є одним з основних факторів забезпечення успішності реформування та підвищення конкурентоспроможності країни. Для досягнення рівня ефективності та результативності механізмів державного управління реформа будь-якої галузі економіки в сучасних умовах спрямована на широке застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Отже, інструменти електронного урядування можуть забезпечувати значне підвищення якості обслуговування громадян країни, а також надання послуг юридичним

особам та підвищення рівня відкритості, прозорості й ефективності у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [7].

У межах реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [8], Україна має забезпечити комплексний розвиток електронного урядування відповідно до європейських вимог.

Також запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки й цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (Digital Single Market Strategy for Europe) [9]. Крім того, розвиток електронного урядування та демократичних процесів, застосування загальноновизнаної системи демократичних цінностей, зокрема щодо участі громадян та інститутів громадянського суспільства в процесах формування та реалізації державної політики, відіграє ключову роль у забезпеченні економічного та соціального прогресу в державі.

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій з метою розширення можливостей участі громадян у процесі державотворення та державного управління все більше застосовуються інструменти електронної демократії [10].

Продовжуючи огляд окремих засобів електронної демократії, електронного урядування, електронних систем та процедур надання послуг, варто вказати на законодавче визначення термінологічної конструкції «інформаційна система», що міститься зокрема у положеннях Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [11]: «інформаційна (автоматизована) система - організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів»; «інформаційно-телекомунікаційна система - сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле». Визначення ж термінологічної конструкції «електронна система» можна знайти, наприклад, у положеннях Закону України «Про публічні закупівлі» [12]: «електронна система закупівель - інформаційно-телекомунікаційна система, що забезпечує проведення процедур закупівель, створення, розміщення, оприлюднення та обмін інформацією і документами в електронному вигляді, до складу якої входять веб-портал Уповноваженого органу, авторизовані електронні майданчики, між якими забезпечено автоматичний обмін інформацією та документами». Визначення, яке передбачено положеннями нової редакції Закону України «Про публічні закупівлі» [12] таке: «Електронна система закупівель - інформаційно-телекомунікаційна система, яка має комплексну систему захисту інформації з підтвердженою відповідністю згідно із Законом України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», що забезпечує проведення закупівель, створення, розміщення, оприлюднення, обмін інформацією і документами в електронному вигляді, до складу якої входять веб-портал Уповноваженого органу, авторизовані електронні майданчики, між якими

забезпечено автоматичний обмін інформацією та документами». Таким чином можна спостерігати тенденцію щодо посилення заходів захисту інформації, такій тенденції необхідно приділяти достатньо уваги в тому числі й у електронній системі у сфері будівництва.

У ЄС на постійній основі розробляються бюлетені щодо електронного урядування членів ЄС, що публікуються в межах діяльності Національної ради спостереження системи взаємодії та проекту програми «ISA2» і є важливим кроком у процесі моніторингу розробок у сфері електронного (цифрового) уряду в Європі. Метою оприлюднення даних та публікації цих бюлетенів є становлення основним джерелом дослідження країни з усіх питань, пов'язаних з електронним (цифровим) урядуванням у Європі, захоплюючи при цьому корисну інформацію про основні тенденції та події в цій сфері. У той же час, інформаційні бюлетені містять інформацію про основних суб'єктів та установи європейських країн, що відповідальні за обслуговування та надання послуг цифрового урядування [13]. Україна подавала інформацію до вищезазначеного інформаційного бюлетеню за 2019 та 2020 рік, згідно з якою визначені групи послуг для громадян, що стосуються подорожей, роботи та виходу на пенсію, транспортних засобів, місця проживання, освіти та молоді, здоров'я, сім'ї та споживачів у 2019 році було доповнено послугами щодо пенсій та соціального страхування, видачі ID паспортів, реєстрації фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, реєстрації транспортних засобів та видачі посвідчення водіїв та інших сервісів у 2020 році [14,15].

Наразі із переліку інформаційних систем та порталів для надання деяких електронних та цифрових послуг можна вказати такі: єдиний державний портал адміністративних послуг [16], інтегровану систему електронної ідентифікації [17], електронний кабінет платника податків Податкової служби України [18], «е-здоров'я» [19], система «е-суд», електронний кабінет перевізника [20], Київ цифровий, електронний квиток у київському громадському транспорті «е-квиток» [21] та інші електронні та цифрові послуги.

При цьому варто зауважити, що, наприклад, у системі «е-здоров'я» реалізовані найсучасніші засоби захисту [22], у системі «е-суд» перевагою є повна інформація щодо документообігу, проте наразі система потребує комплексного доопрацювання та функціонує не в повну силу.

Вельми актуальним є офіційно презентований 6 лютого 2020 р. в Україні за участю Президента Володимира Зеленського застосунок «Дія», який має на меті «оцифрувати» державні послуги та документи для українців [23].

Загальна ж система взаємодії електронних інформаційних державних ресурсів регулюється Положенням про електронну взаємодію електронних інформаційних ресурсів [24].

Такі сучасні тенденції спрощення процедур отримання електронних та цифрових адміністративних послуг в межах публічного адміністрування опосередковано спричиняють, зокрема, й розвиток та подальші позитивні тенденції з удосконалення системи надання адміністративних послуг у

будівництві.

Із набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва» № 199-IX [25] (далі – Закон), який Верховна Рада України ухвалила 17 жовтня 2019 року, професійна спільнота очікувала значного покращення якості надання адміністративних та інших послуг у сфері будівництва. Закон в прийнятій редакції мав на меті зниження корупційних ризиків при наданні таких послуг, сприяння забезпечення рівня публічності у наданні таких послуг. Зокрема, положеннями цього Закону передбачено створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва у складі містобудівного кадастру, що об'єднає у спільному інформаційному ресурсі всі дані про ринок будівництва.

Зазначену вище Єдину електронну систему у будівництві було запроваджено поетапно: з 1 грудня 2019 року та планується поступово запроваджувати окремі заходи до 1 грудня 2022 року [26]. Через портал електронної системи інформація, яка міститься в базі системи (крім персональних даних), стала доступною для учасників будівництва. Положеннями Закону передбачено можливість подання документів в електронній формі для отримання всіх адміністративних та інших передбачених Законом послуг у сфері будівництва, а також право одержувати такі послуги в електронній формі. Передбачено також, що за допомогою електронної системи можна буде здійснювати оплату адміністративних послуг у будівництві, а також штрафів за правопорушення у сфері містобудівної діяльності. Крім того, Законом передбачається скорочення переліку документів, що подаються для отримання адміністративних послуг у сфері будівництва.

Вже з 24 грудня 2019 року в Україні у тестовому режимі почав працювати електронний кабінет забудовника, за допомогою якого надавались адміністративні послуги для будівництва об'єктів незначного класу наслідків (відповідальності) СС1. З переліку 23 послуг, що склали пул послуг Державної архітектурно-будівельної інспекції, надавались 9 адміністративних послуг, які користуються найбільшим попитом [27].

Вимоги та особливості створення й роботи електронного кабінету були визначені положеннями Порядку функціонування електронного кабінету у сфері містобудівної діяльності (далі – Порядок), який було затверджено наказом Міністерства розвитку громад та територій 02.12.2019 № 285 [28]. Зокрема, пунктом 11 Розділу I. Загальні положення визначено, що електронний кабінет ведеться українською мовою та функціонує цілодобово сім днів на тиждень. Варто зауважити також, що підключення та доступ користувачів до електронного кабінету здійснюються безоплатно.

Отже, маємо півтора року досвіду, за які було розроблено та запущено в дослідну експлуатацію електронного кабінету (1 черга), автоматизація послуг

СС1, а саме:

1) повідомлення про початок виконання підготовчих робіт або про зміну даних у повідомленні про початок виконання підготовчих робіт;

2) повідомлення про початок виконання будівельних робіт щодо об'єктів, будівництво яких здійснюється на підставі будівельного паспорта або про зміну даних у повідомленні про початок виконання будівельних робіт щодо об'єктів, будівництво яких здійснюється на підставі будівельного паспорта;

3) повідомлення про початок виконання будівельних робіт щодо об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з незначними наслідками (СС1);

4) внесення змін до повідомлення про початок виконання будівельних робіт щодо об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з незначними наслідками (СС1);

7) реєстрація декларації про готовність до експлуатації об'єкта, будівництво якого здійснено на підставі будівельного паспорта;

8) реєстрація декларації про готовність до експлуатації об'єкта, що за класом наслідків (відповідальності) належить до об'єктів з незначними наслідками (СС1);

9) реєстрація декларації про готовність до експлуатації самочинно збудованого об'єкта, на який визнано право власності за рішенням суду, що набрало законної сили [29].

Перелік послуг, які планується надаватися органами державного архітектурно-будівельного контролю через електронний кабінет, визначені у Порядку [28].

Серед підстав уникнення корупційних чинників та зниження корупційних ризиків у роботі електронного кабінету можна вказати й той факт, що за функціональні та технічні аспекти діяльності електронного кабінету замовника відповідатимуть Державна архітектурно-будівельної інспекція (або інший уповноважений орган) та створене Міністерством цифрової трансформації України державне підприємство «Дія». Таким чином, адміністрування даної електронної системи буде виконуватись не одним суб'єктом господарювання, що покликано ускладнити ймовірність корупційної домовленості, адміністрування процедури надання послуг – також, що у свою чергу унеможливить маніпулювання даними та підвищить прозорість надання відповідних послуг.

Також, як позитивні зрушення щодо нормативно-правового забезпечення Єдиної державної електронної системи в сфері будівництва варто відзначити наступні, вже здійснені кроки, з впровадження цієї системи, а саме прийняття Урядом постанови КМУ від 01.07.2020 р. № 559 «Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження першої черги Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва» та постанови КМУ від 23.06.2021 р. № 681 «Деякі питання забезпечення функціонування Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва», що сприяло уточненню та деталізації відповідних заходів впровадження, які й наразі реалізуються.

Здійснюючи аналіз основних етапів впровадження Єдиної державної електронної системи у будівництві в Україні [30] варто вказати, що виконання підпункту 1 пункту 11 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону протягом доволі довгого часу у процесі розроблення знаходився план заходів щодо створення та запровадження Єдиної державної електронної системи, що безперечно уповільнило впровадження та розвиток сервісів у складі Єдиної системи. Разом з тим, створене за допомогою Плану [31] покрокове підґрунтя для розроблення більш детального переліку заходів щодо її впровадження, що покликало визначити подальші напрями нововведень у цій сфері, зокрема, містить істотно малий перелік заходів на 2021 рік.

Висновки. Незважаючи на певні недоліки впровадження Єдиної державної електронної системи у будівництві, ми можемо спостерігати підвищення ефективності надання адміністративних послуг шляхом запроваджених змін у межах реалізації положень Закону вже на перших етапах, що вже дозволило забезпечити скорочення строків надання адміністративних послуг у сфері будівництва, сприяє підвищенню якості їхнього надання та зниженню корупційних ризиків при наданні таких послуг. Також треба відзначити фактор забезпечення публічності у сфері будівництва через початок роботи електронного кабінету забудовника, що, по суті, було складовою та першим етапом впровадження створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, передбаченої положеннями Закону.

Варто зауважити, що реалізація норм Закону також сприятиме підвищенню позиції України у рейтингу легкості ведення бізнесу Світового банку «Doing Business» за напрямом «Отримання дозволу на будівництво».

З огляду на проведений аналіз, а також, спираючись на європейський досвід, цілком логічним вбачається в подальшому поступово інтегрувати елементи Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва у загальну систему електронних адміністративних послуг або іншу державну інформаційну систему, інтегровану з цією електронною системою та електронними кабінетами, користувачами яких є суб'єкти господарювання та уповноважений територіальний орган, та розширити сервіси в Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва, безперечно, вживаючи існуючі та запроваджуючи нові ефективні заходи із збереження даних та захисту інформації.

Література:

1. «Велике будівництво» сповільнило падіння ВВП України у 2020 році, - експертстратегічний маркетинговий план. Відмінності планів і процедур розробки. *РБК-УКРАЇНА* : веб-сайт. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/bolshaya-stroyka-zamedlila-padenie-vvp-ukrainy-1608021287.html> (дата звернення: 18.07.2021)

2. Електронне урядування : навч. посіб. / Семенченко А. І. та ін. ; за ред. А. І. Семенченка; Кабінет Міністрів України, Нац. Ун-т біоресурсів і природокористування України, Навч.-наук. Ін-т післядиплом. Освіти. Херсон : Грінь Д. С., 2014. 391 с.

3. Інфраструктура відкритих ключів: технології, архітектура, побудова та впровадження : навч. посіб. / Потій О. В. та ін. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2011. 202 с.
4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 15.08.2021).
5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінет Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 08.08.2021).
6. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінет Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#n14> (дата звернення: 10.08.2021)
7. Розвиток електронного урядування та електронної демократії в Україні. *Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу* : веб-сайт. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/3451-розвиток-електронного-урядування-та-електронної-демократії-в-україні> (дата звернення: 11.08.2021)
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_a11 (дата звернення: 11.08.2021)
9. Digital Single Market Strategy for Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?Uri=celex%3A52015DC0192> (дата звернення: 11.08.2021).
10. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/250417925> (дата звернення: 12.08.2021)
11. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.08.2021).
12. Про публічні закупівлі : Закону України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення: 02.08.2021).
13. Digital Public Administration Factsheets. *Joinup* : веб-сайт. URL: <https://joinup.ec.europa.eu/collection/nifo-national-interoperability-framework-observatory/digital-government-factsheets> (дата звернення: 04.08.2021).
14. Digital Government Factsheets 2019 - Ukraine. *Joinup* : веб-сайт. URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/Digital_Government_Factsheets_Ukraine_2019_0.pdf (дата звернення: 04.08.2021).
15. Digital Public Administration factsheet 2020 - Ukraine. *Joinup* : веб-сайт. URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/Digital_Public_Administration_Factsheets_Ukraine_vfinal_0.pdf (дата звернення: 08.08.2021).
16. Єдиний державний портал адміністративних послуг : веб-сайт. URL: <https://my.gov.ua/> (дата звернення: 08.08.2021).
17. Інтегрована система електронної ідентифікації : веб-сайт. URL: <https://id.gov.ua/> (дата звернення: 08.08.2021).
18. Електронний кабінет платника податків податкової служби України : веб-сайт. URL: <https://cabinet.tax.gov.ua/> (дата звернення: 08.08.2021).
19. *Ezdorovya* : веб-сайт. URL: <https://ehealth.gov.ua/> (дата звернення: 08.08.2021).
20. Електронний кабінет перевізника : веб-сайт. URL: <https://e-services.dsbt.gov.ua/#/> (дата звернення: 08.08.2021).

21. Електронний квиток у київському громадському транспорті «е-квиток». База знань : веб-сайт. URL: <https://wiki.1551.gov.ua/pages/viewpage.action?Pageid=44630449> (дата звернення: 08.08.2021).

22. Електронна система охорони здоров'я отримала атестат відповідності КСЗІ - державним вимогам захисту інформації. Урядовий портал : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/elektronna-sistema-ohoroni-zdorovya-otrimala-atestat-vidpovidnosti-kszi-derzhavnim-vimogam-zahistu-informaciyi> (дата звернення: 08.08.2021).

23. Президент, Прем'єр-міністр, Мінцифри презентували мобільний застосунок «Дія». Урядовий портал : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prezident-premyer-ministr-mincifra-prezentovali-mobilnij-zastosunok-diya> (дата звернення: 08.08.2021).

24. Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів : Постанова Кабінет Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF> (дата звернення: 12.08.2021).

25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва : Закон України від 17 жовтня 2019 року № 199-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-20> (дата звернення: 12.08.2021).

26. Сидоренко Д. Документи для будівництва можна буде подати онлайн. Юридична Газета Online : веб-сайт. URL: <http://yur-gazeta.com/golovna/dokumenty-dlya-budivnictva-mozhna-bude-podati-onlayn.html> (дата звернення: 20.08.2021).

27. З 24 грудня через Електронний кабінет забудовника можна буде отримати 9 адмінпослуг у сфері містобудування, – Альона Бабак. Міністерство розвитку громад та територій України : веб-сайт. URL: <http://www.minregion.gov.ua/press/news/z-24-grudnya-cherez-elektronniy-kabinet-zabudovnika-mozhna-bude-otrimati-9-adminposlug-u-sferi-mistobuduvannya-alona-babak/> (дата звернення: 15.07.2021).

28. Про затвердження Порядку функціонування електронного кабінету у сфері містобудівної діяльності : Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 02.12.2019, № 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1238-19> (дата звернення: 29.06.2021).

29. Непомнящий О.М. Будівництво, містобудування, архітектура: нові зміни до законодавства / О.М. Непомнящий, О.В. Медведчук // Інформаційний бюлетень Мінрегіону. – Київ : «Укрбудінформ». – 2019. – № 12. – С. 2-7.

30. Марушева О.А. Етапи створення та запровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва: електронний кабінет забудовника. *Актуальные научные исследования в современном мире*. 2020. Випуск 1 (57), ч. 2. С. 12-16.

31. Про затвердження плану заходів щодо створення та запровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва : Розпорядження Кабінет Міністрів України від 20 травня 2020 р. № 565-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.07.2021).

References:

1. «Velyke budivnytstvo» spovilnylo padinnia VVP Ukrainy u 2020 rotsi, - ekspertstratehichniy marketynhovyi plan. Vidminnosti planiv i protsedur rozrobky ["Large-scale construction" slowed down the fall of Ukraine's GDP in 2020 - expertstrategic marketing plan. Differences in development plans and procedures]. (2020). [www.rbc.ua](https://www.rbc.ua/ukr/news/bolshaya-stroyka-zamedlila-padenie-vvp-ukrainy-1608021287.html). Retrieved from <https://www.rbc.ua/ukr/news/bolshaya-stroyka-zamedlila-padenie-vvp-ukrainy-1608021287.html> [in Ukrainian].

2. Semenchenko, A.I., et al. (2014). *Elektronne uriaduvannia [E-government]*. Kherson: Hrin D. S. [in Ukrainian].

3. Potii, O. V., et al. (2011). *Infrastruktura vidkrytykh kliuchiv: tekhnolohii, arkhitektura, pobudova ta vprovadzhennia* [Public key infrastructure: technology, architecture, construction and implementation]. Dnipropetrovsk: Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy Pro informatsiiu : vid 02.10.1992, № 2657-XII [Law of Ukraine On information of October 2 1992, № 2657-XII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].

5. Rozporiadzhennia Kabinet Ministriv Ukrainy Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii : vid 17 sichnia 2018 r. № 67-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the action plan for its implementation of January 17, 2018 № 67-r]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> [in Ukrainian].

6. Rozporiadzhennia Kabinet Ministriv Ukrainy Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini : vid 20 veresnia 2017 r. № 649-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the Concept of e-government development in Ukraine of September 20 2017, № 649-r]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#n14> [in Ukrainian].

7. Rozvytok elektronnoho uriaduvannia ta elektronnoi demokratii v Ukraini [Development of e-government and e-democracy in Ukraine]. (2019). *www.center.gov.ua*. Retrieved from <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/3451-rozvytok-elektronnoho-uriaduvannia-ta-elektronnoi-demokratii-v-ukraini> [in Ukrainian].

8. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_a11 [in Ukrainian].

9. Digital Single Market Strategy for Europe. *eur-lex.europa.eu*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?Uri=celex%3A52015DC0192> (data zvernennia:).

10. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoi demokratii v Ukraini ta planu zakhodiv shchodo yii realizatsii : vid 8 lystopada 2017, № 797-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the Concept of e-democracy development in Ukraine and the action plan for its implementation of November 8, 2017 № 797-r]. *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/250417925> [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh : vid 5 lypnia 1994 roku, № 80/94-VR [Law of Ukraine On protection of information in information and telecommunication systems of July 5 1994, № 80/94-VR]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

12. Zakonu Ukrainy Pro publichni zakupivli : vid 25 hrudnia 2015 roku № 922-VIII [Law of Ukraine On Public Procurement of December 25 2015, № 922-VIII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> [in Ukrainian].

13. Digital Public Administration Factsheets. *joinup.ec.europa.eu*. Retrieved from <https://joinup.ec.europa.eu/collection/nifo-national-interoperability-framework-observatory/digital-government-factsheets> [in English].

14. Digital Government Factsheets 2019 - Ukraine. (2019). *joinup.ec.europa.eu*. Retrieved from https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/Digital_Government_Factsheets_Ukraine_2019_0.pdf [in English].

15. Digital Public Administration factsheet 2020 - Ukraine. (2020). *joinup.ec.europa.eu*. Retrieved from https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/Digital_Public_Administration_Factsheets_Ukraine_vfinal_0.pdf [in English].

16. Yedynyi derzhavnyi portal administratyvnykh posluh [Unified state portal of administrative services]. *my.gov.ua*. Retrieved from <https://my.gov.ua/> [in Ukrainian].

17. Intehrovana systema elektronnoi identyfikatsii [Integrated electronic identification system]. *id.gov.ua*. Retrieved from <https://id.gov.ua/> [in Ukrainian].

18. Elektronnyi kabinet platnyka podatkov podatkovoi sluzhby Ukrainy [Electronic office of the taxpayer of the tax service of Ukraine]. *cabinet.tax.gov.ua*. Retrieved from <https://cabinet.tax.gov.ua/> [in Ukrainian].

19. Ezdorovya [Ehealth]. *ehealth.gov.ua*. Retrieved from <https://ehealth.gov.ua/> [in Ukrainian].

20. Elektronnyi kabinet pereviznyka [Electronic office of the carrier]. *e-services.dsbt.gov.ua*. Retrieved from <https://e-services.dsbt.gov.ua/#/> [in Ukrainian].

21. Elektronnyi kvytok u kyivskomu hromadskomu transporti «e-kvytok» [Kyiv Smart Card]. *wiki.1551.gov.ua*. Retrieved from <https://wiki.1551.gov.ua/pages/viewpage.action?Pageid=44630449> [in Ukrainian].

22. Elektronna systema okhorony zdorovia otrymala atestat vidpovidnosti KSZI - derzhavnym vymoham zakhystu informatsii. Uriadovi portal [The electronic health care system has received a certificate of compliance with Comprehensive information security system - state requirements for information protection]. (2020). *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/elektronna-sistema-okhoroni-zdorovya-otrymala-atestat-vidpovidnosti-kszi-derzhavnim-vimogam-zahystu-informatsiy> [in Ukrainian].

23. Prezydent, Premier-ministr, Mintsyfry prezentuvaly mobilnyi zastosunok "Diia" [The President, the Prime Minister, the Ministry of Finance presented the mobile application "Diia"]. (2020). *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/prezident-premyer-ministr-mincifra-prezentuvali-mobilnij-zastosunok-diya> [in Ukrainian].

24. Postanova Kabinet Ministriv Ukrainy "Deiaki pytannia elektronnoi vzaiemodii elektronnykh informatsiinykh resursiv" : vid 8 veresnia 2016 r. № 606 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of electronic interaction of electronic information resources" of September 8 2016, № 606]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF> [in Ukrainian].

25. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia poriadku nadannia administratyvnykh posluh u sferi budivnytstva ta stvorennia Yedynoi derzhavnoi elektronnoi systemy u sferi budivnytstva : vid 17 zhovtnia 2019 roku № 199-IX [Law of Ukraine On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Improvement of the Procedure for Providing Administrative Services in the Sphere of Construction and Creation of the Unified State Electronic System in the Sphere of Construction of October 17 2019, № 199-IX]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-20> [in Ukrainian].

26. Sydorenko, D. (2019). Dokumenty dlia budivnytstva mozha bude podaty onlain [Documents for construction can be submitted online]. *yur-gazeta.com*. Retrieved from <http://yur-gazeta.com/golovna/dokumenty-dlya-budivnytstva-mozha-bude-podati-onlain.html> [in Ukrainian].

27. Z 24 hrudnia cherez Elektronnyi kabinet zabudovnyka mozha bude otrymaty 9 adminposluh u sferi mistobuduvannia, – Alona Babak [From December 24, through the developer's electronic account, it will be possible to receive 9 administrative services in the field of urban planning – Alona Babak]. *www.minregion.gov.ua*. Retrieved from <http://www.minregion.gov.ua/press/news/z-24-grudnya-cherez-elektronniy-kabinet-zabudovnika-mozha-bude-otrymati-9-adminposlug-u-sferi-mistobuduvannya-alona-babak/> [in Ukrainian].

28. Nakaz Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy Pro zatverdzhennia Poriadku funktsionuvannia elektronnoho kabinetu u sferi mistobudivnoi diialnosti : vid 02.12.2019, № 285 [Order of the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine On approval of the Procedure for functioning of the electronic cabinet in the field of urban planning: dated 02.12.2019, № 285].

zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1238-19> [in Ukrainian].

29. Nepomniashchyi, O.M., Medvedchuk, O.V. (2019). Budivnytstvo, mistobuduvannia, arkhitektura: novi zminy do zakonodavstva [Construction, urban planning, architecture: new changes in legislation]. *Informatsiyni biuleten Minrehionu – Information bulletin of the Ministry of Regional Development*, 12, 2-7 [in Ukrainian].

30. Marusheva, O.A. (2020). Etapy stvorennia ta zaprovadzhennia Yedynoi derzhavnoi elektronnoi systemy u sferi budivnytstva: elektronnyi kabinet zabudovnyka [Stages of creation and implementation of the Unified state electronic system in the field of construction: electronic office of the developer]. *Aktualnye nauchnye issledovaniia v sovremennom mire – Current scientific research in the modern world*, 1(57)(2), 12-16 [in Ukrainian].

31. Rozporiadzhennia Kabinet Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo stvorennia ta zaprovadzhennia Yedynoi derzhavnoi elektronnoi systemy u sferi budivnytstva : vid 20 travnia 2020 r. № 565-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the action plan for the creation and implementation of the Unified State Electronic System in the field of construction of May 20, 2020 № 565-r]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

УДК 351.72

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-61-71](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-61-71)

Статівка **Наталія Валеріївна** доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри управління персоналом та підприємництва Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Навчально-науковий інститут "Інститут державного управління", вул. Маршала Рибалко, 51, кв. 13, м. Харків, 61099, тел.: (050) 043-38-50, e-mail: mbubliy@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0903-6256>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОНЕТАРНИХ ПРОЦЕСІВ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Анотація. У статті досліджено методологічні основи державного регулювання монетарних процесів в сучасній економіці. З'ясовано, що державне регулювання монетарних процесів повинно проводитися на основі грошово-кредитної і валютної політики (монетарної) та політики щодо забезпечення фінансової стабільності (макропруденційної), тому що. цілі, інструменти та процедури грошово-кредитного регулювання оформляються у вигляді монетарної політики, а регулювання фінансової стабільності – макропруденційної політики. Доведено, що такий підхід сформувався після світової фінансово-економічної кризи. Криза також призвела до того, що змінилися і методологічні засади державного регулювання монетарних процесів, а саме: цілі, об'єкти і суб'єкти, інструменти і трансмісійний механізм, а також правила.

Визначено, що в сучасній економіці підтримка стабільного рівня цін і забезпечення фінансової стабільності є основними цілями державного регулювання монетарних процесів, які забезпечуються такими його елементами, як грошово-кредитне і валютне регулювання і регулювання фінансової стабільності. Об'єктами державного регулювання монетарних процесів є попит на гроші та їх пропозиція, обсяг і структура грошової маси, що знаходиться в обігу; швидкість обігу грошей; обсяг кредитів, наданих економіці; коефіцієнти грошової мультиплікації; обсяг і структура грошових доходів та витрат учасників грошового обороту; курс національної грошової одиниці, коливання фінансових ринків, стабільність і взаємозв'язок учасників фінансових ринків. Суб'єктами державного регулювання монетарних процесів є монетарна влада, в особі центральних банків та інших державних органів, що впливають на грошово-кредитну і валютну сфери, а також органи, що регулюють фінансову стабільність. Інструменти грошово-кредитного та валютного регулювання застосовуються з метою забезпечення цінової стабільності. Однак, під інструментами, застосовуваними в державному регулюванні монетарних процесів, доцільно

також розглядати інструменти, що застосовуються з метою забезпечення фінансової стабільності. Також доведено, що поєднання «політики за правилами» і «дискреційної політики» сприяє отриманню більшого ефекту від державного регулювання монетарних процесів з огляду на те, що дозволяє поєднувати грошово-кредитне регулювання і регулювання фінансової стабільності.

Ключові слова: державне регулювання, монетарні процеси, грошово-кредитне регулювання, фінансова стабільність, цінова стабільність.

Stativka Nataliia Valeriivna Doctor of Public Administration, Professor, Head of Department of Personnel management and entrepreneurship, VN Kharkiv National University Karazina, Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration", Marshala Ribalko St., 51, apt. 13, Kharkiv, 61099, tel.: (050) 043-38-50, e-mail: mpubliy@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0903-6256>

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF STATE REGULATION OF MONETARY PROCESSES IN THE MODERN ECONOMY

Abstract. The article examines the methodological foundations of state regulation of monetary processes in the modern economy. It was found out that state regulation of monetary processes should be carried out on the basis of monetary and monetary policy (monetary) and financial stability policy (macroprudential), because the goals, instruments and procedures of monetary regulation are formed in the form of monetary policy, and the regulation of financial stability is formed in the form of macroprudential policy. It is proved that this approach was formed after the global financial and economic crisis. The crisis has also led to changes in the methodological foundations of state regulation of monetary processes, namely: goals, objects and subjects, tools and transmission mechanism, as well as rules.

It is determined that in the modern economy, maintaining a stable price level and ensuring financial stability are the main goals of state regulation of monetary processes, which are provided by such elements as monetary and currency regulation and regulation of financial stability. The objects of state regulation of monetary processes are the demand for money and its supply, the volume and structure of the money supply in circulation; the speed of money circulation; the volume of loans granted to the economy; monetary multiplication coefficients; volume and structure of monetary income and expenses of participants in money turnover; exchange rate of the national currency, fluctuations in financial markets, stability and interrelation of financial market participants. Subjects of state regulation of monetary processes are the monetary authorities, represented by central banks and other state bodies that influence the monetary and currency spheres, as well as bodies that regulate financial stability. Monetary and currency regulation instruments are used to ensure price stability. However, under the instruments used in the state regulation of monetary processes, it is also advisable to consider instruments used to ensure financial stability. It is also

proved that the combination of "policy by rules" and "discretionary policy" contributes to obtaining a greater effect from state regulation of monetary processes due to the fact that it allows combining monetary regulation and regulation of financial stability.

Keywords: state regulation, monetary processes, monetary regulation, financial stability, price stability.

Постановка проблеми. У сучасному світі монетарні процеси мають значний вплив на стан і тенденції розвитку національної економіки будь-якої країни. У зв'язку з цим важливе значення має організація державного регулювання цих процесів, а також ефективно реалізовані грошово-кредитна, фінансова, валютна політики.

Разом з тим, що відбуваються в останні роки процеси в економіці та її монетарній сфері доводять, що традиційні грошово-кредитна, фінансова та валютна політики не є достатньо ефективними в контексті досягнення фінансової стабільності та забезпечення економічного зростання. У зв'язку з цим, пошук основних напрямів модернізації державного регулювання монетарних процесів у сучасній економіці набуває особливої актуальності з наукової та практичної точок зору. Розробка цих напрямків передбачає проведення системного дослідження державного регулювання монетарних процесів, що включає аналіз питань досягнення не тільки цінової стабільності, але в цілому і стабільності всієї фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методологічної основи державного регулювання монетарних процесів в сучасній економіці присвячена низка публікацій. Серед них слід виділити праці таких вчених, Азарян О.М. [1], Башнянин Г.І. [7], Гончаров Ю.В. [10], Гудіма Т.С. [3], Єфименко Т.І. [5], Ковтун О.І. [7], Куцик П.О. [7], Подік І.І. [10], Солійчук А.О. [2], Шепелев О. О. [1], Федішин М.П. [2] та ін. Разом з тим вивчення праць вітчизняних та зарубіжних авторів з питань державного регулювання монетарних процесів виявило, що до теперішнього часу недостатньо дослідженими залишаються питання змісту, методології та напрямків його розвитку, взаємозв'язку між регулюванням цінової та фінансової стабільності.

Метою статті є узагальнення основних методологічних засад державного регулювання монетарних процесів та надання пропозицій з їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. З еволюцією монетарної сфери змінювалися і погляди на зміст процесів, що відбуваються в ній, відповідно, розвивалися погляди на зміст їх регулювання.

О. Азарян та О. Шепелев пропонують розуміти під державним регулюванням монетарних процесів комплексне поняття, що включає інституційно і законодавчо визначений порядок систематичного впливу регуляторів на фінансовий ринок, а в його структурі – на грошовий і кредитний ринки, їх суб'єкти та об'єкти, за допомогою використання інструментів, методів,

трансмисійного механізму грошово-кредитного і фінансового регулювання для досягнення цілей розвитку національної економіки [1, с. 24].

На нашу думку у сучасній економіці під державним регулюванням монетарних процесів слід розуміти грошово-кредитне і валютне регулювання, а також регулювання фінансової стабільності центральними банками та іншими державними органами для досягнення і підтримки стабільного економічного зростання.

Розвиток уявлень про монетарні процеси та їх регулювання в свою чергу знайшло відображення в навчаннях різних наукових економічних шкіл.

Разом з тим, на сучасному етапі розвитку суспільно-економічних відносин більшість вчених-економістів у регулюванні монетарних процесів враховують питання грошово-кредитної, валютної, а також фінансової сфери, у тому числі фінансову стабільність. Роль фінансової стабільності в регулюванні монетарних процесів розглядалася теоретиками ще в минулому столітті [1, с. 89], але тільки остання світова фінансово-економічна криза і рецесія звернули увагу більшості економістів до даного питання. Однак, хоча більшість економістів згодні з тим, що фінансова стабільність важлива в державному регулюванні монетарних процесів, думки ще розходяться на предмет того, як, якими засобами і методами її враховувати.

Для дослідження даного питання проаналізуємо методологічні засади державного регулювання монетарних процесів.

Державне регулювання монетарних процесів в сучасній економіці, являє собою грошово-кредитне і валютне регулювання, а також регулювання фінансової стабільності центральними банками та іншими державними органами для досягнення і підтримки стабільного економічного зростання. Отже, державне регулювання монетарних процесів повинно проводитися на основі грошово-кредитної і валютної політики (монетарної) і політики щодо забезпечення фінансової стабільності (макропруденційної), тому що. цілі, інструменти та процедури грошово-кредитного регулювання оформляються у вигляді монетарної політики [2, С. 12], а регулювання фінансової стабільності – макропруденційної політики. Такий підхід сформувався як результат світової фінансово-економічної кризи. Криза також призвела до того, що змінилися і методологічні засади державного регулювання монетарних процесів, а саме: цілі, об'єкти і суб'єкти, інструменти і трансмісійний механізм, а також правила.

Постановка мети є найбільш важливим питанням, відправною точкою регулювання монетарних процесів і подальшого визначення об'єктів і суб'єктів, методів та інструментів, а також правил його здійснення. У той же час, мета регулювання монетарних процесів повинна відповідати меті регулювання національної економіки. Це обумовлено тим, що елементи державного регулювання монетарних процесів, а саме грошово-кредитне і валютне регулювання, а також регулювання фінансової стабільності є одними з механізмів державного регулювання економіки. Тому з одного боку, основною метою

державного регулювання монетарних процесів, як частини регулювання національної економіки, має бути забезпечення добробуту громадян, що досягається зростанням економіки і підтриманням зайнятості. З іншого боку, нестабільність рівня цін, валютних і фінансових ринків, а також рівень процентних ставок безпосередньо впливають на динаміку економіки.

В якості цілей державного регулювання монетарних процесів, на наш погляд, слід розглядати цілі його елементів. Макроекономічна рівновага, тобто, досягнення і підтримання стабільно низького рівня цін, забезпечення високого рівня зайнятості, економічного зростання, стабільності валютних і фінансових ринків і рівноваги платіжного балансу визнаються цілями державного регулювання монетарних процесів, зокрема такого його елементу як грошово-кредитне і валютне регулювання.

Серед вищеназваних цілей цінова стабільність розглядається монетарною владою як головна. Це пов'язано з тим, що, незважаючи на важливість досягнення кожної з цілей окремо, в короткостроковому періоді досягнення одних може привести до спотворення інших. Наприклад, високі темпи економічного зростання знижують безробіття, але це, в свою чергу, може супроводжуватися зростанням цін, якщо спостерігається інфляція попиту. З іншого боку, високий темп зростання цін знижує купівельну спроможність населення, сповільнюючи економічну активність. Крім того, при високому рівні інфляції монетарна влада може підвищити процентні ставки, як елемент антиінфляційної політики, що негативно позначається на економічному зростанні і зайнятості.

Таким чином, стабільність рівня цін, що визначається монетарною владою як стабільна і низька інфляція, розглядається в якості найбільш важливої мети грошово-кредитного і валютного регулювання. Однак стабільне економічне зростання також є однією з цілей грошово-кредитного і валютного регулювання, а спроби підтримувати інфляцію на одному рівні за всяку ціну, в короткостроковому періоді іноді можуть призвести до надмірних коливань економіки і зайнятості.

У зв'язку з цим існує інший підхід, згідно з яким не тільки цінова стабільність, а й підтримка максимальної зайнятості також є пріоритетною метою грошово-кредитного і валютного регулювання і пояснюється тим, що підтримка зайнятості безпосередньо впливає на добробут громадян, що є однією з основних цілей соціально-економічної політики держави, а в її структурі і монетарної політики. Крім того, при високих рівнях безробіття знижується виробництво матеріальних благ і послуг, що, згодом, призводить до спаду економіки. І як було вже згадано, підтримка інфляції на одному рівні за всяку ціну можуть призвести до надмірних коливань економіки, а, отже, і зайнятості.

Однак, слід зазначити, під підтриманням високого рівня зайнятості мається на увазі досягнення не нульового, а природного рівня безробіття, коли попит на ринку праці дорівнює пропозиції на ньому. Тому переслідуючи цілі забезпечення

високої зайнятості, монетарна влада намагається підвищити продуктивність до потенційного рівня, який досягається при природному безробітті. Отже, теоретично, грошово-кредитне регулювання з двоїтим мандатом не сильно відрізняється від регулювання стабільності цінового рівня. Крім того, цілі цінової стабільності і зайнятості можна розглядати як взаємодоповнюючі, а не конкуруючі з огляду на те, що рівень зайнятості нижче при більш високій інфляції [3, с. 93].

Разом з тим, частина економістів вважають, що досягнення фінансової стабільності не відноситься безпосередньо до цілей грошово-кредитного і валютного регулювання. Прихильники даного підходу відзначають, що хоча забезпечення фінансової стабільності взаємопов'язане з цілями грошово-кредитного і валютного регулювання, ефекти грошово-кредитного і валютного регулювання безпосередньо не призводять до фінансової стабільності [4, с. 31]. Аргументом служить той факт, що інструменти для досягнення цілей грошово-кредитного і валютного регулювання і забезпечення фінансової стабільності розрізняються [4, с. 39]. Крім того, доводиться, що контрциклічне грошово-кредитне і валютне регулювання в умовах фінансової стабільності дає макроекономічний ефект тільки при дуже низьких процентних ставках, а в інших обставинах реалізація такої політики призводить до зростання безробіття і зниження фінансової стабільності. Причому витрати суспільства від зростання безробіття виявляються вищими, ніж витрати, пов'язані з кризою. Т Єфименко, також дотримуючись даного підходу, стверджує, що збільшення процентних ставок для цілей фінансової стабільності, притягує іноземний капітал, тим самим породжуючи проблеми на валютному ринку [5, с. 65].

З урахуванням огляду підходів до визначення цілей монетарної політики і вищенаведених причин слід розглядати як мету регулювання фінансової стабільності в структурі державного регулювання монетарних процесів, а не як мету грошово-кредитного і валютного регулювання. Отже, в сучасній економіці підтримка стабільного рівня цін і забезпечення фінансової стабільності є основними цілями державного регулювання монетарних процесів, які забезпечуються такими його елементами, як грошово-кредитне і валютне регулювання і регулювання фінансової стабільності.

До настання світової фінансово-економічної кризи об'єктами державного регулювання монетарних процесів визнавалися попит на гроші та їх пропозиція, обсяг і структура грошової маси, що знаходиться в обігу; швидкість обігу грошей; обсяг кредитів, наданих економіці; коефіцієнти грошової (банківської) мультиплікації; обсяг і структура грошових доходів та витрат учасників грошового обороту; курс національної грошової одиниці [6, с. 47].

Під об'єктами державного регулювання монетарних процесів, на наш погляд, доцільно розуміти, не тільки бульбашки цін на активи, що відбивається на волатильності фінансових ринків, а й стабільність і взаємозв'язок учасників фінансових ринків.

Таким чином, об'єктами державного регулювання монетарних процесів є попит на гроші та їх пропозиція, обсяг і структура грошової маси, що знаходиться в обігу; швидкість обігу грошей; обсяг кредитів, наданих економіці; коефіцієнти грошової мультиплікації; обсяг і структура грошових доходів та витрат учасників грошового обороту; курс національної грошової одиниці, коливання фінансових ринків, стабільність і взаємозв'язок учасників фінансових ринків.

При цьому, на наш погляд, бульбашки цін на активи, а, отже, коливання фінансових ринків, а також стабільність і взаємозв'язки учасників фінансових ринків слід розглядати як об'єкти такого елемента державного регулювання монетарних процесів, як регулювання фінансової стабільності, а не грошово-кредитного і валютного регулювання. При такому підході розширення об'єктів державного регулювання не викликає конфліктів при включенні бульбашок цін на активи в об'єкти грошово-кредитного і валютного регулювання. Водночас їх слід розглядати як об'єкти державного регулювання монетарних процесів з огляду на те, що вони є об'єктами регулювання фінансової стабільності.

Суб'єктами державного регулювання монетарних процесів є, перш за все, центральний банк, як головний провідник монетарної політики, а також Міністерство фінансів та інші органи, які своїми рішеннями і діями можуть вплинути на фінансову сферу, а в його структурі на грошово-кредитну і валютну сфери. Основні питання, що стосуються суб'єктів регулювання монетарних процесів, були спрямовані на незалежність центральних банків, що обумовлено тим, що при наданні впливу з боку урядів на центральні банки, з'являється велика ймовірність переслідування короткострокових цілей, що конфліктує з довгостроковими [7, с. 43].

Тим часом, криза поставила в центр обговорень також і питання про створення нових органів з підтримки фінансової стабільності на макрорівні. Як результат багато країн стали визначати забезпечення фінансової стабільності як функцію певних органів: центральних банків, міністерств фінансів або нових органів, відповідальних за макропруденційне регулювання.

З огляду на те, що державне регулювання монетарних процесів передбачає не тільки грошово-кредитне і валютне, а й макропруденційне регулювання, органи із забезпечення фінансової стабільності також є суб'єктами державного регулювання монетарних процесів, як і суб'єкти грошово-кредитного і валютного регулювання. Таким чином, суб'єктами державного регулювання монетарних процесів є монетарна влада, в особі центральних банків та інших державних органів, що впливають на грошово-кредитну і валютну сфери, а також органи, що регулюють фінансову стабільність.

Під інструментами державного регулювання монетарних процесів розглядаються способи, за допомогою яких монетарна влада впливає на економічні процеси, в тому числі монетарні. При цьому у своїй діяльності монетарна влада використовує сукупність інструментів грошово-кредитного

регулювання і регулювання фінансової стабільності.

До глобальної фінансово-економічної кризи більшість монетарної влади у своїй діяльності користувалися трьома основними або традиційними інструментами грошово-кредитного та валютного регулювання: операції на відкритому ринку, обов'язкові резервні вимоги та операції постійної дії. Однак у кризових умовах ці інструменти перестали працювати головним чином через дві причини. По-перше, фінансова система перестала виконувати свою основну функцію – спрямування фінансових коштів людям і організаціям з ефективними інвестиційними можливостями, що призводить до шоків в економіці. По-друге, за умов надзвичайно низьких процентних ставок, центральні банки не могли знижувати їх далі з метою підтримки економіки.

Вищезазначені фактори послужили причинами застосування нетрадиційних інструментів грошово-кредитного і валютного регулювання, не заснованих на процентних ставках, які дозволили монетарній владі при нульових процентних ставках стимулювати економіку. На думку П. Куцик та О Ковтун, в посткризових умовах, коли такі макроекономічні показники як зростання ВВП, рівень інфляції, стабільність валютних ринків, а також платіжний баланс знаходяться на прийнятному рівні, рівень безробіття все ще залишався дуже високим, що послужило головною причиною використання нетрадиційних інструментів [7, с. 21].

Тим часом, в економічній літературі ще неясним залишається питання щодо того, чи достатньо традиційне грошово-кредитне і валютне регулювання через процентні ставки при низьких процентних ставках і близькою до нуля інфляції.

На думку прихильників застосування нетрадиційних інструментів, у державному регулюванні монетарних процесів у нинішній економіці, їх використання призводить до залучення більшої кількості учасників до фінансового ринку, тим самим сприяючи кращому трансмісійному механізму. Інші економісти, які також підтримують даний підхід, підкреслюють, що нетрадиційні інструменти дозволяють створити великі короткострокові безпечні активи, сприяючи підвищенню фінансової стабільності [8, с. 166].

Крім того, нетрадиційні інструменти монетарної політики можуть бути застосовані і надалі, тому що причиною їх появи послужило структурні зміни, що відбулися на фінансових ринках. До таких змін економіст відносить зрослу роль операцій забезпеченого грошового ринку; набуття важливості не тільки ставки овернайт, а й широкого набору інших ринкових ставок; зростаючу актуальність небанківських установ у ринкових фінансах; і, нарешті, брак безпечних активів, які впливають на функціонування ринків і управління заставою [9, с. 10].

Розглянуті інструменти грошово-кредитного та валютного регулювання застосовуються з метою забезпечення цінової стабільності. Однак, під інструментами, застосовуваними в державному регулюванні монетарних процесів, доцільно також розглядати інструменти, що застосовуються з метою забезпечення фінансової стабільності.

Механізм, через який монетарна політика впливає на процеси в економіці,

називається трансмісійним механізмом. При цьому такий вплив здійснюється через різні канали трансмісійного механізму, такі як: процентний, кредитний (у тому числі канал балансу позичальника, канал банківського кредитування і канал банківського капіталу), валютний, інфляційних очікувань, цін активів або балансовий, витрат, прийняття ризику, добробуту, якісних і кількісних послаблень.

В умовах сучасної економіки, коли фінансова стабільність стала розглядатися як одна з необхідних умов, що забезпечують зростання економіки поряд зі стабільністю цін, в економічній літературі активно обговорюються механізми впливу каналів цін активів, витрат, прийняття ризику, якісних і кількісних послаблень. Однак, в українській економіці визнаються ключовими процентний, кредитний, валютний канали і канал інфляційних очікувань, а найбільш значущим – процентний канал. Вплив інших каналів в українській економіці оцінюється як незначний.

Тим часом, на наш погляд, з огляду на те, що фінансова стабільність має значний вплив на економічні процеси, необхідно розглядати вплив макропруденційного регулювання, її цілей та інструментів як на грошово-кредитне регулювання, так і на економіку в цілому.

У своїй діяльності з регулювання монетарних процесів, у тому числі при грошово-кредитному і валютному регулюванні монетарна влада діє відповідно до «політики за правилами», «дискреційної політики» або на основі їх сукупності.

У науковій літературі найбільш відомими правилами є правила Вікселя, Ірвінга Фішера, Фрідмена, таргетування номінального доходу або ВВП, МакКаллума, Гудхарта, Тейлора, Хендерсона-Маккіббіна, Болла, Банку Англії, банку Норвегії, на базі інфляційного прогнозу, індексу монетарної кон'юнктури і т. д.

Однак перераховані вище правила монетарної політики, на основі яких проводиться грошово-кредитне і валютне регулювання, не охоплюють всі фактори складного економічного середовища і не розглядають застосування нетрадиційних інструментів, що також є причиною проблематичності проведення «політики за правилами». У той же час їх використання дозволяє аналізувати вплив на економіку різних рівнів процентних ставок, тим самим будучи хорошим доповненням до рішень монетарної влади. Зокрема, дослідження показують, що в умовах низьких процентних ставок не можна покладатися на правила монетарної політики, і треба застосовувати нетрадиційні інструменти, а коли рівноважна реальна процентна ставка піднімається вище 1, то правила можуть працювати [9, с. 178].

Дослідження переваг і недоліків регулювання на основі «політики за правилами» і «дискреційної політики» показує, що:

- «політика за правилами» дозволяє визначити план дій, якого монетарна влада повинна дотримуватися, в той час як «дискреційна політика» дає можливість частого реагування на економічні показники на свій розсуд;
- хоча «політика за правилами» критикується за жорсткість, вона забезпечує

визначеність і ясність в тому, що монетарна влада не пожертвує довгостроковими цілями заради короткострокових;

- «дискреційна політика» надає можливість гнучкого реагування на складні економічні процеси, однак суб'єктивні знання і мотиви можуть перешкоджати ефективній політиці;

- бюрократія, яким є центральний банк-головний провідник монетарної політики, не вміє обробляти нові інформації і вносити відповідні зміни в політику [10, с. 25].

Тим часом, в сучасній економіці регулювання монетарних процесів, засноване на застосуванні сукупності цих правил, стає все популярнішим серед економістів. Поєднання двох, здавалося б, суперечливих підходів дозволяє враховувати при регулюванні монетарних процесів такі фактори, як враження або страх, яких складно привести до кількісних значень, тим самим нівелюючи негативні наслідки від застосування того чи іншого одного виду політики.

Крім того, на наш погляд, поєднання «політики за правилами» і «дискреційної політики» сприяє отриманню більшого ефекту від державного регулювання монетарних процесів з огляду на те, що дозволяє поєднувати грошово-кредитне регулювання і регулювання фінансової стабільності.

З одного боку, існуючі правила стосуються тільки грошово-кредитного та валютного регулювання, але не фінансової стабільності. З іншого боку, ще не розроблено правило, яке враховувало б вплив фінансової стабільності або взаємозв'язок монетарної та макропруденційної політик. У зв'язку з чим, регулювання фінансової стабільності проводиться за «дискреційною політикою». Отже, регулювання монетарних процесів, що вимагає регулювання і грошово-кредитної і валютної сфери, і фінансової стабільності, необхідно проводити на основі сукупності «політики за правилами» і «дискреційної політики».

Висновки. Таким чином, дослідження методологічних засад державного регулювання монетарних процесів у сучасній економіці показує, що світова фінансово-економічна криза значною мірою піддала критиці і перегляду основні питання регулювання монетарних процесів, у тому числі, його цілі, об'єкти і суб'єкти, інструменти, трансмісійний механізм, а також правила. У зв'язку з цим нам видається важливим аналізувати і розвивати регулювання монетарних процесів в сучасній економіці. Але перед цим слід розглянути особливості забезпечення фінансової стабільності для більш повного дослідження державного регулювання монетарних процесів у сучасній економіці.

Література:

1. Азарян О. М., Шепелев О. О. Прогнозування та макроекономічне планування в системі державного управління національною економікою: теорія і практика: монографія / під ред. д-ра екон. наук., проф. О. О. Шубіна. Донецьк [б.в.], 2010. 148 с.
2. Федішин М.П., Солійчук А.О. Макропруденційна політика нбу як інструмент посилення фінансової стабільності. *Часопис економічних досліджень*. 2021. №1 (1). С. 10-23.
3. Гудіма Т. С. Господарсько-правове забезпечення реалізації грошово-кредитної політики

держави на засадах сталого розвитку: монографія. Київ: ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», 2020. 336 с.

4. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канева, та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазараки. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.

5. Єфименко Т. І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки: монографія. Київ: ДННУ «Академія фінансового управління», 2016. 447 с.

6. Козюк В.В. Монетарні засади глобальної фінансової стабільності: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка», 2009. 728с.

7. Куцик П. О. Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія. Львів: Видавництво ЛКА, 2015. 594 с.

8. Малий І., Радіонова І., Ємельяненко Л. Антикризисне управління національною економікою: монографія / за заг. ред. І. Малого. Київ: КНЕУ, 2017. 368 с.

9. Модернізація економіки промислових регіонів України в умовах децентралізації управління: монографія / О.І. Амоша, Ю.М. Харазішвілі, В.І. Ляшенко та ін. / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 300 с.

10. Подік І.І., Гончаров Ю.В. Податкова складова економічної безпеки України: монографія. Київ:Інтерсервіс, 2017. 210 с.

References:

1. Azarian, O. M., Shepelev, O. O. (2010). Prohnozuvannia ta makroekonomichne planuvannia v systemi derzhavnogo upravlinnia natsionalnoiu ekonomikoiu: teoriia i praktyka [Forecasting and macroeconomic planning in the system of public administration of the national economy: theory and practice]. Donetsk: b.v. [in Ukrainian].

2. Fedysyn, M.P., Soliichuk, A.O. (2021). Makroprudentsiina polityka nbu yak instrument posylenia finansovoi stabilnosti [NBU macroprudential policy as a tool to strengthen financial stability]. Chasopys ekonomichnykh doslidzhen – Journal of Economic Research. 1 (1). 10-23. [in Ukrainian].

3. Hudima, T. S. (2020). Hospodarsko-pravove zabezpechennia realizatsii hroshovo-kredytnoi polityky derzhavy na zasadakh staloho rozvytku [Economic and legal support for the implementation of monetary policy of the state on the basis of sustainable development]. Kyiv: DU «Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen imeni V. K. Mamutova Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy». [in Ukrainian].

4. Chuhunov, I.Ia., Pavelko, A.V., Kanieva, T.V., Mazaraki, A.A. (2015). Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren. [State financial regulation of economic transformations]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. [in Ukrainian].

5. Iefymenko, T. I. (2016). Fiskalna ta monetarna bezpeka natsionalnoi ekonomiky [Fiscal and monetary security of the national economy]. Kyiv: DNNU «Akademiia finansovoho upravlinnia» [in Ukrainian].

6. Koziuk, V.V. (2009). Monetarni zasady hlobalnoi finansovoi stabilnosti [Monetary principles of global financial stability]. Ternopil: TNEU, «Економічна думка». [in Ukrainian].

7. Kutsyk, P. O. Kovtun, O. I., Bashnianyn, H. I. (2015). Hlobalna ekonomika: pryntsyipy stanovlennia, funktsionuvannia, rehuliuвання ta rozvytku [Global economy: principles of formation, functioning, regulation and development]. Lviv: Vydavnytstvo LKA. [in Ukrainian].

8. Malyi, I., Radionova, I., Yemelienko, L. (2017). Antykryzove upravlinnia natsionalnoiu ekonomikoiu [Anti-crisis management of the national economy]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].

9. Amosha, O.I., Kharazishvili, Yu.M., Liashenko, V.I. (2018). Modernizatsiia ekonomiky promyslovykh rehioniv Ukrainy v umovakh detsentralizatsii upravlinnia [Modernization of the economy of industrial regions of Ukraine in terms of decentralization of management]. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. [in Ukrainian].

10. Podik, I.I., Honcharov, Yu.V. (2017). Podatkova skladova ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. [Tax component of economic security of Ukraine]. Kyiv: Interservis. [in Ukrainian].

СЕРІЯ «Право»

УДК 340.12.12:342.737

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-72-85](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-72-85)

Романенко Євген Олександрович доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, Президент Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління, Проректор з наукової роботи, Національний авіаційний університет, проспект Любомира Гузара, 1, м. Київ, 03058, тел.: (063) 951-78-55, e-mail: poboss1978@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

ПРАВОВИЙ ЗМІСТ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ НА 2022–2025 РОКИ

Анотація. Відмічено, що ефективна система державного управління є однією з основних передумов демократичного врядування, що ґрунтується на принципах верховенства права.

Відмічено, що одними із основних завдань Стратегії реформування державного управління є реорганізація міністерств, створення директоратів із формування державних політик та стратегічного планування, залучення на державну службу фахівців шляхом прозорих конкурсів. На сьогоднішній день створено понад 80 таких директоратів та прийнято на роботу понад 900 висококваліфікованих державних службовців. Зусиллями фахівців, що були відібрані на посади до створених в міністерствах директоратів, підготовлено понад 70 документів у сфері державної політики (стратегій та концепцій щодо реформ у різних галузях) та понад 100 законопроектів.

Обґрунтовано, що завдання реформи управління державними фінансами у складі системи державного управління визначені Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142.

Зазначено, що для розбудови підзвітності реформа державного управління має на меті створення організаційних структур та внутрішніх бізнес-процесів, які сприятимуть ефективному управлінню та найбільш результативному використанню ресурсів. Це означає, що державний апарат виконуватиме тільки ті функції, які не може краще виконати ринок, а також що це відбуватиметься на правильному управлінському рівні. У цьому контексті міністерства мають зосередитися на розробці політики, делегуючи впровадження політики та управління державною власністю підлеглим органам або органам місцевого

самоврядування.

Актуалізовано, що потребу у перегляді чинної процедури утворення та припинення центральних органів виконавчої влади. Зокрема, у разі припинення центральних органів виконавчої влади через відсутність чітко визначеного механізму правонаступництва виникають проблемні питання, пов'язані з передачею майнових зобов'язань органу, що припиняється, а також забезпеченням належного виконання функцій, що передаються іншому органу.

Ключові слова: право, система органів виконавчої влади, надання адміністративних послуг, Стратегія реформування державного управління України на 2022—2025 роки, адміністрування податків, система державних закупівель, внутрішній аудит, облік та звітність.

Romanenko Yevhen Oleksandrovych Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, President of the Ukrainian Assembly of Doctors of Science in public administration, Vice-Rector for Research, National Aviation University, 1 Lubomyr Husar Avenue, Kyiv, 03058, tel. : (063) 951-78-55, e-mail: poboss1978@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

LEGAL CONTENT OF THE STRATEGY OF PUBLIC ADMINISTRATION REFORM OF UKRAINE FOR 2022–2025

Abstract. It is noted that an effective system of public administration is one of the main prerequisites for democratic governance, based on the principles of the rule of law.

It is noted that one of the main tasks of the Public Administration Reform Strategy is the reorganization of ministries, the creation of directorates for the formation of public policies and strategic planning, the recruitment of specialists to the civil service through transparent competitions. To date, more than 80 such directorates have been established and more than 900 highly qualified civil servants have been hired. Through the efforts of specialists who were selected for positions in the directorates established in the ministries, more than 70 documents in the field of public policy (strategies and concepts for reforms in various areas) and more than 100 bills were prepared.

It is substantiated that the tasks of public financial management reform as part of the public administration system are defined by the Strategy of Public Financial Management System Reform for 2017-2020, approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 8, 2017 № 142.

It is noted that in order to build accountability, public administration reform aims to create organizational structures and internal business processes that will contribute to effective management and the most efficient use of resources. This means that the state apparatus will perform only those functions that the market cannot perform better, and

that this will take place at the right management level. In this context, ministries should focus on policy development, delegating policy implementation and management of state property to subordinate bodies or local governments.

It was emphasized that there is a need to revise the current procedure for the formation and termination of central executive bodies. In particular, in the event of termination of central executive bodies due to the lack of a clearly defined succession mechanism, problematic issues arise related to the transfer of property obligations to the terminated body, as well as ensuring proper performance of functions transferred to another body.

Keywords: law, system of executive bodies, provision of administrative services, Strategy of public administration reform of Ukraine for 2022-2025, tax administration, system of public procurement, internal audit, accounting and reporting.

Постановка проблеми. Реформа державного управління є однією з основних реформ у країнах з перехідною економікою, що здійснюють комплексні реформи у різних сферах державної політики. Дієва система державного управління є одним з основних факторів конкурентоспроможності держави та передумовою європейської інтеграції.[1] Ефективна діяльність Кабінету Міністрів України щодо формування державної політики у різних сферах можлива за наявності професійної, результативної, ефективної та підзвітної системи центральних органів виконавчої влади. Зниження адміністративного навантаження державного регулювання, покращення якості надання адміністративних послуг, забезпечення законності та передбачуваності адміністративних дій покращує позиції держави у світових рейтингах конкурентоспроможності.[2] Крім того, ефективна система державного управління є однією з основних передумов демократичного врядування, що ґрунтується на принципах верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовий зміст Стратегії реформування державного управління України на 2022—2025 роки досліджували: В. Гурковський, В.М. Козаков, О. Копиленко, О. Зайчук, К. Бабенко, М. Савчин, П. Седугін та інші вітчизняні та міжнародні науковці в галузі права і державного управління.

Метою статті є аналіз процесу розвитку реформи державного управління у процесі реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2022—2025 роки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап реформи державного управління розпочався з набрання чинності у травні 2015 р. Закону України «Про державну службу», прийняття у червні 2016 р.[3] першої редакції Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року[4] та підписання у грудні 2016 р. Угоди про фінансування між Урядом України та Європейською Комісією щодо підтримки комплексної реформи державного управління в Україні.[5]

Згідно з показниками Індексу світової конкурентоспроможності Світового економічного форуму за 2016 рік Україна посідала 130 місце серед 140 країн у категорії «ефективність уряду», 98 місце в категорії «прозорість формування державної політики» та 87 місце в категорії «тягар державного регулювання». У рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» у 2016 році Україна зачла 83 місце (серед 189 країн). Одним з результатів неефективності системи державного управління України був найнижчий в Європі показник ВВП на душу населення.[4]

Система державного управління в Україні не відповідала потребам держави у проведенні комплексних реформ у різних сферах державної політики та її європейському вибору, а також європейським стандартам належного управління державою. У 2018 році експерти Програми підтримки вдосконалення врядування та менеджменту (SIGMA) провели оцінку стану державного управління, а Рахункова палата провела аудит комплексної реформи державного управління, за результатами яких з урахуванням накопиченого досвіду та консультацій із заінтересованими сторонами цю Стратегію оновлено.

Індикатором ефективності систем державного управління є позиція держави у відповідних міжнародних рейтингах. Згідно з показниками Індексу глобальної конкурентоспроможності (за 2018 рік) Україна займла 110 місце (серед 140 держав) у категорії «державні інституції», 49 місце в категорії «бюджетна прозорість», 82 місце в категорії «тягар державного регулювання». У рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» позиції України є кращими - у загальному рейтингу в 2018 році Україна займає 71 місце, у сфері відкриття бізнесу Україна піднялася з 70 місця у 2015 році до 56 місця у 2018 році. Покращення позицій України свідчило про успішність реалізації Стратегії.[4]

З урахуванням європейського рейтингу та європейської перспективи України Стратегія реформування державного управління була оновлена згідно з європейськими стандартами належного адміністрування з питань трансформації системи органів державного управління. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі - Угода про асоціацію), ця Стратегія ґрунтується на спільних цінностях, а саме: дотриманні демократичних принципів, верховенстві права, належному врядуванні. У статті 3 Угоди про асоціацію належне врядування визначається як один з основних принципів для посилення відносин між сторонами. Україна продовжуватиме політичні, соціально-економічні, законодавчі та інституційні реформи, необхідні для ефективно реалізації Угоди про асоціацію. З огляду на важливість реформи державного управління для України до розроблення цієї Стратегії залучено заінтересовані сторони.

Європейські стандарти належного адміністрування сформульовані в документі SIGMA «Принципи державного управління», який містить систему

принципів і критеріїв оцінки державного управління (далі - Принципи державного управління). Структура цієї Стратегії відповідає Принципам державного управління, розробленим SIGMA у тісній співпраці з Європейською Комісією, та визначає основні вимоги до системи органів державного управління. Принципи державного управління сформульовані на основі міжнародних стандартів і вимог, а також належних практик держав - членів ЄС та/або держав Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Принципи державного управління визнані деякими державами як перелік стандартів та система принципів і критеріїв для проведення оцінки реформ державного управління.

Стратегія з урахуванням Принципів державного управління визначає такі напрями реформування:

- формування і координація державної політики (стратегічне планування державної політики, якість нормативно-правової бази та державної політики в цілому, включаючи вимоги щодо формування державної політики на основі ґрунтового аналізу та участь громадськості);

- модернізація державної служби та управління людськими ресурсами;

- забезпечення підзвітності органів державного управління (прозорість роботи, вільний доступ до публічної інформації, організація системи органів державного управління з чітким визначенням підзвітності, можливість судового перегляду рішень);

- надання адміністративних послуг (стандарти надання та гарантії щодо адміністративних процедур, якість адміністративних послуг, електронне урядування);

- управління державними фінансами (адміністрування податків, підготовка та виконання державного бюджету, система державних закупівель, внутрішній аудит, облік та звітність, зовнішній аудит).

Мета та завдання реформи управління державними фінансами у складі системи державного управління визначені Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142.[6]

Дія Стратегії реформування державного управління не поширюється на реформування місцевого самоврядування, що здійснюється відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333, плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 688, Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, та плану заходів на 2018-2020 роки з реалізації Державної

стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2018 р. № 733.

Крім того, дія Стратегії реформування державного управління також не поширюється на судовий нагляд та перегляд рішень органів державного управління, оскільки реформа адміністративного судочинства є невід'ємною частиною комплексної судової реформи. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276.

Анліз Звіту про виконання у 2020 році Стратегії реформування державного управління України показав, що Стратегія містить 21 результативний індикатор та 69 заходів, з яких на сьогоднішній день виконані 51 (74 %). У 2020 році виконувалися 28 заходів, з них виконані 25 (89 %). Решта заходів знаходяться в процесі виконання.

Прогрес у досягненні запланованих результатів визначається за 21 індикатором, з яких у 2020 році досягнуто повністю 15 (71 %), 6 - не досягнуто.

Загальна координація реалізації Стратегії здійснюється Координаційною радою з питань реформування державного управління² (далі - Координаційна рада). До її складу входять представники органів виконавчої влади, Верховної Ради України, Офісу Президента та громадянського суспільства, що забезпечує ефективну координацію та сприяє відкритості і прозорості у впровадженні Стратегії. До участі у засіданнях також запрошуються міжнародні партнери, інші заінтересовані сторони. Від моменту утворення відбулось 22 засідання Координаційної ради, з них у 2020 році проведено 6 засідань. На своїх засіданнях Координаційна рада розглядала стан

виконання Стратегії, структури міністерств, цілі та концепції політик, обговорювала проект концепції реформування класифікації посад та оплати праці на державній службі та ряд інших питань.

Крім цього, у рамках Угоди про фінансування реформи державного управління відбуваються регулярні зустрічі з обговорення стану реформи у форматі Стратегічного діалогу Україна-ЄС. У 2020 році відбулось дві таких зустрічі, під час яких з європейською стороною були обговорені хід реалізації реформи, успіхи та виклики у її впровадженні.

Однак минулий рік не обійшовся без викликів. Серед них на початку березня 2020 року було призначено новий склад Уряду України і відповідно змінилися структура Уряду - деякі міністерства та центральні органи виконавчої влади було реорганізовано. Це вплинуло на такі процеси як створення директоратів та розвиток інституційного потенціалу.

Але найбільшим викликом у впровадженні реформи державної служби стало поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (далі - COVID-19) та запровадження відповідних карантинних заходів. Зокрема відповідно до прийнятих Парламентом

змін до Закону України «Про державну службу» булотимчасово призупинено проведення конкурсних процедур на посади державної служби та запроваджено на період дії карантинних заходів процедури добору.

Як і в попередні роки, у 2020 році фінансування Стратегії реформування державного управління відбувалося з Державного бюджету та за рахунок коштів міжнародної технічної допомоги. Найбільша частка фінансування забезпечена через бюджетну програму “Підтримка реалізації комплексної реформи державного управління”.

У Законі України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» за бюджетною програмою «Підтримка реалізації комплексної реформи державного управління» передбачено видатки в обсязі 459 161 200 гривень.

Із зазначених коштів у 2020 році з нарахуваннями розподілено 458 610 500 гривень. Крім окремої бюджетної програми щодо реформування державного управління, в державному бюджеті України на 2020 рік було передбачено ряд інших бюджетних програм, що спрямовані на досягнення завдань Стратегії реформування державного управління, а саме “Електронне урядування”, “Професійне навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування”, “Адаптація системи управління персоналом державної служби до стандартів ЄС”, “Національна програма інформатизації”, субвенції місцевим бюджетам на підтримку розробки ЦНАП.

Відповідно до укладеної у 2016 році Угоди між Урядом України та Європейською Комісією про фінансування програми “Підтримка комплексного реформування державного управління в Україні” (ENI/2016/039-569) (далі - Угода) Європейський Союз надає Уряду України бюджетну підтримку. Кошти від ЄС зараховуються безпосередньо до державного бюджету та не є цільовими коштами для підтримки реформування державного управління. Обсяг фінансування РДУ з державного бюджету визначаються в рамках щорічного процесу прийняття бюджету на наступний рік.

Зазначеною угодою передбачено отримання фіксованих та обумовлених траншів. Щорічна фіксована частина складає 5 млн. євро. Розмір обумовленої частки траншу залежить від виконання визначених в угоді індикаторів на відповідний рік. Отримання траншу та визначення його розміру відбувається за результатами оцінювання стороною ЄС звіту про виконання індикаторів, який готує українська сторона.

У 2020 р. завдяки досягнення індикаторів, визначених Угодою на 2019 рік, забезпечено надходження до бюджету 11,5 млн. євро бюджетної підтримки, на додаток до 37,6 млн. євро такої підтримки, отриманої у попередні періоди в рамках Угоди. Таким чином за 4 роки дії Угоди до державного бюджету надійшло 49,1 млн. євро. Ця сума у 2021 році збільшиться після чергового траншу за підсумками досягнення індикаторів, визначених Угодою на 2020 рік.

Одними із основних завдань Стратегії реформування державного управління є реорганізація міністерств, створення директоратів із формування державних

політик та стратегічного планування, залучення на державну службу фахівців шляхом прозорих конкурсів. На сьогоднішній день створено понад 80 таких директоратів та прийнято на роботу понад 900 висококваліфікованих державних службовців. Зусиллями фахівців, що були відібрані на посади до створених в міністерствах директоратів, підготовлено понад 70 документів у сфері державної політики (стратегій та концепцій щодо реформ у різних галузях) та понад 100 законопроектів. До них відносяться такі важливі документи, як: - Національна транспортна стратегія на період до 2030 року, Концепція реалізації державної політики розвитку українських е-інфраструктур до 2023 року та план заходів до неї, Стратегії розвитку у сфері інноваційної діяльності на період до 2030 року, Концепція розвитку електронної охорони здоров'я, Стратегія розвитку медичної освіти в Україні,

Стратегія розвитку промислового комплексу України на період до 2030 року, проект Національної стратегії щодо зменшення гендерного розриву в оплаті праці, Концепція реформування системи управління охороною праці в Україні та затвердження плану заходів щодо її реалізації, Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, Концепція розвитку напряму SmartCity в Україні до 2030 року, Концепція реформування системи оплати праці державних службовців, ініціативи щодо розробки комплексної державної стратегії деокупації Криму, Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки.

У напрямі надання послуг у центрі уваги реформи є безпосереднє покращення якості обслуговування громадян та бізнесу. Щороку мільйони громадян отримують адміністративні послуги. Забезпечення прозорості та передбачуваності процедур державного управління, відкриття державних даних, зменшення бюрократії та надання послуг найбільш зручним та доступним для громадян способом є основними прагненнями в цьому напрямку. Якісні та доступні послуги мають потенціал не тільки покращити імідж держави серед громадян, підприємців та інвесторів, але й значно знизити рівень корупції шляхом усунення можливостей для неї.

Прийнято у першому читанні проект Закону «Про адміністративну процедуру», який встановлює принципи, якими повинні керуватися державні службовці всіх рівнів для забезпечення належного функціонування нової системи здійснення адміністративних процедур. Зокрема законопроектом пропонується визначити єдині та прозорі правила взаємодії між державою та громадянами і бізнесом при здійсненні публічно-владних управлінських функцій; регламентувати процедуру захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб при розгляді скарг в органах влади. А також закріпити: право особи бути вислуханою до прийняття будь-якого індивідуального рішення, що може на неї негативно вплинути; право кожної особи на доступ до матеріалів справи, які її стосуються; зобов'язання адміністративних органів обґрунтовувати свої рішення.

В частині цифровізації адміністративних послуг: надання доступу онлайн до більш ніж 120 адміністративних послуг. Наразі на державному веб порталі адміністративних послуг доступні для отримання 33 послуги. Робота щодо переведення послуг в режим онлайн триває. Проблемою залишається низька популярність електронних послуг.

Запуск в промислову експлуатацію системи “Трембіта”, яка дозволяє електронним реєстрам обмінюватись інформацією в автоматичному режимі, для налагодження ефективної взаємодії між суб’єктами надання адміністративних послуг.

Подальший розвиток мережі центрів надання адміністративних послуг і розширення переліку послуг, які вони надають. Серед останніх нововведень – комплексна послуга, що надає можливість отримати перший паспорт громадянина України разом із номером картки платника податків. Триває робота із запровадження надання соціальних послуг через центри надання адміністративних послуг.

У сфері державної служби та управління людськими ресурсами реформа має на меті забезпечити державні органи висококваліфікованими працівниками, які можуть підтримувати міністрів у розробці ефективної політики. Держава є одним з найбільших роботодавців у країні, тому вона має бути здатною залучати найкращі таланти, які хочуть служити суспільству.

Прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.11.2020 р. № 1414-р «Про підготовку та реалізацію експериментального проекту щодо запровадження системи оплати праці державних службовців на основі класифікації посад».[7] Робота, проведена протягом 2020 року, дозволить впроваджувати прозору та справедливую систему оплати праці державних службовців протягом 2021-2022 років.

Впровадження HRMIS у ЦОВВ, яка забезпечуватиме комплексною та достовірною інформацією про стан державної служби в реальному часі, а також може бути основою для вироблення політики у сфері державної служби в майбутньому.

Оновлення законодавства, яке визначає ефективність роботи системи виконавчої влади - зміни до законів «Про державну службу», «Про Кабінет Міністрів», «Про центральні органи виконавчої влади», зміни до законодавчих актів щодо позбавлення Уряду невластивих повноважень.

Подальші кроки на шляху децентралізації управління у системі ЦОВВ, зокрема щодо розвантаження державних секретарів міністерств шляхом надання їм права з делегування окремих своїх повноважень на нижчий рівень.

Протягом 2020 року продовжувалася широка співпраця з Європейським Союзом та OECD SIGMA з метою сприяння реформі державного управління в Україні. Завдяки тісній співпраці Україна не лише поступово наближається до відповідності Європейським принципам державного управління, а й отримує

відповідну бюджетну підтримку відповідно до досягнутого прогресу у реалізації реформи державного управління.

28 квітня 2021 року на засіданні Кабінету Міністрів України було підтримано проект Закону України “Про внесення змін до Законів України “Про центральні органи виконавчої влади” та “Про Кабінет Міністрів України”. Даний законопроект розроблено на виконання Стратегії реформування державного управління на період до 2021 року, плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік та пункту 27 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2021 рік з метою вдосконалення організації і порядку функціонування Кабінету Міністрів та центральних органів виконавчої влади, підвищення ефективності їх діяльності, 28 квітня 2021 року посилення ролі міністерств у процесі формування державної політики.

На сьогодні міністерства ще не стали єдиними центрами формування політики, оскільки інші центральні органи виконавчої влади продовжують здійснювати нормотворчу діяльність. Водночас європейська практика державного управління розмежовує функції розроблення та реалізації політики. У разі коли обидві функції виконуються одним органом, створюється потенційний конфлікт інтересів, оскільки політика може бути сформована для відображення інтересів органу, що її впроваджує. Звичайно, центральні органи виконавчої влади мають бути залучені до процесу розроблення політики, однак функції розробників проектів актів законодавства повинні виконувати міністерства.

Починаючи з 2018 року на державній службі впроваджено процеси управління результативністю. На підставі визначених завдань і ключових показників здійснюється щорічне оцінювання результатів службової діяльності державних службовців.

Постійне інвестування у професійний розвиток персоналу є важливою особливістю будь-якої сучасної організації. За минулий період реформування державного управління було вжито ряд заходів для планування та здійснення навчання на державній службі, зокрема запроваджено аналіз потреб у навчанні державних службовців, забезпечено конкуренцію між державними та недержавними закладами освіти, утворено Українську школу урядування. Однак забезпечення фінансування системи підготовки державних службовців залишається недостатнім; система не забезпечує своєчасне навчання щодо майбутніх пріоритетів розвитку державного управління.

Відповідно до Європейських принципів система органів виконавчої влади має бути чітко та ефективно організована, забезпечувати доступ до публічної інформації та захист прав громадян під час взаємодії з державними органами. У цій сфері можна виділити такі основні досягнення та проблеми, які потрібно розв'язати:

- у результаті проведення реформи у попередні роки оновлено організаційну модель апарату міністерств. Так, відповідно до встановлених єдиних вимог до

формування структури апарату міністерств, формування політики здійснюється в директоратах, що посилює спроможність міністерств до планування і реалізації реформ. На початок 2021 року утворено понад 90 директоратів. Утворення директоратів та формування їх кадрового складу у 2020 та 2021 роках уповільнилося внаслідок зупинення проведення конкурсів на посади державної служби та значного скорочення фінансування реформи у зв'язку із запровадженням обмежень з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2;

- відповідно до Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1013, продовжується поступове позбавлення міністерств невластивих їм функцій з реалізації політики, зокрема шляхом передачі відповідних функцій до існуючих або нових центральних органів виконавчої влади. Проте міністерства продовжують виконувати значний обсяг функцій з реалізації політики, що знижує потенціал міністерств до формування політики;

- актуальною залишається проблема низької ефективності планування діяльності центральних органів виконавчої влади, зокрема забезпечення орієнтації на результат, а не на процес, Основними причинами, які призвели до цього, є застаріле законодавство щодо державного планування та підзвітності, а також недостатня координація з реформою управління державними фінансами щодо планування та звітування центральних органів виконавчої влади в процесі формування та виконання державного бюджету.

Реформування державного управління передбачає підвищення ефективності надання адміністративних послуг. Активно розвивається мережа центрів надання адміністративних послуг та запроваджується надання електронних послуг. Проте доступність послуг та якість обслуговування в різних територіальних громадах відрізняється. Залишаються перешкоди до інтеграції окремих популярних послуг до центрів надання адміністративних послуг у зв'язку з надмірною централізацією повноважень щодо їх надання.

Значна кількість адміністративних послуг доступна в режимі он-лайн, зокрема «єМалютко». У рамках реформи створено Єдиний державний веб-портал електронних послуг, а також систему електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта», проте не в повному обсязі забезпечено обмін інформацією між реєстрами (базами даних) з використанням зазначеної системи.

Основна мета Стратегії полягає у побудові в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду.

Очікуваними результатами проведення реформи державного управління до 2025 року є:

- забезпечення надання послуг високої якості та формування зручної адміністративної процедури для громадян і бізнесу;

У документі говориться, що пріоритетом є розвиток сфери адміністративних послуг, для цього планується розвивати мережу ЦНАП і збільшувати перелік послуг, які вони надаватимуть. Один з напрямків - цифровізація.

Якщо зараз надається 120 цифрових послуг, то в 2022 році їх буде 130, а до 2025 року - 350. В тому числі, пенсійних адміністративних послуг буде надаватися 50% замість нинішніх 3%, а соціальних - 90% замість 50%.

При цьому, адмінпослуги, які зараз обходяться громадянам безкоштовно, можуть стати платними. У стратегії зазначено, що уряду буде подана методика розрахунку вартості адміністративних послуг та плати за них.

- формування системи професійної та політично нейтральної публічної служби, орієнтованої на захист інтересів громадян;

У документі сказано, що буде підвищуватися їх соціальний захист та матеріальне забезпечення. Що стосується зарплат, в стратегії йдеться, що вони стануть більш прозорими і передбачуваними (знизиться варіативна частина, яка залежить від рішення керівництва, скажімо, премії).

При цьому держчиновників будуть скорочувати. У стратегії зазначено, що "витрати на проведення реформи можуть покриватися шляхом оптимізації чисельності працівників органів виконавчої влади та ліквідації вакантних посад". Вимоги до чиновників будуть рости. Зокрема, за таким критерієм як "добросесність". Держчиновникам також доведеться більше вчитися, а конкуренція за чиновницькі місця, як прогнозується, буде рости. Якщо зараз на посаді держслужби в середньому претендує три кандидати, то до 2025 року їх буде 15.

- розбудова ефективних і підзвітних громадянам державних інституцій, які формують державну політику та успішно її реалізують для сталого розвитку держави.[8]

Висновки. Таким чином метою цієї Стратегії є побудова в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду. Реформування системи державного управління буде здійснюється з урахуванням Європейських стандартів належного адміністрування, розроблених Програмою підтримки вдосконалення врядування та менеджменту (далі - Програма SIGMA) та викладених у документі "Принципи державного управління". Зазначений документ містить систему принципів і критерії оцінки державного управління, що базуються на основі міжнародних стандартів і вимог, а також кращих практик держав - членів ЄС та держав Організації економічного співробітництва та розвитку (далі - Європейські принципи). Ця Стратегія розроблена з урахуванням Європейських принципів та результатів проведеної у 2018 році експертами Програми SIGMA оцінки стану державного управління в Україні, а також

досвіду, набутого на попередньому етапі проведення реформи державного управління.

Розв'язання проблем у сфері державного стратегічного планування, зокрема проблем, пов'язаних з підготовкою і виконанням загальнодержавних програм та державних цільових програм, можливе шляхом розроблення і прийняття відповідного закону, посилення інституційної спроможності центральних органів виконавчої влади та розвитку компетенцій державних службовців у цій сфері. Відповідні завдання щодо розбудови системи державного стратегічного планування будуть виконуватися в рамках реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами.

Література:

1. Головатий Микола, Романенко Євген. Політика: реальність і гра: монографія / М. Ф. Головатий, Є. О. Романенко. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 276 с. Бібліогр.: с. 263–275.
2. Романенко Є.О. Електронний уряд - нова модель інформаційно-комунікативних відносин //Європейські перспективи = European perspective: наук. журн. / Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана, Харків. нац. ун-т внутрішніх справ, Захід.-регіонал. асоц. клубів ЮНЕСКО, Київ. міжнар. ун-т, Міжрегіональна акад. управління персоналом, Дип. акад. України, Ін-т стратегічних дослідж., Ін-т міжнар. відносин ЛНУ ім. І. Франка . – Київ: Юнеско Соціо - 2015. - №6. - с.75-79.
3. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII
4. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінет Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р.
5. Угода про фінансування «ЄС» Європейська Комісія «ЄС» програми: комплексного реформування державного управління в Україні» ENI/2016/039-569 від 19.12.2016р.
6. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142.
7. Про підготовку та реалізацію експериментального проекту щодо запровадження системи оплати праці державних службовців на основі класифікації посад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.11.2020 р. № 1414-р.
8. Деякі питання реформування державного управління України: розпорядженням від 21 липня 2021 р. № 831 Кабінет міністрів України, схвалив Стратегію реформування державного управління України на 2022-2025 роки.

References:

1. Golovatiy Mikola, Romanenko Evgen. Politika: real'nist' i gra: monografija / M. F. Golovatiy, Є. О. Romanenko. Kiiiv : Mizhregional'na Akademija upravlinnja personalom, 2021. 276 s. Bibliogr.: s. 263–275.
2. Romanenko Є.О. Elektronnij urjad - nova model' informacijno-komunikativnih vidnosin // Єvropski perspektivi European perspective: nauzhurn/ Kiiiv. nac. ekon. un- t im. V. Get'mana, Harkiv. nac. un-t vnutrishnihsprav, Zahid.-regional. asoc. klubivJuNESKO Kiiiv. mizhnar. un-t, Mizhregional'na akad.. upravlinnjapersonalom, Dip. akad. Ukraïni, In-t strategichnih doslidzh., In-t mizhnar. vidnosin LNU im. I. Franka . – Kiiiv: Junesko Sociø 2015. -№6. - s.75-79.
3. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukraïni vid 10 grudnja 2015 roku № 889-VIII

4. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р.

5. Угода про фінансування Європейської Комісії «ES» програми: «Підтримка комплексного реформування державного управління в Україні» ENI/2016/039-569 від 19.12.2016р.

6. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142.

7. Про підготовку та реалізацію експериментального проєкту щодо запровадження системи оплати праці державних службовців на основі класифікації посад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.11.2020 р. № 1414-р.

8. Деякі питання реформування державного управління України: розпорядженням від 21 липня 2021 р. № 831 Кабінету Міністрів України, швалів Стратегію реформування державного управління України на 2022-2025 роки.

УДК 351

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-86-100](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-86-100)

Іляшко Олександр Олександрович кандидат юридичних наук, директор Навчально-наукового гуманітарного інституту, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, вул. Джона Маккейна, 33, м. Київ, 01042, тел.: (067) 910-10-03, e-mail: lex.alex@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8047-6364>

Федоренко Максим Владиславович аспірант Навчально-наукового гуманітарного інституту, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, вул. Джона Маккейна, 33, м. Київ, 01042, тел.: (044) 529-05-16, e-mail: lermont98@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4392-7124>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОЗАЦТВА, КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ОСНОВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У КІНЦІ XV СТ. – XVI СТ.

Анотація. Досліджується походження феномену козацтва у кін. XV ст. на теренах Литви, Польщі, Московії та Кримської орди та виокремлення на поч. XVI ст. спільноти українських козаків; аналізуються спроби створення Козацької держави у XVI ст., до підписання Люблінської угоди 1569 року та утворення Речі Посполитої. Узагальнюються та систематизуються погляди українських і зарубіжних (польських, французьких, російських) літописців, істориків та правників на походження слова «козак», а також на сутність, зміст і призначення козацтва у тогочасному суспільстві та в державному житті й самоврядних містах.

Звертається увага на суперечливість описів історії зародження козацтва на Україні та перших керівників козаків. Досліджуються свідчення істориків про вплив чинника П. Лянцкоронського, який першим організував розрізнені загони козаків для оборони окраїн (України) від свавілля та мародерства «степу» (кочівників). Вивчаються взаємовідносини козацьких самоврядних організацій з ордами (Кипчакською, Ногайською, Казанською, Астраханською, Поволзькою, Киркильською, Манкопською та Кримською), які утворились після послаблення Золотої орди, а також з Московським князівством, Литвою та Польщею.

Надається оцінка можливостям утворення Козацької держави до укладення Люблінської унії та обґрунтовується висновок про її вплив на розвиток українського державотворення в XVI і наступних століттях. Визначаються сутнісні риси козацтва, як прототипу неаристократичної моделі воєнно-цивільної служби, відмінної від зароджуваної в цей же час шляхти. Обґрунтовується висновок про подальший вплив козацтва та ідеології й традицій Козацької держави на становлення то розвитку публічної служби в Україні в бездержавний період.

Ключові слова: козацтво, козаки, козацька держава, військова служба, цивільна служба, Люблінська унія, шляхта.

Iiashko Oleksandr Oleksandrovyh Candidate of Juridical Sciences, Director of the Educational-Scientific Humanitarian Institute, V. I. Vernadsky Taurida National University, John McCain St., 33, Kyiv, 01042, tel.: (067) 910-10-03, e-mail: lex.alex@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8047-6364>

Fedorenko Maksym Vladislavovych Graduate student of the Educational-Scientific Humanities Institute, V. I. Vernadsky Taurida National University, Kyiv, 01042, John McCain St., 33, tel.: (044) 5290516, e-mail: lermont98@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4392-7124>

LEGAL ASPECTS OF FORMATION OF THE COSSATIANS, THE COSSACK STATE AND THE FUNDAMENTALS OF PUBLIC SERVICE IN THE UKRAINIAN LAND AT THE END OF THE XV-XVI CENTURY

Abstract. The origin of the phenomenon of the Cossacks in the end. XV century in Lithuania, Poland, Muscovy and the Crimean Horde and the separation at the beginning XVI century community of Ukrainian Cossacks; attempts to create a Cossack state in the 16th century, before the signing of the Lublin Treaty of 1569 and the formation of the Commonwealth are analyzed. The views of Ukrainian and foreign (Polish, French, Russian) chroniclers, historians and lawyers on the origin of the word "Cossack", as well as on the essence, meaning and purpose of the Cossacks in the society of that time and in state life and self-governing cities are generalized and systematized.

Attention is drawn to the contradictory descriptions of the history of the origin of the Cossacks in Ukraine and the first leaders of the Cossacks. The testimonies of historians about the influence of the factor P. Lyantskoronsky, who was the first to organize separate detachments of Cossacks to defend the outskirts (Ukraine) from arbitrariness and looting of the "steppe" (nomads), are studied. The relations of Cossack self-governing organizations with hordes (Kipchak, Nogai, Kazan, Astrakhan, Volga, Kirkil, Mankop and Crimean), which were formed after the weakening of the Golden Horde, as well as with the Moscow principality, Lithuania and Poland are studied.

The possibilities of formation of the Cossack state before the conclusion of the Lublin union is estimated and the conclusion about its influence on development of the Ukrainian state formation in XVI and subsequent centuries is substantiated. The essential features of the Cossacks as a prototype of a non-aristocratic model of military-civil service, different from the nobility born at the same time, are determined. The conclusion about the further influence of the Cossacks and the ideology and traditions of the Cossack state on the formation and development of public service in Ukraine in

the stateless period is substantiated.

Keywords: Cossacks, Cossacks, Cossack state, military service, civil service, Lublin Union, gentry.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що становлення державної (цивільної, публічної) служби виникає з утворенням самих держав, у яких уже сформовано публічно-світський компонент забезпечення влади монарха. Як правило, цей компонент, подібно самому монарху, має аристократичне походження та привілеї щодо воєнної та цивільної служби. Прикладом цього може бути становлення в кін. XV ст. - XVI ст. шляхти у Польщі.

Сучасні автори «Нарисів з історії Польщі» пишуть про те, що з другої пол. XIV ст. польське суспільство ділилося на стани з різноманітними політичними повноваженнями. Такими станами у Польщі були духовенство, шляхта, міщани і селяни. При цьому, виключно важливу роль у державно-політичних справах належала *шляхті*, яка виникає з сер. XIV ст. «з середньовічного лицарства, досить розрізненого у своїй масі, завдяки здобуттю від монарха привілеїв, що надавались вже не для певної групи, а для загалу лицарства» [1, с. 52].

Утім, генезис шляхти мав у Польщі цілком конкретне походження, описане в значній кількості наукових розвідок як польських, так і інших істориків. Так, на думку російського дослідника історії дворянства М. Яблочкова, з сер. XIV ст. у Південно-Західних областях, поряд з попередніми боярами, з'явилися Польські пани і Литовські бояри. «Ці три елементи (туземний, польський і литовський) змішалися та утворили один вищий стан, який раніше навіть ніж у північній Росії отримав назву дворянства (1492 р.), потім *шляхти*» [2, с. 101], писав М. Яблочков.

Відзначимо, що Польща не знала формального поділу на низову, середню та горішню (аристократичну) шляхту, властиву феодально-аристократичному устрою держав Західної Європи. Але, такий поділ в середовищі шляхти існував фактично. Горішню верству шляхти становили *магнати*, які володіли великими палацами і маєтками і, по-суті, визначали політику держави через своїх представників (послів) у королівській раді. Найбільш численним був прошарок середньої шляхти, представники якої володіли декількома селами. Натомість низова шляхта за своїм економічним статусом мало чим відрізнялась від заможних селян. З часом з низової шляхти виділяється дрібна збідніла шляхта або ж т.з. «голота».

Шляхта була доволі замкнутою соціальною верствою, а шляхетство набувалось за народженням чи надавалось за заслуги перед державою (нобілітація). Останній спосіб входження до стану шляхти, на наш погляд, був прологом до утвердження в Польщі адміністративного режиму державної служби.

Починаючи із сер. XV ст. панівний стан і привілеї шляхти у Польщі постійно зростали і зміцнювались. Як писав М. Устрялов, «звання *шляхетське* було спадковим, переходило від батька до дітей і поєднувалося зі значними перевагами: *шляхтич* не платив жодних податків, володів своєю землею та

селянами невідзвітно, брав участь у повітових Сеймиках і генеральних Сеймах, якщо був обраний у Нунції, вступав у всі почесні земські посади, також в інші гарні звання. Благородне походження, засвідчене законним чином, герб, затверджений Сеймом, виключне заняття військовою чи цивільною службою, ось головні умови, які в сукупності давали право на звання Шляхтича» [3, с. 543].

У цей час на Українських землях дозрівало козацтво, яке з часом стало політичною, воєнною та публічно-управлінською елітою України і серйозним суперником шляхти. Так, П. Куліш у своїй роботі «Історія воз'єднання Русі» писав про сутність і походження козацької верстви наступне: «Ратоборцями невизнаного панами права народної маси були люди, які на початку стали необхідним знаряддям для успіху колонізації українських пустель, а потім опинилися поза законом і постали супроти всіх прагнень шляхти, - саме українські козаки» [4, с. 31].

Щодо передумов і причин зародження козацтва О. Єфіменко писала, що Південна Русь постійно перебувала під загрозою через абсолютно відкритий кордон зі степом. Очевидно, що «... ні Литовсько-Руська держава, до Люблінської унії, ні Польсько-Литовська після неї, не мали достатньо сил, щоб належно організувати захист такої віддаленої окраїни, як Південна Русь ... Українське козацтво з'явилося на світ лише тому, що під боком існувало розбійниче Кримське ханство» [5, 105].

Разом із тим, наукові розвідки про феномен козацтва в цілому та утвердження українського козацтва, зокрема є, з одного боку, досить численними, починаючи з історичних хронік XVI ст., а з іншого – суперечливими. Одні й ті ж історичні умови і події, в яких відбувався генезис козацтва, подаються українськими, польськими, російськими, білоруськими, литовськими, французькими і іншими істориками давнини і сучасності по різному. Врешті, учені так і не дійшли єдності щодо етимології слова «козак» та щодо належності козаків до конкретного тогочасного державного утворення, культури, етносу тощо.

Так українські дослідники писали про інтерпретації слова «козак» наступне. М. Василенко вбачав, що: «Козак – людина вільна, бездомна, нікому не підлегла, та, що служить за гроші, кому захоче. ... незалежний, шукач військових пригод ...» [6, с. 117]. Натомість, А. Копистянський стверджував, що слово «козак», з татарського «кайзак» буквально означало «розбійник» чи «волоцюга». «Так називали татари своїх воїнів, які свобідно жили на пограничу Криму і на власну руку запускалися в степ, де промишляли ловецтвом і розбишацтвом» [7, с. 246].

Достовірним фактом є лише поява на поч. XVI ст. зорганізованих козацьких загонів П. Лянцкоронського на теренах сучасної України, які боронили населені пункти від т.з. «Степу», численних орд, які виокремилися з занепадом Золотої орди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика щодо походження козаків в Україні є традиційною для українських, польських, французьких,

російських і інших істориків, філософів і правників. Її дослідження стало предметом ретельних, хоча нерідко й еkleктичних наукових розвідок таких українських учених, як В. Антонович і В. Бец [8], І. Беляєв [9], Д. Бантиш-Каменський [10], М. Василенко [6], М. Грушевський [11], О. Єфіменко [5], Г. Кониський [13], А. Копистянський [7], П. Куліш [14], М. Маркевич [15], Н. Полонської-Василенко [16], Д. Яворницький [17] і ін. [18, 19]; російських науковців – М. Устрялова [3], М. Яблочкова [2] і ін.; французьких дослідників Г. де Боплана [19], П. Шевальє [20], австрійського історика Й.-Х. Енгеля [21], а також польських дослідників – А. Яблонського та ін. [1].

Важливими для підготовки цієї статті стали і ґрунтовні дослідження історії козацтва та Козацької держави, проведені сучасними українськими дослідниками. Це, зокрема, монографії Н. Яковенко «Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна» (2008 р.) [22], В. Смолія та В. Степанкова «Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.)» (2009 р.) [23], ґрунтовна 2-х томна наукова робота В. Шевчука «Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI-XVIII століть» у двох книгах (2019 р.) [24] і ін. Зокрема, й відповідна наукова публікація співавтора цієї статті М. Федоренка [25].

Разом із тим, проблематика зародження козацтва та розвиток шляхти у кін. XV ст. – до Люблінської унії 1569 р., як певного прологу формування інституту державної (цивільної) служби в Україні та Польщі, зберігає свою актуальність для правничої науки і публічного управління.

Мета дослідження полягає в аналізі генезису козацтва у кін. XV ст. – до Люблінської унії 1569 р., як предтечі української державності та зародження основ воєнно-цивільної служби, а також виявленні сутнісних ознак козацької служби і її відмінності від служби шляхти і бояр.

Виклад основного матеріалу. Щодо часу та причин появи козаків, погляди дослідників із цього питання фактично співпадають. Хоча, нерідко зустрічаються й екскурси істориків у «сиву прадавнину» козацтва. Так, За М. Карамзіним, козаки були відомі на «окраїні теперішньої Росії» раніше Батієвої навали, і виступили на історичну сцену іще в X ст. «*то під ім'ям торков і берендєєв, то черкасов і просто казахів чи козаків*» [26, с. 11].

Автор легендарної для України 3-томної наукової розвідки «Історії Запорозьких козаків» Д. Яворницький також висловлював думку, що слово «козак» стає відомим із XI ст. і означає на мові половців «*сторожа, передова, нічна та денна*» [17,]. Але, у XII ст. – сер. XV ст. згадок про козаків не зустрічаємо в жодному відомому джерелі. Натомість, перші згадки про козаків у їх звичному для сучасників значенні Д. Яворницький відносив до 1469 року, коли «багаточисленне татарське військо, сформоване за Волгою із втікачів, розбійників і вигнанців, за словами польського історика Длугоша, пройшло від Волги за Дніпр і спустошило Поділля». [17, с. 7].

Д. Бантиш-Каменський вбачав, що козаки переселилися за Дніпро із Кавказу. Утім, козаки не склали ніколи єдиного народу; *«подібно римлянам зобов'язані існуванням своїм війнами. Неможна достовірно встановити час їх появи у цих місцях, але він настав не раніше XV ст.»*, писав Д. Бантиш-Каменський, спираючись на покази Бельського про те, що козаки стали відомими в Польщі лише на поч. XVI ст. [10, с. 64].

Слід звернути увагу й на твердження М. Маркевича, який апелює до мізерної численності козаків на поч. XVI ст. (не більше 2 тис. козаків станом на 1535 р.), і писав, що вони *«... не могли бути засновниками родоvodu усіх Малоросів, не могли також бути залишками Торків, ні вихідцями із гір Кавказу; але були блукачами із тих же Малоросіян, посиленими приданими до них від Короля та Гетьмана городовими і земськими козаками»* [15, с. 31]. Тобто, М. Маркевич, ґрунтуючись на незначній чисельності козаків, спростовує їх етнічне походження, як «окремого народу».

У свою чергу, І. Беляєв писав про *городових козаків*, які були *«особливим класом служилих воїнських людей»* в *«українських або прикордонних містах»*, перебували на постійній службі та доповідали про рух татар у степу, перехоплювали татарських «язиків», доставляли вісті воєводам. До складу *городових козаків* набиралися вільні люди, які отримували наділи землі та вивільнялись разом із своїми сім'ями від оподаткування. Уперше в літописах городові козаки зустрічаються в 1444 році при описі битви із царевичем Мустафою [9, с. 2-3].

Дослідник історії дворянства М. Яблочков також писав, що перші згадки про козаків відносяться до 1444 року. За його свідченням, козаки, що постали на протипагу Південно-Руській шляхті, – це був *«збірід прийдешніх і біглих зі всіх кінців. Вони склали найнижчий прошарок населення; але із поміж них виділялися Запорожці, козаки, що жили у Придніпров'ї й не підпорядковувалися нікому. Козаки зберігали і міцно стояли за православну віру, не тягнули ні до Росії, ні до Польщі, ні до Криму, але за нагоди грабували і одних, і інших та завжди відчували неприязнь до своїх ополячених панів – католиків»* [2, с. 102]. Також М. Яблочков писав про утвердження в Московському князівстві в сер. XV ст. служби придворної, військової та цивільної, які іще не поділялися між собою та характеризує основний елемент цієї служби – татарський, литовський, грецький і різних удільних князів. При цьому, козаків він не згадує в жодній із категорій служивого стану Московського князівства.

Схожі погляди на час і умови виникнення козацтва висловлював у першій пол. XIX ст. і російський історик М. Устрялов. Зокрема, він стверджував, що *«ім'я Козаків зустрічається в наших літописах іще в половині XV століття; так на той час звалися бездомні молодці, безсімейні, самотійно рекрутовані на подвиги ратні, в особливості на війну з бусурманами. Відчужуючи всілякі суспільні зв'язки, вони не терпіли ні сіл, ні міст, жили на українках чи у степах, що*

прилягали до прикордонних міст, стерегли їх від раптового нападу, даючи знати про появу ворогів, нерідко й самі грабували міста, які бралися захищати, частково від молодечтва, частко від незадоволення. ... Козацтво ... було воєнним братством, що мало свої статuti: його стихією була війна; головним правилом споконвічна ненависть до бусурманів і безгранична воля. Отаман водив *Козаків* у битви, ділив здобич, але мав доволі обмежену владу: всі справи вирішувались спільним рішенням у *Козацьких кругах*. Подібне братство з'явилося в той же час на Дніпрі, за порогами» [3, с. 64-66].

М. Грушевський, на основі аналізу польських архівних джерел, засвідчує достовірні згадки про козаків Київщини в 1492, 1493 і 1499 роках. Але козацтво, тоді було способом життя й родом занять для багатьох молодих людей, які ходили «в козаки» для походів на татар чи для «луплення татарських чабанів», а не козацькою верствою [11, с. 204]. П. Шевальє також писав, що коли надходила осінь, «кожен з цих сміливців вертався додому, умовившись зустрітись весною на островах і порогах Борисфену, щоб звідти знову робити свої походи» [20, с. 34]. Тобто, «козакування» на ранніх етапах було певною формою соціалізації молодих неодружених чоловіків, які прагнули до звитяги і заробітків.

Козацтво, як відома верства українського населення, утверджується в традиційному для сучасників значенні упродовж всього XVI ст. Як писав М. Василенко, «Козацтво зародилося і росло непомітно в умовах життя польської держави. У Польщі козацтво почали помічати тільки тоді, коли воно виросло в вагому суспільну силу» [6, с. 116].

Але, козаки у позначений період були і в воєнних загонах інших держав, що межували, часто без чіткого кордону, з тогочасною Україною. Зокрема, до кінця існування Кримського Ханства, козаками у татар називався особливий кінний загін війська, сформований із уланів і, власне, козаків. Загони козаків також діяли у Московських великих і удільних князів після перемоги Москви у Лівонській війні та із започаткуванням «збирання земель» Іваном III у кін. XV ст. Д. Яворницький також писав про наявність у польських хроніках Пясецького про Щурову козачу роту в м. Черкасах [17, с. 9].

У кін. XV ст. – на поч. XVI ст. потужні козацькі загони діяли і в Українських землях. Так в 1492 р. хан Менглі-Гірей скаржився, за П. Кулішем, - Великому Князю Московському Йоану III, а за М. Василенком – Великому Князеві Литовському Олександрові (1461-1506 рр.), що його військо, повертаючись з набігу на Київ із награбованим, зустрілось з «ординськими козаками» (за М. Василенко – «із канівськими і черкаськими козаками»), та було ними пограбоване [6, с. 33-34].

У літописах цього періоду також згадуються дніпровські, рязанські, смоленські, путивльські, донецькі та інші козаки. У відповідних виокремлюються воїни різних етносів, навіть у межах одного війська. Так, за свідченням В. Шевчука, у пам'ятці «Битва під Оршею» 1515 р. «... розрізняються воїни

литовські, руські та польські, тобто вони перебували в окремих підрозділах одного війська» [24].

Отже, українські козаки-воїни починають зустрічатися в літописах лише на поч. XVI ст. Вони охороняли поселення від набігів татар і турків, охороняли кордони тогочасних громад і палаци князів і магнатів. Зокрема, П. Шевальє писав, що іще С. Баторій оцінив, як козаки можуть бути йому корисними для захисту кордонів від набігів татар та створив із козаків військо, призначив їм гетьмана й уповноважив його дбати про підлеглих офіцерів, потрібних для командування козаками, надавши першим, крім плати, привілеї та вольності [20, с. 34].

Першим достовірно відомим лідером цих козаків був Каменецький староста Предслав Лянцкоронський, який походив із давнього литовського роду Збигнівів [14, 43-44]. Хоча, Г. Кониський у «Історії Русів», вслід за М. Маркевичем, називає його Пренцлавом Лянцкоронським і вказує, що він був зятем князя Острозького та походив із знатної сенаторської родини. У свою чергу, Й.-Х. Енгель вказує, що П. Лянцкоронський, по закінченню своїх студій, подорожував по країнам Європи, їздив до Єрусалиму та Азії, та здобув перші перемоги в боях під проводом К. Ольшанського [21, с. 88].

Подібні погляди на походження та особисті якості та вплив на формування українського козацтва обґрунтовував і Д. Яворницький. «У 1512 році козаки, разом із поляками і українськими жителями, брали участь у переслідуванні татарської орди, яка ввірвалася в південні кордони Литовського великого князівства. Начальниками над козаками і поляками були князь Костянтин Іванович Острозький і каменецький староста Предслав Лянцкоронський» [17, с. 9], писав дослідник.

Наслідками воєнної звитяги П. Лянцкоронського були три виграні битви із турками і татарами, які припинили спроби походів останніх на Краків, а також утворення прикордонних воєнних загонів понад Дністром і в гирлі Дніпра. Утвердженню воєнного авторитету П. Лянцкоронського відбулося й завдяки його співпраці зі старостою Чернігівським і Канівським Остафієм Дашкевичем у протистоянні сваволі татар [21, с. 89]. Д. Яворівський писав, що «Євстафій або Остап Дашкевич, спершу литовський воєвода, потім черкасько-канівський староста, уродженець міста Овруча, людина православної віри ... воював спочатку проти татар (у 1523 році), служив декілька років великим руським князям Івану та Василю, допомагав їм у війні проти поляків, потім знову повернувся в Литву до Сигізмунда, і отримав в управління міста Черкаси і Київ на правому березі Дніпра нижче Києва. Управляючи цими містами, він залучив до себе таку масу козаків, що зробив обидва міста надовго ядром усього південноруського козацтва» [17, с. 10]. І лише із захопленням Стародуба в 1535 році, як писав М. Маркевич, «ім'я Дашковича замовкло» [15, с. 44].

Врешті, як писав Г. Кониський, «приймаючи прихожих охотників (М.Ф. – в пер. з польської «добровольців») з нежонатих козаків, ловлею звірів та риби, а не

менше здобиччю заграничною спроваджених, створили велелюдне товариство козацьке» [13, с. 23-24]. З часом остаточними пунктами збору козацьких загонів стали Київ і Черкаси.

Слід також прийняти до уваги думку А. Копистянського про те, що значні простори між Києвом і Брацлавом спустошилися і замінилися в т.з. «дикі поля», що становили нейтральну полосу між Литовською, а після Люблінською унії 1569 р. - Польською державою і Кримським ханством. *«Київщина, котра колись була головним осередком і ядром Руси, в XVI ст. найшлася «у краю» Польсько-Литовської держави, тобто там, де закінчувався «святоруський берег» і зачиналось царство Кримської Орди. По тій причині Київщина в XVI ст. почала називатися Україною»,* - писав А. Копистянський [7, с. 245]. Її ж охорона почала у цей час здійснюватися організованими козацькими загонами.

При цьому, загроза Українським землям з боку Кримської орди з часу утвердження козацтва лише наростала. Так, за свідченням С. Плохія, *«кількість українців і росіян, які потрапили на невільницькі ринки Криму в XVI та XVII століттях, коливається від 1,5 до 3 млн. осіб»* [19, с. 113]. Водночас, як писав І. Беляєв, уже із 1556 року й козаки, що охороняли українські міста, почали проникати у степ для нападу на Кримців [9, с. 6]. Натомість, М. Маркевич зазначає про іще більш ранні походи П. Лянцкоронського на Кримців іще в 1512 р. [15, с. 36].

Як писав М. Грушевський, «упродовж XVI ст. дуже повільно формується з цих «козакуючих» козацький стан. У половині XVI ст. бачимо тільки початки цього процесу; у головному гнізді козацтва – Черкасах ревізія 1552 р. записує прихожих козаків «опівтритьяста» (біля 250), - тільки всього. ... але, майже і зовсім не було козацького стану. Останній формується тільки в кін. XVI і на поч. XVII ст., завдяки надзвичайно швидкому зростанню козацтва і під впливом, з одного боку, колонізаційного зростання українського передстепу, а з іншого, ідеї *козацького імунітету»* [11, с. 205]. Такий імунітет, за аналогією з імунітетом польської шляхти, мав захистити козаків від місцевих влад і захистити від спроб, спочатку Литовської держави, а після Люблінської унії 1569 р. і Речі Посполитої, організувати козацький стан у державні воєнні організації.

Як відомо, Люблінська унія, укладена спільним Польсько-литовським сеймом у м. Любліні з 10 січня по 12 серпня 1569 р., поклала початок Речі Посполитої Обох Народів, яка проіснувала до 1795 року. Цей державотворчий поступ сприяв розквіту Польського Відродження та шляхетській демократії, яка зосередилась у місцевих сеймиках [25, с. 128].

Вершиною шляхетської держави стали практики «Золотої вольності» - обрання короля Польщі шляхтою на основі Генриківських статей 1573 р. із складенням особистих зобов'язань (*pacta conventa*) кандидатів на трон перед шляхетською спільнотою. Перша вільна елекція (вибори) короля відбулася в 1872 р. після смерті бездітного Зигмунта II Августа. Хоча цей принцип престолоспадкування утвердився раніше, на межі XV і XVI ст. Ця практика виявилась прийнятною для Польщі й у подальшому застосовувалась до самої

загибелі Речі Посполитої в 1795 році. До того ж, у кінці XVI ст. владу короля в Польщі почав урівноважувати Сейм [1, с. 67].

Наслідки утвердження Речі Посполитої мали для України і козацтва мали драматичний характер. Як писала Н. Василенко-Полонська, «Україна була розірвана: більша її частина перейшла до Польщі – Галичина, Холмщина, Волинь, Поділля, Брацлавщина, Київщина, Підляшшя. ... Польська шляхта гордливо ставилася до всього чужого, і перед українцями постала дилема: або зректися політичного життя, або полонізуватися [16, с. 343-344]. Інші Українські землі також були розтягнуті Московією, Литвою, Молдовою, Туреччиною та Угорщиною.

Феноменом тогочасного розвитку України стало прагнення заможного населення окремих регіонів України полонізуватися та нобілізуватися до стану шляхти, що відкривало перспективи для кар'єри на військовій і цивільній службі, надавало певний імунітет, а також дозволяло захистити свою власність. Цьому значною мірою сприяло й надання кролем З. Августом у 1563 р. привілеї, яка урівнювала православних русинів з польськими католиками у їх правах. Таким чином, Польща по-суті переманила русинську еліту від короля Литви до себе. Полонізації України сприяло і зміцнення Московського царства та початку «собіранія земель» після вигнання ним у 1480 році ординців.

Разом із тим, не всі з цих сподіванок українців Волині та Поділля були здійсненими. Так Г. де Боплан писав про руську шляхту наступне: «Шляхта поміж ними небагаточисленна, наслідує польській і, схоже, соромиться того, що належить до іншої, аніж римська, віри, щодня переходячи до неї, хоча вся знає, і всі ті, що титулюються князями, вийшли з грецької віри» [19, с. 32]. Сподівання ж українців Волині та Підляшшя, які плекали надії, що Люблінська унія покладе край безкарним «твалтам, наєздам, забойствам і забиранню земель, і грабежам ... панів поляків» [18, с. 198], виявилися марними.

Але, чи не найбільше після утворення Речі Посполитої Обох Народів, як офіційно називалась Унія, погіршився стан українських козаків. Українські дослідники В. Антонович і В. Бець давали наступну оцінку розвитку козацтва після Люблінської унії: «Тяжкі часи переживало Дніпровське козацтво в кін. XVI ст.: внаслідок приєднання Південно-Руських земель до Польщі актом Люблінської унії 1569 року, польське державне право введене було в ці землі, а по усталеним положенням цього права, козацький стан був аномалією, не міг укластися в станові категорії, напрацьовані польським історичним життям, мало перейти до складу станів, визнаних законом: дворянського чи селянського» [8, с. 2].

Ще одним визначальним питанням для розвитку козацтва стало запровадження в тогочасну державотворчу практику Речі Посполитої реєстрового козацтва. Так С. Плохій пише, що «Лівонська війна збільшила попит на воїнів на кордоні з Московією, тож у 1570-ті роки було сформовано ряд козацьких підрозділів, один із яких налічував 500 вояків» [19, с. 117]. Реорганізація

стихійного козацького руху на службі в прикордонних урядовців у військові організації відкрила перед козаками нові перспективи. До вжитку був запроваджений термін «реєстрові козаки». Їх вносили до реєстру як професійних (оплатних) військових і вони не сплачували податків і не підпадали під місцеві юрисдикції.

Так, у 1590 році польсько-литовський сейм затвердив військо в 1 000 реєстрових козаків для охорони прикордонних областей України від татар і нереєстрових козаків [19, с. 117]. Але, як підкреслює С. Плохій, всі виплати і пільги козакам діяли лише на період активних військових кампаній. Таким чином, створення реєстрового козацтва не вирішило всі проблеми корпусу козаків в Україні. «Нереєстрове» козацтво, з одного боку, продовжувало боротьбу за Козацьку державу, а з іншого – боролось за привілеї, які гарантувались включенням до складу реєстрового козацтва.

Ця проблематика отримала своє продовження впродовж усієї історії Речі Посполитої. Так, для прикладу, в першій пол. XVIII ст. зустрічаємо документ з промовистою назвою: «Меморандум гетьмана великого коронного Станіслава Конєцпольського на сейм 1638 р. із пропозиціями щодо тримання козаків у «послуху» укріплення і утримання гарнізону фортеці Кодак; щодо норм платні старшині реєстрового козацтва, а також щодо необхідності призначення королем або сеймом комісара замість гетьмана, якого козаки вільно обирають; вимоги до кандидатів на посади комісара, осавулів, полковників, сотників, отаманів» [27, с. 322-324]. Таким чином, реєстрове козацтво, по-суті, отримало статус воєнних, які служили короні та підпорядковувались спочатку виборному гетьману, а надалі й призначуваному комісарові.

Така служба мала, *по-перше*, мілітарний характер, тобто була за своєю сутністю та змістом воєнною службою мобілізаційного (ополченського) типу; *по-друге*, по друге вона іще не могла бути державною в інтересах України за відсутності на той час національної державності. Козаки і інший т.з. «служивий люд» на поч. XV ст. у Литовсько-Руській державі служили «кінно, збройно, часу потреби війни». При цьому, воєнний обов'язок у цей час не пов'язували з походженням людини – служили всі, хто міг тримати зброю в руках [22, с. 322-28]; *по-третьє*, ядро професійної державної служби в Україні в XVI ст. почало формуватися в різних регіонів з декількох станів: а) з козаків, зокрема з реєстрових козаків (Черкащина, Канів, Дніпровщина); б) зі шляхти, зокрема, з нобілітованої шляхти (Волинь, Брацлавщина, Підляшшя, Холмщина, Київщина); в) з козаків на Півночі України, які служили Московській державі під час «збирання» земель спочатку великим князем Іваном III, Василем III і врешті Іваном IV Грозним (Лютим) (Чернігів, Путивль, Новгород-Сіверський). Кожне із зазначених джерел формування державної служби справило вплив на її становлення, розвиток, характер і систему управління нею [25, с. 130-131].

Висновки. Підводячи підсумки цього дослідження, відзначимо, що походження феномену козацтва зберігає свою дискусійність в українській,

польській, російській, литовській, білоруській, французькій і іншій історіографії, присвяченій як вивченню етимології слова «козак», так і дослідженню походження, етнічної приналежності, культури і відношення до держав, державних союзів і державних утворень сер. XV – XVI ст. у регіоні т.з. «Південної Русі», до якої відносилися насамперед Українські землі.

Очевидним вбачається й прагнення окремих зарубіжних літописців і істориків закріпити у своїх роботах певну «монополію» на феномен козацтва за тогочасного Польщею, Литвою чи Московією, або ж апелювати до міфічних козаків, які ніби то існували за пів тисячоліття до українських козаків. Це пояснюється тим, що після розквіту Галицько-Волинської держави на чолі з коронованим Папою Римським у 1253 році «Королем Русів» Данилом Галицьким, українці вже в XIV ст. втратили належним чином легітимізовану державність, а їх землі розтягувались сусідніми державами і залишались границею на межі з т.з. ординським «Степом».

По-суті, козаки стали відповіддю й на тогочасну бездержавність українців, і на виникнення шляхти у Польщі та бояр у Литві й Московії, а також на загрозу Кримської та інших орд, загроза від яких для українських міст і сіл лише зростала. Творячи Козацьку державу, козаки одночасно формували основи тогочасної військово-цивільної служби на Українських землях.

Разом із тим, козаки, на відміну від польської шляхти і литовських та московських бояр, не мали: а) аристократичного походження та не спадкували свій статус (отамани і інші посади у козаків були виборними, а не спадковими), а також були відлучені, принаймні в XVI ст., від можливості отримати дворянські титули; б) в силу несення воєнної повинності, у винагороду земельних латифундій; в) постійної оплати і податкових привілеїв за свою воєнну службу, подібно польській шляхті; в) юрисдикційних імунітетів, подібно тогочасній польській, литовській і московській аристократії; г) були обмежені щодо отримання посад цивільної служби.

Водночас, українські козаки, як і польська шляхта, у XVI і наступних століттях були прихильниками демократичних традицій. Прагнули до несення воєнної служби на професійній основі та до державотворення й творення публічної служби.

Література:

1. Польша – нариси історії. За ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича. Пер. з пол. І. Сваренка / Інститут національної пам'яті Республіки Польща. Варшава: Інститут національної пам'яті, 2015. 367 с., іл.
2. Яблочков М. История дворянского сословия в России. С.-Петербург: Типогр. А.М. Котомина, 1876. XVI, XL, 679 с.
3. Устрялов Н.Г. Русская история. Часть вторая (1462-1689). Санктпетербург: В Тип. Императорской Российской академии, 1837. [2], 378 с., 1 л. табл.
4. Кулиш П.А. История воссоединения Руси. Том первый. От начала колонизации опустошенной татарским погромом Киево-Галицкой Руси до начала столетней козацко-

шляхетской войны. С.-Петербург: Изд-е Товар-а «Общественная польза», 1874. IV с., III с., 363 с., прилож. С. 320-363.

5. Ефименко А.Я. История украинского народа. Выпуск первый. Выпуск второй. 9 рисунков в тексте и 12 на отдельных таблицах. С.-Петербург: Типогр. Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1906. 391 с., ил.

6. Василенко Н.П. Очерки по истории Западной Руси и Украины. Киев: Изд-е книжного магаз. Н.Я. Оглоблина, 1916. 589 с.

7. Копилянський А. Історія Руси. Часть друга: Московска і Литовско-Польска доба (Велика і Мала Русь до часів Б. Хмельницького). Львів: Издание Общества ім. М. Качковского, 1932. 343 с., 3 с., 6 с.

8. Антонович В.Б., Бец В.А. Исторические деятели Юго-западной России в биографиях и портретах по коллекции Тарновского В.В. Выпуск первый. Киев: Типограф. Императорского Ун-та Св. Владимира, 1885. VI с., 110 с.; ил.

9. Беляев И. О сторожевой, станичной и полевой службе на Польской Украине Московского государства до царя Алексея Михайловича. Москва: В Университ. типограф., 1840. 86 с.; карт.

10. Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России от водворения словян в сей стране до уничтожения гетьманства. Київ: Час, 1993. 656 с., іл.

11. Грушевский М. Очерки истории Украинского народа. Изд-е третье, дополн. Киев: Типограф. 1-ой Киевской Артели Печати, 1911. 408 с.

13. Кониський Г. История Русов или Малой России. Редакц. і вступ. стат. О. Оглоблина. Нью-Йорк: Вид-во «Вісник» - ООЧСУ, 1956. 346 с.

14. Кулиш П.А. История воссоединения Руси. Том первый. От начала колонизации опустошенной татарским погромом Киево-Галицкой Руси до начала столетней козацко-шляхетской войны. С.-Петербург: Изд-е Товар-а «Общественная польза», 1874. IV с., III с., 363 с., прилож. С. 320-363.; Кулиш П.А. История воссоединения Руси. Том второй. От начала козацко-шляхетской войны до восстановления в Киеве Православной Церкви в 1820 году. С.-Петербург: Изд-е Товар-а «Общественная польза», 1874. VIII с., III с., 456 с., прилож. С. 425-456.

15. Маркевич Н. Истрия Малороссии. Изд-е книготорг. О.И. Хрусталева. Том первый. Москва: В Типограф. А. Семена при Императ. Медико-Хирург. Академ., 1842. 387 с., X.

16. Полонська-Василенко Н. Історія України. В двох томах. I том (до пол. XVII сторіччя). Мюнхен: Українське вид-во, 1972. 591 с.

17. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. У трьох томах. Редкол.: П.С. Сохань (відп. ред.) і ін. Передм. В.А. Смолія. Том 1. Київ: Наук. думка, 1990. 592 с.; Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. У трьох томах. Редкол.: П.С. Сохань (відп. ред.) і ін. Том 2. Київ: Наук. думка, 1990. 560 с.; Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. У трьох томах. Редкол.: П.С. Сохань (відп. ред.) і ін. Том 3. Київ: Наук. думка, 1990. 560 с.

18. Русина О.В. Україна під татарами і Литвою. Київ: Вид. дім «Альтернатива», 1998. 320 с..

19. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 495 с.

19. Боплан Г. Л. де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Молдовії до границь Трансильванії, разом з іними звичаями, способом життя і ведення воєн. Київ: Наукова думка; Кембрідж (Мас.): Укр. наук. ін-т, 1990. 256 с.: іл.

20. Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі, з розвідкою про їхнє походження, країну, звичаї, спосіб правління та релігію і другою розвідкою про перекопських татар. пер. з франц. вид. 1663 року. Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 1960. 199 с.

21. Енгель Й.Х. Історія України та українських козаків. Заг. ред., вступ. стат. В.В. Кравченка; упоряд. Т.О. Чугуя. Харків: Факт, 2014. 640 с.

22. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна: монограф. / Укр. наук. ін-т Гарвард. Ун-ту, Ін-т Критики. Вид. 2-ге, перегл. і випр. Київ: Критика, 2008. 469 с.: іл.

23. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 pp.). Київ: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 447 с.

24. Шевчук В. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI-XVIII століть / У двох книгах. Книга 1. Київ: ТОВ «Вид-во «Кліо», 2019. 792 с., іл.; Шевчук В. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI-XVIII століть / У двох книгах. Книга 2. Київ: ТОВ «Вид-во «Кліо», 2019. 1120 с., іл.

25. Федоренко М.В. Утвердження шляхти та козацтва, як предтечі державної служби в Україні та Польщі, з кін. XV ст. – до Люблінської унії 1569 року. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 4(16). С. 118-134.

26. Савельев Е.П. Древняя история казачества (Историческое исследование). Часть I-я. Новочеркасск: Тип. «Донской Печатник», 1915. С.11.

27. Історія державної служби в Україні: у 5 т. Від. ред. Т.В. Мотренко, В.А. Смолій; редкол. С.В. Кульчицький та ін. Голов. упр. держ. служби; Ін-т історії НАН України. Т. 3: Документи і матеріали. V ст. до н.е. – 1774 р. Упорядн.: Г.В. Боряк (кер. кол. упор.), Л.Я. Демченко, Ю.А. Мицик. С. 322-324.

References:

1. Pol'shha – narisi istorii. Za red. V. Mendzhec'kogo ta Є. Bracisevicha. Per. z pol. I. Svarenka / Institut nacional'noї pam'jati Respubliki Pol'shha. Varshava: Institut nacional'noї pam'jati, 2015. 367 s., il.

2. Jablochkov M. Istorija dvorjanskogo soslovija v Rossii. S.-Peterburg: Tipogr. A.M. Kotomina, 1876. XVI, XL, 679 s.

3. Ustrjalov N.G. Russkaja istorija. Chast' vtoraja (1462-1689). Sanktpeterburg: V Tip. Imperatorskoj Rossijskoj akademii, 1837. [2], 378 s., 1 l. tabl.

4. Kulish P.A. Istorija vossoedenenija Rusi. Tom pervyj. Ot nachala kolonizacii opustoshennoj tatarskim pogromom Kievo-Galickoj Rusi do nachala stoletenej kozacko-shhljahetskoj vojny. S.-Peterburg: Izd-e Tovar-a «Obshhestvennaja pol'za», 1874. IV s., III s., 363 s., prilozh. S. 320-363.

5. Efimenko A.Ja. Istorija ukrainskogo naroda. Vypusk pervyj. Vypusk vtoroj. 9 risunkov v tekste i 12 na otdel'nyh tablicah. S.-Peterburg: Tipogr. Akc. Obshh. Brokgauz-Efron, 1906. 391 s., il.

6. Vasilenko N.P. Oчерki po istorii Zapadnoj Rusi i Ukrainy. Kiev: Izd-e knizhnogo magaz. N.Ja. Ogloblina, 1916. 589 s.

7. Kopistjans'kij A. Istorija Rusi. Chast' druga: Moskovska i Litovsko-Pol'ska doba (Velika i Mala Rus' do chasiv B. Hmel'nic'kogo). L'viv: Izdanie Obshhestva im. M. Kachkovskogo, 1932. 343 s., 3 s., 6 s.

8. Antonovich V.B., Bec V.A. Istoricheskie dejateli Jugo-zapadnoj Rossii v biografijah i portretah po kollekcii Tarnovskogo V.V. Vypusk pervyj. Kiev: Tipograf. Imperatorskogo Un-ta Sv. Vladimira, 1885. VI s., 110 s.; il.

9. Beljaev I. O storozhevoj, stanichnoj i polevoj sluzhbe na Pol'skoj Ukraine Moskovskogo gosudarstva do carja Alekseja Mihajlovicha. Moskva: V Universit. tipograf., 1840. 86 s.; kart.

10. Bantysh-Kamenskij D.N. Istorija Maloj Rossii ot vodvorenija slovjan v sej strane do unichtozhenija get'manstva. Kiiv: Chas, 1993. 656 s., il.

11. Grushevskij M. Oчерki istorii Ukrainskogo naroda. Izd-e tret'e, dopoln. Kiev: Tipograf. 1-oj Kievskoj Arteli Pechati, 1911. 408 s.

13. Konis'kij G. Istorija Rusov ili Maloj Rossii. Redakc. i vstup. stat. O. Ogloblina. N'ju-Jork: Vid-vo «Visnik» - OОChSU, 1956. 346 s.

14. Kulish P.A. Istorija vossoedenenija Rusi. Tom pervyj. Ot nachala kolonizacii opustoshennoj tatarskim pogromom Kievo-Galickoj Rusi do nachala stoletenej kozacko-shhljahetskoj vojny.

S.-Peterburg: Izd-e Tovar-a «Obshhestvennaja pol'za», 1874. IV s., III s., 363 s., prilozh. S. 320-363.; Kulish P.A. Istorija vossoedenenija Rusi. Tom vtoroj. Ot nachala kozacko-shhljahetskoj vojny do vosstanovenija v Kieve Pravoslavnoj Cerkvi v 1820 godu. S.-Peterburg: Izd-e Tovar-a «Obshhestvennaja pol'za», 1874. VIII s., III s., 456 s., prilozh. S. 425-456.

15. Markevich N. Istrija Malorossii. Izd-e knigotorg. O.I. Hrustaleva. Tom pervyj. Moskva: V Tipograf. A. Semena pri Imperat. Mediko-Hirurg. Akadem., 1842. 387 s., X.

16. Polons'ka-Vasilenko N. Istorija Ukraïni. V dvoh tomah. I tom (do pol. XVII storichchja). Mjunhen: Ukraïns'ke vid-vo, 1972. 591 s.

17. Javornic'kij D.I. Istorija zaporoz'kih kozakiv. U tr'oh tomah. Redkol.: P.S. Sohan' (vidp. red.) i in. Peredm. V.A. Smolija. Tom 1. Kiïv: Nauk. dumka, 1990. 592 s.; Javornic'kij D.I. Istorija zaporoz'kih kozakiv. U tr'oh tomah. Redkol.: P.S. Sohan' (vidp. red.) i in. Tom 2. Kiïv: Nauk. dumka, 1990. 560 s.; Javornic'kij D.I. Istorija zaporoz'kih kozakiv. U tr'oh tomah. Redkol.: P.S. Sohan' (vidp. red.) i in. Tom 3. Kiïv: Nauk. dumka, 1990. 560 s.

18. Rusina O.V. Ukraïna pid tatarami i Litvoju. Kiïv: Vid. dim «Al'ternativa», 1998. 320 s..

19. Plohij S. Brama Ėvropi. Istorija Ukraïni vid skifs'kih voen do nezalezhnosti. Harkiv: Klub simejnogo dozvillja, 2016. 495 s.

19. Boplan G. L. de. Opis Ukraïni, kil'koh provincij Korolivstva Pol'skogo, shho tjagnut'sja vid kordoniv Moldovii do granic' Transil'vanii, razom z inimi zvichajami, sposobom zhittja i vedennja voen. Kiïv: Naukova dumka; Kembridzh (Mas.): Ukr. nauk. in-t, 1990. 256 s.: il.

20. Sheval'e P. Istorija vijni kozakiv proti Pol'shhi, z rozvidkoju pro ihne pohodzhennja, kraïnu, zvichai, sposib pravlinnja ta religiju i drugoju rozvidkoju pro perekops'kih tatar. Per. z franc. vid. 1663 roku. Kiïv: Vid-vo Akad. nauk URSS, 1960. 199 s.

21. Engel' J.H. Istorija Ukraïni ta ukraïns'kih kozakiv. Zag. red., vstup. stat. V.V. Kravchenka; uporjad. T.O. Chuguja. Harkiv: Fakt, 2014. 640 s.

22. Jakovenko N.M. Ukraïns'ka shljahta z kincja XIV – do seredini XVII stolittja. Volin' i Central'na Ukraïna: monograf. / Ukr. nauk. in-t Garvard. Un-tu, In-t Kritiki. Vid. 2-ge, peregl. i vipr. Kiïv: Kritika, 2008. 469 s.: il.

23. Smolij V., Stepankov V. Ukraïns'ka nacional'na revoljucija XVII st. (1648-1676 rr.). Kiïv: Vid. dim «Kievo-Mogil. akad.», 2009. 447 s.

24. Shevchuk V. Kozac'ka derzhava jak ideja v sistemi suspil'no-politichnogo mislennja XVI-XVIII stolit' / U dvoh knigah. Kniga 1. Kiïv: TOV «Vid-vo «Klio», 2019. 792 s., il.; Shevchuk V. Kozac'ka derzhava jak ideja v sistemi suspil'no-politichnogo mislennja XVI-XVIII stolit' / U dvoh knigah. Kniga 2. Kiïv: TOV «Vid-vo «Klio», 2019. 1120 s., il.

25. Fedorenko M.V. Utverdzhennja shljahti ta kozactva, jak predtechi derzhavnoï sluzhbi v Ukraïni ta Pol'shhi, z kin. XV st. – do Ljublins'koï uniï 1569 roku. Ekspert: paradigmi juridichnih nauk i derzhavnogo upravlinnja. 2021. № 4(16). S. 118-134.

26. Savel'ev E.P. Drevnjaja istorija kazachestva (Istoricheskoe issledovanie). Chast' I-ja. Novoherkassk: Tip. «Donskoj Pechatnik», 1915. S.11.

27. Istorija derzhavnoï sluzhbi v Ukraïni: u 5 t. Vid. red. T.V. Motrenko, V.A. Smolij; redkol. S.V. Kul'chic'kij ta in. Golov. upr. derzh. sluzhbi; In-t istorii NAN Ukraïni. T. 3: Dokumenti i materialy. V st. do.n.e. – 1774 r. Uporjadn.: G.V. Borjak (ker. kol. upor.), L.Ja. Demchenko, Ju.A. Micik. S. 322-324.

УДК 304.094.2

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-101-115](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-101-115)

Кудлай Ірина Володимирівна старший викладач кафедри «Міжнародних відносин та права», Державний університет «Одеська політехніка», пр. Шевченко, 1, м. Одеса, 65044, тел.: (050) 175-71-56, e-mail: kiv@op.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-6154-5245>

Бабіна Валентина Олександрівна кандидат політичних наук, доцент кафедри «Міжнародних відносин та права», Державний університет «Одеська політехніка», пр. Шевченко, 1, м. Одеса, 65044, тел.: (067) 716-73-05, e-mail: ona2009@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-2796-5024>

Моїсєєва Тетяна Миколаївна кандидат історичних наук, доцент каф. «Міжнародних відносин та права», Державний університет «Одеська політехніка», пр. Шевченко, 1, м. Одеса, 65044, тел.: (067) 9514452, e-mail: m.tatyana.n.33@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7129-6046>

ПРОБЛЕМИ ЄДНОСТІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ТА КУЛЬТУРИ В КОМУНІКАТИВНИХ ВІДНОСИНАХ ЕПОХИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Сьогодні міжнародні зв'язки об'єднують компанії практично у всіх країнах світу. І у кожній держави своя політична ситуація, своя історія, свої традиції, своя культура; у кожній компанії, в свою чергу, свій статут і свої вимоги до партнерів і персоналу. Все це викликає серйозні ускладнення і труднощі для розвитку міжнародних зв'язків.

Основною метою крос-культурного спілкування є вивчення та використання поведінкових закономірностей, властивих різним національним соціальним і діловим колам. Знання національних культурних особливостей сприятиме подоланню міжкультурних бар'єрів, встановлення ефективних комунікацій і взаєморозуміння між представниками різних культур. Міжкультурна, крос-культурна, міжнародна комунікація в сучасний час глобалізації стає дуже важливою ланкою у вивченні впливу культури на вербальну мову і невербальну поведінку, гендерні відмінності, на соціальну поведінку та діяльність організації.

Крос-культурна комунікація являє собою складне і багатоаспектне явище, в той же час, це процес зі своїми властивостями, внутрішніми закономірностями і суперечностями. Саме тому в наш час вона є предметом комплексних наукових досліджень. Безумовно, крос-культурна комунікація як така існувала з найдавніших часів, проте саме в ХХІ ст. остаточно усвідомлена необхідність її не тільки практичного, а й наукового, теоретико-методологічного вивчення та

рефлексії.

У даній статті аналізується вплив крос культурної комунікації на поведінку співробітників у представництвах усього світу, звертається увага на ведення міжнародних переговорів, вирішення конфліктних ситуацій, коли дипломати є представниками різних культур. Розглядаються питання особливостей поведінки персоналу організацій, обумовлених культурними відмінностями; формування поведінкових навичок, необхідних для соціальної і професійної адаптації в умовах різних культур; формування знань про необхідність врахування культурних особливостей працівників організації при побудові систем комунікації і ведіння дипломатичних переговорів.

Ключові слова: культура, крос-культурна адаптація, крос-культурна комунікація, міжнародні переговори, переговорний процес, мультикультурна среда, міжнародне співробітництво, культурні відмінності, конфлікт, вербальна і невербальна комунікація, дипломатичний протокол, дипломатичний етикет. міжкультурна комунікація, теорія міжкультурної комунікації, мова, культурна компетенція, взаємодія культур.

Kudlai Iryna Volodymyrivna Senior lecturer of the department "International Relations and Law", State University "Odessa Polytechnic", Shevchenko Ave., 1, Odessa, 65044, tel.: (050) 175-71-56, e-mail: kiv@op.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-6154-5245>

Babina Valentyna Oleksandrivna Candidate of Political Science, Associate Professor of the Department "International Relations and Law", State University "Odessa Polytechnic", Shevchenko Ave., 1, Odessa, 65044, tel.: (067) 716-73-05, e-mail: ona2009@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-2796-5024>

Moiseeva Tetyana Mykolayivna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the department "International Relations and Law", State University "Odessa Polytechnic", Shevchenko Ave., 1, Odessa, 65044, tel.: (067) 951-44-52, e-mail: m.tatyana.n.33@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7129-6046>

PROBLEMS OF THE UNITY OF PROFESSIONALISM AND CULTURE IN COMMUNICATIVE RELATIONS IN THE AGE OF GLOBALIZATION

Abstract. Today, international relations unite companies in almost all countries of the world. And each state has its own political situation, its own history, its own traditions, its own culture; each company, in turn, has its own charter and its own requirements for partners and staff. All this causes serious complications and difficulties for the development of international relations.

The main purpose of cross-cultural communication is to study and use the behavioral patterns inherent in different national social and business circles. Knowledge of national cultural features will help to overcome intercultural barriers, establish effective communication and mutual understanding between representatives of different cultures. Intercultural, cross-cultural, international communication in today's globalization is becoming a very important link in the study of the impact of culture on verbal language and nonverbal behavior, gender differences, social behavior and activities of the organization.

Cross-cultural communication is a complex and multifaceted phenomenon, at the same time, it is a process with its own properties, internal patterns and contradictions. That is why in our time it is the subject of comprehensive research. Of course, cross-cultural communication as such has existed since ancient times, but it is in the XXI century. the necessity of its not only practical, but also scientific, theoretical and methodological study and reflection is finally realized.

This article analyzes the impact of cross-cultural communication on the behavior of employees in missions around the world, draws attention to international negotiations, conflict resolution, when diplomats are from different cultures. The questions of features of behavior of the personnel of the organizations caused by cultural differences are considered; formation of behavioral skills necessary for social and professional adaptation in different cultures; formation of knowledge about the need to take into account the cultural characteristics of employees of the organization in the construction of communication systems and the command of diplomatic negotiations.

Keywords: culture, cross-cultural adaptation, cross-cultural communication, international negotiations, negotiation process, multicultural environment, international cooperation, cultural differences, conflict, verbal and nonverbal communication, diplomatic protocol, diplomatic etiquette. intercultural communication, theory of intercultural communication, language, cultural competence, interaction of cultures.

Постановка проблеми. Відмінними рисами кінця ХХ початку ХХІ століття є інтернаціоналізація та глобалізація. Європейський вектор України в політичній, економічній, соціальній сферах нашого життя формує чітку спрямованість всіх верств населення на переосмислення майбутнього. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на те, що успішна професійна діяльність фахівців будь-якої сфери, а особливо міжнародників, дипломатів і журналістів в значній мірі залежить не тільки від володіння ними спеціальними професійними знаннями і знаннями іноземних мов, а й від знання мовного етикету, особливостей культури країни, з представниками якої налагоджуються ділові відносини, національних стилів спілкування, основ міжнародного етикету. У міжнародне співробітництво включаються носії різних культур, з'являється велика кількість мовних контактів, прискорюються темпи спілкування і комунікації. Таким чином, стилі спілкування

безпосередньо пов'язані з культурою. Якщо в культурі спостерігається великий розрив, можна очікувати, що у функціях комунікації будуть спостерігатися значні проблеми.

Сьогодні міжнародні зв'язки об'єднують компанії практично у всіх країнах світу. І у кожної держави своя політична ситуація, своя історія, свої традиції, своя культура; у кожної компанії, в свою чергу, свій статут і свої вимоги до партнерів і персоналу. Тому освоювати простір світового ринку без знання іноземних мов і ділового етикету неможливо. Все це викликає серйозні ускладнення і труднощі для розвитку міжнародних зв'язків.

Міжнародні контакти України з зарубіжними державами також отримують все більший розвиток. Вони охоплюють весь спектр міждержавних відносин: політичні, економічні, гуманітарні, військово - і науково-технічні, консульські та інші. Щорічно в нашій країні приймають сотні іноземних делегацій на рівні глав держав, урядів, міністрів закордонних справ, міністерств і відомств, представників міжнародних організацій і ділових кіл. І навпаки - представники нашої країни здійснюють активні візити за кордон.

Під крос-культурними комунікаціями розуміється спілкування і взаємодія людей - представників різних культур.

Актуальність обраної теми обумовлена розширенням міжнародних зв'язків, і як наслідок, розвитком міжнаціонального спілкування. У сучасних умовах глобалізації, коли розвиток всесвітньої інтеграції торкнувся всі сфери діяльності, міжнародні контакти стають все більш тісними, а практика міжнародних переговорів стає все більш інтенсивною. У зв'язку з цим не можна недооцінювати роль крос-культурних аспектів.

Таким чином, поява нових компаній і активне залучення їх до бізнесу, що діють на міжнародному ринку компаній, необхідність переговорних процесів, для вирішення питань бізнесу і політики, врегулювання конфліктів - все це актуалізує проблематику вивчення національних стилів ведення переговорів, вимагає знань культурних особливостей інших країн, так як від них залежить ефективність переговорного процесу.

У даній статті аналізується вплив крос культурної комунікації на поведінку співробітників у представництвах усього світу, звертається увага на ведення міжнародних переговорів, вирішення конфліктних ситуацій, коли дипломати є представниками різних культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явища крос-культурної комунікації складають великий інтерес для багатьох сфер і наук. Аналіз сутності крос-культурної комунікації викладені в роботах зарубіжних і вітчизняних вчених (М. Бубера, М. Вебера, Х.-Г. Гадамера, Е. Гуссерль, Ф. Джандта, К. Клакхона, А. Л. Кребера, Г. Кріплення, К. Леві-Стросса, Дж. Мердока, Р. Мертона, Т. Парсонса, А. Радкліффбрауна, Ф. Розенцвейга, У. Самнера, Л. Уайта, Ч. Філмора, Л. Фрейя, П. Фрейдмана, М. Хайдеггера, Ф. Ебнера, Н. Д. Арутюнова, Ю. В. Арутюнян, Д. Б. Гудкова,

А. Г. Здравозадумова, В. Г. Зінченко, І. А. Ільяєва, Ю. Н. Караулова, А. А. Леонтовича, Ю. М. Лотмана, В. В. Петрова, В. Д. Попкова, А. П. Садохина, А. В. Соколова, С. Г. Тер-Минасова, Л. В. Щерба, Л. Якубинського та ін.). Поняття "міжкультурна (крос-культурна, міжетнічна) комунікація" (або «міжкультурна інтеракція») з'явилося завдяки американським вченим Г. Трейгера і Е. Холу, які в роботі «Культура і комунікація. Модель аналізу» (1954) досліджували крос-культурну комунікацію як одну з галузей людської діяльності. Вони розглядали її як головний інструмент адаптації людини до навколишнього світу. Подальша розробка теоретичних основ міжкультурних комунікацій продовжена Дж. Кондоном і І. Фаті в роботі "Вступ до міжкультурної комунікації". У другій половині ХХ століття крос-культурні дослідження стали здійснюватися в найрізноманітніших сферах науки.

Дослідженням комунікативної компетентності займалися також: Т. Бутенко, І. Данченко, Н. Завініченко, А. Касаткіна, І. Козубовська, А. Краєвська, С. Макарєнко, В. Назаренко, Н. Тимофєєва, А. Хом'як, В. Черевко та ін.. Л. Г. Почебут приділяла велику увагу цим питанням, розробила теорію міжкультурної комунікативної компетентності як психологічної передумови конструктивної взаємодії представників різних культур.

Серед класичних робіт зарубіжних досліджень комунікативної компетентності з точки зору теорії комунікації і культурології слід відзначити праці: L. Bachman, M. Canale, N. Chomsky, K. Foss, O. Argie, J. Koester, D. O'Hair, A. Palmer, G. Rickheit, H. Widdowson, C. Sabee і ін. Також в західній літературі дуже ретельно ці питання вивчали такі вчені, як Г. Хофстед, Ф. Тромпенаарс, С. Ронен, Р. Мід, Е. Шейн, М. Портер, Ф. Лютенс.

Якщо говорити про переговорий процес, про його роль, значення і вплив традиційного національного стилю, то необхідно звернути увагу на праці лорда Актона, Е. Ренана, О. Бауера, Г. Лебона.

Разом з тим, проблема формування комунікативної компетентності і сьогодні залишається актуальною, оскільки її підвищення в усіх сферах життєдіяльності в кінцевому результаті означає: раціоналізацію механізмів управління суспільством; затвердження діалогу в якості пріоритетної форми спілкування, як єдиного способу вирішення глобальних проблем «цивілізаційних викликів»; культуру ведення професійних і міжнародних переговорів у всіх сферах; формування моральної, духовної особистості шляхом розширення рівня відповідальності та свободи, в яких особистість шукає свої життєві смисли.

У той же час, слід підкреслити, що ми підтримуємо думку багатьох зарубіжних вчених (Д. Робінсон, М. Мескон та ін.), які вважають, що неефективне спілкування часто є однією з істотних перешкод на шляху

досягнення позитивного результату в професійній діяльності, а іноді стає причиною виникнення проблем в професійній сфері.

Мета статті - обґрунтувати важливість розвитку комунікативних навичок ведення переговорів, дослідити сучасний вплив крос-культурної компетентності на особливості комунікації при веденні міжнародних переговорів і спрогнозувати подальші шляхи її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Ділове спілкування в міжнародному аспекті є складним процесом, опосередкованим ціннісною несумісністю національних бізнес-культур. Воно повинно відбуватися так, щоб виключити будь-який міжнародний конфлікт, викликаний зіткненням різних уявлень про належну поведінку. Цьому сприяє знання і дотримання вимог і правил культури міжнародного спілкування (крос-культурної комунікації) [1].

Крос-культурна комунікація - це вербальна і невербальна взаємодія представників різних моральних систем, світоглядів, релігій і таке інше.

У сучасному глобальному світі все більшої актуальності набуває питання про взаємовплив і взаємопроникнення різних культур. Культурні досягнення різних народів стають надбанням всіх. Створюються транснаціональні корпорації, що об'єднують в трудовому процесі представників різних народів і культур, дедалі потужнішими стають потоки міграції (природні, примусові та бізнес міграції). Середовище, в якому живе і здійснює свою діяльність людина, стає поліетнічним. Сьогодні в умовах інтернаціоналізації бізнесу і економіки, вивчення культурної самобутності, поведінкових характеристик, ієрархії цінностей, особливостей світогляду представників різних культур є надзвичайно актуальним.

Культура в сьогоднішньому контексті відрізняється від традиційного, більш своєрідного визначення, що використовується, зокрема, в західних мовах, де це слово часто має на увазі вишуканість.

Також необхідно визначитися, що ж таке комунікативна компетентність.

Здатність людини адекватно відповідати на різноманітні проблемні ситуації, з якими він стикається в процесі спілкування з іншими людьми, це і є комунікативна компетентність.

Міжкультурна комунікативна компетентність виражається в позитивному ставленні, толерантності та довірі, знанні принципів і правил міжкультурної комунікації, вміння розуміти і взаємодіяти з представниками різних культур.

Формування міжкультурної комунікативної компетентності передбачає отримання знань про свою та інших культурах (мову, історію, мистецтво, літературу, архітектуру, міфологію і фольклорі, релігії та ін.). Однак знань про культурні особливості недостатньо, необхідно також розвиток умінь, навичок, специфічної здатності до спілкування з представниками інших народів і культур.

До числа найбільш ефективних принципів крос культурної взаємодії ми відносимо: інформованість про культуру ділового партнера, готовність вступити в діалог, встановлення відносин довіри і взаємоповаги, навички розуміння та

інтерпретації інших культур, прийняття дивергентності та рівнозначності ділових культур.

Культура ж - це переконання, цінності, спосіб мислення і звичаї певної спільності людей. Вона включає в себе модель поведінки і норми цієї спільності - правила, припущення, сприйняття, а також логіку і міркування, характерні для даної групи. По суті, кожен з нас вихований в системі переконань, яка настільки сильно впливає на наші індивідуальні погляди, що ми не завжди можемо пояснити або навіть зрозуміти її вплив. Ми схожі на інших представників нашої культури, і тому ми прийняли рішення і прийшли до спільної думки про те, що доречно, а що недоречно. По суті, все, що ми робимо, було сформовано культурою, в якій ми виростили. Саме культура особистості включає в себе самі різні речі - як ми їмо, граємо, одягаємося, працюємо, думаємо, взаємодіємо і спілкуємося. Точно так же чоловік, перебуваючи в іншій країні повинен визначитися її культурними впливами, вивчити традиції, манери і стилі поведінки, властиві даній країні. Ці культурні особливості впливають на те, як ми думаємо і спілкуємося.

З розвитком суспільства змінюються і цінності, глобалізація і конвергенція нових технологій і комунікаційних структур сприяють формуванню більш широкої міжнародної споживчої культури і цінностей.

Цінність є не властивістю будь-якої речі, а сутністю і одночасно умовою повноцінного буття об'єкта. Цінності визначають зсередини, з глибин індивідуального та соціального життя те, що ми називаємо культурою народу і суспільства. На думку Г. П. Вижлецова [4], культура зберігає єдність нації, держави і суспільства, оскільки вона визначається ступенем здійснення цінностей та їх реалізацією у всіх сферах людської життєдіяльності. Через це культура кожної країни є первинною до її економіці, політиці, праву і моралі [2].

Процеси глобалізації також неминуче призводять до деякого розмивання національних кордонів, що сприяє не тільки міжнаціональній міграції трудових ресурсів, а й активному проникненню на національні території нових поглядів, ідей, культур. Відмінності між різними культурними групами або підгрупами, навіть якщо вони говорять однією мовою, можуть створити проблеми і значно ускладнити розуміння один одного.

Первісне формування культурних констант, безумовно, визначалося географічними і природно-кліматичними характеристиками районів компактного проживання національних спільнот, і ці особливості зберігають своє важливе значення навіть сьогодні: національні характеристики представників Півдня і Півночі, особливості поведінки населення Сходу або Заходу. Але під впливом політичних, економічних, релігійних, соціальних та інших процесів історичного розвитку окремих націй, становлення і еволюції національних держав, ці культурні константи істотно змінювалися. На цю динаміку, в свою чергу, впливали результати міжнаціональної взаємодії: відбувалося взаємопроникнення

культур, особливо тих націй, які проживають в одному регіоні [3].

Кожній національній культурі відповідає певна, тільки їй притаманна система цінностей. Кожне нове покоління, переймає цінності і переконання попереднього, відтворює культурну спадщину своєї країни. При цьому передаються не тільки поведінкові стереотипи, а й способи і моделі управління, що відрізняють одну країну від іншої. Саме за цими ознаками можна визначити ту чи іншу модель ділової культури країни [1].

У міру того як глобалізація зблизила світ, ділові відносини між представниками різних культур відбуваються щодня. Одним з проявів навичок міжкультурного спілкування сьогодні виступає політика культурної дипломатії. Адже вона володіє неабияким спектром можливостей впливати на питання безпеки, формування міжнародного іміджу, успішного ведення переговорів, стимулювання розвитку культури і економіки, зміцнення національної ідентичності, просування системи демократичних цінностей тощо.

У той же час, культурна дипломатія як політика не повинна обмежуватися завданнями виключно сфери зовнішньополітичних відносин. Оперативно реагуючи на культурні запити суспільства, вона бере участь в його формуванні, осмисленні власного досвіду і плануванні майбутнього. Власне, культурна дипломатія може і повинна бути складовою культурної політики держави, але тільки в тому випадку, якщо та відповідає актуальним потребам соціуму.

Не існує двох національностей, які б бачили світ однаково. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу, що крос культурна комунікація в найширшому сенсі відноситься до того, як і чому ми так думаємо і діємо.

Велика частина проблем в будь-якої міжкультурної взаємодії виникає з наших очікувань. Проблема в тому, що кожного разу, коли ми маємо справу з людьми з іншої культури - будь то в нашій країні або в усьому світі, - ми очікуємо, що люди будуть вести себе так само, як ми, і за тими ж правилами.

Поінформованість про культуру іншої держави найчастіше означає розуміння цінностей і поглядів іншої культури. Наші культурні орієнтири, сформовані нашою освітою, релігією або соціальною структурою, також критично впливають на ділові взаємодії. Вивчаючи культури, дуже важливо пам'ятати, що все культури постійно розвиваються.

Залежно від фактору часу бізнес-культури поділяються на: монохромні та поліхромні. Представники перших дуже цінують час (як власне, так і ділових партнерів), вони дуже пунктуальні, вимогливі до ділових зустрічей і дотримання їх порядку денного. Поліхромні бізнес-культури більш гнучкі. Їх представники не надають занадто великого значення фактору часу, пунктуальності. Ділові зустрічі менш формальні, ніж в першому випадку. Під час цих зустрічей можуть обговорюватися і питання, які заздалегідь не були внесені до порядку денного.

У міжкультурному спілкуванні є певні відмінності щодо межі допустимої емоційності. Якщо для експресивної культури ділових відносин характерною є підвищена емоційність (регіони Середземномор'я, Південна Америка, частково

США, Канада, Австралія, Східна Європа, Африка), то стримана культура ділових відносин передбачає раціональні способи взаємодії (країни Східної та Південної Азії, Північна Європа, Німеччина, Великобританія, Японія).

Слід зазначити, що представники експресивних (контактних) культур не звертають уваги на особистий простір партнера по спілкуванню і часто порушують його, що не характерно для стриманих (дистантних) культур. У експресивних культурах ділових відносин партнери можуть дозволити собі переривати монолог партнера, що в стриманих культурах неприпустимо.

В системі крос-культурного спілкування існує також індивідуалістична і колективістська культури. Перша з них ґрунтується на принципах автономії особистості, поваги її прав і свобод, друга - спрямована на збереження, постійне відтворення національних звичаїв, традицій, норм.

Представники західноєвропейських індивідуалістичних культур акцентують увагу на інформації, а не на способі її донесення. Для них властива лаконічна мова, логічно розумне, послідовне, точне мислення. Носії колективістських культур (Схід, Азія) в спілкуванні звертають увагу на контекст повідомлення, тобто надають увагу не тільки тому, про що йде мова, але і тому, яким чином це висловлюється.

Результати здійсненого нами аналізу наукових джерел [2-6] свідчать, що в професійно-ділових стилях спілкування різних європейських країн є істотні відмінності, які на сучасному етапі розширення міжнародних контактів і співробітництва в усіх сферах слід знати і враховувати, щоб досягти взаєморозуміння й успіху в спілкуванні. У міжнародному бізнесі виділяють арабську, азіатську і американську моделі комунікативної поведінки в бізнесі, які конкретизуються відповідними національними бізнесовими культурами і відрізняються як у вербальному, так і невербальному аспектах. Говорячи про європейську культуру ділового спілкування, то вона не є монолітною, а поєднує в собі різні типи комунікативної поведінки в бізнесі - формально-ієрархічні і егалітарні, максимально стримані і експресивні, монохромні і поліхромні культури спілкування, бізнес-культури, орієнтовані на угоду, і бізнес-культури, орієнтовані на відносини. Незважаючи на значні відмінності, всі європейські культури ґрунтуються на принципах автономії особистості, гідності людини, що відрізняє їх від колективістських культур арабо-азіатського світу.

Таким чином, це свідчить про те, що кожна група людей має свою унікальну культуру, тобто свій спосіб життя, цінності, переконання і образ мислення. Однак це не означає автоматичне прийняття, це просто означає розуміння світогляду іншої культури і того, як її історія, економіка і суспільство вплинули на те, що думають люди іншої держави. Розуміння, що дозволяє правильно інтерпретувати чийсь слова і дії, означає, що ми можемо ефективно з ними взаємодіяти.

Конфуцій сказав наступне про культурні пересіччя: «Люди зближуються один з одним по своїй загальній природі, але звички і звичаї поділяють їх».

Переговори завжди були найважливішим інструментом дипломатії. Інституціоналізація культурної дипломатії є важливою умовою формування політики крос-культурної комунікації яка, з одного боку, буде впливати на питання національної безпеки і міжнародного іміджу, а з іншого - відкриє перспективи соціально-культурного та економічного розвитку держави, позитивно позначиться на внутрішній політичній стабільності, здатності бачити і планувати майбутнє. Однією з основних особливостей переговорів є те, що їх учасники знаходяться в безпосередній взаємодії один з одним і у взаємній залежності.

Переговори через національні та культурні кордони створюють додаткові проблеми для їх учасників. Ще раз звернемо увагу на те, що всі ми - продукт культури і географічних регіонів, в яких ми виростили і живемо. Культура створює упередження в нашому сприйнятті, мотивації, інтересах і стратегіях, що може привести до безлічі конфліктів в процесі переговорів. Аспекти культури, які можуть вплинути на переговори, включають мову, діалект, соціальні норми, діловий етикет, релігію, цінності, кухню, гігієну, комфорт і особисті переваги. На міжнародні переговори також часто впливають історичні події, націоналізм, правові обмеження, тарифи, географічна віддаленість, топографічні умови, багатосторонні союзи і політичні конфлікти.

Якщо взяти до уваги той факт, що переговори з нашими співвітчизниками не є легким завданням через багатьох індивідуальних відмінностей, було б розумно припустити, що переговори з іноземцями можуть бути ще важчими. Те, як ми сприймаємо і створюємо свою власну реальність, може повністю відрізнятись від способу мислення, поведінки і почуттів нашого двійника. На жаль, знання будь-якої іноземної мови недостатньо, щоб, зіткнувшись з цією проблемою вирішити її

Мова - це сукупність кодів, використовуваних в комунікації, які, якщо вони не використовуються ефективно, можуть виступати в якості бар'єру для встановлення розуміння і довіри. Різні нації і народності, як правило, мають своєрідний національний характер, який впливає на тип цілей і процесів, які суспільство ставить перед собою в переговорах. Ось чому уточнення і розуміння культурних відмінностей життєво важливо для успішної роботи в міжкультурній комунікації [24].

Необхідно звернути увагу, що навіть погляд на переговори може відрізнятись в різних культурах. Наприклад, в західних культурах переговори розглядаються як бізнес, а не як соціальна діяльність, але в інших культурах першим кроком в переговорах є встановлення довірчих відносин. Також важливо пам'ятати, що означає згоду в різних культурах. Наприклад, в Китаї кивок голови не означає, що китайський партнер погоджується з тим, що ви пропонуєте, а просто те, що вони слухають і стежать за тим, що ви говорите.

Взагалі, вміння ефективно вести переговори - складна річ, яка вимагає певних навичок: необхідно знати, як проводити переговори, слідуючи яким алгоритмам, як уникнути помилок, володіння умінням уважно слухати,

намагатися зрозуміти аргументи опонента. Правильно враховувати і застосовувати знання і навички крос культурної комунікації - використовувати і розуміти міміку, жести, пози, інтонації, здатність до роботи відповідно до норм і традиціям інших країн. Також, одним з найбільш важливих навичок є вміння ставити питання, слухати і чути співрозмовника. Правильно поставлені запитання допомагають отримати з протилежного боку цінну інформацію, а також перевірити різні варіанти, які розглядалися під час підготовки до переговорів.

Досліджуючи питання дипломатичних переговорів, не можна ігнорувати технічний прогрес, наприклад так звану «віртуальну» дипломатію. Вона охоплює прийняття рішень, координацію, спілкування, яке здійснюється з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Цей вид дипломатії ефективно використовується Державним департаментом США і включає використання соціальних медіа, програмного забезпечення для Інтернет-телефонії, відеоканалів. При цьому віртуальна дипломатія не відмежовується від традиційних форм дипломатичних відносин і не є їх заміною, а скоріше вагомим доповненням, яке може поліпшити і прискорити дипломатичні відносини, а також розширити їх сферу [14, с. 19].

Механізмом реалізації принципів міжнародного спілкування є дипломатичний протокол, стандарти якого були закріплені Віденською конвенцією 1961 року. Серед безлічі визначень дипломатичного протоколу можна виділити наступне: "сукупність загальноприйнятих правил і традицій, яких дотримуються урядами, департаментами закордонних справ, дипломатичними представниками, службовцями та іншими посадовими особами в міжнародних відносинах". Це визначення є найбільш повним і відображає суть протокольної міжнародної діяльності. Згодом слово протокол стало вживатися для позначення дипломатичного етикету.

Протокольні практики поділяються на офіційні (державні, дипломатичні) і ділові. Державний протокол регулює відносини, що відбуваються на національному рівні, сферами дипломатичного протоколу є міжнародні відносини. Чимало важливою складовою в здійсненні міжнародного співробітництва є ділова етика. В цілому підтверджено, що брак знань в сфері ділового етикету впливає на репутацію компаній і негативно позначається на фінансових результатах. При цьому, найчастіше помилки в діловому етикеті здійснюють китайці (67 %), за якими слідує італійці (65%), американці (58%), німці (56%) та іспанці (52%) [11].

Таким чином, для підтримки ефективної взаємодії на високому рівні використовуються навички ведення дипломатичного протоколу та етикету. Вивчивши міжнародні правила ввічливості, формальні норми спілкування і церемоніальні звичаї, яким слід дотримуватися на офіційних заходах, ми отримуємо практичне уявлення про тонких взаємодіях, які поліпшать якість ведення переговорів в самих різних умовах.

З огляду на міжнародну обстановку в світі і, зокрема, в Україні, необхідно

звернути увагу на те, що частиною життя є конфлікти і вони можуть виникнути в будь-який момент. Для дипломатів і державних діячів, переговори - це також шлях від конфлікту до врегулювання конфлікту, спосіб мирного вирішення виниклих конфліктних протиріч і врегулювання конфліктів шляхом взаємодії сторін з метою знаходження взаємоприйнятних рішень і письмового оформлення досягнутих угод, можливість об'єднати розходяться інтереси в загальне рішення в інтересах усіх залучених сторін. Це, звичайно, ідеальний підхід до переговорного процесу, і необхідно вміти регулювати перешкоди і обмеження, які часто підривають ефективність переговорного процесу, змінюючи хід переговорного процесу на шкоду залученим сторонам.

Висновки: Отже, результати аналізу нашого дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

культурна дипломатія як інструмент «м'якої сили» визнається все більш актуальним напрямком державної політики в зв'язку з необхідністю оперативно вирішувати питання національної безпеки, позитивного міжнародного іміджу, налагодження глобальних комунікацій. У кожній країні свої правила ведення переговорів. Перед переговорами за кордоном необхідно вивчити норми цієї культури. Нерозуміння культури людини або групи людей, з якими ви ведеєте переговори, може бути серйозною помилкою.

Таким чином, необхідно чітко розуміти концепцію культурних виразів, які можуть бути зрозумілі тільки людиною, що належить до певної культури. У крос-культурній комунікації неможливо досягти реального успіху без дотримання культурних норм і традицій кожної країни в процесі спілкування, при проведенні міжнародних переговорів необхідно враховувати крос-культурні особливості країн. Підготовка до переговорів з іноземними партнерами збільшує ефективність переговорного процесу і знижує ризики непорозуміння і зриву угоди. Партнери повинні розуміти культурні особливості інших, щоб краще орієнтуватися в тому, що в іншому випадку могло б перетворитися в безладну ситуацію.

Література:

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К., 1998.
2. Ведение переговоров. Стратегии и тактики: учебное пособие / Под ред. М. Г. Власовой. СПбГУ, 2012. 217 с.
3. Выжлецов Г. П. Креативность культуры: ценность и отчуждение. «Теория культуры», СПбГУ, 2014. с. 82-93.
4. Данилюк І. В. Мовні конфлікти та конструювання етнічної і національної ідентичності // Соціальна психологія. Київ, 2005. Вип. 3 (11). С. 43-51.
5. Индина Т. А. Особенности международного делового этикета // СЕО 2.0. 2016.
6. Козловська Г. В. Актуальність проблем міжкультурної комунікації в сучасних умовах. Київ. : 2005. 176 с.
7. Льюис Р. Д. Ділові культури в міжнародному бізнесі. Від зіткнення до взаєморозуміння. М.: Справа, 2001.

8. М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація». // Філософські проблеми гуманітарних наук. 2006. № 8. С. 108–113.
9. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. К.: Академія, 2012. 281 с.
10. Мясоєдов С. П. Основи кроскультурного менеджменту. М: Справа, 2003. С. 186-210
Названы главное ошибки в деловом этикете. Исследование компании Booking.com. [Сайт]
URL: <http://style.rbc.ru/guide/travel/571637f79a79472acdb345af> (дата обращения 20.04.2021).
11. Ниренберг Д. Маестро переговорів. Діловий бестселер. Мінськ: Парадокс, 1996.
12. Персикова Т. Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура. М. 2004.
13. Пожуєв В. І. Інформаційно-комунікативні технології як один з найважливіших факторів формування суспільства // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2012. Вип. 49 . С. 5-16.
14. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. 2-ге вид., доп. / Г. Г. Почепцов К., 1999. 307 с.
15. Самохина Т. С. Эффективное деловое общение в контекстах разных культур и обстоятельств. М. 2005.
16. Спэнгл М. Решение проблем в разном контексте / пер. с англ. / М. Спэнгл. Х. : Гуманитарный Центр, 2009. 592 с.
17. Столкновение культур: Путеводитель для всех, кто делает бизнес за границей: Учебное пособие / Под ред. Р. Льюис. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 640 с.
18. Тер-Минасова С. Г. Мова й міжкультурна комунікація. М., 2000.
19. Хельд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Дж. Глобализация, культура и судьбы наций [Текст] / Д. Хельд, Д. Гольдблатт, Э. Макгрю, Жд. Перратон // Глобальные трансформации. Политика, экономика, культура; [пер. с англ. В. В. Сапова и др]. М.: Праксис, 2004. С. 386-441.
20. Четыре типа корпоративной культуры: Учебник / Под ред. Ф. Тромпеарс, Ч. Х. Тернер. Пер. с англ. Минск: Поппури, 2012. 488 с.
21. Хол Дж. Фаст. Э. Як зрозуміти іноземця без слів. Мова тіла. М.: Вече, 1995. 432 с.
22. Яцимирська Марія Моделі міжкультурної персвазії в Інтернеті // Сучасна медіа культура: контент, концепції, перспективи (українсько-польський досвід) / монографія: [Й. Лось, С. Гавронський, Т. Лильо, М. Уліта та ін.]. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. С. 280-294
23. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. В. Яшенкова. К : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.
24. Camille Passler Schuster, Michael J Copeland Cross-cultural communication: Issues and implications // International business negotiations, 1996. p. 131-152.
25. Camille Passler Schuster, Michael J Copeland Cultural theory in use: the intersection of structure, process and communication in business practice Journal of Public Affairs: An International Journal 8 (4), 2008. 261-280.

References:

1. Bohdan S. K. Movnyy etyket ukrayintsiv: tradytsiyi i suchasnist'. [Language etiquette of Ukrainians: traditions and modernity]. К., 1998. [in Ukrainian].
2. Vedenye perehovorov. Stratehyu y taktyky [Negotiation. Strategies and tactics]: uchebnoe posobyе (2012) / Pod red. M. H. Vlasovoy. SPbHU, 217 с. [in Russian].
3. Vyzhletsov H. P. (2014) Kreatyvnost' kul'tury: tsennost' y otchuzhdenye [Creativity of culture: value and alienation]. «Teoryya kul'tury», SPbHU, s. 82-93. [in Russian].
4. Danylyuk I. V. (2005) Movni konflikty ta konstruyuvannya etnichnoyi i natsional'noyi identychnosti [Language conflicts and the construction of ethnic and national identity] // Sotsial'na psykholohiya. Kyiv, Vyp. 3 (11). S. 43-51. [in Ukrainian].

5. Yndyna T. A. (2016) Osobennosti mezhdunarodnoho delovoho étyketa [Features of international business etiquette] // CEO 2.0. [in Russian].
6. Kozlovs'ka H. V. (2005) Aktual'nist' problem mizhkul'turnoyi komunikatsiyi v suchasnykh umovakh. Куївчясм [The urgency of the problems of intercultural communication in modern conditions]. 176 s [in Ukrainian].
7. L'yuys R. D. (2001) Dilovi kul'tury v mizhnarodnomu biznesi. Vid zitknennya do vzayemorozuminnya [Business cultures in international business. From confrontation to mutual understanding]. M.: Sprava, [in Ukrainian].
8. Manakin V. M. (2012) Mova i mizhkul'turna komunikatsiya. [Language and intercultural communication] K.: Akademiya, 281 s. [in Ukrainian].
9. M'yazova I. YU. (2006) Osoblyvosti tлумachennya ponyattya «mizhkul'turna komunikatsiya» [Features of interpretation of the concept of "intercultural communication"] // Filosofs'ki problemy humanitarnykh nauk. № 8. S. 108–113. [in Ukrainian].
10. Myasoyedov S. P. (2003) Osnovy kroskul'turnoho menedzhmentu. [Fundamentals of cross-cultural management]. M: Sprava, S. 186-210 Nazvany glavnoe oshybky v delovom étykete. Yssledovanye kompanyy Booking.com. [Sayt] URL: <http://style.rbc.ru/guide/travel/571637f79a79472acdb345af> (data obrashchenyya 20.09.2021). [in Russian].
11. Nyrenberh D. (1996) Maéstro perehovoriv. Dilovyy best-seler. [Maestro of negotiations. Business bestseller]. Mins'k: Paradoks, 1996. [in Ukrainian].
12. Persykova T. N. (2004) Mezhhkul'turnaya kommunykatsyya y korporatyvnaya kul'tura. [Persikova TN Intercultural communication and corporate culture]. M. [in Ukrainian].
13. Pozhuyev V. I. (2012) Informatsiyno-komunikatyvni tekhnolohiyi yak ody n z nayvazhlyvishykh faktoriv formuvannya suspil'stva [Pozhuyev VI Information and communication technologies as one of the most important factors in shaping society] // Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi: [zb. nauk. pr.]. Zaporizhzhya: Vyd-vo ZDIA, 2012. Vyp. 49. S. 5-16. [in Ukrainian].
14. Pocheptsov H. H. (1999) Teoriya komunikatsiyi. [Theory of communication] 2-he vyd., dop. / H. H. Pocheptsov K. 307 s. [in Ukrainian].
15. Samokhyna T. S. (2005) Éffektyvnoe delovoe obshchenye v kontekstakh raznykh kul'tur y obstoyatel'stv. [Effective business communication in the contexts of different cultures and circumstances]. M. [in Russian].
16. Spénhl M. (2009) Reshenye problem v raznom kontekste [Problem solving in different contexts] / per. s anhl. / M. Spénhl. KH. : Humanytarnyy Tsentr, 592 s. [in Russian].
17. Stolknovenye kul'tur: Putevodytel' dlya vsekh, kto delaet byznes za hranytsey: Uchebnoe posobyе (2013) [Clash of Cultures: A Guide for Anyone Doing Business Abroad] / Pod red. R. L'yuys. M.: Mann, Yvanov y Ferber. 640 s. [in Russian].
18. Ter-Mynasova S. H. (2000) Mova y mizhkul'turna komunikatsiya. [Language and intercultural communication]. M. [in Ukrainian].
19. Khel'd D., Hol'dblatt D., Mak'hryu É., Perraton Dzh. (2004) Hlobalyzatsyya, kul'tura y sud'by natsyy [Tekst] [Globalization, culture and destinies of nations] / D. Khel'd, D. Hol'dblatt, É. Mak'hryu, Zhd. Perraton // Hlobal'nye transformatsyy. Polytyka, ékonomyka, kul'tura; [per. s anhl. V. V. Sapova y dr]. M.: Praksys. S. 386-441. [in Russian].
20. Chetyre typy korporatyvnoy kul'tury (2012): Uchebnyk [Four types of corporate culture] / Pod red. F. Trompears, CH. KH. Terner. Per. s anhl. Mynsk: Poppury. 488 c. [in Russian].
21. Khol Dzh. Fast. É. (1995) Yak zrozumity inozemtsya bez sliv. Mova tila. [How to understand a foreigner without words. Body language]. M.: Veche. 432 s. [in Ukrainian].
22. Yatsymirs'ka Mariya (2012) Modeli mizhkul'turnoyi persvaziyyi v Interneti [Models of intercultural persuasion on the Internet] // Suchasna media kul'tura: kontent, kontseptsiyi,

perspektyvy (ukrayins'ko-pol's'kyy dosvid) / kolektyvna monohrafiya: [Y. Los', S. Havrons'kyy, T. Lyl'o, M. Ulita ta in.]. L'viv : LNU imeni Ivana Franka, S. 280-294 [in Ukrainian].

23. Yashenkova O. V. (2010) Osnovy teoriiy movnoyi komunikatsiyi [Fundamentals of the theory of speech communication: textbook. way] : navch. posib. / O. V. Yashenkova. K : VTS «Akademiya». 312 s. [in Ukrainian].

24. Camille Passler Schuster, Michael J Copeland (1996) Cross-cultural communication: Issues and implications // International business negotiations, S. 131-152. [in English].

25. Camille Passler Schuster, Michael J Copeland (2008) Cultural theory in use: the intersection of structure, process and communication in business practice Journal of Public Affairs: An International Journal 8 (4), S. 261-280. [in English].

УДК 343.148 (477)

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-116-124](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-116-124)

Федоренко Владислав Леонідович доктор юридичних наук, професор, директор, Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, Заслужений юрист України, бульвар Л. Українки, 26, офіс 501, м. Київ, 01133, тел.: (044) 221-12-45, e-mail: fedorenko900@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5902-1226>

Жукова Ірина Віталіївна кандидат наук з державного управління, доцент, проректор з наукової роботи, Приватний вищий навчальний заклад Університет нових технологій, вул. Метробудівська, 5А, м. Київ, 03067, тел.: (063) 951-78-55, e-mail: irina_pravo@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4927-0610>

Щурба Мікеле доктор філософії в галузі державного управління, тел.: (063) 951-78-55, e-mail: Scurba_2018@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-5391-8884>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ ЄС З ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ ТА ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

Анотація. Відмічено, що боротьба з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму стала найважливішою проблемою сучасного суспільства. Розвиток науки, технологій, технічних засобів, крім величезного впливу на процеси розвитку людства, виявив і негативні тенденції. Всі ці фактори стали використовуватися у злочинній діяльності. Поруч з цим виникла серйозна загроза розвитку суспільства. При здійсненні злочинів використовуються наукові знання, новітні технічні засоби. Змінилася структура злочинів і їх підготовка. Зазначено, що успішне кримінальне провадження з міжнародних справ вимагає єдиних Європейських правил. За відсутності такого повністю узгодженого європейського кримінального права стаття 82 TFEU встановлює мінімальні стандарти для взаємного визнання судових рішень і позасудових рішень між окремими державами-членами в кримінальних справах. Таким чином, стаття 82 є невід'ємною частиною AFSJ і сприяє забезпеченню безпеки і справедливості. Стаття 82 (1) TFEU регулює співробітництво судових органів в рамках ЄС на основі взаємного визнання судових рішень, яке включає гармонізацію правових положень держав-членів в областях, згаданих у статтях 82 (1) (2) і 83 TFEU.

Обґрунтовано, що на практиці недостатнє визначення PEP відповідно до AMLD 4 і одночасне розширення його охоплення до членів сім'ї та інших пов'язаних сторін означає, що багато банків, побоюючись можливих ризиків, колективно відмовляються від відкриття рахунків, що призводить до необґрунтованої дискримінації. Незважаючи на те, що AMLD 4 прямо заявляє,

що статус РЕР не повинен призводити до дискримінації, насправді це так. Залишається неясним, які причини виправдовують розширені перевірки членів сім'ї та пов'язаних з ними осіб в контексті РЕР.

Актуалізовано думку по те, що інтеграція СТФ і включення запобігання ухиленню від сплати податків в рамках AML в ЄС мають на увазі об'єднання на різних рівнях абсолютно різних явищ, що робить всю систему неефективною і юридично сумнівною.

Ключові слова: гармонізація законодавчої бази ЄС, протидія відмиванню коштів, фінансування тероризму, податкові правопорушення, віртуальна валюта.

Fedorenko Vladislav Leonidovich Doctor of Law, Professor, Director of the Research Center for Forensic Examination on Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, 26, L. Ukrainka Boulevard, office 501, Kyiv, 01133, tel.: (044) 592-14-01, e-mail: fedorenko900@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5902-1226>

Zhukova Iryna Vitaliivna Candidate of Sciences in Public Administration, Docent, Vice-Rector for Research Work of the Private Higher Educational Institution University of New Technologies, 5A Metrobudivska St., Kyiv, 03067, tel.: (063) 951-78-55, e-mail: irina_pravo@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4927-0610>

Schurba Michele Doctor of Philosophy in Public Administration, tel.: (063) 951-78-55, e-mail: Scurba_2018@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-5391-8884>

SOME ISSUES OF HARMONIZATION OF THE EU LEGAL FRAMEWORK FOR COMBATING MONEY LAUNDERING AND TERRORIST FINANCING

Abstract. It is noted that the fight against money laundering and terrorist financing has become the most important problem of modern society. The development of science, technology, technical means, in addition to the huge impact on the development of mankind, has revealed negative trends. All these factors began to be used in criminal activity. Along with this, there was a serious threat to the development of society. When committing crimes, scientific knowledge and the latest technical means are used. The structure of crimes and their preparation has changed. It is noted that successful criminal proceedings in international affairs require uniform European rules. In the absence of such a fully harmonized European criminal law, Article 82 TFEU sets minimum standards for the mutual recognition of judgments and extrajudicial decisions between individual Member States in criminal matters. Thus, Article 82 is an integral part of the AFSJ and promotes security and justice. Article 82 (1) TFEU governs judicial cooperation within the EU on the basis of mutual recognition of judgments, which includes the harmonization of the legal provisions of

the Member States in the areas referred to in Articles 82 (1) (2) and 83 TFEU.

It is justified that in practice the insufficient definition of PEP under AMLD 4 and the simultaneous extension of its coverage to family members and other related parties means that many banks, fearing possible risks, collectively refuse to open accounts, leading to unjustified discrimination. Although AMLD 4 explicitly states that PEP status should not lead to discrimination, this is in fact the case. It remains unclear what reasons justify the expanded inspections of family members and related persons in the context of PEP.

The opinion that the integration of CTF and the inclusion of tax evasion in the framework of AML in the EU implies the association of completely different phenomena at different levels, which makes the whole system inefficient and legally questionable.

Keywords: harmonization of EU legislation, anti-money laundering, terrorist financing, tax offenses, virtual currency.

Постановка проблеми. Боротьба з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму стала найважливішим завданням як кожної окремо взятої держави світу, так і міжнародної спільноти в цілому. Адже поглиблення «тінізації» коштів не тільки послабляє національну безпеку і оборону держав та у протиправний спосіб обмежує податкову базу, а й сприяє виведенню з державних бюджетів коштів, які можуть витратитися в злочинних цілях, зокрема для фінансування тероризму, корупції, наркобізнесу, торгівлі людьми тощо.

Глобалізація, як режим вільного переміщення робочої сили, капіталів і товарів, стрімкий розвиток і трансферт технологій, діджиталізація суспільного та державного життя та інші новації ХХІ ст. сприяли не лише цивілізаційному розвитку людства, а й посиленню національної та транснаціональної злочинності. Сучасні злочини у сфері відмивання коштів і фінансування тероризму стали добре організованими і високотехнологічними, що унеможливорює їх швидку і ефективну профілактику та припинення. Змінився суб'єктно-об'єктний склад відповідних злочинів, а також алгоритми їх скоєння.

Зокрема, перед Україною, як і перед багатьма іншими державами світу, в останні роки постала «проблема криптовалют». З одного боку, ці віртуальні активи сприяють диверсифікації інвестиційного інструментарію, створюють альтернативу цінним паперам, банківським металам, депозитним вкладом тощо, а з іншого – невизначеність правового статусу криптовалют і безконтрольність операцій із ними, робить віртуальні активи привабливим інструментарієм відмивання коштів, отриманих незаконним шляхом. Реагуючи на ці виклики, Верховна Рада України прийняла 8 вересня 2021 року в другому читанні та в цілому Закон України «Про віртуальні активи», які було визначено, як систему даних в електронній формі, що має свою вартість та існує в системі обігу віртуальних активів. При цьому, віртуальний актив, за згаданим Законом, може бути як самостійним, виокремленим об'єктом цивільного обороту, так і

посвідчувати майнові або немайнові права. Зокрема, посвідчувати права вимоги на інші об'єкти цивільних прав тощо.

На сьогодні Закон України «Про віртуальні активи» знаходиться на підписі у глави держави. Але, легалізація криптовалюти і встановлення чітких правил і законних обмежень щодо її використання на національному рівні вимагає відповідних кроків на міжнародному рівні. Без унормування статусу і режиму використання віртуальних активів на міжнародному рівні, цей фінансово-інвестиційний інструментарій й надалі знаходитиметься в центрі уваги транснаціональної злочинності. Одночасно з цим, наведений приклад є нагодою дослідити окремі проблемні питання гармонізації чинного законодавства України із законодавством ЄС у сфері відмивання коштів і фінансування тероризму, у тому числі й у контексті міжнародного транскордонного співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відмітити важливу роль науковців, які досліджували дану проблематику, а саме: Л. Аркуші, Л. Багрій-Шахматова, О. Бандурки, Ю. Битяка, М. Бурбика, О. Бусола, О. Винника, І. Голосніченка, В. Грохольського, Ю. Дем'янчука, І. Зозулі, А. Куліша, М. Логвиненка, М. Мельника, О. Музичука, Н. Міняйла, Є. Невмержицького, О. Шевченко та ін. Разом із тим, проблематика, винесена в заголовок цієї статті, зберігає свою актуальність, в силу динамічності досліджуваних процесів, і на сьогодні.

Мета статті. Метою цього дослідження є подальше формування науково-методологічних основ правотворчої та правозастосовної діяльності в Україні в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму та гармонізації чинного законодавства України із законодавством ЄС у сфері відмивання коштів і фінансування тероризму.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне транскордонне співробітництво було створено до підписання Лісабонського договору через Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермська конвенція) 2000 року, яка була включена в національне законодавство Італії в якості Закону 146/2006 [1]. Проте, необхідність вирішення проблем, що виникають з юрисдикцій, що суперечать одна одній в переслідуванні транснаціональних злочинів на рівні ЄС, залишилась [2]. Рамкове рішення Ради 2008/841 / ЖНА [3] про боротьбу з організованою злочинністю стало важливим кроком у створенні європейського підходу до організованої злочинності, оскільки воно дало визначення структурованої асоціації як відправну точку для організованої злочинності і звід положень про покарання за участь в злочинних організаціях на рівні ЄС.

Це рамкове рішення дозволило країнам-членам налагодити співпрацю в переслідуванні організованої злочинності, але не змогло домогтися гармонізації законодавства, оскільки воно не забезпечило інституціоналізованої і систематичної співпраці між усіма державами-членами. Лісабонський договір визнав, що успіхи в боротьбі з транснаціональною злочинністю як всередині ЄС,

так і на міжнародному рівні вимагають усунення дублюючих юрисдикцій і налагодження ефективного транскордонного співробітництва. Це може бути досягнуто за рахунок набагато більш екстенсивної гармонізації європейського кримінального права, що також було підкреслено в Рамковій рішення Раді 2009/948 / ЖНА про запобігання та врегулювання конфліктів юрисдикції в кримінальному судочинстві.

Успішне кримінальне провадження з міжнародних справ вимагає єдиних Європейських правил. За відсутності такого повністю узгодженого європейського кримінального права стаття 82 TFEU встановлює мінімальні стандарти для взаємного визнання судових рішень і позасудових рішень між окремими державами-членами в кримінальних справах. Таким чином, стаття 82 є невід'ємною частиною AFSJ і сприяє забезпеченню безпеки і справедливості. Стаття 82 (1) TFEU регулює співробітництво судових органів в рамках ЄС на основі взаємного визнання судових рішень, яке включає гармонізацію правових положень держав-членів в областях, згаданих у статтях 82 (1) (2) і 83 TFEU. У зв'язку зі Статтею 83 (1) TFEU, ЄС тепер має право визначати мінімальні правила для серйозних транскордонних злочинів з точки зору кримінальних злочинів і покарання, включаючи тероризм, торгівлю людьми і наркотиками, відмивання грошей, корупцію і організовану злочинність. На практиці транскордонне кримінальне переслідування в основному відповідає рамковим рішенням, укладеними на підставі статті 34 TEU.

У боротьбі з фінансовими злочинами вони включають, зокрема, Директиву 2015/849 і Директиву 2014/62 / ЕС [4]. В областях, необхідних для ефективного застосування європейської політики, таких як запобігання зловживань фінансовими інститутами на ринку, як викладено в Директиві 2014/57, стаття 83 (2) TFEU передбачає європейську гармонізацію. Стаття 82 TFEU встановлює взаємне визнання судових рішень та інших адміністративних рішень, щоб уникнути конфліктів юрисдикції. [5]

Створення Євроюсту, як європейського центру з координації судової співпраці між національними правоохоронними органами, має важливе значення в боротьбі з організованою злочинністю і відмиванням грошей. Створення європейського поліцейського підрозділу Європол в якості незалежної міжнародної організації в 2009 р. стало ще одним кроком на шляху до боротьби з транскордонною злочинністю. Першим завданням Європолу є сприяння обміну інформацією між національними поліцейськими органами, збір і аналіз інформації скоординованим чином і передача її поліцейським органам держав-членів.

Обмін інформацією, особливо в області тероризму і відмивання грошей, має центральне значення для успішного контролю за злочинністю. Згідно зі Статтею 86 (1) (1), TFEU дозволяє створення Європейської прокуратури через Постанову Ради ЄС. Одне із завдань європейського прокурора полягає в судовому веденні кримінальних справ, які у фінансовому відношенні обмежують

ЄС відповідно до статті 325 TFEU і порушення справ по серйозним транскордонним злочинам

Однак обвинувальний акт або звинувачення повинні бути пред'явлені відповідним національним судом юрисдикції. В цілому, неясно, чи можна очікувати поліпшення в переслідуванні серйозних правопорушень на рівні ЄС до тих пір, поки не будуть вирішені деякі основні питання, такі як фундаментальне питання про те, як проваджувати кримінальне судочинство в державах-членах без повного європейського юридичного узгодження або питання про те, які засоби правового захисту мають підзахисні, коли вони постають перед європейським державним прокурором.

Тому, Україні та іншим демократичним державам світу вкрай важливо мати демократичні механізми стримування і балансу в Європейській прокуратурі і Європолі для забезпечення справедливості будь-якого кримінального судочинства.

AMLD 4 призначена для запобігання зловживання фінансовою системою неблагонадійними учасниками шляхом створення прозорості за допомогою створення центральних реєстрів даних в кожній державі-члені ЄС, які є загальнодоступними і дозволяють ідентифікувати кінцевих бенефіціарів власників. Крім того, було встановлено підхід, заснований на оцінці ризику для належної обачності клієнтів. Хоча AMLD 4 надає підрозділу фінансової розвідки (ПФР) значно більшу автономію в оцінці та доступі до даних, пов'язаних з ML і TF, а також податковими правопорушеннями, Комісія ЄС вказала на існуючі прогалини, які необхідно було закрити в третій країнах з високим рівнем ризику, платформах обміну віртуальною валютою і в передплачених інструментах; крім того, Комісія закликала до подальшого вдосконалення центральних реєстрів даних для електронних платежів, включаючи більш широкий доступ до інформації і обмін між ПФР, який закріплений в остаточному Проекті COM (2016) 450.

На відміну від AMLD 3, розділ III AMLD 4 вимагає від держав-членів забезпечити, щоб інформація про бенефіціарну власність та бенефіціарні інтереси, пов'язані з компаніями та іншими юридичними особами, які перебувають у відповідній державі-члені, була доступна в центральному реєстрі, який є загальнодоступним відповідно до статті 30 (3) і (4) четвертої AMLD. Крім того, держави-члени повинні забезпечити, щоб компетентні органи і ПФР, виконують належну перевірку клієнтів, мали необмежений доступ до цього реєстру весь час. Четверта AMLD розширює ці зобов'язання щодо розкриття інформації ще раз відповідно до статті 31, зобов'язуючи довірених осіб будь-якого юридично можливого типу довіри у відповідній державі-члені дотримуватися цієї вимоги прозорості. Подальша зміна в порівнянні з AMLD 3 полягає в тому, що для всіх осіб і компаній, охоплених AMLD 4, потрібні ризикорієнтований підхід і документація. Крім того, потрібна оцінка ризику PEPs, в

той час як група, яка буде вважатися PEPs, була значно розширена.

На практиці недостатнє визначення PEP відповідно до AMLD 4 і одночасне розширення його охоплення до членів сім'ї та інших пов'язаних сторін означає, що багато банків, побоюючись можливих ризиків, колективно відмовляються від відкриття рахунків, що призводить до необґрунтованої дискримінації. Незважаючи на те, що AMLD 4 прямо заявляє, що статус PEP не повинен призводити до дискримінації, насправді це так. Залишається неясним, які причини виправдовують розширені перевірки членів сім'ї та пов'язаних з ними осіб в контексті PEP [6]. Оскільки де-факто перед кожним банком залишено рішення про те, наскільки далеко заходить ця інспекція і як вона виглядає, AMLD 4 створює навіть більше невизначеності для банків і їх клієнтів.

З одного боку, вимоги належної обачності відповідно до AMLD 4 є більш жорсткими при наявності ризиків; з іншого боку, вимоги можуть бути значно спрощені, коли демонструються більш низькі ризики. Стаття 288 TFEU надає країнам-членам можливість реалізувати AMLD 4 на національному рівні. Наприклад, у Великій Британії для реалізації Директиви був потрібен дворічний перехідний етап, вона набула чинності 26 червня 2017 року.

Четверта AMLD включає Конвенцію ООН 1988 року проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин в статті 3 (4) (b) і Рекомендації ФАТФ 2012 року в четвертій редакції, включаючи також Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року (Палермська конвенція) з обов'язковою дією. В кінцевому рахунку, AMLD 4 прагне виявити порушення ML та TF і ухилення від сплати податків шляхом максимального обміну інформацією на європейському рівні, що де-факто означає скорочення захисту персональних даних, що ставить під загрозу принципи верховенства закону в кримінальному праві.

Ця правозастосовна практика частково утруднена Європейським судом (ECJ), про що свідчать рішення *Digital Rights Ireland and Seitlinger and Others* [2014] і *Schrems v Data Protection Commissioner* [2015].

Незважаючи на те, що закон США дозволяє американській розвідці мати доступ до особистих даних громадян ЄС, Європейський суд визнав цю практику неприйнятною в ЄС, оскільки не забезпечується адекватний захист конфіденційності, що призводить до явного порушення законодавства ЄС. Відповідно, порушення статей 7, 8 і 11 Статуту основних прав Європейського Союзу (Хартія) призвело до того, що ECJ не тільки класифікував передачу персональних даних владі США як неприпустиму, а й анулював Директиву про захист даних 95/46. Причина анулювання полягала в тому, що стаття 25 Директиви 95/46 щодо Рішення Комісії про адекватність 2000/520 допускала занадто далекоглядний екстериторіальний ефект законодавства США і відповідну компетенцію влади США щодо контролю за даними громадян ЄС. В кінцевому підсумку Європейський суд підтвердив, що це законодавство суперечить Статуту щодо захисту даних і приватного життя.

Крім підходу, заснованого на оцінці ризику, AMLD 4 також зосередила увагу на оцінці національних ризиків. У зв'язку з цим Базельський комітет з банківського нагляду, аналогічний AMLD 4, прийняв Рекомендації ФАТФ від 2012 року в своїх інструкціях за січень 2014 «Оцінка управління ризиками щодо відмивання грошей і фінансування тероризму».

Тут оцінки ризиків описуються як основний обов'язок кредитних і фінансових установ, і вказані три напрямки захисту від відмивання грошей: Перша лінія оборони - це співробітники фронт-офісу, які знаходяться в безпосередньому контакті з клієнтом; вони відповідають за ідентифікацію клієнта, за доступ і моніторинг бізнес-ризиків, а також за реалізацію відповідних політик і процедур AML / CTF. Друга лінія оборони - це вище керівництво, яке відповідає за постійний моніторинг і виконання вимог AML / CTF і є контактною особою для пов'язаних з AML / CTF питань від внутрішніх і зовнішніх органів і управління фінансової розвідки (FIU). Третьою лінією захисту від відмивання грошей є внутрішній аудит, який забезпечує незалежну оцінку ефективності управління ризиками та контролю за політикою і процедурами AML / CTF. У той же час взаємозв'язок рекомендацій Базельського комітету, AMLD 4 і інші нормативні технічні стандарти, встановлені Європейськими наглядовими органами, створюють все більш тонку мережу контролю за фінансовими установами.

Ця мережа стає все масштабнішою, оскільки Європол стає більш тісно залученим в боротьбу з фінансовими злочинами і центральним вузлом інформації, де відбувається обмін і оцінка даних на безпрецедентних рівнях. Європол активно брав участь в пропозиціях, що містяться в угоді між ЄС і США про Програму відстеження тероризму (TFTR). Боротьба з фінансовими злочинами тепер розширюється пропозиціями про майбутню AMLD 4 з внесенням поправок або п'яту AMLD, Особливо слід відзначити, що вимоги до належної обачності щодо прозорості бенефіціарної власності повинні стати більш жорсткими. Зокрема, справа про «Панамські документи» сприяла більшій концентрації уваги на попередженні податкових ухилень і контролі за рухом анонімних коштів. На цьому тлі пропозиція Ради ЄС COM / 2016/450, в якій передбачається закрити прогалани в області ML і TF, є досить проблематично. через те, що мета закриття прогалани зміщується з метою створення більшої прозорості фінансових операцій щодо офшорних юрисдикцій з метою запобігання ухиленню від сплати податків.

Висновки. В кінцевому рахунку, інтеграція CTF і включення запобігання ухиленню від сплати податків в рамках AML в ЄС мають на увазі об'єднання на різних рівнях абсолютно різних явищ, що робить всю систему неефективною і юридично сумнівною. В кінцевому рахунку, інтеграція CTF і включення запобігання ухиленню від сплати податків в рамки AML в ЄС мають на увазі об'єднання на різних рівнях абсолютно різних явищ, що робить всю систему неефективною і юридично сумнівною.

Література:

1. Open Society Justice Initiative, 'Corruption and its Consequences in Equatorial Guinea. A Briefing Paper' (March 2010)
2. L Pagotto and APB Teixeira, 'The Brazilian Anti-Corruption Policy in Motion' (2016) *Business Law International* 17(2) 103-125
3. J Park, 'Corruption, Soundness of the Banking Sector, and Economic Growth: A Cross-Country Study' (2012) *Journal of International Money and Finance* 31(5) 907-929
4. S Preller, 'Comparing AML Legislation to the UK, Switzerland and Germany' (2008) *Journal of Money Laundering Control* 11(3) 234-250
5. R Quedenfeld, 'Grundlagen der Geldwäschebekämpfung' in R Quedenfeld (eds), *Handbuch. Bekämpfung der Geldwäsche und Wirtschaftskriminalität* (4th edn, ESV 2017)
6. Reuters Staff, 'Standard & Poor's Downgrades Petrobras after Brazil Sovereign Cut' (*Reuters*, 18 February 2016) <<https://www.reuters.com/article/us-petrobras-rating/standard-poors-downgrades-petrobras-after-brazil-sovereign-cut-idUSKCN0VR1I6>> accessed 4 October 2017

References:

1. Open Society Justice Initiative, 'Corruption and its Consequences in Equatorial Guinea. A Briefing Paper' (March 2010)
2. L Pagotto and APB Teixeira, 'The Brazilian Anti-Corruption Policy in Motion' (2016) *Business Law International* 17(2) 103-125
3. J Park, 'Corruption, Soundness of the Banking Sector, and Economic Growth: A Cross-Country Study' (2012) *Journal of International Money and Finance* 31(5) 907-929
4. S Preller, 'Comparing AML Legislation to the UK, Switzerland and Germany' (2008) *Journal of Money Laundering Control* 11(3) 234-250
5. R Quedenfeld, 'Grundlagen der Geldwäschebekämpfung' in R Quedenfeld (eds), *Handbuch. Bekämpfung der Geldwäsche und Wirtschaftskriminalität* (4th edn, ESV 2017)
6. Reuters Staff, 'Standard & Poor's Downgrades Petrobras after Brazil Sovereign Cut' (*Reuters*, 18 February 2016) <<https://www.reuters.com/article/us-petrobras-rating/standard-poors-downgrades-petrobras-after-brazil-sovereign-cut-idUSKCN0VR1I6>> accessed 4 October 2017

УДК 351.74(436)

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-125-134](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-125-134)

Циганов Олег Григорович доктор юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник, Державний науково-дослідний інститут МВС України, пров. Євгена Гуцала, 4а, м. Київ, 01011, тел./факс: (044) 280-01-84, e-mail: artur-8461@i.ua, <https://orcid.org/0000-0002-8924-1139>

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ АВСТРІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Анотація. Забезпечення національної безпеки (в т.ч. внутрішньої безпеки) демократичної держави здійснюється у суворій відповідності з публічно поставленими політичним керівництвом країни перед суспільством цілями і завданнями, сформульованими, як правило, у вигляді стратегії національної безпеки, концепції національної безпеки або спеціального закону, затвердженого парламентом країни. Стратегія національної безпеки реалізується за допомогою спеціального механізму. Саме механізм забезпечення національної безпеки визначає індивідуальну специфіку і своєрідність кожної держави відповідно до її конституції, законодавства, форми державного правління, форми державного устрою, політичного режиму. Зазначені фактори безпосередньо впливають на вибір тієї чи іншої моделі забезпечення внутрішньої безпеки.

Безперечний інтерес для удосконалення правоохоронної системи України становить зарубіжний досвід діяльності інтегрованої (змішаної) моделі організації системи забезпечення внутрішньої безпеки (далі – СЗВБ). Класичним представником такої моделі СЗВБ виступає Австрійська Республіка.

Хоча за формою правління, політичного режиму і державного устрою Австрія є федеративною парламентською республікою, її конституцією розмежування компетенції федеральної і земельної влади визначається з явною перевагою на користь першої. Особливості державного устрою та адміністративно-територіального поділу країни знаходять безпосереднє відображення й у сучасній поліцейській системі Австрії.

У розпорядженні уряду Австрійської Республіки наявні дві силові структури, що забезпечують нормальне функціонування цієї держави: міністерство внутрішніх справ і міністерство оборони. Водночас СЗВБ Австрії складається з двох рівнів (підсистем): федерального (основного) і суб'єктів федерації (базового). Основна відповідальність за забезпечення правопорядку в країні покладена на федеральне МВС, тому структура її поліцейських органів уніфікована – поліцейські органи земель повністю відображають у зменшеному вигляді структуру центрального апарату австрійської поліції.

Повноваження Збройних Сил Австрії, як важливої складової частини поліцейської системи країни, чітко прописані в законодавстві Австрійської Республіки.

Ключові слова: система забезпечення внутрішньої безпеки, поліцейська система Австрії, Федеральне міністерство внутрішніх справ Австрії, Федеральна поліція Австрії, закордонний досвід.

Tsyhanov Oleh Hryhorovych Doctor of Science of Law, Associate Professor, Chief Researcher of Research Laboratory, State Research Institute MIA Ukraine, Yevhen Hutsalo Lane, 4a, Kyiv, 01011, tel.: (044) 280-01-84, e-mail: artur-8461@i.ua, <https://orcid.org/0000-0002-8924-1139>

ORGANIZATION OF THE INTERNAL SECURITY SYSTEM OF THE AUSTRIAN REPUBLIC

Abstract. Support of the national security of a democratic state is carried out in strict conformity with publicly delivered political leadership of the country to society and tasks formulated, as a rule, in the form of a strategy for national security, which is implemented due to a special mechanism. It is the mechanism for ensuring national security that determines the individual specificity and peculiarity of each state in accordance with its constitution, legislation, forms of government, forms of state structure, political regime. These factors directly affect the choice of one or another model of providing internal security.

Undeniable interest in the improvement of the law enforcement system of Ukraine is a foreign experience of an integrated (mixed) model of organization of internal security system (hereinafter – ISS). Austrian Republic is the classic representative of such a model of ISS.

Although in the form of government, the political regime and state system Austria is a Federal Parliamentary Republic, its constitution for the demarcation of the competence of the federal and land authorities is determined with an obvious advantage in favor of the first. Features of the state system and administrative-territorial division of the country are directly reflected in the modern police system of Austria.

At the disposal of the Government of the Austrian Republic there are two power structures that ensure the normal functioning of this state: the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of Defense. At the same time, Austria ISS consists of two levels (subsystems): federal (basic) and subjects of the Federation (basic). The main responsibility for ensuring the law and order in the country is assigned to the Federal Ministry of Internal Affairs, therefore the structure of its police bodies is unified – the police bodies of land are fully reflected in a reduced form of the central apparatus of the Austrian police.

The powers of the Austrian Armed Forces, as an important part of the country's police system, are clearly enshrined in the legislation of the Republic of Austria.

Keywords: internal security system, Austrian police system, the Federal Ministry of Internal Affairs of Austria, the Federal Police of Austria, foreign experience.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності роботи правоохоронних органів держави відноситься до числа найактуальніших проблем сучасності. Саме тому в світовому товаристві постійно йде інтенсивний пошук найбільш ефективної моделі організації та управління системою органів державної влади, що забезпечують безпеку країни від внутрішніх загроз, тобто системи забезпечення внутрішньої безпеки (далі – СЗВБ). Фахівцям добре відомо, що в залежності від форми державного устрою, правління і політичного режиму в державі моделі СЗВБ, функції і завдання силових структур, що її складають, варіюються.

Для визначення найбільш ефективних шляхів державного будівництва у сфері забезпечення внутрішньої безпеки України в сучасних умовах потрібно проаналізувати відповідний зарубіжний досвід організації й функціонування СЗВБ провідних держав світу. Порівняльно-правове дослідження цих питань надасть можливість сформулювати підходи та механізми для запозичення і використання позитивного досвіду зарубіжних країн, а також для визначення власних шляхів розвитку національної правової системи і системи правоохоронних органів.

Наразі правоохоронні органи України переживають чергову реформу, мета якої – оптимізувати діяльність вітчизняної системи забезпечення внутрішньої безпеки, підвищити якість та ефективність її функціонування. При цьому Міністерство внутрішніх справ України є головним профільним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері забезпечення внутрішньої безпеки України. Як і будь-яка інша соціально-правова система, МВС України постійно еволюціонує, а зміни у соціальній, економічній, воєнній, екологічній та інформаційній сферах життєдіяльності суспільства неминуче супроводжують зміни у функціональній та організаційній структурі органів системи МВС, зокрема, й СЗВБ України, загалом.

На сьогодні у світі склалися і функціонують три основні моделі забезпечення внутрішньої безпеки держави: централізована, децентралізована і змішана. Типовим представником змішаної моделі забезпечення внутрішньої безпеки є Австрійська Республіка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти діяльності поліції зарубіжних країн, в т.ч. питання управління поліцейськими системами, висвітлювалися в працях таких вітчизняних науковців як О.М. Бандурка, В.О. Заросило, І.В. Зозуля, Д.П. Калаянов, Н.П. Матюхіна, О.С. Проневич,

В.О. Січкач, О.Н. Ярмиш та ін. Утім, особливості організації та функціонування систем забезпечення внутрішньої безпеки зарубіжних країн залишаються недостатньо дослідженими українськими вченими.

Мета статті – дослідження особливостей організації та функціонування системи забезпечення внутрішньої безпеки Австрійської Республіки.

Виклад основного матеріалу. Після закінчення Другої світової війни, відновивши свою незалежність і законодавчо закріпивши нейтралітет у 1955 році, Австрійська Республіка обрала інтегровану (змішану) модель організації СЗВБ. При цьому австрійські фахівці врахували і творчо використали щодо власних умов шестирічний досвід поліцейського будівництва у Федеративній Республіці Німеччини. Незважаючи на те, що за формою правління, політичного режиму і державного устрою Австрія, як і ФРН, є демократичною федеративною парламентською республікою, федеральною конституцією Австрійської Республіки розмежування компетенції федеральної і земельної влади визначається з явною перевагою на користь першої [1, с. 13-14].

Австрійський післявоєнний досвід побудови і функціонування СЗВБ має особливе значення, оскільки за ці роки Австрія досягла безперечних успіхів у своєму економічному розвитку (середній рівень життя в Австрійській Республіці один з найвищих в Євросоюзі), а також очевидних і реальних успіхів у сфері захисту особистості, суспільства і держави від злочинів і правопорушень [2, с. 4]. До того ж у 2004 році австрійці провели серйозну реформу національної поліцейської системи – ліквідували жандармерію як один з ключових елементів СЗВБ. Тож одержані результати від проведення цієї реформи становлять для фахівців цілком зрозумілий практичний інтерес.

Сучасна поліцейська система Австрійської Республіки побудована і функціонує таким чином, що в ній знаходять безпосереднє відображення особливості державного устрою країни та її адміністративно-територіального поділу. Австрія складається з 9 суб'єктів федерації – федеральних земель. До складу земель входять 85 округів, що складаються з 2359 громад (первинна адміністративна одиниця цієї країни). Федеральні землі мають свою конституцію, парламент (ландтаг) і уряд, що формується за тим же принципом, що і федеральний.

СЗВБ Австрії складається з двох рівнів (підсистем): федерального (основного) і суб'єктів федерації (базового). Основна відповідальність в Австрії за забезпечення безпеки в країні покладається на федеральні органи влади, тому структура поліцейських органів суб'єктів федерації і федерального рівня практично збігаються.

У розпорядженні уряду Австрійської Республіки є дві силові структури, що забезпечують нормальне функціонування життя суспільства, охорону громадського порядку і стабільність конституційного ладу: міністерство внутрішніх справ і міністерство оборони. Основу федеральної підсистеми становить Федеральне міністерство внутрішніх справ Австрії. Федеральний

міністр внутрішніх справ здійснює загальне управління Федеральною поліцією через свого заступника – Державного секретаря з питань громадської безпеки, який зі своєї штаб-квартири у Відні здійснює безпосереднє адміністративне і оперативне керівництво австрійською поліцією.

Окрім загального управління поліцією та охороною державного кордону Федеральне міністерство внутрішніх справ Австрії забезпечує реєстрацію політичних партій, громадських організацій і об'єднань, проведення виборів і референдумів, організовує внутрішнє управління в федеральних землях; регулює відносини муніципалітетів і муніципальних асоціацій, здійснює контроль за їх діяльністю (в т.ч. й у галузі організації соціального забезпечення і цивільної оборони в країні); керує роботою благодійних організацій, фондів, організує роботу з біженцями; вирішує багато інших питань державного управління, які безпосередньо не закріплені за іншими федеральними міністерствами. Також у складі МВС Австрії знаходиться комісія з прав людини [3].

Федеральне міністерство складається з чотирьох департаментів: 1) Президія; 2) Генеральний директорат з питань громадської безпеки; 3) Юридичний департамент; 4) Департамент обслуговування і контролю [4].

Вищим органом Федеральної поліції Австрії є Генеральний директорат з питань громадської безпеки (ГДГБ), який очолюється Генеральним директором – Державним секретарем з питань громадської безпеки – міністерським радником, котрий підпорядковується безпосередньо Міністру внутрішніх справ. На сьогодні до складу ГДГБ входять три поліцейські служби та служба контррозвідки: 1) поліція безпеки; 2) Федеральне відомство кримінальної поліції; 3) Федеральне управління з попередження та боротьби з корупцією; 4) Федеральне управління із захисту Конституції та боротьби з тероризмом (служба контррозвідки) [5, с. 36].

Так, *поліція безпеки* виконує функції у сфері охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Співробітники поліції безпеки Австрії несуть службу завжди в формі і зі зброєю. Це найчисленніший вид поліцейських сил Австрії.

Федеральне управління кримінальної поліції являє собою відомство, що здійснює загальнонаціональну боротьбу зі злочинністю і є національним і міжнародним центром взаємодії. Наразі близько 700 співробітників цього відомства працюють в наступних семи спеціалізованих відділах: 1) кримінальна стратегія і центральне управління; 2) міжнародне поліцейське співробітництво; 3) розслідування, організована і загальна злочинність; 4) аналіз злочинності; 5) служби допомоги кримінальної поліції; 6) криміналістика та технології; 7) підрозділ по боротьбі з білокомірцевою злочинністю.

Федеральне управління з попередження та боротьби з корупцією розслідує всі економічні та корупційні злочини в країні. Крім цього, австрійський законодавець у спеціальному законі визначив цьому новому виду поліцейських сил питання міжнародної взаємодії в сфері поліції щодо попередження злочинних посягань.

Федеральне управління із захисту Конституції та боротьби з тероризмом являє собою службу контррозвідки, яка захищає конституційні інститути Австрійської Республіки та їх дієздатність. Основні завдання цього відомства полягають у боротьбі з екстремістськими і терористичними явищами, шпигунством, міжнародною торгівлею зброєю і організованою злочинністю в цих сферах. Також до фронту його відповідальності входить захист критично важливої інфраструктури, кібербезпека, оцінка ситуації і оцінка ризиків, а також контроль і координація заходів із захисту людей і майна.

Слід зазначити, що до реформи 2004 року у складі ГДГБ було 2 поліцейські структури, що забезпечували внутрішню безпеку в країні: федеральна поліція і жандармерія. Федеральна поліція обслуговувала 14 найбільших міст Австрії – 2% території країни, на якій проживало 2/3 всього населення. Чисельність поліції на 1 січня 2002 року становила 14500 осіб. Федеральна жандармерія, за зразком Франції, обслуговувала всю сільську місцевість й інші міста країни (крім 14 найбільших) – 98% території, на якій проживало 1/3 населення Австрії. Саме в жандармерію, крім звичайних поліцейських служб, входили служба антитерору (знаменита група «Кобра»), служба прикордонної поліції і альпійська гірська група. Чисельність жандармерії на 1 січня 2002 року становила 15147 працівників [2, с. 10-11]. Втім, жандарми мали менше повноважень, ніж федеральні поліцейські; їх компетенція обмежувалася нетяжкими злочинами і адміністративними правопорушеннями.

Об'єднання вказаних поліцейських структур безпосередньо сталося в грудні 2004 року. Тоді були відібрані відповідно до їх досвіду і компетенції сотні працівників зі штату жандармерії, федеральної служби кримінальної поліції, поліції безпеки, інших поліцейських підрозділів і об'єднані в нову структуру – Федеральну поліцію Австрії.

Докладний аналіз проведеної реформи австрійської поліції є предметом самостійного наукового дослідження, тому варто лише позначити її головні результати:

по-перше, жандармерія Австрії (на відміну від аналогічного правоохоронного інституту у Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Аргентині, Бразилії) з моменту свого утворення в 1955 році була демілітаризованою і спочатку входила до складу ГДГБ МВС, а не в структуру міністерства оборони;

по-друге, правовий статус жандармів був ідентичний правовому статусу поліцейських – вони були не військовослужбовцями, а цивільними чиновниками й, по суті, між ними не було ніякої різниці, окрім назви і місця служби;

по-третє, оптимізація системи управління призвела до ліквідації дублюючих структур в управлінських підрозділах ГДГБ і земельних управліннях безпеки, але ніяк не позначилася на підрозділах, які безпосередньо здійснювали боротьбу зі злочинністю;

по-четверте, скорочення чисельності особового складу (при цьому дуже

значне – понад 7 тис. осіб) дозволило відібрати кращих працівників, що тільки підвищило ефективність діяльності австрійської поліції в цілому, оскільки істотно посилило всередині неї конкуренцію;

по-п'яте, проведена реформа дозволила заощадити значні кошти (понад 250 млн. євро в рік тільки на зарплати поліцейських), які були спрямовані на підвищення зарплати відібраних кращих працівників і вдосконалення їх технічного оснащення [6, с. 59].

На сьогодні Федеральна поліція Австрії складається з таких підрозділів: кримінальна поліція, поліція безпеки, антитерористичні групи (як-от, *Cobra* та ін.), прикордонна поліція, альпійська горна група [7]. Федеральна поліція здійснює свою діяльність на всій території Австрійської Республіки за допомогою 9 земельних управлінь безпеки. Структура земельного управління безпеки повністю відповідає структурі поліцейських служб ГДГБ МВС Австрії. До складу земельних управлінь входить 14 міських дирекцій Федеральної поліції, очолюваних Директорами і 85 окружних поліцейських комісаріатів. Їх структура і штатна чисельність визначається Директором управління безпеки землі, який призначається на посаду Міністром внутрішніх справ Австрії за поданням Державного секретаря з питань громадської безпеки й за погодженням з губернатором землі – главою виконавчої влади суб'єкта федерації (ст. 78а; 78b; 78с Конституції Австрії). Водночас Директор управління безпеки землі зміщується з посади за рішенням МВС Австрії – згоди глави виконавчої влади суб'єкта федерації на це не потрібно, але відповідно до п.3 ст.78b Конституції Австрійської Республіки «федеральний міністр внутрішніх справ зобов'язаний повідомляти губернатора землі про кожну важливу з державно-політичної точки зору або для підтримання громадського спокою, порядку і безпеки у всьому краї вказівку, яку він дав директору управління безпеки» [1, с. 70].

Отже, в Австрії основна відповідальність за забезпечення правопорядку покладена на федеральне МВС, тому структура поліцейських органів країни уніфікована – поліцейські органи земель повністю відображають у зменшеному вигляді структуру центрального апарату австрійської поліції.

Завершуючи розгляд системи забезпечення внутрішньої безпеки Австрії, можна зробити висновок, що наразі вона має наступні характерні риси.

1) Забезпечення громадської безпеки в країні здійснюється виключно Федеральною поліцією (правоохоронним інститутом, який виконує завдання з охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки на всій території держави у складі цивільної адміністрації) – структурним підрозділом МВС Австрії. Однак, незважаючи на, безумовно, значну фактичну роль МВС Австрії в системі органів виконавчої влади країни, воно не є панівним в системі правоохоронних органів, що повністю відповідає сучасним вимогам ефективного функціонування демократичної правової держави.

2) Становище поліцейського апарату в системі органів державної влади

Австрійської Республіки обумовлено розмежуванням компетенції між судовою і виконавчою владою. Функції визначення винуватості і застосування репресивних заходів за порушення закону цілком належать судовим інстанціям, в той час як поліція Австрії, будучи інститутом виконавчої влади, покликана забезпечувати належні умови для цього.

3) Законодавство Австрії, а також її кримінально-правова наука поділяють діяльність Федеральної поліції на два самостійних види – судову і адміністративну. Судова діяльність полягає у наданні сприяння судовому слідчому («слідчому судді») при встановленні порушень норм кримінального законодавства, в процесі збору необхідних доказів за його дорученням, розшуку і передачі винних слідчому. Адміністративна діяльність полягає «у встановленні заборонної регламентації й застосуванні превентивних заходів для того, щоб дії приватних осіб не завдавали шкоди суспільству».

Федеральна поліція, будучи одним з найважливіших елементів поліцейської системи Австрійської Республіки в частині забезпечення дотримання кримінального закону, знаходиться не тільки в тісній взаємодії з судовою владою, але й в її підпорядкуванні. В Австрії законодавчо закріплені заходи по керівництву діяльністю поліції в даній сфері з боку судової влади. Крім того, нагляд за законністю дій працівників поліції при виконанні ними службових обов'язків здійснює прокуратура.

4) Систематичний контроль суспільства за діяльністю поліції здійснюється як парламентом, так і урядом Австрії. У парламенті приймаються закони і підзаконні нормативні правові акти, що регламентують діяльність цього правоохоронного інституту, затверджується бюджет, у випадках, що викликали значний суспільний резонанс, створюються комісії з розслідування діяльності поліцейських органів й організуються парламентські слухання з питань роботи МВС. Крім того, в парламенті країни з різних аспектів роботи міністерства внутрішніх справ, його служб і підрозділів заслуховується Міністр (ним може бути призначена тільки цивільна особа; це, як правило, авторитетний політик – представник партії або блоку партій, які перемогли на парламентських виборах).

5) Збройні Сили Австрії також є важливою складовою частиною поліцейської системи країни. Їх права і обов'язки у цій сфері гранично чітко зафіксовані в Конституції і законі країни «Про збройні сили». У статті 73 Конституції Австрії для збройних сил країни у цій сфері визначені такі завдання:

«1. На Федеральну армію покладається озброєна оборона країни.

2. На Федеральну армію, якщо законної цивільної влади потрібно її сприяння, крім того, покладається:

• крім збройної оборони країни:

а) захист конституційних установ й забезпечення умов їх діяльності, а також демократичних свобод громадян; б) загальне підтримання порядку і безпеки всередині країни;

• надання допомоги при стихійних лихах і катастрофах, що є значними за своїм масштабом» [1, с. 71].

Справедливості заради слід зазначити, що жодного разу з часу прийняття Конституції суверенної, демократичної Австрії збройні сили країни не залучалися до виконання завдань, пов'язаних із захистом конституційних установ і демократичних свобод громадян Австрійської Республіки.

Висновки. Австрією обрано інтегровану (змішану) модель організації СЗВБ. Ця держава є класичним прикладом відносно централізованої федерації з усіма наслідками, що випливають звідси для організації поліцейської системи. СЗВБ Австрійської Республіки складається з двох рівнів (підсистем): федерального (основного) і суб'єктів федерації (базового). Основу федерального підсистеми становить Федеральне міністерство внутрішніх справ Австрії. Оскільки головна відповідальність за забезпечення безпеки в країні покладається на федеральні органи влади, тому структура поліцейських органів суб'єктів федерації і федерального рівня практично збігаються.

Важливою складовою частиною поліцейської системи країни є також Збройні Сили Австрії, повноваження яких у цій сфері чітко зафіксовано в законодавстві Австрійської Республіки.

Література:

1. Конституции государств Европы. В 3-х томах. Т. 1 / Под общ. ред.: Окунькова Л.А. Москва: Изд-во Норма, 2001. 824 с.
2. Кулешов Р.В. Полицейская система Австрии. Москва: ВНИИ МВД России. 2004. 104 с.
3. Bundesministerium für Inneres. URL: <https://www.bmi.gv.at/102/start.aspx> (дата звернення: 10.02.2020).
4. Федеральне міністерство внутрішніх справ Австрії. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Федеральне_міністерство_внутрішніх_справ_Австрії (дата звернення: 10.02.2020).
5. Кикоть-Глуходедова Т.В. Конституционно-правовые основы деятельности государственных органов в системе обеспечения национальной безопасности Австрийской республики. *Мониторинг правоприменения*. 2016. №1 (18). С. 35-40.
6. Быков А.В., Кулешов Р.В. Система обеспечения внутренней безопасности Австрии. *Вестник Академии экономической безопасности МВД России*. 2009. №6. С. 56-61.
7. Способы борьбы с преступностью в Австрии. *Сайт Immigrant Invest*. URL: <https://immigrant-austria.com/ru/blog/crime-control-in-austria/> (дата звернення: 10.02.2020).

References:

1. Okunkova, L.A. (Eds.) (2001). *Konstitutsii gosudarstv Evropyi [Constitutions of European states]*. Vols. 1-3. Vol. 1. Moskva: Norma. p. 824 [in Russian].
2. Kuleshov, R.V. (2004). *Politseyskaya sistema Avstrii [Austrian police system]*. Moskva: VNI MVD Rossii. p. 104 [in Russian].
3. Bundesministerium für Inneres. URL: <https://www.bmi.gv.at/102/start.aspx> (data of application: 10.02.2021) [in German].
4. Federalne ministerstvo vnutrishnikh sprav Avstrii [Federal Ministry of the Interior of Austria]. *Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii - From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Федеральне_міністерство_внутрішніх_справ_Австрії (data of application: 10.02.2021) [in Ukrainian].

5. Kikot-Gluhodedova, T.V. (2016) Konstitutsionno-pravovyye osnovy deyatelnosti gosudarstvennyih organov v sisteme obespecheniya natsionalnoy bezopasnosti Avstriyskoy respubliki [Constitutional and legal foundations of the activities of state bodies in the system of ensuring the national security of the Austrian Republic]. *Monitoring pravoprimereniya - Monitoring the application of the law*, 1 (18), 35-40 [in Russian].

6. Byikov, A.V., & Kuleshov, R.V. (2009) Sistema obespecheniya vnutrenney bezopasnosti Avstrii [Austrian Internal Security System]. *Vestnik Akademii ekonomicheskoy bezopasnosti MVD Rossii - Bulletin of the Academy of Economic Security of the MIA of Russia*, 6, 56-61 [in Russian].

7. Sposoby borby s prestupnostyu v Avstrii [How to fight crime in Austria]. *Sait Immigrant Invest - Site Immigrant Invest*. URL: <https://immigrant-austria.com/ru/blog/crime-control-in-austria/> (data of application: 10.02.2021) [in Russian].

СЕРІЯ «Економіка»

УДК 351.851

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-135-143](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-135-143)

Застрожнікова Ірина Володимирівна доктор економічних наук, доцент, доцент БДПУ, вул. Шмідта, м. Бердянськ, 71100, тел.: (066) 959-58-93, e-mail: irenazast@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9988-5288>

Самофалов Дмитро Віталійович проєктний менеджер, КУ «Агенція розвитку Мелітополя», вул. Чернишевського, 26, м. Мелітополь, 72300, <https://orcid.org/0000-0002-8507-4302>

СУЧАСНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Анотація. Визначено, що в процесі реформи децентралізації об'єднані територіальні громади мають дуже важливе стратегічне завдання – створення механізму управління освітою. Зазначено, що метою реформування освіти в умовах децентралізації є, в першу чергу, передача повноважень і відповідальності за управління освітою органам місцевого самоврядування і, безпосередньо, школам. Встановлено, що принципи децентралізації в управлінні освітою базується на: фінансових мотивах, мотивах ефективності, політичних мотивах. Фінансовий аспект децентралізації освітньої системи в Україні є основним, адже далеко не всі громади наразі є спроможними. Головною метою ОТГ є скорочення витрат на утримання закладів освіти поряд із покращенням якості освітніх послуг. Для цього в Україні активно триває процес створення опорних шкіл. Проблема з невеликою кількістю учнів в малих містах та селах буде вирішуватись за допомогою такої оптимізації мережі шкільних закладів. Організація влади за рахунок децентралізації зменшує кількість прийняття рішень державою, передаючи деякі повноваження у вирішенні питань в окремих сферах регіональним органам влади, які не відносяться до виконавчої влади та не перебувають під її впливом. Автор звертає увагу на те, що створення опорних шкіл є не зовсім простим питанням, адже воно передбачає пониження ступеня школи або взагалі її закриття, що, зі свого боку, призводить до скорочення штату. Зазначається, що оптимізація шкільної мережі може відбуватися шляхом закриття недостатньо укомплектованих шкіл з організацією підвезення дітей до інших найближчих шкіл. Створення системи управління у сфері освіти, що відповідатиме потребам і можливостям громади, є ключовим елементом та першим викликом для органів місцевого самоврядування. Якісна система

управління освітою повинна залучити різноманітних фахівців, що зможуть сформулювати сучасне бачення розвитку освіти в територіальній громаді та приймати ефективні оперативні рішення, що забезпечують виконання повноважень у галузі освіти.

Ключові слова: децентралізація, освіта, опорна школа, об'єднана територіальна громада.

Zastrozhnikova Irina Volodymyrivna Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Management and Administration Department in Berdyansk State Pedagogical University, Schmidt St., Berdyansk, 71100, tel.: (066) 959-58-93, e-mail: irenazast@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9988-5288>.

Samofalov Dmytro Vitaliiovych Project Manager, PU “Melitopol Development Agency”, Chernyshevskoho St., 26, Melitopol, 72300, <https://orcid.org/0000-0002-8507-4302>.

MODERN ASPECTS OF EDUCATION MANAGEMENT IN UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

Abstract. It is determined that in the process of decentralization reform, united territorial communities have a very important strategic task - to create a mechanism for education management. It is noted that the purpose of reforming education in the context of decentralization is, first of all, the transfer of powers and responsibilities for the management of education to local governments and, directly, schools. It is established that the principles of decentralization in education management are based on: financial motives, efficiency motives, political motives. The financial aspect of decentralization of the education system in Ukraine is the main one, as not all communities are currently capable. The main goal of OTG is to reduce the cost of maintaining educational institutions along with improving the quality of educational services. To this end, the process of establishing support schools is actively underway in Ukraine. The problem of a small number of students in small towns and villages will be solved by such optimization of the school network. Due to decentralization, the organization of power reduces the number of decisions made by the state, transferring some powers in resolving issues in certain areas to regional authorities that do not belong to the executive branch and are not under its influence. The author draws attention to the fact that the creation of support schools is not an easy issue, because it involves lowering the level of the school or even closing it, which, in turn, leads to staff reductions. It is noted that the optimization of the school network can be done by closing the understaffed schools with the organization of transportation of children to other nearby schools. Creating an education governance system that meets the needs and capabilities of the community is a key element and a first challenge for local governments. A quality education management system should involve a variety of

professionals who will be able to form a modern vision of the development of education in the local community and make effective operational decisions that ensure the implementation of powers in the field of education.

Keywords: decentralization, education, basic school, united territorial community.

Постановка проблеми. В Україні триває процес децентралізації влади. В умовах трансформаційних процесів у сфері освіти загострилась проблема якісного управління освітньою системою. Нові тенденції реформування системи управління освітою визначають чіткий розподіл повноважень і відповідальності органів управління різних рівнів, забезпечення їхньої взаємодії у процесі переходу на децентралізоване управління системою освіти. Водночас реформаційні процеси в освіті актуалізують пошук дієвих моделей менеджменту, які забезпечували б розвиток освітнього закладу та посилювали б участь і відповідальність учасників управління за результати діяльності освітніх закладів різних типів та структур. В процесі реформи децентралізації об'єднані територіальні громади мають дуже важливе стратегічне завдання – створення ефективної системи менеджменту освітніх мереж. Таким чином, дослідження менеджменту освітніх мереж ОТГ є важливим аспектом впровадження децентралізації в освітню сферу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі управління освітою в об'єднаних територіальних громадах створення опорних закладів освіти присвятили свої праці чимало вітчизняних науковців, серед яких: Д. М. Савчук, Н. І. Клокар, Л. М. Марусіна. Незважаючи на високий інтерес вчених до вказаної теми, вона потребує подальшого вивчення із акцентом на конкретні позитивні приклади створення опорних шкіл у громадах. Попередні дослідження створення опорних шкіл мали більше теоретичний характер, не була проаналізована думка зацікавлених осіб щодо оптимізації шкільної мережі. Тому ми провели таке дослідження й надали його у цій науковій роботі.

Мета статті – дослідження особливостей та механізмів управління освітою в об'єднаних територіальних громадах.

Виклад основного матеріалу. Територіальні громади – це територіальні системи господарювання, зорієнтовані на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення шляхом забезпечення сталого, збалансованого ресурсного і господарського потенціалу. Як суб'єкти господарювання територіальні громади мають право на розпорядження значною частиною національного багатства, вони інтегруються в загальнодержавну економіку. З початком процесу децентралізації, територіальні громади отримують нові можливості. Мешканці територіальних громад мають поруч ефективну спроможну владу, яку самі обирають і на діяльність якої можуть впливати. Як наслідок – в містах і селах громади доступніші та якісніші послуги, більш сприятливі умови життя. Освіта, медицина, адміністративні послуги, дороги, освітлення, водопостачання, сміття,

благоустрій, забудова і навіть безпека – компетенція влади територіальної громади. Саме влада громади займається вирішенням більшості місцевих питань, має на це кошти і несе за усе відповідальність.

Забезпечення якісних освітніх послуг є одним із найбільш важливих і соціально чутливих завдань об'єднаних громад. Майже в кожній громаді послуги освіти стосуються не менше 30% населення громади (діти, їх батьки, вчителі), освіта складає до 45% видаткової частини місцевого бюджету, діяльність освітньої мережі забезпечує постійною роботою до 25% працездатного населення громад.

Децентралізація управління є одним з аспектів застосування в розвитку освіти європейського досвіду. Перерозподіл функцій освітньою системою має великий вплив на покращення рівня вищої освіти в Україні та приближення її до європейського рівня освіти. Децентралізація управління освітою є, зокрема, ознакою педагогічної освіти країн Європи. У країнах ЄС така децентралізація відбувається за допомогою долучення громадськості до вирішення питань освіти, збільшення ролі місцевих органів в управлінні педагогічною освітою (навіть післядипломної) у вирішенні питань та наданні автономії закладам освіти в управлінні власними ресурсами. [1]

Принципи децентралізації в управлінні освітою базується на: фінансових мотивах (центральний уряд фінансує вимоги сфери освіти не в повному обсязі); мотивах ефективності (надання змоги прийняття окремих рішень на місцевому рівні зменшує витрати для досягнення результатів); політичних мотивах (використання для збільшення у прийнятті рішень ролі громадськості, так саме, як у більшості країн). На наш погляд, фінансовий аспект децентралізації освітньої системи в Україні є основним, адже далеко не всі громади наразі є спроможними. Головною метою ОТГ є скорочення витрат на утримання закладів освіти поряд із покращенням якості освітніх послуг. Для цього в Україні активно триває процес створення опорних шкіл. Проблема з невеликою кількістю учнів в малих містах та селах буде вирішуватись за допомогою такої оптимізації мережі шкільних закладів. На наш погляд, зменшення кількості шкіл у селах шляхом об'єднання шкіл та використання автобусів для транспортування дітей до найближчих шкіл було прийнятним рішенням. Цей процес дозволить заощадити кошти, що витрачаються на експлуатацію приміщень у спорожнілих школах, і спрямувати їх натомість на модернізацію тих шкіл, які залишились. [4]

Опорні школи - це заклади загальної середньої освіти, які мають вищий юридичний статус і більше повноважень, ніж звичайні школи. Оптимізація шкільної мережі може відбуватись шляхом закриття недостатньо укомплектованих шкіл з організацією підвезення дітей до інших найближчих шкіл. Громади можуть також створювати опорні школи (зазвичай велика школа в адміністративному центрі громади), після закриття там недостатньо укомплектованих шкіл.

Забезпечення опорних шкіл відбувається т як з державного бюджету, так і з місцевих, але громади можуть залучати грантові кошти на ті чи інші потреби, в

тому числі для освітніх закладів. Для забезпечення доступу до школи для всіх учнів, громади мають організувати підвезення за допомогою шкільних автобусів для тих учнів та викладачів, які живуть далеко від опорної школи. Початкові школи з сусідніх сіл, як правило, отримують статус філій опорної школи і керівництво ними здійснює директор опорної школи. Вважаємо, що ніхто крім сільського, селищного або міського голови та його помічників, не знає, де повинна бути школа, де повинен бути дитсадок, яка школа дає якісні знання, а яка не має достатнього ресурсу для надання якісних освітніх послуг. Жоден чиновник з облдержадміністрації чи Міністерства освіти не володіє ситуацією краще за них. [2]

Зрозумілим є той факт, що ідея створення опорних шкіл обурює сільських вчителів, деякі з яких втратять робочі місця, проте така оптимізація в умовах дефіциту бюджету та в умовах низької якості знань учнів маленьких шкіл є необхідною. Саме створення відремонтованих та обладнаних опорних шкіл, куди за рахунок коштів ОТГ, довозять дітей з найближчих населених пунктів – є пріоритетним напрямком державного регулювання освіти в умовах децентралізації. Останні кілька років усі основні інвестиції в інфраструктуру шкіл пріоритетно спрямовуються саме на опорні школи.

Природно, що питання оптимізації шкільної мережі є нелегким для громад. Але шукати спільні рішення та компроміси між керівництвом громади та громадянами на місцях легше. Так, наприклад, відділ освіти Баранівської ОТГ (Житомирська область) провів аналіз шкільної мережі за різними показниками - кількість учнів та дітей дошкільного віку, приріст населення в останні роки, відстань між школами, стан доріг між населеними пунктами, середні витрати на одного учня в кожній зі шкіл, тощо. За підсумками проведеного аналізу було вирішено закрити дві школи з п'ятнадцяти в громаді. В кожному селі, де заклади підлягали закриттю, відділ освіти провів громадські слухання для всіх зацікавлених сторін. Керівництву ОТГ вдалося переконати вчителів та батьків у економічній доцільності закриття цих шкіл - адже важко сперечатися, коли ОТГ обіцяло забезпечити перевезення школярів автобусами та працевлаштувати вчителів із закритих шкіл. [3]

У бюджеті ОТГ найбільш витратною статтею є сфера освіти. Проаналізувавши дані п'яти громад, ми встановили, що, наприклад, Поромівська ОТГ Волинської області витрачає на потреби освіти 47,5 % бюджету, Присиваська ОТГ Херсонської області – 54,5 % бюджету, Куликівська ОТГ Чернігівської області – 61,4 % бюджету.

Через незадовільний стан доріг виникла проблема з підвезенням дітей до школи. У Волинській області (Поромівська ОТГ), водії роблять по декілька виїздів за учнями і тому ті, які приїжджають до школи першими, довго очікують на початок занять. В Одеській області (Коноплянська ОТГ) прийняття рішення про оптимізацію шкільної мережі ускладнюється через відсутність прав власності

на дороги між населеними пунктами.

За таких умов транспортування учнів між селищами триває майже годину, а підвози у дві зміни є неефективними.

Існують такі основні проблемні аспекти проведення освітньої реформи в ОТГ:

- на освіту припадає 50 % – 70 % витрат бюджету ОТГ;
- рівень успішності складання учнями маленьких селищ зовнішнього незалежного оцінювання значно нижчий, ніж учнями закладів освіти великих міст;
- неефективність системи закладів освітньої мережі зумовлена застарілими методами навчання та неукомплектованістю класів;
- ефективній реалізації реформи освіти та оптимізації шкільної мережі на місцевому рівні заважає відсутність гарних доріг між населеними пунктами;
- витрати бюджетних коштів на навчання в сільських школах вищі в декілька разів на одного учня через неукомплектованість класів, ніж витрати на одного учня у великому місті;
- школи з невеликою кількістю учнів менш матеріально-технічно забезпечені, ніж школи з повнокомплектними класами;
- учителі викладають предмети не за фахом у школах із малокомплектними класами;
- успішна реалізація реформи залежить від консультації з педагогічним персоналом, батьками та учнями шкіл.

Незважаючи на окремі недоліки створення опорних шкіл в умовах децентралізації, їх створення є необхідним, адже їх створення та функціонування значно скорочує видатки на освіту одного школяра, що пов'язано з тим, що такі школи є повнокомплектними. Крім того, завдяки кращому кадровому забезпеченню, у таких школах учні отримують вищий рівень знань. Усі основні інвестиції в інфраструктуру шкіл зараз пріоритетно спрямовуються саме на опорні школи, що робить кращим їх матеріальнотехнічне забезпечення. В умовах децентралізації діяльність опорних шкіл знаходиться у відомстві відділів освіти ОТГ. Поряд з цим, роль держави, в особі Міністерства освіти і науки України, у регулюванні створення та функціонування опорних шкіл залишається дуже значною, основними методами державного регулювання є правові, які полягають у наданні нормативно-правової бази для створення і функціонування опорних шкіл, та прямі, що пов'язані з наданням та розподілом освітніх субвенцій.

Створення системи управління у сфері освіти, що відповідатиме потребам і можливостям громади, є ключовим елементом та першим викликом для органів місцевого самоврядування. Якісна система управління освітою повинна залучити різноманітних фахівців, що зможуть сформулювати сучасне бачення розвитку освіти в територіальній громаді та приймати ефективні оперативні рішення, що забезпечують виконання повноважень у галузі освіти. [1]

Слід зазначити, що реформа освіти в умовах децентралізації змінила підхід до управління освітою – авторитарна модель управління, раніше дуже поширена в Україні, має поступитися та вже поступається демократичній моделі участі. Органи управління освітою мають надавати підтримку школам і всім учасникам освітнього процесу, бути їх партнерами, а не лише контролюючими органами. Вважаємо, що лише за таких умов можливо реалізувати основні цінності та безпосередньо зміст освітньої реформи у поєднанні з реформою децентралізації.

Одним із найбільш яскравіших та кращих прикладів створення відділу управління освітою в ОТГ є Слобожанська ОТГ Дніпропетровської області, що була створена в 2015 році. В громаді функціонують 3 школи та 3 дитячих садочка. До травня 2016 року управління закладами громади здійснювалося районним відділом освіти. Як наслідок, освітня субвенція знову ж таки залишалася в районі. До того ж, сама громада мала обмежені можливості впливу на освітню мережу, при цьому її відповідальність перед дітьми, вчителями та батьками залишалася високою. Саме тому в Слобожанській громаді було прийнято рішення створити власний орган управління освітою. Це надало можливість реалізувати власні плани та заходи, спрямовані на підвищення якості освіти, зокрема досягнуто таких результатів: затверджено програму розвитку освіти на 2016–2020 рр.; розроблено та впроваджено механізм надання методичних послуг; організовано центр позашкільної освіти, що надає послуги для 1 320 вихованців за 11 напрямками.

Створення відділу освіти в ОТГ є вкрай необхідним, адже його створення надасть громадам більші повноваження в управлінні освітньою системою, а освітні субвенції будуть залишатися в громаді та спрямовуватися на покращення освітньої мережі та якості освіти.

До об'єднання громад управлінням освітою в селах і селищах займалися відділи освіти районних державних адміністрацій, які є елементами вертикалі державної виконавчої влади. Функції виконавчих органів сільських та селищних рад у сфері освіти були мінімальними та полягали в реалізації другорядних завдань для забезпечення шкіл (як наприклад організація підвозу учнів). На відміну від райдержадміністрацій, органи місцевого самоврядування об'єднаних громад є автономними та мають всі повноваження, у тому числі у сфері управління освітою. Але серйозним викликом є їхня інституційна слабкість. Органам місцевого самоврядування практично усіх об'єднаних громад разом з отриманням бюджетних преференцій та управлінських повноважень необхідно буде взяти на себе складне завдання та відповідальність за створення ефективного управління системою освіти в своїх громадах. З огляду на викладене, пропонуємо вашій увазі інформаційні матеріали, які допоможуть у вирішенні цього питання. Отже, в сучасних умовах набуває особливої уваги теорія децентралізованого управління, що послідовно імплементується в освітні системи, в тому числі і в практику управління опорними закладами освіти. Цей

процес значною мірою залежить від керівника закладу, який повинен взяти на себе організаційно-розпорядницьку відповідальність, а делегувати саме ту частину повноважень досвідченим виконавцям, фахівцям, учасникам управлінських структур, компетентно використавши повноту своєї влади.

Висновки. На наш погляд, держава має сприяти створенню опорних шкіл по всій території України, проте у деяких областях створення таких шкіл йде дуже повільними темпами. Вважаємо, що державна політика має бути націлена на сприяння об'єднання громад, створення спроможних ОТГ, які в свою чергу відповідатимуть за створення опорних шкіл. Розвиток децентралізованого управління в опорних закладах освіти може здійснюватися за умов узгодженого розподілу управлінських функцій для досягнення стратегічної управлінської мети за участю суб'єктів різних структур та ефективного використання можливостей ресурсів зовнішнього середовища та внутрішнього середовища. Наші подальші дослідження зазначеної проблеми будуть присвячені теоретичному обґрунтуванню та розробленню моделі організації управління опорним закладом освіти в умовах децентралізації, визначенню критеріїв оцінки її ефективності та розроблення концепції управління опорним закладом освіти за участю суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовища об'єднаної територіальної громади, що перевірятимуться на практиці опорних закладів освіти в різних регіонах України.

Література:

1. Гриневич Л. М. Тенденції децентралізації управління базовою освітою в сучасній Польщі : автореф. дис. ...канд. пед. Наук. К., 2005. 20 с.
2. Застрожнікова І. В. Вплив децентралізації на розвиток освіти на селі. Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні: реалії та перспективи», м. Полтава, 29 травня 2019 року.
3. Застрожнікова І.В. Освіта в сільських ОТГ в умовах децентралізації влади в Україні. Збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ» ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», м. Херсон, 18-19 квітня 2019 року.
4. Мархлевський В. Шкільний бюджет : навч.-метод. посіб. для кер. Освіти. К. : Таксон, 2011. 156 с.
5. Остапенко О. Г. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 10. Режим доступу : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/9.pdf.

References:

1. Hrynevych, L. M. (2005). Tendentsii detsentralizatsii upravlinnia bazovoiu osvitoiu v suchasni Polshchi [Trends of decentralization of basic education management in modern Poland]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian]
2. Zastrozhnikova, I. V. (2019). Vplyv detsentralizatsii na rozvytok osvity na seli [The influence of decentralization on the development of rural education]. Reforma administratyvno terytorialnoho ustroiu v Ukraini: realii ta perspektyvy – Reform of the Administrative Territorial System in Ukraine: Realities and Prospects: Proceedings of the All Ukrainian Scientific-Practical Conference. Poltava [in Ukrainian]

3. Zastrozhnikova, I. V. (2019). Osvita v silskykh OTH v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Education in rural OTGs in the conditions of decentralization of power in Ukraine]. Publichne upravlinnia ta administruvannya u protsesakh ekonomichnykh reform – Public Administration and Administration in the Process of Economic Reforms: Proceedings of the Third All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. (pp. 58-60). Kherson: DVNZ «Khersonskiy derzhavnyi ahrarniy universytet» [in Ukrainian].

4. Markhlevskiy, V., Shukevych, Yu. (2011). Shkilnyi biudzheth [School budget]. Kyiv: Takson [in Ukrainian].

5. Ostapenko, O. H. & Baranovs'ka, T. M. (2015). Terytorial'ni hromady yak pervynnyj sub'iekt mistsevoho samovriaduvannya ta realizatsii munitsypal'noi polityky [Territorial communities as the primary subject of local self-government and implementation of municipal policy]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. – Public Administration: Improvement and Development, 10. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/9.pdf [in Ukrainian].

УДК 051

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-144-151](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-144-151)

Пшинка Ганна Василівна доцент, кандидат філософських наук, доцент кафедри менеджменту культури та соціальних технологій, Харківська державна академія культури, Бурсацький узвіз, 3, 5-й корпус, кімната 14, м. Харків, 61057, тел.: (050) 975-28-28, e-mail: my_academy@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-4737-9471>

Гетьман Лариса Геннадіївна доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту культури та соціальних технологій, Харківська державна академія культури, Бурсацький узвіз, 3, 5-й корпус, кімната 14, м. Харків, 61057, тел.: (050) 661-90-81, e-mail: my_academy@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-7196-0656>

ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНОМУ РІТЕЙЛІ

Анотація. У статті досліджено підходи до маркетингового моделювання як інструменту, що дозволяє інтегрувати маркетингову концепцію на всі рівні управління підприємства. Досліджено актуальні підходи до бізнес моделювання, суть яких полягає у виявленні таких значущих для бізнесу та маркетингового управління категорій як цільові клієнти, ціннісна пропозиція, структура витрат і механізм отримання виручки. Найбільш перспективний підхід до моделювання маркетингового управління будується на інтеграції сукупності бізнес-процесів і відповідних їм інструментів в загальну бізнесмодель торгового підприємства. Моделі інтегрованого та холистичного маркетингу вважаються найбільш перспективними для формування маркетингової моделі інноваційного розвитку торгівлі, що забезпечує високий рівень клієнтоорієнтованості, залучення споживачів, маркетингового капіталу знань, ІТ-активів. Загальний підхід до моделювання маркетингової моделі інноваційного розвитку може бути представлений у вигляді єдності компонентів: стратегія інноваційного розвитку, методи маркетингового управління, ресурсне забезпечення. Інтегрована модель маркетингового управління інноваційним розвитком ритейлу, охоплюючи бізнес-процеси торгового підприємства всіх рівнів, дозволить досягти цілей інноваційного розвитку за рахунок можливості формування взаємовідносин торговельних підприємств з виробниками і споживачами, реалізації маркетингу співтворчості, внутрішнього маркетингу ритейлерів, і забезпечити реалізацію інтересів усіх позначених учасників товарного обігу. Високий рівень інтеграції маркетингової платформи дозволить досягати завдань інноваційного розвитку торгового підприємства за рахунок організаційно-управлінських ресурсів.

Ключові слова: маркетинг; управління торгівлею; роздрібна торгівля; інноваційний розвиток; методологія.

Pshynka Hanna Vasylivna Associate professor, Ph.D.in Philosophy, associate professor in the Department of Culture Management and Social Technologies, Kharkiv State Academy of Culture, Bursatskyi uzviz, 3, 5th building, room 14, Kharkiv, 61057, tel.: (050) 975-28-28, e-mail: my_academy@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-4737-9471>

Getman Larysa Hennadiyivna Associate professor, Ph.D.in Economic, associate professor in the Department of Culture Management and Social Technologies, Kharkiv State Academy of Culture, Bursatskyi uzviz, 3, 5th building, room 14, Kharkiv, 61057, tel.: (050) 661-90-81, e-mail: my_academy@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-7196-0656>

USE OF MARKETING TECHNOLOGIES IN MODERN RETAIL

Abstract. The article investigates approaches to marketing modeling as a tool to integrate the marketing concept at all levels of enterprise management. The actual approaches to business modeling, the essence of which is to identify so important categories for business and marketing management as target customers, value proposition, cost structure and revenue generation mechanism are explored. The most promising approach to modeling of marketing management is based on the integration of a set of business processes and related their tools into the overall business model of the trading enterprise. Models of integrated and holistic marketing are the most promising for the formation of a marketing model of innovative trade's development, as providing a high level of customer focus, customer involvement, marketing knowledge capital, IT –assets. The general approach to modeling of the marketing model of innovative development can be presented in the form of unity of components: strategy of innovative development, methods of marketing management, resource support. The integrated model of marketing management of innovative development of trade, covering business processes of the trade enterprise of all levels, will allow to achieve the purposes of innovative development due to possibility of formation of relationship of the trade enterprises with producers and consumers, realization of marketing of cocreation, internal marketing of retailers, to provide realization of interests of all designated participants of the commodity address. The high level of integration of the marketing platform will allow to achieve the objectives of innovative development of the trading enterprise at the expense of organizational management resources.

Keywords: marketing; trade management; retail; innovative development; methodology.

Постановка проблеми. Високий рівень конкуренції в торгівлі стимулює впровадження інновацій в організацію ритейл процесу. Маркетингові технології дозволяють розробляти унікальні торгові пропозиції, орієнтовані на покупців з різним особистим рівнем доходів і вектором споживання [1]. Забезпечення інноваційного розвитку торгівлі за рахунок маркетингового управління обумовлено специфікою організації торгівлі, особливостями ресурсного забезпечення та формування інноваційного потенціалу. Інновації в торгівлі, як правило, пов'язані з покращенням уже існуючої послуги, стосуються ритейлових нововведень, при цьому високе значення мають маркетингові інновації, так споживач отримує можливість впливати на виробника опосередковано, через торгівлю. Слід враховувати вплив великих торгових компаній, які є флагманом інноваційного розвитку галузі. Для ритейлу характерна поява інновацій, які формуються як в самій торгівлі, так і в суміжних галузях, насамперед у виробництві [2]. Результатом реалізації інноваційного управління будуть: поява додаткової цінності послуги для кінцевих споживачів; підвищення ефективності технології ритейл-процесу; підвищення ефективності конкурентної боротьби; більш повне задоволення запитів споживачів; поява нових форматів, форм, методів і технологій торгівлі; підвищення якості товарів, розширення асортименту [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бізнесмоделювання активно досліджується українськими та зарубіжними вченими та бізнеспрактиками. Однією з помітних робіт в області побудови бізнесмоделі, на наш погляд, можна вважати модель Остервальдер-Піньє. Розробка «канви», як практичного інструменту реалізації бізнеспланування, ініціювала інтерес до бізнесмоделювання, його результатами з боку дослідників і практиків. Співробітниками Університету СанктГаллена запропонований навігатор по бізнесмоделям в формі книги «Бізнесмоделі: 55 кращих шаблонів» [5]. Загальна модель, запропонована авторами, перегукується з моделлю «канва» і передбачає відповіді на ключові питання про цільових клієнтів, ціннісну пропозицію, ланцюг створення вартості, структуру витрат і механізм генерування виручки. Автори доводять, що для забезпечення конкурентоспроможності в майбутньому недостатньо розробляти нові товари, удосконалювати бізнес-процеси, необхідно оновлювати бізнес моделі, формуючи додатковий інноваційний потенціал.

Мета статті – дослідження різноманіття підходів до побудови маркетингового управління ритейлом, виявлення напрямів формування маркетингової моделі інноваційного розвитку торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Вивченню маркетингових моделей, як актуального інструментарію ефективного управління присвячені праці таких вітчизняних вчених, як А. В. Федорченко, С.І. Данило, О.В. Зозульов які одними з перших розглядали дану дефініцію. У публікації автори визначили термін «маркетингова модель» як розвиток концепції ринкової орієнтації, виявили етапи

становлення маркетингових моделей у взаємозв'язку з макроекономічним середовищем [6,7,8].

Т.О. Царьова в своєму дослідженні визначає шість основних маркетингових моделей: латентну, раннього іміджевого маркетингу, тактичного неінтегрованого, тактичного частково інтегрованого, стратегічного частково інтегрованого та інтегрованого (холістичного) маркетингу, класифікувавши маркетингові бізнес-процеси за трьома рівнями - корпоративному, діловому (міжфункціональні) і функціональному [8]. Найбільший інтерес для формування маркетингової моделі інноваційного розвитку торгівлі представляють моделі стратегічного частково інтегрованого та холістичного маркетингу. Ці моделі видаються найбільш перспективними для формування маркетингової моделі інноваційного розвитку торгівлі, як такі що забезпечують високий рівень клієнтоорієнтованості, залучення споживачів, маркетингового капіталу знань, ІТ-активи.

Варто відзначити, що найбільш поширеною в практичній реалізації на сучасному етапі розвитку української роздрібною торгівлі є модель тактичного частково інтегрованого маркетингу. Рівень розвитку клієнтоорієнтованої культури в такій моделі вище середнього, існують стандарти обслуговування. Маркетингу відведена тактична роль. Інтегрована маркетингова платформа реалізується на достатньому, але невисокому рівні, і складається із загальних баз даних, єдиної CRM-системи, спеціалізованого маркетингового програмного забезпечення.

Значний внесок у моделювання інноваційного розвитку ритейлу вніс О.В. Зозульов, розробивши концептуальні засади інноваційної моделі сталого розвитку торгівлі на основі ресурсообміну. Такий підхід лежить в площині еволюції маркетингових концепцій в торгівлі і відповідає новітнім етапам її розвитку. Базою моделювання, запропонованою автором, є три блоки: процесний, що характеризує довгострокові умови і процеси стійкого економічного розвитку роздрібною торгівлі; функціональний, який використовує методи ресурсообміну та моделювання параметрів ефективної взаємодії учасників ритейлу; результуючий, що забезпечує раціональність і інноваційність змін об'єкта дослідження [9]. Запропоновані складові блоків в моделі поділяються на виробничотехнологічну, організаційну, економічну, маркетингову і інфраструктурну. Дослідження О.В. Зозульова мають високу теоретичну і практичну значущість як одні з перших досліджень інноваційної активності вітчизняної роздрібною торгівлі. Однак внесок маркетингового управління в роботах досліджений, на наш погляд, недостатньо.

Досягнення цілей інноваційного розвитку української торгівлі обмежується як інституційними протиріччями, так і обмеженістю внутрішніх ресурсів, що визначають інноваційний потенціал [9]. Проведений аналіз статистичних показників ритейлу показує, що зростання обсягів ресурсів: фінансових (інвестиції в основний капітал), технічних (вартість основних фондів),

матеріальних (вартість товарних запасів), кадрових (число зайнятих в торгівлі) – не призводить до суттєвих зрушень в ефективності діяльності торгових компаній.

Маркетингова орієнтація інноваційного розвитку торговельних підприємств має на увазі:

1) визначення потреб ринку в нових виробках, поліпшення або модернізацію вже існуючих, таким чином задовольняє запити виробників в забезпеченні інфраструктури для розвитку інновацій;

2) пошук нових шляхів максимізації задоволеності споживачів за рахунок застосування інструментального маркетингового апарату і забезпечення інноваційного розвитку на основі нових можливостей задоволення потреб клієнтів;

3) підвищення ефективності торгової діяльності за рахунок трансформації традиційних дистриб'юторських каналів, реалізації нових способів досягнення ринкового впливу через інтеграцію, оптимізацію витрат. Інтегрований підхід до моделювання маркетингового управління базується на формуванні сукупності бізнес процесів і відповідних їм інструментів, вбудованих в загальну бізнесмодель торгового підприємства [9]. Інтегрована модель відображає бізнес-процеси, що реалізуються на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях, що лежать в різних площинах і напрямках діяльності підприємства.

Інтегрований підхід до формування моделі дозволяє забезпечити високу клієнтоорієнтованість компанії, наявність єдиної клієнтської бази, яка використовується як для маркетингової діяльності в продажах, так і для створення інновації, розробки інтегрованих маркетингових планів, які об'єднують всі канали продажів і комунікацій. Для забезпечення інноваційного розвитку торгівлі інтегрована модель маркетингового управління повинна будуватися з урахуванням маркетингових принципів інноваційного розвитку. Принципи маркетингового управління інноваційним розвитком торгівлі, що становлять основу формування моделі маркетингового управління, такі:

- максимізація задоволення потреб покупців і стейкхолдерів за рахунок реалізації користувальницьких інновацій;
- залучення персоналу в процес розробки і впровадження інновацій;
- омніканальність;
- бенчмаркінг;
- реалізація інноваційного розвитку на основі ресурсозбереження;
- принцип відповідності маркетингової моделі стратегії інноваційного розвитку підприємства.

Загальний підхід до моделювання маркетингової моделі інноваційного розвитку може бути представлений у вигляді єдності компонентів: стратегія інноваційного розвитку, методи маркетингового управління інноваційного розвитку, ресурсне забезпечення.

Стратегія визначає методи досягнення цілей, інформаційне поле дозволяє

оперативно впроваджувати, використовувати, масштабувати і контролювати. Вся сукупність названих елементів в широкому розумінні, призводить до формування певної моделі маркетингового управління(табл.).

Особливість бізнесмоделювання, і моделювання маркетингового управління як його частини, полягає в тому, що об'єктом є бізнес-процеси. На базі досліджених публікацій доцільно визначити бізнес-процеси торгових підприємств. В основі класифікації бізнес-процесів торгової компанії може використовуватися як системний, так і традиційний підхід. Розглянемо системний підхід, згідно з яким бізнес-процеси поділяються на управлінські, підтримуючі і операційні.

Керуючі бізнес-процеси виконують функції контролю, аналізу, планування, обслуговування клієнтів. У сучасних ринкових умовах управління здійснюється за допомогою введення інноваційних моделей маркетингу і менеджменту. Підтримують бізнес-процеси забезпечують обслуговування ритейлпроцесу. Підтримка діяльності торгового підприємства здійснює відділ кадрів, бухгалтерська служба, адміністративно господарська служба та ін. Вони проводять цифрування даних, застосовують високотехнологічні інформаційні технології [10].

Таблиця

Формування моделі маркетингового управління розвитком ритейлу

Стратегічний напрямок інноваційного розвитку	Маркетингові концепції та інструменти	Результат
Інформатизація	Маркетинг відносин Маркетинг залучень Співтворчість цінностей	Системи обліку та інвентаризації майна і автоматизації складу. Віртуалізація ІТ-інфраструктури ритейл підприємства. Інтегровані апаратно-програмні комплекси віртуалізації. Серверні системи зберігання та переробки даних. Інтеграція мобільних пристроїв з корпоративною ІТ-інфраструктурою. Мобільний офіс і мобільна торгівля (Трендінг, вендинг, платіжні термінали).
Кастомізація	Маркетинг купівельного досвіду Інтегрований маркетинг Внутрішній маркетинг Продакт менеджмент	Адаптація торгового об'єкта до територіальних і поведінкових особливостей ринкового сегменту. Розробка інноваційних програм лояльності. Комунікація з кожним покупцем. Зміна або трансформація торгового формату. Омніканальність.

Інтеграція	Сталий маркетинг Інтегрований маркетинг	Трансформація системи взаємодії структурних одиниць (перепідпорядкування бізнес-одиниць). Реінжиніринг бізнес-процесів (вдосконалення діючих, розробка нових бізнес-процесів). Переорієнтація бізнесу (зміна профілю діяльності: оптова, Кеш енд Кері, роздрібна мережева). Поглинання (приєднання торгової компанії, виробничих підприємств, розподільних центрів).

Високий рівень інтеграції маркетингової платформи дозволить досягати завдань інноваційного розвитку торгового підприємства за рахунок організаційно-управлінських ресурсів. Окреслені завдання мають ринково орієнтований характер і у сфері роздрібної торгівлі лежать у площині маркетингової концепції:

- збільшення лояльності клієнтів, зростання їх числа і середнього чека за рахунок отримання додаткової корисності, задоволення потреб інноваційним способом;
- зниження витрат за рахунок нововведень в технології продажів, зростання ефективності торгових і технологічних операцій, економія часу і ресурсів клієнтів і партнерів;
- нові шляхи розвитку торгового бізнесу, формування нових і гібридних форматів, методів продажів дозволяють торговельним підприємствам формувати конкурентні переваги на базі інновацій.

Висновки. Модель маркетингового управління інноваційним розвитком торгівлі, охоплюючи бізнес-процеси торгового підприємства всіх рівнів, дозволить досягти цілей інноваційного розвитку за рахунок можливості формування взаємовідносин ритейлових підприємств з виробниками і споживачами, внутрішнього маркетингу ритейлерів, забезпечить реалізацію інтересів усіх позначених учасників товарного обігу.

Література:

1. Mckinsey.com (2020), "Rebooting Retail How technology will shape the future of retail 2020" available at: <https://mck.co/35P93wo> (Accessed December 2020)
2. Андерсен Бйорн. Бізнес процеси. Інструменти вдосконалення. / Пер. з англ. С.В. Арінічева / Наук. ред. Ю.П. Адлер М. : РІА «Стандарти та якість», 2003, - 272 с. іл. - (Серія «Практичний менеджмент»).
3. Асоціація ритейлерів України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rau.ua>.
4. Бровченко В. А. Власні торгові марки в роздрібній торгівлі / В. А. Бровченко // Економічний вісник НТУУ «КПІ»: збірник наукових праць. – 2010. – № 7. – С. 143–148.
5. Гасман О., Франкенбергер К., Шик М. Бізнесмоделі: 55 кращих шаблонів - М. : Альпіна Паблішер, 2017. - 432 с.

6. Федорченко А. В. Концептуальні підходи до управління лояльністю споживчів у системі холистичного маркетингу підприємства / Федорченко А. В. // Економіка та підприємництво : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [редкол.: І. М. Рєпіна (відп. ред.) та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2018. – № 41. – С. 69–80.

7. Данило С.І. Ефективність інновацій в роздрібній торгівлі / С.І. Данило // Соціально економічні проблеми сучасного періоду України. — 2019. — № 3 (137). -С. 50-54.

8. Зозульов О. Функціонально-структурна модель товару як основа для стрес-тестування маркетингової бізнес-моделі компанії / Олександр Зозульов, Тетяна Царьова // Маркетинг в Україні. – 2018. – № 3. – С. 47–54.

9. Зозульов О.В. Формування концепції ведення бізнесу на маркетингових засадах: сьогодення та майбутнє Маркетинг в Україні. – 2017. – № 5-6 – С. 64-72.

10. Мних О.Б., Кіндрат С.В. Стартап-індустрія компаній і сучасні вимоги до побудови бізнес-моделей в умовах смарт-спеціалізації. Інноваційно-інформаційні процеси у маркетингу: колективна монографія / Т. Є. Удовиченко, К. О. Дорошкевич, О. Б. Мних, С. В. Кіндрат. Дніпро: Журфонд, 2019. С.104-126.

References:

1. "Rebooting Retail How technology will shape the future of retail 2020" ["Rebooting Retail How technology will shape the future of retail 2020"]. (n.d.) Mckinsey.com. Retrieved from <https://mck.co/35P93wo> [in English].

2. Andersen Biorn (2003). Biznes protsesy. Instrumenty vdoskonalennia [Business processes. Improvement tools.]. (S.V. Arinicheva, Trans, Yu.P. Adler (Ed.). Moscow: RIA «Standarty ta yakist» [in Russian].

3. Site Asotsiatsii riteileriv Ukrainy [site of the Association of Retailers of Ukraine]. rau.ua. Retrieved from <https://rau.ua> [in Ukrainian].

4. Brovchenko, V.A. (2010). Vlasni torhovi marky v rozdribnii torhivli [Private labels in retail]. Ekonomichniy visnyk NTUU «KPI» – Economic Bulletin of NTU «KPI», 7, 143-148 [in Ukrainian].

5. Gassmann O., Frankenberger K., Csik M.(2017). Biznesmodeli: 55 krashchykh shabloniv [The Business Models: 55 best templates]. Moscow: Alpina Pabliher [in English].

6. Fedorchenko A. V.(2018). Kontseptualni pidkhody do upravlinnia loialnistiu spozhyvchiv u systemi kholistychnoho marketynhu pidpriemstva [Conceptual approaches to consumer loyalty management in the system of holistic marketing of the enterprise]. I. M. Riepina (Eds.), Ekonomika ta pidpriemnytstvo - Economics and entrepreneurship. Proceedings M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana» (pp. 69–80). Kyiv : KNEU [in Ukrainian].

7. Danylo, S. I. (2019). Efektyvnist' innovatsiy v rozdribnii torhivli [Efficiency of innovations in retail trade]. Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny - Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine, 137 (3), 50-53 [in Ukrainian].

8. Zozulov O. & Tsarova T. Funktsionalno-strukturna model tovaru yak osnova dlia stres-testuvannia marketynhovoї biznes-modeli kompanii [Functional-Structural Model of the Goods as a Basis for Stress-Testing of a Marketing Business Model of a Company]. Marketynh v Ukraini – marketing in Ukraine, 3, 47–54 [in Ukrainian].

9. Zozulov O.V.(2017) Formuvannia kontseptsii vedennia biznesu na marketynhovykh zasadah: sohodennia ta maibutnie [Forming the concept of doing business on a marketing basis: present and future]. Marketynh v Ukraini - marketing in Ukraine., 5-6, 64-72 [in Ukrainian].

10. Mnykh O.B., Kindrat S.V., Udovychenko T. Ye., Doroshkevych K. O., (2019)Startup-industriya kompaniy i suchasnivymohy do pobudovy biznes-modeley vumovakh smart-spetsializatsiyi.monohrafiya[Startup industry of companies and modernrequirements for building business models in the conditions of smart specialization]. Dnipro: Zhurfond [in Ukrainian].

УДК 004.77:004.9:005.4:339.1:658.7/.8

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-152-166](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-152-166)

Трушкіна Наталія Валеріївна кандидат економічних наук, член-кореспондент Академії економічних наук України, дійсний член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, старший науковий співробітник відділу проблем регуляторної політики та розвитку підприємництва, Інститут економіки промисловості НАН України, вул. Марії Капніст, 2, м. Київ, 03057, тел.: (044) 280-80-72, e-mail: nata_tru@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-6741-7738>

Шкригун Юлія Олегівна аспірантка, Інститут економіки промисловості НАН України, вул. Марії Капніст, 2, м. Київ, 03057, тел.: (044) 280-80-72, e-mail: shkrigun.y@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7623-8213>

УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Анотація. У сучасних умовах цифрової економіки та великої кількості форс-мажорних подій, як економічного, так і соціального характеру, особливої актуальності набувають питання забезпечення виробництва необхідними матеріальними та інформаційними ресурсами й ефективного їх використання; удосконалення оперативного та стратегічного управління складським господарством, запасами продукції, диференційованими транспортними потоками, збутовою діяльністю та клієнтським досвідом.

З метою забезпечення ефективної діяльності підприємства мають організувати свою діяльність таким чином, щоб досягти нівелювання ризиків, мінімізації збитків і витрат, які пов'язано з організацією процесів матеріально-технічного забезпечення, виробництва продукції, транспортування, логістичного обслуговування та збуту, а також максимізувати рентабельність від реалізації. Насамперед вищезазначені завдання можливо здійснити за рахунок підвищення ефективності управління логістичною діяльністю підприємств з урахуванням аналізу його складових, їх взаємозв'язку та наявності прискореного і нерівномірного процесу цифровізації.

Встановлено, що доцільно розробляти й впроваджувати управлінські рішення за такими ключовими напрямками: управління закупівлями та поставками матеріальних ресурсів (розрахунок оптимального обсягу партії поставки матеріальних ресурсів, оптимізація закупівельної стратегії підприємства, удосконалення управління процесом закупівель з використанням методу багатокритеріальної оцінки вибору оптимального постачальника матеріальних ресурсів); управління транспортними потоками (впровадження інформаційних

систем управління вантажопотоками, застосування автоматизованої обробки документів при оформленні процесу транспортування вантажів, розробка пропозицій щодо оптимізації завантаження транспорту, використання інтернет-технології для автоматизації транспортних процесів); управління клієнтським досвідом (аналіз обсягів відвантаження продукції, прогнозування обсягів відвантаження продукції споживачам, розробка пропозицій щодо підвищення рівня логістичного обслуговування, формування системи контрактних взаємовідносин зі споживачами, удосконалення клієнтоорієнтованого підходу до обслуговування різних категорій споживачів в контексті концепції маркетингу взаємовідносин); управління збутовою діяльністю (обґрунтування доцільності застосування мережевого підходу до організації збутової діяльності підприємств; удосконалення механізму реалізації державно-приватного партнерства при управлінні збутовою діяльністю підприємств на основі організаційно-правової форми синдикату, методичного підходу до вибору оптимального каналу збуту готової продукції; визначення пріоритетних напрямів розвитку електронної комерції як дієвого інструменту просування продукції на ринок).

Ключові слова: логістичний менеджмент, логістичне управління, управління логістикою, управління ланцюгами постачань, маркетингово-логістичне управління, управління логістичною діяльністю, пріоритетні напрями, цифрові технології, інформаційні системи, ефект.

Trushkina Nataliia Valeriivna Ph.D. (Economics), Corresponding Member of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Full Member of a Scientific Organisation “The Center for Ukrainian and European Scientific Cooperation”, Senior Research Fellow of the Department of Regulatory Policy and Entrepreneurship Development, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine, 2 Marii Kapnist St., Kyiv, 03057, tel.: (044) 280-80-72, e-mail: nata_tru@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-6741-7738>

Shkrygun Yuliya Olehivna Postgraduate, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine, 2 Marii Kapnist Str., Kyiv, 03057, tel.: (044) 280-80-72, e-mail: shkrigun.y@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7623-8213>

MANAGEMENT OF LOGISTICS ACTIVITY OF THE ENTERPRISE IN THE DIGITAL ECONOMY: THEORETICAL FUNDAMENTALS

Abstract. In the modern conditions of the digital economy and a large number of force majeure events, both economic and social, the issues of providing products with the necessary material and information resources and their effective use become especially relevant; improving the operational and strategic management of warehousing, inventories, differentiated traffic flows, sales activities and customer

experience.

In order to ensure the effective operation of enterprises should organize their activities in such a way as to achieve risk mitigation, minimize losses and costs associated with the organization of logistics processes, production, transportation, logistics services, and sales, as well as maximize profitability from implementation. First of all, the above tasks can be accomplished by improving the management of logistics activities of enterprises, taking into account the analysis of its components, their relationship, and the presence of an accelerated and uneven digitization process.

It is established that it is expedient to develop and implement management decisions in the following key areas: management of procurement and supply of material resources (calculation of the optimal volume of the supply of material resources, optimization of procurement strategy, improving the procurement process using the method of multicriteria evaluation of optimal supply); traffic flow management (introduction of information systems for cargo flow management, application of automated document processing in the design of the cargo transportation process, development of proposals for optimizing transport loading, use of Internet technology for automation of transport processes); customer experience management (analysis of shipment volumes, forecasting shipment volumes to consumers, development of proposals to increase the level of logistics services, formation of a system of contractual relations with consumers, improvement of customer-oriented approach to customer service in the context of relationship marketing); sales management (substantiation of the feasibility of applying a network approach to the organization of sales activities of enterprises; improving the mechanism of public-private partnership in sales management of enterprises based on the organizational and legal form of the syndicate, methodological approach to choosing the optimal sales channel for finished products; commerce as an effective tool for promoting products on the market).

Keywords: logistics management, logistics administration, logistics management of the enterprise, supply chain management, marketing and logistics management, priority areas, digital technologies, information technologies, effect.

Постановка проблеми. У сучасних умовах швидкої цифровізації багатьох сфер життя, зокрема підприємницької діяльності, особливої уваги набуває аспект управління логістичною діяльністю, як інтегрованого процесу. Цифрова економіка характеризується процесами цифрової трансформації. Аналітик консалтингової компанії Agile Elephant Д. Террар зазначає, що цифрова трансформація є процесом переходу організації до нових способів мислення і роботи на базі використання соціальних, мобільних та інших цифрових технологій. Ця трансформація включає зміни у мисленні, стилі керівництва, системі заохочення інновацій і прийнятті нових бізнес-моделей для поліпшення роботи співробітників організації, її клієнтів, постачальників і партнерів [1].

З економічної точки зору, за даними спільного дослідження компанії Capgemini Consulting і MIT Sloan School of Management (Школа менеджменту при Массачусетському Технологічному Інституті), цифрова трансформація значно впливає на фінансові показники. Наприклад, за умови відсутності зазначених змін зниження прибутку в порівнянні з конкурентами складе 24% за рік. Зазначається взаємозалежність між технологіями та новими методами менеджменту. У випадку синергії імплементації нових технологій та модернізації методів управління зазначається зростання прибутку на 26 %. При наявності одного з аспектів спостерігається зниження на 11 % у випадку впровадження лише цифрових технологій та зростання на 9 % у результаті модернізації лише методів менеджменту [2].

Логістичні процеси підприємства є значною складовою операційної та довгострокової діяльності підприємства. З урахуванням цифровізації економіки доцільно розглядати логістичні процеси, як складові поняття «Логістика 4.0» [3]. Тісна взаємозалежність та інтегрований характер показників діяльності підприємств зумовлює актуальність розгляду теоретичних аспектів управління логістичною діяльністю в умовах цифрової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фахової літератури з логістики свідчить про різноманітність підходів учених до визначення поняття «управління логістичною діяльністю підприємства». У різних наукових джерелах застосовуються такі поняття, як «логістичний менеджмент», «логістичне управління», «стратегічне логістичне управління», «логістичне управління підприємством», «логістичне управління в компанії», «управління логістикою», «управління ланцюгами поставок», «маркетингово-логістичне управління» тощо. Концептуальні засади вдосконалення управління логістичною діяльністю підприємств різної галузевої специфіки висвітлюються у працях таких провідних учених, як К. Баррат, Д. Дж. Бауерсокс, П. Блейк, Д. Вуд, Д. Клосс, Ф. Котлер, М. Кристофер, Ж.-Ж. Ламбен, П. Мерфі, Г. Сандер, Дж. Сток, М. Уайтхед, А. Харрісон, Дж. Шрайбфедер, О. Амоша, Н. Брюховецька, І. Булеєв, М. Васелевський, М. Григорак, Ю. Залознова, В. Кислий, Є. Крикавський, В. Перебийніс, О. Посилкіна, О. Похильченко, Р. Сагайдак-Нікітюк, О. Сумець, К. Таньков, О. Трифонова, Н. Чернописька та інші.

Дослідниками обґрунтовано логістичні моделі дистрибуції; методичні підходи до визначення оптимального обсягу партії поставки та розрахунку показників ефективності й продуктивності обслуговування клієнтів; концепції, моделі оптимізації та стратегії управління ланцюгами постачань; науково-методичні засади ризик-менеджменту підприємств і практичний інструментарій до визначення логістичного ризику в умовах невизначеності.

Однак, незважаючи на таку пильну увагу до окресленої проблеми з боку вчених, актуальним залишається проведення наукових досліджень у напрямі підвищення ефективності організації логістичної діяльності підприємств, яке має відповідати

сучасним вимогам господарювання в умовах глобалізації та цифрової економіки.

З огляду на це, метою даної статті є аналіз і узагальнення концептуальних підходів до визначення теоретичних засад управління логістичною діяльністю підприємства в цифровій економіці та авторське трактування цього визначення у контексті сучасних трансформаційних перетворень.

Виклад основного матеріалу. При дослідженні підходів [4-9] до визначення змісту терміна «логістичний менеджмент» більшість із науковців розуміють під цією дефініцією інструмент, механізм, синергію функцій управління, інтеграції логістики та менеджменту, організацію та управління різними потоками, управління інтегрованими бізнес-процесами, укрупнену групу логістичних операцій, управлінську систему прийняття рішень (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальні підходи до визначення поняття «логістичний менеджмент» (побудовано авторами)

Дослідники зазначають інтегрований характер логістичного менеджменту як інструмента планування, організації, регулювання, оптимізації, координації та контролю матеріальних та інформаційних потоків. З точки зору планування термін може бути охарактеризовано, як система прийняття рішень за допомогою якої відбувається формування логістичної та загальної стратегії та місії підприємства. Поняття може бути розглянуто, як процес адміністрування логістичної системи, синергія основних управлінських функцій з логістичними функціями. Як комплексна локалізована система управління, що базується на засадах теорії логістики, можливий розгляд інтеграції логістики та менеджменту у форму «логістико-менеджменту».

Зокрема, перша категорія авторів визначають логістичний менеджмент як інструмент, що дозволяє зменшити загальні витрати підприємства на традиційні функції закупок матеріальних ресурсів, управління запасами, транспортування та вантажопереробку продукції, керування інформаційними потоками.

Друга категорія вчених розглядає «логістичний менеджмент» як синергію основних функцій менеджменту (організації, планування, регулювання, координації, контролю, обліку, аналізу та прогнозуванню) з елементарними комплексними логістичними функціями для досягнення короткострокових та довгострокових цілей логістичної системи, а також синтез основних управлінських функцій – планування, організації, регулювання, координації та контролю поточкових процесів.

Третя категорія авторів розуміють термін «логістичний менеджмент», як організацію, планування і управління матеріальними та інформаційними потоками. Встановлено, що логістичний менеджмент, використовуючи методи операційного менеджменту, забезпечує виконання всіх процесів з мінімальними загальними витратами – витратами на виробництво продукції, включаючи закупівлю матеріалів і розподіл готової продукції з доставкою кінцевому споживачу.

Під логістичним менеджментом розуміється також базис для розробки ділової стратегії підприємств щодо управління матеріальними та інформаційними потоками, виробничим процесом.

Автори четвертої категорії визначають «логістичний менеджмент» як управління інтегрованими бізнес-процесами, що пов'язані з просуванням продукції та супутніми йому потоками від моменту виникнення потреби в продукції до моменту задоволення даної потреби з метою підвищення ефективності діяльності підприємства та лояльності клієнта.

Зазначено, що система логістичного менеджменту компанії включає такі підсистеми, як менеджмент:

- інформаційним та програмним забезпеченням, документообігом, зокрема цифровим;
- забезпечення закупівлі продукції, курування взаємовідносинами з постачальниками;

- розподілу продукції (визначення та організації оптимальної та клієнтоорієнтованої доставки продукції, роботою з роздрібною мережею, управління ціноутворенням з урахуванням мінливого ринку);
- логістичною інфраструктурою;
- логістичними витратами;
- процесами обслуговування споживачів, підтримання якості обслуговування споживачів на засадах клієнтоорієнтованості.

П'ята категорія вчених звертає увагу, що термін «логістичний менеджмент» означає менеджмент у логістичних системах на засадах теорії логістики та ґрунтується на інтеграції логістики та менеджменту у форму «логістико-менеджменту» як комплексної локалізованої системи управління матеріальними та інформаційними потоками.

Аналіз показує, що одні автори під «логістичним менеджментом» зазначають інструмент, на базі якого можна знизити витрати на матеріально-технічне забезпечення, управління запасами, транспортування продукції споживачам; інші – синтез функцій управління (планування, організація, регулювання, координація та контроль) поточними процесами; треті – управління матеріальними та інформаційними потоками; четверті – управління інтегрованими бізнес-процесами, від матеріально-технічного забезпечення до збуту готової продукції споживачам; п'яті – інтеграцію теорії менеджменту та логістики.

Деякі автори вживають термін «логістичне управління», до якого відносять управління: запитами споживачів, пропозиціями учасників ринку і встановлення співвідношення між ними; інформаційними потоками; процесами закупівлі і поставок; виробничою діяльністю; запасами і складуванням; фінансово-збутовою діяльністю; сервісним обслуговуванням; ціноутворенням; іншими компонентами виробничої діяльності та взаємовідносинами з кінцевим споживачем. Логістичне управління націлено на оптимізацію товароруку, запасів і витрат, забезпечення високої якості обслуговування в ланцюгу поставок.

Враховуючи компоненти підсистем логістичного менеджменту, при визначенні змісту поняття «логістичне управління» більшість учених звертають, як правило, увагу на управління матеріальними та інформаційними потоками, матеріально-технічними ресурсами, запасами, товарорухом, рівнем задоволення потреб споживачів (рис. 2).

Згідно з науковими концепціями різних учених під логістичним управлінням розглядається:

- процес управління рухом і зберіганням сировини, складових компонентів і готової продукції у господарському обігу з моменту сплати грошей постачальникам до моменту одержання фінансових засобів за поставку готової продукції кінцевим споживачам;
- процес управління складуванням і переміщенням сировини, матеріалів і готової продукції від постачальника через виробника до споживачів;

- процес управління рухом і запасами товарів від точки придбання до точки споживання;
- процес стратегічного управління закупками, переміщенням і зберіганням матеріалів, складових комплектуючих і готових виробів (і відповідними інформаційними потоками) організації та її маркетинговими каналами, який дозволяє максимізувати поточну та майбутню рентабельність за рахунок виконання замовлень з максимальною оптимізацією витрат;
- процес управління матеріально-технічним забезпеченням, товарно-матеріальними запасами;
- процес менеджменту матеріальних ресурсів;
- процес управління просуванням ресурсів від ринків чинників виробництва до ринків товарів;
- комплекс організаційних заходів, який включає закупівлю матеріальних ресурсів, їх транспортування, складування, а також пакування;
- процес управління переміщенням і матеріально-технічним забезпеченням;
- напрям господарської діяльності, який містить управління матеріальними та інформаційними потоками у сферах виробництва, обігу, клієнтоорієнтованості;
- процес управління матеріальними потоками і запасами з метою задоволення потреб споживачів та оптимізації постачальних, виробничих, збутових витрат, що пов'язані з переміщенням і збереженням матеріальних цінностей;
- комплекс технічних засобів, видів діяльності (операцій, робіт, процесів, цілісних технологій) та методичних правил, спрямованих на ефективне планування, організацію, практичну реалізацію та управління матеріальними та інформаційними потоками, їх юридичне, інформаційне, фінансове, інженерно-технічне, науково-методичне та цифрове забезпечення і здійснення у відповідності з поточними, стратегічними цілями підприємства або певними цілями;
- цілеспрямований вплив на рух та узгодження матеріальних і супутніх їм бізнес-процесів, який максимізує корисність й припускає наявність ефекту синергії при взаємодії;
- процес управління інтегрованою системною діяльністю функціональних підрозділів компанії з просування продуктів ланцюгом «закупівля сировини – виробництво – розподіл – продаж – споживання – зворотній клієнтський зв'язок» на основі координації функціоналу, процедур і операцій, виконуваних у рамках даного процесу;
- сукупність видів діяльності щодо управління потоками продукції, координації використання ресурсів і ринків збуту при даному рівні послуг з мінімальними витратами;

- процес управління диференційованими функціями постачання, виробництва, збуту, клієнтоорієнтованості;
- цикл економічної діяльності у контексті єдиного цілого, від вибору доцільних завдань, включаючи визначення ефективних методів їх вирішення та управління практичним застосуванням цих методів, і до організації та керування процесами збуту і реалізації продукції;
- процес управління процесами матеріально-технічного постачання, виробництва, розподілу і збуту продукції;
- процес управління закупками, запасами, системою виробництва та збуту;
- залежне від часу місце розташування ресурсів, стратегічне управління цілим ланцюгом поставок;
- частина управління ланцюгом поставок, яка відноситься до планування, виконання та контролю ефективності та продуктивності прямого і зворотного потоків товарів, послуг і пов'язаної інформації щодо повного циклу діяльності;
- процес менеджменту товароруху.

Рис. 2. Підходи вчених до визначення категорії «логістичне управління» (побудовано авторами)

У науковій літературі використовується поняття «логістичне управління підприємством», під яким розглядається стратегічний інструмент забезпечення діяльності, не виділяючи різноманітні види логістики за сферами її використання чи за функціональними ознаками. Перевага логістичного управління полягає в інтеграції функціонально різноманітних видів діяльності підприємства (наприклад, виробничої та розподільної діяльності, а також інвестиційної й інноваційної в період модернізації виробництва), у здійсненні основних стратегічних цілей – місії підприємства і створенні конкурентних переваг на ринку.

Деякі фахівці вживають термін «логістичне управління в компанії» як інтегроване управління бізнес-процесами з просування продукції та відповідних йому потоків від пункту його виникнення до кінцевого споживача з метою забезпечення максимальної ефективності діяльності компанії, а також як систему, яка інтегрує в єдине ціле управління як внутрішніми бізнес-процесами, так і зовнішніми бізнес-процесами у якості взаємовідносин з партнерами.

Зазначається, що суть управління логістикою полягає в розробці комплексу процесів планування, організації, контролю та управління транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і нематеріальними операціями, зокрема цифровими, в процесі доведення сировини і матеріалів до підприємства, переробки сировини, доведення готової продукції до споживача у відповідності з інтересами і вимогами останнього, а також передачі, зберігання і обробки відповідної інформації.

До складових поняття «управління ланцюгами поставок» відносять управління взаємовідносинами зі споживачами; обслуговуванням споживачів; попитом; виконанням замовлень; виробничим потоком; постачанням; розробкою продукції та доведенням її до комерційного використання; зворотними потоками.

Вченими приділяється особлива увага розробці концепції маркетингово-логістичного управління, під яким розуміється інтеграція маркетингу та логістики. Згідно деяких авторів, у межах маркетингової філософії концепція логістики спрямовує діяльність підприємства до мінімізації сукупних витрат на переміщення та зберігання товарно-матеріальних цінностей, починаючи від вибору постачальників і закінчуючи післяпродажним сервісом.

Отже, на даний час існує велика кількість визначень стосовно тематики з управління логістичною діяльністю підприємств. У наукових джерелах застосовується безліч термінів («логістичний менеджмент», «логістичне управління», «логістичне управління підприємством», «логістичне управління в компанії», «управління логістикою», «управління ланцюгами поставок», «маркетингово-логістичне управління»), які ґрунтуються на різноманітних наукових концепціях і положеннях.

Встановлено, що більшість науковців до функцій управління логістичною діяльністю включають лише організацію; планування, реалізацію та контроль; планування і контроль.

Аналіз свідчить, що при висвітлюванні питання «управління логістичною діяльністю підприємства» вченими не завжди розглядається весь комплекс складових даного терміна. З урахуванням сучасних мінливих умов ринку, глобальних і прискорених процесів цифровізації [10-17], високою вірогідністю настання подій «чорного лебедя», як пандемія COVID-19, що безпосередньо зумовлює нові умови та цілі управління, доцільно застосовувати комплексний підхід до управління логістичною діяльністю (рис. 3).

Таким чином, зміст терміна «управління логістичною діяльністю підприємства» варто уточнити з урахуванням сучасних тенденцій.

Рис. 3. Складові управління логістичною діяльністю підприємств у цифровій економіці (запропоновано й побудовано авторами)

Це поняття пропонується розглядати як безперервний інтегрований процес, що здійснюється через реалізацію функцій управління (прогнозування, планування, організація, облік, контроль, аналіз та регулювання), організацію процесів логістичної діяльності в єдиному комплексі (закупівля та постачання матеріальних ресурсів (МР), контрактна робота з постачальниками; складування МР; формування виробничих і складських запасів; виробництво продукції; формування товарних запасів; рециклінг промислових відходів; логістичне обслуговування; транспортування продукції; збут готової продукції) та застосування цифрових технологій і інформаційних систем (рис. 4).

Рис. 4. Структурно-логічна схема управління логістичною діяльністю підприємств у цифровій економіці (авторська розробка)

Висновки. Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що у сучасних умовах господарювання цифровізація бізнес-процесів сприятиме оптимізації потоків, поліпшенню якості обслуговування, збільшенню показників ефективності та гнучкості логістичного сервісу. Наприклад, підготовка паперової документації і затримка доставки, пов'язаної з її оформленням, становить 10-15% транспортних витрат. При впровадженні цифрової логістики на підставі юридично визнаного електронного документообігу ці витрати і терміни доставки можуть бути знижені на 20-40% [18]. За твердженням фахівців компанії Customer Service, зростання лояльності клієнтів сприяє збільшенню прибутку. При цьому, за розрахунками Американської асоціації споживачів, залучення нових покупців обходиться в 5 разів дорожче, ніж утримання існуючих. Спеціалісти Canadian Imperial Bank of Commerce підраховали, що підвищення рівня лояльності споживачів на 2% може призвести до збільшення чистого прибутку на 2%.

У результаті дослідження узагальнено та систематизовано різні теоретичні підходи до суті понять «логістичний менеджмент», «логістичне управління». І на цій підставі надано авторське трактування терміна «управління логістичною діяльністю підприємства», відмінність якого від існуючих полягає у симбіозі та інтеграції функцій управління, процесів логістичної діяльності та технологічних й інформаційних систем.

Перспективи подальших досліджень полягають в узагальненні теоретичних підходів до організації логістичної діяльності підприємств в умовах цифрової економіки та дослідженні особливостей зарубіжної практики цифрових трансформацій бізнес-процесів компаній.

Література:

1. Terrar D. What is Digital Transformation? 2015. February 15. URL: <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation/>
2. Гарифуллин Б. М., Зябриков В. В. Цифровая трансформация бизнеса: модели и алгоритмы. *Creative Economy*. 2018. № 12(9). С. 13-45.
3. Winkelhaus S., Grosse E. Logistics 4.0: a systematic review towards a new logistics system. *International Journal of Production Research*. 2020. Vol. 58. No. 1. P. 18-43.
4. Zaloznova Yu., Trushkina N. Scientific and methodological support of improvement of the management system of logistic activities of the enterprise. *Економічні інновації: зб. наук. праць*. Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2018. Т. 20. Вип. 3 (68). С. 57-67. [https://doi.org/10.31520/ei.2018.20.3\(68\).57-67](https://doi.org/10.31520/ei.2018.20.3(68).57-67).
5. Tryfonova O., Trushkina N. Application of information technologies in logistic activities of enterprises. *Conceptual aspects management of competitiveness the economic entities: collective monograph* / Edited by M. Bezpartochnyi, I. Britchenko. In 2 Vol. / Higher School of Social and Economic. Przeworsk: WSSG, 2019. Vol. 1. P. 161-172.
6. Koev S. R., Tryfonova O., Inzhyievska L., Trushkina N., Radieva M. Management of Domestic Marketing of Service Enterprises. *IBIMA Business Review*. 2019. Vol. 2019. P. 1-13. <https://doi.org/10.5171/2019.681709>.
7. Sandiuk H., Lushpienko Yu., Trushkina N., Tkachenko I., Kurganskaya E. Special Procedures for Electronic Public Procurement. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. Vol. 22. Special Issue 2. Business laws and legal rights: research and practice. P. 1-6. URL: <https://www.abacademies.org/articles/special-procedures-for-electronic-public-procurement-1544-0044-22-SI-2-351.pdf>.
8. Trushkina N. Organizational-economic mechanism of management logistic activity of enterprise: essence and structure. *Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension: collective monograph* / VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. Sofia: VUZF Publishing House «St. Grigorii Bogoslov», 2019. Vol. 3. P. 117-125.
9. Kashchena N., Solokha D., Trushkina N., Potemkin L., Mirkurbanova R. Use of multi-agent simulation modeling for predicting the sales of wholesale trade companies. *Journal of Management Information and Decision Sciences*. 2019. Vol. 22(4). P. 483-488.
10. Trushkina N. Development of the information economy under the conditions of global economic transformations: features, factors and prospects. *Virtual Economics*. 2019. Vol. 2. No. 4. P. 7-25. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04(1)).
11. Trushkina N. Transformation of customer relationship management in the digital economy. *Digital economy and digital society: monograph* / Edited by T. Nestorenko, M. Wierzbik-Stronska; Katowice School of Technology. Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019. P. 311-316.
12. Zaloznova Yu., Trushkina N. Management of logistic activities as a mechanism for providing sustainable development of enterprises in the digital economy. *Virtual Economics*. 2019. Vol. 2. No 1. P. 63-80. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.01\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.01(4)).
13. Hryhorak M., Trushkina N., Popkowski T., Molchanova K. Digital transformations of logistics customer service business models. *Intellectualization of Logistics and Supply Chain Management*. 2020. Vol. 1. P. 57-75. <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2020-1-6>.

14. Трушкіна Н. В. Клієнтоорієнтований підхід до логістичного сервісу в умовах інформаційної економіки. *Бізнес Інформ*. 2020. № 6. С. 196-204. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-196-204>.

15. Trushkina N., Dzwigol H., Serhieieva O., Shkrygun Yu. Development of the Logistics 4.0 Concept in the Digital Economy. *Economic Herald of the Donbas*. 2020. № 4 (62). P. 85-96. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4\(62\)-85-96](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-85-96).

16. Trushkina N., Shkrygun Yu. Analytical assessment of the current state and trends of logistics activity of automobile companies in Ukraine. *The role of technology in the socio-economic development of the postquarantine world: monograph* / Edited by M. Gawron-Łapuszek, A. Karpenko. Katowice: Publishing House of Katowice School of Technology, 2020. P. 310-318.

17. Hryhorak M., Dzwigol H., Trushkina N., Shkrygun Yu. Substantiation of expediency of the complex approach for supply chains management in the COVID-19 conditions. *Intellectualization of logistics and Supply Chain Management*. 2021. Vol. 5. P. 6-25. <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2021-5-1>.

18. Shifting patterns the future of the logistics industry. 2018. February 15. URL <https://www.pwc.com/transport>.

References:

1. Terrar, D. (2015). What is Digital Transformation? February 15. Retrieved from <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation/>

2. Garifullin, B. M. & Zjabrikov, V. V. (2018). Cifrovaja transformacija biznesa: modeli i algoritmy [Digital transformation of business: models and algorithms]. *Creative Economy*, 12(9), 13-45 [in Russian].

3. Winkelhaus, S. & Grosse, E. (2020). Logistics 4.0: a systematic review towards a new logistics system. *International Journal of Production Research*, 58(1), 18-43.

4. Zaloznova, Yu. & Trushkina, N. (2018). Scientific and methodological support of improvement of the management system of logistic activities of the enterprise. *Economic innovations*, iss. 20, 3(68), 57-67. [https://doi.org/10.31520/ei.2018.20.3\(68\).57-67](https://doi.org/10.31520/ei.2018.20.3(68).57-67).

5. Tryfonova, O. & Trushkina, N. (2019). Application of information technologies in logistic activities of enterprises. In M. Bezpartochnyi, I. Britchenko (Eds.). *Conceptual aspects management of competitiveness the economic entities: collective monograph* (pp. 161-172). Przeworsk: WSSG, vol. 1.

6. Koev, S. R., Tryfonova, O., Inzhyievska, L., Trushkina, N., Radieva, M. (2019). Management of Domestic Marketing of Service Enterprises. *IBIMA Business Review*, 2019, 1-13. <https://doi.org/10.5171/2019.681709>.

7. Sandiuk, H., Lushpiienko, Yu., Trushkina, N., Tkachenko, I., Kurganskaya, E. (2019). Special Procedures for Electronic Public Procurement. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issue*, 22, 1-6. Retrieved from <https://www.abacademies.org/articles/special-procedures-for-electronic-public-procurement-1544-0044-22-SI-2-351.pdf>.

8. Trushkina, N. (2019). Organizational-economic mechanism of management logistic activity of enterprise: essence and structure. *Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension: collective monograph* (pp. 117-125). Sofia: VUZF Publishing House «St. Grigorii Bogoslov», Vol. 3.

9. Kashchena, N., Solokha, D., Trushkina, N., Potemkin, L., Mirkurbanova, R. (2019). Use of multi-agent simulation modeling for predicting the sales of wholesale trade companies. *Journal of Management Information and Decision Sciences*, 22(4), 483-488.

10. Trushkina, N. (2019). Development of the information economy under the conditions of global economic transformations: features, factors and prospects. *Virtual Economics*, 2(4), 7-25. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04(1)).

11. Trushkina, N. (2019). Transformation of customer relationship management in the digital economy. In T. Nestorenko, M. Wierzbik-Stronska (Eds.). *Digital economy and digital society: monograph* (pp. 311-316). Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach.
12. Zaloznova, Yu. & Trushkina, N. (2019). Management of logistic activities as a mechanism for providing sustainable development of enterprises in the digital economy. *Virtual Economics*, 2(1), 63-80. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.01\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.01(4)).
13. Hryhorak, M., Trushkina, N., Popkowski, T., Molchanova, K. (2020). Digital transformations of logistics customer service business models. *Intellectualization of Logistics and Supply Chain Management*, 1, 57-75. <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2020-1-6>.
14. Trushkina, N. V. (2020). Kliientoorientovanyi pidkhid do lohistychnoho servisu v umovakh informatsiinoi ekonomiky [Customer-oriented approach to logistics service in the information economy]. *Business Inform*, 6, 196-204. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-196-204> [in Ukrainian].
15. Trushkina, N., Dzwigol, H., Serhieieva, O., Shkrygun, Yu. (2020). Development of the Logistics 4.0 Concept in the Digital Economy. *Economic Herald of the Donbas*, 4(62), 85-96. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4\(62\)-85-96](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-85-96).
16. Trushkina, N. & Shkrygun, Yu. (2020). Analytical assessment of the current state and trends of logistics activity of automobile companies in Ukraine. In M. Gawron-Łapuszek, A. Karpenko (Eds.). *The role of technology in the socio-economic development of the postquarantine world: monograph* (pp. 310-318). Katowice: Publishing House of Katowice School of Technology.
17. Hryhorak, M., Dzwigol, H., Trushkina, N., Shkrygun, Yu. (2021). Substantiation of expediency of the complex approach for supply chains management in the COVID-19 conditions. *Intellectualization of logistics and Supply Chain Management*, 5, 6-25. <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2021-5-1>.
18. PwC (2018). Shifting patterns the future of the logistics industry. February 15. Retrieved from <https://www.pwc.com/transport>.

СЕРІЯ «Психологія»

УДК 378.018.43:159.94]-057.875

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-167-176](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-167-176)

Вдовіна Олена Олександрівна кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Першотравневий проспект 24, м. Полтава, 36011, тел.: (093) 455-09-89, e-mail: svitljahok@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3770-125X>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗВО ДО ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена розгляду психологічних аспектів адаптації студентів закладу вищої освіти до дистанційної освіти. Проведено аналіз останніх досліджень та публікацій, що окреслюють вказану тематику, зазначено брак узагальнюючих наукових доробків, котрі б окреслювали саме питання психологічної адаптації до освіти он-лайн. Автором охарактеризовано поняття «дистанційної освіти», еволюції його використання. Зазначені переваги, недоліки, характерні ознаки (постійне відокремлення педагога від студента протягом усього навчального процесу, широке використання технічних засобів навчання, відсутність постійних навчальних груп протягом усього навчального процесу), принципи та риси (інтерактивність, гнучкість, індивідуалізація, використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, що забезпечує технологічність навчання, інформаційна забезпеченість дистанційного навчання, якість, паралельність, відкритість і об'єктивність оцінки знань студентів), окреслено питання законодавчого регламентування дистанційної освіти в Україні. Охарактеризовано феномен адаптації, зауважено, що загалом адаптивний процес залежить від активності особистості і може бути активним чи пасивним. Активна адаптація допомагає успішно соціалізуватися в цілому. Натомість пасивна адаптація проявляється у тому випадку, коли людина приймає норми та цінності групи, і не намагається стати активним учасником групи. Автором зазначено, що загальний процес адаптації є складним явищем, яке має певну структуру, складається із багатьох відносно незалежних процесів, кожен із яких обслуговує певну систему відносин, які виникають у людини з відповідною системою, і в сукупності з ними та відповідними зв'язками складає певний структурний компонент. Обґрунтоване твердження, що важливим моментом для психологічної адаптації під час дистанційного навчання є питання використання

різних платформ on-line комунікації. Доведена важливість здійснення on-line спілкування студентам, а також їх навчання студентів із використанням різних ресурсів (Skype, Zoom та ін.).

Ключові слова: дистанційна освіта, заклади вищої освіти, ЗВО, студенти, адаптація, психологічна адаптація.

Vdovina Olena Oleksandrivna PhD of Social Communication, Associate professor department of ukrainian studies, culture and documentation, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Pershotravnevyyi Av. 24, Poltava, 36011, tel.: (093) 455-09-89, e-mail: svtljahok@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3770-125X>

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ADAPTATION OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATION TO DISTANCE EDUCATION

Abstract. The article is devoted to consideration of psychological aspects of adaptation of students of higher education to distance education. The latest research and publications outlining the mentioned topics are analyzed, the lack of generalizing scientific works that would outline the issue of psychological adaptation to education online. The author describes the concept of "distance education," the evolution of its use. These advantages, disadvantages, characteristic features (constant separation of the teacher from the student throughout the educational process, the widespread use of technical means of learning, the absence of permanent training groups throughout the educational process) Principles and features (interactivity, flexibility, individualization, use in the educational process of new achievements of information technologies, which ensures the technology of learning, information provision of distance learning, quality, parallelism, openness and objectivity of assessment of students "knowledge), the issue of legislative regulation of distance education in Ukraine is outlined. The phenomenon of adaptation is characterized, it is noted that in general the adaptive process depends on the activity of the individual and can be active or passive. Active adaptation helps to successfully socialize in general. Instead, passive adaptation is manifested when a person accepts the standards and values of the group, and does not try to become an active member of the group. The author notes that the general adaptation process is a complex phenomenon that has a certain structure, consists of many relatively independent processes, each of which serves a certain system of relationships that arise in a person with a corresponding system, and in conjunction with them and the corresponding connections constitutes a certain structural component. Justified claim that an important point for psychological adaptation during distance learning is the use of various on-line communication platforms. The importance of on-line communication to students, as well as their student training using different resources (Skype, Zoom, etc.) has been proven.

Keywords: distance education, higher education institutions, university, students, adaptation, psychological adaptation.

Постановка проблеми. Загальна глобалізація та інтеграція вітчизняної освіти в Болонський процес вимагає модернізації змісту та форм професійної освіти. І без сумніву, це є процес інформатизації, що є закономірним і об'єктивним, характерним для усього світового співтовариства. Він виявляється у всіх сферах людської діяльності, у тому числі й в освіті. Багато в чому завдяки цьому процесу стала можлива нова синтетична, інтегральна, гуманістична форма навчання – дистанційне навчання, що вбирає в себе кращі риси традиційних форм – денного, заочного, екстернату, і добре з ними інтегрується. Дистанційне навчання являє собою високотехнологічний продукт науково - технічної революції, що використовує ідею безвідривного обслуговування студентів, чим і пояснюється його активне поширення у всьому світі. Саме тому дистанційну освіту часто називають найперспективнішим напрямом розвитку освіти в цілому, особливою педагогічною технологією ХХІ ст.[1, с. 38], що базується на відкритому навчанні з використанням сучасних телекомунікацій для спілкування. Незважаючи на беззаперечні переваги дистанційної освіти, гострим залишається питання психологічної адаптації до даного інноваційного напрямку здобуття освіти студентами закладів вищої освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження з забезпечення адаптації студентів до дистанційного навчання виступили сучасні наукові розвідки, зокрема моделі впровадження електронного навчання (Н.Р. Балик, Г.П. Шмигер), організаційно -методичне забезпечення дистанційного навчання в закладах освіти (Л.В. Васильченко, І.С. Лапшина), підготовка майбутніх кваліфікованих спеціалістів у комплексі з використанням системи дистанційного навчання (Н.С. Лотошникова), підготовка студентів до професійної діяльності засобами дистанційних технологій (Х.М. Алієв). Також, слід зазначити, що особливу увагу цьому питанню приділяють такі вітчизняні науковці, як: В.Ю. Биков, Ю.М. Богачков, В.М. Кухаренко, А.Ф. Манак, О.В.Овчарук, О.П. Пінчук, Б.І.Шукевич [2, с.80].

Мета статті. Метою статті є визначення та аналіз психологічних аспектів адаптації студентів ЗВО до дистанційної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система вищої освіти розвивається і функціонує у нових політичних і соціально-економічних умовах, які визначають не тільки шляхи та напрямки її розвитку, але й проблеми, пов'язані з цим [3, с. 82]. У цілому адаптація студентів, особливо першокурсників – вчорашніх школярів, до навчання у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) має свої особливості – це довготривалий процес і може викликати перенапруження як психологічне, так і фізіологічне [4, с. 75]. Особливої уваги у цьому контексті заслуговує розгляд саме адаптації до дистанційної освіти. Зауважимо, що термін

«дистанційна освіта» вперше з'явився у першому випуску журналу Британського Відкритого університету «Teaching at a Distance», міжнародному журналі «About Distance Education», в назві австралійського журналу «Distance Education», канадського журналу «Journal of Distance Education» та американського журналу «American Journal of Distance Education». Формальне визнання терміну дистанційна освіта відбулось у 1982 р., коли термін «кореспондентське» було замінено на «дистанційне» в назві Міжнародної конференції з дистанційної освіти у Ванкувері, Канада, та згодом Міжнародна Рада з кореспондентської освіти змінила свою назву на Міжнародну Раду з дистанційної освіти [5, с. 30].

Нині науковій літературі можна зустріти значну кількість дефініцій терміну «дистанційна освіта». Зауважимо, що багато визначень, запропонованих ученими, не повною мірою висвітлюють зміст даного явища. Недоліком більшості визначень є те, що вони висвітлюють лише певний бік цього багатогранного явища. Реалізація дистанційного навчання в Україні здійснюється на основі нормативно-правової бази: ЗУ «Про вищу освіту» та «Положення про дистанційне навчання», затвердженого наказом № 466 Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013.

Відомий ірландський дослідник Д. Кіган, узагальнюючи визначення дистанційної освіти, сформулював її найбільш характерні ознаки:

1. Постійне відокремлення педагога від студента протягом усього навчального процесу.
2. Заклади дистанційної освіти самостійно визначають її організаційну структуру, здійснюють планування, розробляють навчальний матеріал, забезпечують ним студентів.
3. Широке використання технічних засобів навчання (друкарських, аудіо, відео засобів, комп'ютерів), що забезпечує прямий та зворотний зв'язок викладачів та студентів, донесення змісту курсу до користувача.
4. Відсутність постійних навчальних груп протягом усього навчального процесу, завдяки чому студентів навчають поодиночці, а не в групах, що зумовлює необхідність персональних дидактичних зустрічей [6].

Не можна не погодитися з думкою, що дистанційне навчання є новою формою навчання, що будується на тих самих цілях та змісту, що і очне навчання, проте має різні форми подачі матеріалу та взаємодії суб'єктів навчального процесу. Воно формується ряді дидактичних принципів (рис.1):

Рис.1. Принципи дистанційного навчання

Характерними рисами дистанційного навчання є:

- інтерактивність навчання. Інтерактивні можливості дозволяють поширювати всю інформацію дистанційно, дозволяють налагодити зворотній зв'язок, забезпечити діалог і постійну підтримку;
- гнучкість навчання студентів. Студенти мають можливість вибору навчального закладу, місця і часу навчання;
- індивідуалізація навчання. Студенти можуть реалізувати індивідуальну навчальну програму та індивідуальний навчальний план;
- відсутність проблеми придбання навчальних матеріалів та підручників;
- використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, що забезпечує технологічність навчання;
- інформаційна забезпеченість дистанційного навчання. Сучасні комп'ютерні телекомунікації здатні забезпечити передачу знань і доступ до різноманітної навчальної інформації на рівні, а іноді й набагато ефективніше, ніж традиційні засоби навчання;
- якість дистанційної освіти, що досягається шляхом підготовки дидактичних засобів навчання, до розробки яких залучається найкращий професорсько-викладацький склад і використовуються найсучасніші навчально-методичні матеріали;
- паралельність дистанційного навчання. З'являється можливість одночасного навчання в українському та зарубіжному ВНЗ, або на декількох спеціальностях;

- відкритість і об'єктивність оцінки знань студентів, оскільки використовуються сучасні комп'ютерні технології і відповідні програми виставлення оцінок;

- висока самоорганізація студентів, при якій підвищується творчий і інтелектуальний потенціал, прагнення до здобуття знань, уміння взаємодіяти з комп'ютерною технікою і опанування новітніми інформаційними технологіями [9].

Перевагами дистанційного навчання для здобувачів вищої освіти варто назвати:

- цілодобовий доступ до навчального матеріалу (дистанційні курси на платформах Moodle, Google Classroom та ін.);
- можливість повернення до перегляду матеріалу на противагу традиційним формам навчання;
- постійний зв'язок з викладачем, консультування викладача (форуми, чати);
- перегляд відеолекцій на ютуб каналах викладачів;
- самоорганізація;
- зручний час та місце навчання;
- індивідуальний графік навчання;
- економія власного часу.

Проте, поряд із перевагами здобувач вищої освіти зіштовхується з рядом недоліків в адаптації до дистанційного навчання:

- проблеми з інтернет-з'єднанням, низька якість інтернет-зв'язку (не в усіх регіонах нашої країни якісне інтернет-покриття);
- складнощі з технічним забезпеченням освітнього процесу;
- відсутність живого спілкування;
- обсяги завдань та терміни їх здачі;
- психологічна неготовність працювати в режимі онлайн [7].

Отже, можемо зазначити, що дистанційну освіту варто розглядати як форму здобуття освіти, яка відбувається при фізичному розділенні суб'єктів освітнього процесу у просторі та часі, потребує певної методики розробки навчальних посібників і певної стратегії викладання з використанням сучасних інформаційних та комунікаційних технологій дистанційного навчання. Враховуючи проаналізовану вище специфіку дистанційного навчання можемо зауважити, що воно, на відміну від традиційного (аудиторного) навчання, вимагає адаптації здобувачів – передовсім психологічної.

Феномен адаптації на сьогоднішній день займає важливе становище в житті суспільства, та, зокрема, у тих, хто в цей період здобувають освіту, у студентської молоді. Термін «адаптація» вживається в різних галузях наукового знання. Так, одні автори розглядають адаптацію як процес, результат ристосування, а інші як взаємодію людини з людиною (певною групою), або ж як взаємодію людини та навколишнього середовища [7].

Професійний розвиток особистості починається у закладі вищої освіти, де формуються його професійно значущі знання, вміння, навички, якості, потреби та інтереси. Складна ситуація в світі, епідемічні ризики, пандемія, перехід до дистанційної форми навчання впливають на формування ставлення студента до навчальної діяльності та мотивацію до обраної спеціальності. Саме тому для майбутніх фахівців процес адаптації є важливим етапом професійної підготовки. Період адаптації кожна людина проходить неоднаково [8].

Адаптивний процес залежить від активності особистості і може бути активним чи пасивним. Активна адаптація допомагає успішно соціалізуватися в цілому. В даному випадку особистість не лише приймає норми та цінності нової соціальної групи, але й активно будує відносини з іншими людьми. Пасивна адаптація проявляється у тому випадку, коли людина приймає норми та цінності групи, і не намагається стати активним учасником групи. У період пандемії та дистанційного навчання більшість студентів, особливо першокурсників, проявляли саме другий вид адаптації. Дослідниця В. Семиченко [9, с.50] запропонувала концепцію системного розгляду процесу адаптації, в основі якої покладено ідею щодо залежності ефективності процесу адаптації людини від інтеграційних тенденцій особистості. Таким чином, загальний процес адаптації – це складне явище, яке має певну структуру, складається із багатьох відносно незалежних процесів. Кожен із них обслуговує певну систему відносин, які виникають у людини з відповідною системою, і в сукупності з ними та відповідними зв'язками складає певний структурний компонент. На думку автора, кожен структурний компонент процесу адаптації є в свою чергу системою, що містить:

- а) об'єктивне явище і його умови (так звані зовнішні умови);
- б) відносини, що виникають у людини, яка адаптується з відповідним явищем (ставлення, відносини, зв'язки);
- в) індивідуальні особливості самої людини, що відповідають чи не відповідають вимогам (внутрішні умови або власні ресурси людини).

Продовжуючи аналізувати психологічні аспекти адаптації здобувачів вищої освіти до дистанційного навчання зазначимо, що важливу роль у ній відіграє такий складник як технічна готовність студентів до електронного навчання (наявність ПК, камери, мікрофону, інтернету).

Також важливим є питання використання різних платформ комунікації при on-line навчанні. У цьому напрямку важливим є здійснення on-line спілкування з кожним студентом для індивідуальних консультацій, а також навчання студентів використовувати різні ресурси (Skype, Zoom, Mirapolis та ін.) і допомагати в усуненні труднощів, що виникають при використанні того або іншого інформаційного ресурсу при on-line спілкуванні. Разом з тим, важливо на рівні вишу для студентів організувати методичні вебінари, в яких розглядатимуться питання використання різних інформаційних технологій, а також питання

технічного налаштування свого домашнього комп'ютера або іншого пристрою (ноутбуку, планшета чи телефону). Інше важливе завдання, яке потребує особливої уваги, це посилення ролі викладачів і кураторів груп. Викладач, який працює з конкретною групою в рамках свого курсу, повинен бути готовий до того, щоб забезпечити електронна взаємодія з кожним студентом групи. Доцільним, на наш погляд, може бути організація індивідуальних консультацій зі студентами, що дозволить перевірити не тільки навчальну, теоретичну та технічну готовність студента до занять, а й вплинути на врівноваження соціально-психологічного стану кожного студента (пояснити свої вимоги, заспокоїти, підбадьорити). Особлива роль у цьому процесі відводиться куратору студентської групи. Саме він має подбати про збір інформації щодо технічної готовності до електронного навчання у студентів своєї групи та сприяти у вирішенні виникаючих проблем (у тому числі, організація надання технічних пристроїв вишу в користування студентам у період самоізоляції). На наш погляд, куратор повинен перебувати в режимі постійної взаємодії зі своїми студентами, це і соціальні мережі, і кураторські годинники on-line, і телефонний зв'язок тощо. Вважаємо, що ці заходи дозволять студентам компенсувати дефіцит очного спілкування, відчутти підтримку з боку викладацького складу вишу, а також, що дуже важливо, зняти рівень їх психологічної напруженості, мінімізувати страхи, вплинути на формування або відновлення комфортного психоемоційного стану, і, як наслідок, забезпечити процес вдалої психологічної адаптації до дистанційного навчання.

Висновки. Таким чином, виходячи з вищезначеного можемо зробити наступні висновки:

1. Використання навчальних ресурсів (фільми, відео, підручники, пакети програмного забезпечення, комп'ютерні бази даних тощо) полегшує процес навчання.

2. Для успішної адаптації студента до умов дистанційного навчання

Викладачу ЗВО необхідно чітко формулювати те, що саме студент повинен вивчити та зробити наприкінці кожного предметного курсу [10, с.130].

3. В якості шляхів поліпшення адаптаційного процесу до умов дистанційного навчання повинні виступати: висока самоорганізація студентів, при якій підвищується творчий і інтелектуальний потенціал; прагнення до здобуття знань; уміння взаємодіяти з комп'ютерною технікою; опанування новітніми інформаційними технологіями.

Література

1. Клокар Н. Методологічні основи запровадження дистанційного навчання в системі підвищення кваліфікації / Н. Клокар // Шлях освіти. -2007. - №4 (46). С. 38-41.

2. Биков В.Ю., Гриценчук О.О., Жук Ю.О. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології : кол. монограф. Биков В.Ю. (ред.) Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. Київ: Атіка. С. 77-140

3. Бужинська С.М., Стрюкова С.Е. Адаптація студентів ЗВО до дистанційного навчання: психологічний аспект. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/article/view/2415/2291> (дата звернення 15.09.2021)

4. Chernova I., Vdovina O., Dragomyretska O., Khodykina Y., Medvedieva O., Gvozdetska S. Features of psychological and pedagogical conditions for the development of motivation of applicants for higher education. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 2021. №21 (7). P.82-86

5. Міхеєв А.О., Джуряк В. С., Попович В. Б., Атаманюк Я. А. Вплив дистанційного навчання на основні показники соціально-психологічної адаптації вітчизняних та іноземних студентів. *Буковинський медичний вісник*. Т.25, № 1 (97). С. 75-81.

6. Корсунська Н. О. Дистанційне навчання: підходи до реалізації / Н. О. Корсунська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. Вінниця, 2000. С. 29–32.

7. Пилаєва Т.В. До розуміння поняття «дистанційна освіта». URL: <http://surl.li/aiudd> (дата звернення 15.09.2021)

8. Свищ Н. Адаптація здобувачів вищої освіти до дистанційного навчання. URL: <http://surl.li/aiiht> (дата звернення 15.09.2021).

9. Хоменко-Семенова Л., Прохоренко Я. Психологічні особливості адаптації майбутніх психологів до дистанційного навчання в умовах пандемії. URL: <http://surl.li/aiubs> (дата звернення 15.09.2021).

10. Семиченко В. А. Психологія діяльності. Київ : Вид: А. Н. Ешке, 248 с.

References:

1. Klokhar, N. (2007). Metodologichni osnovy zaprovadzhennya dystancijnogo navchannya v systemi pidvyshhennya kvalifikaciyi [Methodological bases of introduction of distance learning in the system of qualification improvement].- *Shlyax osvity -The Way of Education*, 2007, 38-41 [in Ukrainian].

2. Bykov V., Grytsenchuk O. & Zhuk Y. (2018). Informacijne zabezpechennya navchalno-v`hovnogo procesu: innovacijni zasoby i tehnologiyi [Information support of the educational process: innovative means and technologies]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

3. Buzhynska, S., Stryukova S. Adaptaciya studentiv ZVO do dystancijnogo navchannya: psykologichnyj aspekt [Adaptation of students to distance learning: psychological aspect]. Retrieved from: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/article/view/2415/2291> [in Ukrainian].

4. Chernova I., Vdovina O., Dragomyretska O., Khodykina Y., Medvedieva O. & Gvozdetska S. (2021) Features of psychological and pedagogical conditions for the development of motivation of applicants for higher education. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21 (7), 82-86 [in English]

5. Mikheev A., Dzhuryak V., Popovich V. & Atamanyuk Y. (2019) Vplyv dystancijnogo navchannya na osnovni pokaznyky socialno-psykologichnoyi adaptaciyi vitchyznyanyx ta inozemnyx studentiv [Influence of distance learning on the main indicators of socio-psychological adaptation of domestic and foreign students]. *Bukovynskij medychnyj visnyk - Bukovinian medical herald*, 1, 75-81 [in Ukrainian]

6. Korsunskaya, N.O. (2000). Dystancijne navchannya: pidxody do realizaciyi [Distance learning: approaches to implementation]. *Suchasni informacijni tehnologiyi ta innovacijni metodyky navchannya v pidgotovci faxivciv: metodologiya, teoriya, dosvid, problemy-* Modern information technologies and innovative methods of training in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems: collection. scientific works. Vinnytsia, 29-32 [in Ukrainian].

7. Pilaeva, T.V. Do rozuminnya ponyattya «dystancijna osvita» [To understand the concept of "distance education."] Retrieved from: <http://surl.li/aiudd> [in Ukrainian].

8. Svysha, N. Adaptaciya zdobuvachiv vyshhoyi osvity do dystancijnogo navchannya [Adaptation of higher education applicants to distance learning]. Retrieved from: <http://surl.li/aiiht> [in Ukrainian].

9. Khomenko-Semenova L., Prokhorenko Y. Psychologichni osoblyvosti adaptaciyi majbutnix psychologiv do dystancinogo navchannya v umovax pandemiyi [Psychological features of adaptation of future psychologists to distance learning in a pandemic]. Retrieved from: <http://surl.li/aiubs> [in Ukrainian].

10. Semychenko, V.A. (2002). Psychologiya diyalnosti [Activity psychology]. Kyiv: vyd-vo A. N. Eshke [in Ukrainian].

УДК 159.923:37.091.12.011.3.-051

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-177-190](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-177-190)

Захаренко Людмила Миколаївна кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень, Національна академія внутрішніх справ, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035, тел.: (044) 520-06-74, e-mail: zakharenko-luda@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2121-0862>

Юрченко-Шеховцова Тетяна Іванівна кандидат психологічних наук, науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень, Національна академія внутрішніх справ, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035, тел.: (044) 520-06-74, e-mail: tanusha2307@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-6541-3410>

ВІДКРИТІСТЬ НОВОМУ ДОСВІДУ ЯК ОСОБИСТІСНА ЯКІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У сучасному світі важливою особистісною якістю людини є відкритість новому досвіду, що дозволяє їй успішно адаптуватися до навколишніх змін, творчо підходити до вирішення нагальних питань життєдіяльності, брати відповідальність за своє життя. Науково-педагогічні працівники повинні бути відкритими до пізнання нового, адже вони за специфікою своєї професійної діяльності повинні опанувати нові форми, методи та засоби навчання та активно застосовувати їх в інноваційно-креативному освітньому просторі. **Метою дослідження** стало емпіричне вивчення особистісних характеристик науково-педагогічних працівників з різними рівнями відкритості новому досвіду. У дослідженні використані структурно-логічний метод, методи емпіричного психологічного дослідження (тестування), порівняльного аналізу. **Емпірична база дослідження:** 65 науково-педагогічних працівників, які працюють у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських. **Наукова новизна.** У ході дослідження було визначено, що науково-педагогічні працівники з різними рівнями відкритості новому досвіду схожі за показниками екстраверсії, спонтанності, ригідності, тривожності, інтроверсії, толерантності до невизначеності, внутрішньо-особистісного аспекту емоційного інтелекту, але відрізняються за показниками сенситивності та емоційної лабільності (межі норми або помірної вираженості), поступливості (конформізм/нонконформізм), показниками шкал міжособистісного аспекту емоційного інтелекту (середня чи низька вираженість його властивостей). Відкритість науково-педагогічних працівників новому

досвіду у професійній діяльності зумовлює більшу сконцентрованість на накопиченні особистого досвіду вирішення завдань навчальної, методичної, наукової, організаційної, службової діяльності, але призводить до зменшення уваги на емоційному компоненті міжособистісної взаємодії. **Висновки.** Відкритість науково-педагогічних працівників новому досвіду проявляється у професійній діяльності при вирішенні ситуацій невизначеності та у міжособистісній взаємодії з учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: відкритість новому досвіду, науково-педагогічні працівники.

Zakharenko Liudmyla Mykolaivna Ph. D. in Psychology, senior research fellow, scientific laboratory on psychological support and psychophysiological research of the National Academy of Internal Affairs, Solomianska Square, 1, Kiev, 03035. tel.: (044) 520-06-74, e-mail: zakharenko-luda@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2121-0862>.

Yurchenko-Shekhovtsova Tetiana Ivanivna Ph. D. in Psychology, research fellow, scientific laboratory on psychological support and psychophysiological research of the National Academy of Internal Affairs, Solomianska Square, 1, Kiev, 03035, tel.: (044) 520-06-74, e-mail: tanusha2307@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-6541-3410>.

OPENNESS TO NEW EXPERIENCE AS A PERSONAL QUALITY OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF

Abstract. Nowadays an important personal quality of a person is openness to new experiences, which allows adapting successfully to environmental changes, to be creative in addressing pressing issues of life, to take responsibility for own lives. Scientific and pedagogical staff should be open to get to know new things, because they, according to the peculiarities of their professional activities, shall master new forms, methods and means of teaching and actively apply them in the innovative and creative educational space.

The aim of this research was to study empirically the personal characteristics of scientific and pedagogical staff with different levels of openness to new experiences. The structural-logical method, methods of empirical psychological research (testing), comparative analysis were used in this research.

Empirical basis of the research: 65 scientific and pedagogical staff that works in higher education institutions with specific training conditions, which train police officers. **Scientific novelty.** The study found that scientific and pedagogical staff with different levels of openness to new experiences are similar in indicators of extraversion, spontaneity, rigidity, anxiety, introversion, tolerance for uncertainty, intrapersonal aspect of emotional intellect, but differ in indicators of sensitivity and emotional lability (limits of norm or moderate expression), compliance (conformism / nonconformism), indicators of scales of the interpersonal aspect of emotional intellect

(medium or low expression of its qualities). The openness of scientific and pedagogical staff to new experience in professional activities leads to a greater focus on the accumulation of personal experience in solving problems of educational, methodological, scientific, organizational and official activities, but reduces attention to the emotional component of interpersonal interaction. **Conclusions.** The openness of scientific and pedagogical staff to new experiences is expressed in professional activities in solving situations of uncertainty and in interpersonal interaction with participants in the educational process.

Keywords: openness to new experience, scientific and pedagogical staff.

Постановка проблеми. У сучасному світі важливою особистісною якістю людини є відкритість новому досвіду, що дозволяє їй успішно адаптуватися до навколишніх змін, творчо підходити до вирішення нагальних питань життєдіяльності, брати відповідальність за своє життя.

Формування єдиного освітнього простору як інтегративної системи в інформаційному суспільстві висуває нові вимоги до учасників освітнього процесу. Науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти повинні бути професійно компетентними та відкритими новому досвіду. Згідно з ст. 55 Закону України «Про вищу освіту» науково-педагогічні працівники провадять за основним місцем роботи у закладах вищої освіти навчальну, методичну, наукову та організаційну діяльність [1]. Вони мають право на академічну свободу та академічну мобільність; право обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість навчального процесу; підвищення свого професійного рівня тощо. Вони зобов'язані забезпечувати викладання дисциплін на високому рівні, провадити наукову діяльність; підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію; дотримуватися в освітньому процесі та науковій (творчій) діяльності академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами вищої освіти тощо.

На посади науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, можуть призначатися поліцейські, які відповідають професійним, освітнім і кваліфікаційним вимогам для зайняття посади, із залишенням їх на службі в поліції [2]. За специфікою своєї професійної діяльності науково-педагогічні працівники повинні бути відкритими до пізнання нового, опанувати нові форми, методи, засоби навчання, активно застосовувати їх в інноваційно-креативному освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з науковими поглядами дослідників відкритість новому досвіду є здатністю самоактуалізованої особистості [9]; важливим компонентом її творчого потенціалу [6, с. 182], внутрішньою готовністю до розвитку, змін, сприйняття нового.

На основі теоретичного аналізу феномену «відкритість новому досвіду»

(openness to experience) можна визначити, що дана характеристика включає у себе естетичну чутливість, увагу до почуттів інших, гнучкість розуму, незалежність у судженнях, наполегливість, креативність, позитивні емоційні переживання (зокрема, здивування, радість, почуття естетичного захоплення); проявляється у відкритості, сприйнятливості до будь-якого виду знань, готовності до різних видів активності; вказує на здатність сприймати нові ідеї та комфортно відчувати себе у новому середовищі, сприяє продуктивній творчості; асоціюється з успіхом у роботі з акцентом на інноваціях тощо [6; 7; 8; 9; 10; 11].

Відкритість новому досвіду має різні ступені вираженості та проявляється у творчому мисленні на основі пізнавальних здібностей, прагненню до творчості та спонтанності, що визначає якісно нові способи вирішення творчих завдань і особисту відповідальність за зміни, є проявом професіоналізму [8; 9; 10].

Відкритість новому досвіду науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти сприятиме підвищенню їх креативних компетенцій, ефективній професійній діяльності, самоактуалізації, управлінню динамікою власних життєво-професійних можливостей, задоволення від процесу професійної діяльності.

Мета статті - емпіричне вивчення особистісних характеристик науково-педагогічних працівників з різними рівнями відкритості новому досвіду.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні використані адаптовані україномовні варіанти психодіагностичних методик:

1) «Опитувальник великої п'ятірки» (адаптація Барка В. І., Остаповича В. П., Барка В. В. (2018) англomовного «Опитувальника великої п'ятірки» («Big Five Inventory») О. Джона, Л. Наумана, С. Сото) [6];

2) «Опитувальник толерантності до невизначеності» (адаптація Барка В. І., Барка В. В., Кирієнко Л. А. (2019) англomовного «Опитувальника толерантності до невизначеності» («Tolerance Ambiguity Scale» С. Баднера) [3];

3) «Опитувальник рівня і структури емоційного інтелекту» (адаптація Барка В. І., Остаповича В. П., Олешка П. С. (2019) російськомовної «Методики емоціонального інтелекту» М. Манойлової) [4];

4) «Індивідуально-типологічний опитувальник» (адаптація Білогурової С. В., Барка В. І., Барка В. В., Кирієнко Л. А. (2017) російськомовної методики «Індивідуальный-типологический опросник» Л. М. Собчик) [5].

У дослідженні використовувались структурно-логічний метод, методи емпіричного психологічного дослідження (тестування), порівняльного аналізу. Для обробки результатів дослідження використано описову статистику, однофакторний аналіз, t-критерій Стюдента, r-коефіцієнт кореляції Пірсона.

Статистична обробка даних проводилася з допомогою функцій та формул версії Excel, яка входить у програмний пакет Microsoft Office 2010.

Емпірична база дослідження (вибірка): 65 науково-педагогічних працівників, які працюють у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських. Вони мають науковий ступінь та вчене звання.

Завдання дослідження:

- 1) дослідити властивості емоційного інтелекту та рівень їх розвитку у респондентів із різними рівнями відкритості новому досвіду;
- 2) визначити індивідуально-типологічні властивості респондентів із різними рівнями відкритості новому досвіду;
- 3) дослідити особливості ставлення респондентів із різними рівнями відкритості новому досвіду до ситуацій невизначеності;
- 4) описати особистісні характеристики науково-педагогічних працівників із різними рівнями відкритості новому досвіду.

Гіпотеза дослідження: відкритість новому досвіду є особистісною якістю науково-педагогічних працівників, що проявляється у їх професійній діяльності у міжособистісному спілкуванні та визначає ставлення до ситуацій невизначеності.

Виклад основного матеріалу. За допомогою методики «Опитувальник великої п'ятірки» було визначено кількісні показники екстраверсії, нейротизму, поступливості, сумлінності й відкритості досвіду та рівні їх розвитку, а також побудовано п'ятифакторну модель (рис. 1).

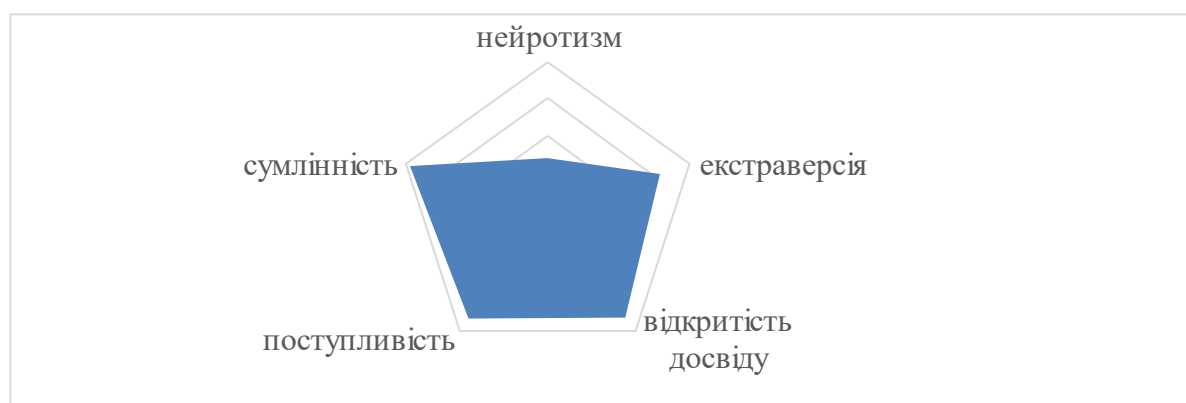

Рис. 1. П'ятифакторна модель (за шкалами «Опитувальника великої п'ятірки»).

Згідно з отриманими даними розподіл кількісних показників за шкалами опитувальника набирає мінімальних та максимальних значень від 8 до 47 балів, що дозволяє визначити рівень розвитку кожного особистісного фактору (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Рівні розвитку психологічних показників у вибірці за шкалами
«Опитувальника великої п'ятірки» (кількість осіб)**

	Екстраверсія	Поступливість	Сумлінність	Нейротизм	Відкритість досвіду
Високий рівень	-	8	22	-	3
Середній рівень	56	48	39	-	48
Низький рівень	9	9	4	65	14

Згідно з отриманими даними респондентам характерний низький рівень тривожності, середня чи низька екстравертованість, різні рівні прояву поступливості, сумлінності, відкритості новому досвіду.

За допомогою однофакторного дисперсійного аналізу Р. Фішера було визначено, що за психологічними показниками респонденти з різним рівнем відкритості досвіду статистично значимо відрізняються ($F=1,703$; $df=48$; $p=0,002$).

Відповідно до рівня відкритості новому досвіду респонденти були розподілені у три групи:

1) з високим рівнем відкритості новому досвіду (характерні низька тривожність, середня екстравертованість, висока чи середня поступливість, різні рівні прояву сумлінності);

2) з середнім рівнем відкритості новому досвіду (притаманні середня чи низька екстравертованість, різні рівні прояву поступливості та сумлінності);

3) з низьким рівнем відкритості новому досвіду (характерні низька тривожність, середні чи низькі екстравертованість та поступливість, різні рівні прояву сумлінності).

Встановлено, що високий рівень відкритості новому досвіду мають 3 осіб, більшості респондентів (48 осіб) характерний рівень середній рівень відкритості досвіду, а низький – 14 осіб.

За допомогою параметричного статистичного t-критерію Стюдента встановлено статистично значимі відмінності особистісних показників респондентів з різними рівнями відкритості досвіду. Отримані дані представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Відмінності психологічних показників респондентів з різними рівнями відкритості досвіду (за шкалами «Опитувальника великої п'ятірки»)

	Екстраверсія	Поступливість	Сумлінність	Нейротизм
Високий рівень	36,33±0,57	37,00±3,61	38,00±6,56	15,00±5,29
Середній рівень	32,27±3,51	35,77±4,52	39,33±3,83	13,50±3,36
Низький рівень	28,86±2,68	36,57±2,62	36,21±4,25	15,86±4,04
p (високий-середні рівні)	p=0,023	p=0,895	p=0,447	p=0,687
p (середній-низький рівні)	p=0,010	p=0,328	p=0,060	p=0,227
p (високий – низький рівні)	p=0,013	p=0,786	p=0,207	p=0,463

Згідно з представленими у таблиці даними опитані груп статистично значимо відрізняються за показниками екстраверсії: у осіб з високим рівнем відкритості досвіду цей показник вищий ($p \leq 0,05$), а у осіб із низьким рівнем відкритості досвіду – нижчий ($p \leq 0,01$). Відповідно до «коридору» середніх значень [6] середній рівень екстраверсії мають особи з високим і середнім рівнями відкритості досвіду, а середній та низький рівні – особи з низьким рівнем відкритості досвіду. Решта психологічних показників не відрізняються.

За методикою «Індивідуально-типологічний опитувальник» (далі – ІТО) отримано результати за шкалами вимірювання індивідуально-типологічних тенденцій. Інтерпретація отриманих даних відбувалася відповідно до «коридору» середніх значень за шкалами методики ІТО [5, с. 226].

За допомогою параметричного статистичного t-критерію Стьюдента встановлено статистично значимі відмінності психологічних показників респондентів з різними рівнями відкритості досвіду. Отримані дані представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

**Відмінності психологічних показників респондентів
з різними рівнями відкритості досвіду (методика ІТО)**

	Екстраверсія	Спонтанність	Агресивність	Ригідність	Інтроверсія	Сензитивність	Тривожність	Лабільність
Високий рівень	7,67±0,58	5,33±0,58	5,00±2,52	5,67±1,53	1,67±2,08	5,00±1,73	4,67±2,08	7,00±1,00
Середній рівень	7,04±1,99	5,83±1,34	4,58±1,11	5,31±1,63	2,48±1,77	5,10±1,32	2,94±1,26	6,23±1,06
Низький рівень	6,21±1,67	4,00±1,18	3,07±1,44	4,36±1,34	4,64±2,53	5,43±1,28	3,64±1,65	5,57±1,16
p (вис.-сер. рівні)	p=0,930	p=0,914	p=0,979	p=0,168	p=0,628	p=0,328	p=0,540	p=0,429
p (сер.-низ. рівні)	p=1,326	p=0,389	p=0,313	p=0,914	p=0,181	p=5,609	p=3,881	p=0,000
p (вис. - низ. рівні)	p=0,079	p=0,645	p=0,645	p=0,242	p=0,839	p=0,002	p=0,226	p=0,241

За допомогою порівняння середніх значень індивідуально-типологічних показників було визначено, що респонденти з різним рівнем відкритості досвіду статистично значимо відрізняються за показниками сенситивності ($p=0,000$) та

лабільності ($p=0,002$): сензитивність у межах норми, помірно виражена емоційна лабільність характерні для осіб із високим та середнім рівнями відкритості досвіду; а для осіб із низьким рівнем відкритості досвіду – помірно виражена сензитивність, емоційна лабільність – у межах норми. Решта психологічних показників не відрізняються.

За результатами дослідження за методикою «Опитувальник толерантності до невизначеності» відповідно до «коридору» середніх значень [3, с. 230] визначено особливості розвитку толерантності до невизначеності (за шкалами опитувальника) респондентів з різними рівнями відкритості новому досвіду. Отримані дані подано у таблиці 4.

Таблиця 4

Рівні розвитку толерантності до невизначеності у вибірці (кількість осіб)

	Заг. показник	Новизна	Складність	Нерозв'язність
Високий рівень	6	4	40	2
Середній рівень	59	60	25	62
Низький рівень	-	1	-	1

Відповідно до табличних даних респондентам властива толерантність до невизначеності високого (6 осіб) та середнього (59 осіб) рівнів. За шкалою «Складність» більшість респондентів (40 осіб) виявили високий рівень толерантності до невизначеності, що визначає їх ставлення до складних ситуацій як можливості розвитку. На середньому рівні толерантності майже всі респонденти (60 і 62 особи відповідно) поведуть себе у ситуаціях новизни та нерозв'язаності. Низький рівень ставлення до невизначеності не притаманний нікому із респондентів, хоча у ситуаціях новизни чи нерозв'язаності поставлених завдань можливі прояви інтолерантності у двох осіб.

Отримані середньогрупові показники (за шкалами опитувальника) толерантності до невизначеності респондентів з різними рівнями відкритості новому досвіду представлені у таблиці 5.

Таблиця 5

Відмінності показників толерантності до невизначеності респондентів з різними рівнями відкритості досвіду

	Заг. показник	Новизна	Складність	Нерозв'язність
Високий рівень	74,67±11,24	19,00±1,73	43,33±9,45	12,33±3,51
Середній рівень	66,17±6,90	15,90±4,06	37,99±4,01	12,31±2,10
Низький рівень	65,29±6,78	14,86±2,82	37,86±4,02	12,57±2,17
p (високий-середні рівні)	p=0,069	p=0,139	p=0,071	p=0,835
p (середній-низький рівні)	p=0,857	p=0,439	p=0,425	p=0,879
p (високий – низький рівні)	p=0,568	p=0,862	p=0,363	p=0,576

Відповідно до отриманих даних респонденти з різним рівнем відкритості

новому досвіду не відрізняються за загальним показником і показниками шкалам толерантності до невизначеності ($p \geq 0,05$). Їм характерні середній рівень толерантності до невизначеності, зокрема високий рівень толерантності у ситуаціях складності, середній – у ситуаціях новизни та нерозв'язаності.

Отже, у ситуаціях професійної діяльності, що характеризуються невизначеністю, респонденти здатні вирішувати нерозв'язані чи нові завдання, хоча можуть проявити прагнення до ясності у зв'язку із цим, але найефективніше та найпродуктивніше вони проявляють себе при розв'язанні складних завдань як можливості креативного осмислення та набуття нового досвіду.

Для оцінювання рівня і структури емоційного інтелекту респондентів було використано «Опитувальник рівня і структури емоційного інтелекту».

Відповідно до отриманих результатів діапазон середньогрупових значень за шкалами методики коливається від -1,11 балів до 2,48 балів, що свідчить про середній рівень розвитку емоційного інтелекту респондентів. Внутрішньо-особистісний і міжособистісний аспекти (інтегральні індекси 86 балів і 136 балів відповідно) у структурі емоційного інтелекту респондентів представлені неоднаково. Інтегральний показник емоційного інтелекту – 222 бали.

За допомогою параметричного статистичного t-критерію Стьюдента було визначено відмінності у групах з різними рівнями відкритості досвіду за показниками шкал внутрішньо-особистісного та міжособистісного аспектів емоційного інтелекту. Отримані дані представлені у таблиці 6.

Таблиця 6

**Відмінності показників емоційного інтелекту
респондентів з різними рівнями відкритості досвіду**

	Внутрішньо-особистісний аспект		Міжособистісний аспект	
	Усвідомлення своїх емоцій і почуттів	Управління своїми емоціями та почуттями	Усвідомлення емоцій та почуттів інших	Управління емоціями та почуттями інших
Високий рівень	-1,00±3,61	-5,00±2,00	2,00±3,64	-2,67±4,51
Середній рівень	2,69±3,10	-0,75±3,26	2,98±3,26	0,83±2,96
Низький рівень	2,29±2,43	-1,50±2,98	0,21±1,81	-1,14±1,75
p (високий-середні рівні)	p=0,224	p=0,072	p=0,636	p=0,192
p (середній-низький рівні)	p=0,897	p=0,965	p= 0,001	p=0,295
p (високий – низький рівні)	p=0,124	p=0,074	p= 0,011	p= 0,039

Відповідно до даних таблиці респонденти з різними рівнями відкритості досвіду схожі за показниками внутрішньо-особистісного аспекту емоційного інтелекту: показники середніх значень та стандартних відхилень вказують на середній рівень усвідомлення своїх емоцій, середній та низький рівні управління

ними (діапазон середніх значень за шкалами коливається від -7 до +5,79 балів).

Респонденти з різними рівнями відкритості досвіду відрізняються за показниками міжособистісного аспекту емоційного інтелекту. Їм притаманний середній рівень розуміння чужих емоцій та управління ними, проте особи з високим рівнем відкритості новому досвіду також можуть проявити низький рівень управління емоціями співрозмовника. Особи з високим та середнім рівнями відкритості досвіду можуть краще зрозуміти емоції та почуття співрозмовника, ніж особи з низьким рівнем відкритості досвіду ($p \leq 0,01$). Особи з середнім та низьким рівнями відкритості досвіду можуть краще управляти станом іншої людини для гармонізації стосунків ($p \leq 0,05$), на відміну від осіб з високим рівнем відкритості досвіду.

Проведений кореляційний аналіз за допомогою r -критерію Пірсона дозволив визначити силу та напрям інтеркореляційних взаємозв'язків показників шкал методики «Опитувальник великої п'ятірки» з іншими психологічними показниками (таблиця 7).

Таблиця 7

Інтеркореляційні взаємозв'язки шкал методики «Опитувальник великої п'ятірки» з іншими психологічними показниками (r -кореляції Пірсона)

	Екстраверсія	Поступливість	Сумлінність	Нейротизм	Відкритість досвіду
Новизна	0,057	-0,036	-0,154	0,163	0,720
Складність	0,049	-0,288	0,085	0,202	0,807
Нерозв'язність	-0,140	-0,171	0,312	-0,084	0,428
Усвідомлення своїх емоцій і почуттів	0,130	-0,058	-0,161	-0,105	-0,062
Управління своїми емоціями та почуттями	0,141	0,085	0,040	0,025	-0,070
Усвідомлення емоцій та почуттів інших	0,222	0,113	-0,335	0,210	-0,092
Управління емоціями та почуттями інших	-0,024	0,110	-0,082	0,201	-0,087

Відповідно до даних таблиці наявні інтеркореляційні взаємозв'язки всіх шкал методики «Опитувальник великої п'ятірки» зі шкалами толерантності до невизначеності та шкалами міжособистісного аспекту емоційного інтелекту.

Екстраверсія має інтеркореляційні взаємозв'язки із усвідомленням почуттів та емоцій інших ($r=0,22$; $p \leq 0,05$): комунікабельні особи здатні інтерпретувати емоції та почуття інших людей.

Поступливість має тенденцію до обернених інтеркореляційних взаємозв'язків з усіма складовими толерантності до невизначеності, зокрема із складністю ($r=-0,29$; $p \leq 0,05$), та тенденцію до прямих інтеркореляційних взаємозв'язків з усіма шкалами емоційного інтелекту (крім шкали «Усвідомлення

свої емоції та почуттів», кореляція з якою обернена): поступливі особистості здатні оцінити емоційний стан співрозмовника та управляти свої та чужим емоційним станом, можуть відступити при вирішенні складних завдань.

Сумлінність має інтеркореляційні взаємозв'язки із нерозв'язаністю ($r=0,31$; $p \leq 0,05$) і усвідомленням почуттів та емоцій інших ($r=-0,34$; $p \leq 0,05$): сумлінні особи схильні якісно виконувати поставлені перед ними завдання, однак їм складно інтерпретувати емоції та почуття інших людей.

На відміну від поступливості, яка має тенденцію до обернених інтеркореляційних зв'язків з усіма шкалами толерантності до невизначеності, відкритість новому досвіду має значущі прямі інтеркореляційні взаємозв'язки з цими шкалами: сильні – зі складністю ($r=0,81$; $p \leq 0,05$), новизною ($r=0,72$; $p \leq 0,05$), помірні – з нерозв'язаністю ($r=0,43$; $p \leq 0,05$): відкритих новому досвіду осіб притягують невизначені ситуації, які сприймаються ними як стимулюючі.

Висновки:

1. Відкритість новому досвіду як особистісна якість науково-педагогічних працівників проявляється у їх професійній діяльності під час міжособистісної взаємодії з учасниками освітнього процесу та при вирішенні складних, нових чи нерозв'язаних завдань навчальної, методичної, наукової, організаційної чи службової діяльності.

2. Науково-педагогічні працівники з різними рівнями відкритості новому досвіду комунікабельні, стійкі до стресу, проявляють низьку особистісну тривожність та толерантність у ситуаціях невизначеності, але відрізняються за показниками сенситивності та емоційної лабільності (межі норми або помірної вираженості), поступливості (конформізм/нонконформізм), показниками шкал міжособистісного аспекту емоційного інтелекту (середня чи низька вираженість його властивостей).

3. Респонденти з високим рівнем відкритості новому досвіду проявляють низьку особистісну тривожність, хорошу комунікабельність та активність, прагнення до самореалізації, демонстративність, стійкість до стресу. Вони мають високий рівень толерантності до невизначеності при вирішенні складних ситуацій та середній – при розв'язанні нових та нерозв'язаних завдань. У спілкуванні можуть проявити конформізм. Схильні до розуміння почуттів та емоції інших людей, але можуть відчувати труднощі в управлінні емоціями співрозмовника.

4. Респонденти з середнім рівнем відкритості новому досвіду характеризуються так само, як і особи з високим рівнем відкритості новому досвіду, однак вони схильні не тільки зрозуміти почуття та емоції співрозмовника, а й здійснювати управління ними. У спілкуванні можуть проявити нонконформізм.

5. Респонденти з низьким рівнем відкритості новому досвіду характеризуються низькою особистісною тривожністю, комунікабельністю,

здатністю до співчуття та допомоги іншим, високим рівнем толерантності до невизначеності при вирішенні складних ситуацій та середнім – до невизначеності при розв'язанні нових та нерозв'язаних завдань. Схильні до розуміння почуттів і емоції інших людей та управління ними, хоча у спілкуванні можуть проявити нонконформізм.

6. Науково-педагогічні працівники проявляють толерантність у ситуаціях невизначеності: при вирішенні складних завдань здатні бути наполегливими та не поступатись перед труднощами, у випадку нерозв'язаних завдань – схильні проявляти спокій, сумлінність та меншу комунікабельність, але при вирішенні нових для них завдань можуть бути не достатньо ретельними виконавцями.

7. Відкритість новому досвіду зумовлює більшу сконцентрованість науково-педагогічних працівників на накопиченні особистого досвіду вирішення професійних завдань, приділенні більшої уваги інтелектуальній складовій, але зменшення уваги на емоційній складовій міжособистісної взаємодії. Комунікабельність дозволяє краще зрозуміти емоційний стан співрозмовника, низька особистісна тривожність – усвідомити і управляти почуттями та емоціями інших людей, поступливість – оцінити емоційний стан співрозмовника та управляти ним, здійснювати самоконтроль власних емоцій, однак заважає при вирішенні складних завдань; сумлінність – якісно виконувати поставлені завдання, але ускладнює інтерпретацію емоцій та почуттів інших людей.

8. Перспективами подальших наукових досліджень є вивчення особливостей впливу стажу науково-педагогічної діяльності, віку досліджуваних на їх відкритість новому досвіду та підготовка методичних рекомендацій щодо організації підвищення кваліфікації даної категорії осіб із врахуванням отриманих результатів.

Література:

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 №1556-VII (із змінами і доповненнями). Верховна Рада України. Законодавство України : [сайт]. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580- VIII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
3. Барко В. І., Барко В. В., Кирієнко Л. А. Розроблення україномовного опитувальника толерантності до невизначеності для використання в Національній поліції України. *Наука і правоохорона*. 2019. № 2 (44). С. 223-226. DOI: <https://doi.org>.
4. Барко В. І., Остапович В. П., Олешко П. С. Українськомовна адаптація опитувальника рівня і структури емоційного інтелекту з метою психологічного добору поліцейських. *Психологічний журнал*. 2019. № 3 (23). С. 9-25. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.3.23.1>
5. Білогурова С. В., Барко В. І., Барко В. В., Кирієнко Л. А. Адаптація «Індивідуально-типологічного опитувальника» для використання при проведенні конкурсу на службу до поліції. *Наука і правоохорона*. 2017. № 3 (37). С. 219-228.
6. Барко В. І., Остапович В. П., Барко В. В. Можливості використання «Опитувальника великої п'ятірки» психологами Національної поліції України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 181-186.

7. Ілляхова М. В. Інноваційна діяльність у структурі креативності науково-педагогічних працівників. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 101-105. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-23> УДК 37.014.53.

8. Ілляхова М. В. Структура креативності науково-педагогічного працівника. *Педагогічні науки : зб-к наук-х праць*. 2019. № 87. С. 52-57. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-87-8>.

9. Матюшкина А. А. Открытость новому опыту как личностная предпосылка творческого мышления. *Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Педагогика и психология*. 2014. № 3 (29). С. 32-42.

10. Тімченко О. В., Самохвалов О. Б. Креативність як інваріанта професіоналізму співробітників правоохоронних органів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. 2014. Вип. 4. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2432/1/Vnadps_2014_4_22.pdf.

11. Чуприна Ю. А. Професійний розвиток науково-педагогічних працівників. Трудове право; право соціального забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Нац. юр. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 23 с.

References:

1. Pro vyshhu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII (iz zminamy i dopovnennjamy) [On higher education: Law of Ukraine of 01.07.2014 №1556-VII (with changes and additions)]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

2. Pro Nacionaljnu policiju: Zakon Ukrainy vid 2 lyp. 2015 r. № 580- VIII [On the National Police: Law of Ukraine of July 2. 2015 № 580- VIII]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukrainian].

3. Barko, V. I., Barko, V. V. & Kyrijenko, L. A. (2019). Rozroblennja ukrajinomovnogho opytuvaljnyka tolerantnosti do nevyznachenosti dlja vykorystannja v Nacionalnij policiji Ukrainy [Development of a Ukrainian-language uncertainty tolerance questionnaire for use in the National Police of Ukraine]. *Nauka i pravoohorona – Science and law enforcement*, 2 (44), 223-226 DOI: <https://doi.org> [in Ukrainian].

4. Barko, V. I., Ostapovych, V. P. & Oleshko, P. S. (2019). Ukrajinjskomovna adaptacija opytuvaljnyka rivnja i struktury emocijnogho intelektu z metuju psykholohichnogho doboru policejsjkykh [Ukrainian-language adaptation of the questionnaire on the level and structure of emotional intelligence for the purpose of psychological selection of police officers]. *Psykhologhichnyj zhurnal – Psychological Journal*, 3 (23), 9-25 DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.3.23.1> [in Ukrainian].

5. Biloghurova, S. V., Barko, V. I., Barko, V. V. & Kyrijenko, L. A. (2017). Adaptacija «Indyvidualjno-typologhichnogho opytuvaljnyka» dlja vykorystannja pry provedenni konkursu na sluzhbu do policiji [Adaptation of the "Individual-typological questionnaire" for use in the competition for service in the police]. *Nauka i pravoohorona – Science and law enforcement*, 3 (37), 219-228 [in Ukrainian].

6. Barko, V. I., Ostapovych, V. P. & Barko V. V. (2008). Mozhlyvosti vykorystannia «Opytuvalnyka velykoi piatirky» psykholohamy Natsionalnoi politsii Ukrainy [Possibilities of using the "Big Five Questionnaire" by psychologists of the National Police of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, issue 3 (Vols. 2), 181-186 [in Ukrainian].

7. Illjakhova, M. V. (2019). Innovacijna dijalnistj u strukturi kreatyvnosti naukovopedagoghichnykh pracivnykiv [Innovative activity in the structure of creativity of scientific and pedagogical workers]. *Molodyj vchenyj – A young scientist*, 2 (66), 101-105. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-23> УДК 37.014.53 [in Ukrainian].

8. Iljakhova, M. V. (2019). Struktura kreatyvnosti naukovo-pedagoghichnogho pracivnyka [The structure of creativity of the scientific and pedagogical worker]. *Pedagoghichni nauky – Pedagogical sciences*, 87, 52-57. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-87-8> [in Ukrainian].

9. Matjushkyna, A. A. (2014). Otkrytostj novomu opytu kak lychnostnaja predposylka tvorcheskogho myshlenija [Openness to new experience as a personal prerequisite for creative thinking]. *Vestnyk Moskovskogho ghorodskogho pedagoghicheskogho unyversyteta – Bulletin of the Moscow City Pedagogical University*, 3 (29), 32-42 [in Russian].

10. Timchenko, O. V. & Samokhvalov, O. B. (2014). Kreatyvnistj jak invarianta profesionalizmu spivrobotnykiv pravookhoronnykh orghaniv [Creativity as an invariant of the professionalism of law enforcement officers]. *Visnyk Nacionaljnoji akademiji Derzhavnoji prykordonnoji sluzhby Ukrainy - Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, issue 4. Retrieved from http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2432/1/Vnadps_2014_4_22.pdf [in Ukrainian].

11. Chupryna, Ju. A. (2021). Profesijnyj rozvytok naukovo-pedagoghichnykh pracivnykiv. Trudove pravo; pravo socialjnogho zabezpechennja [Professional development of scientific and pedagogical workers. Labor Law; social security law]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Nac. jur. un-t im. Jaroslava Mudrogho [in Ukrainian].

УДК 159.354:328.185

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-191-200](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-191-200)

Романенко Євген Олександрович доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, Президент Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління, Проректор з наукової роботи, Національний авіаційний університет, проспект Любомира Гузара, 1, Київ, 03058, тел.: (063) 951-78-55, e-mail: poboss1978@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

Помиткіна Любов Віталіївна доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології, Національний авіаційний університет, проспект Любомира Гузара, 1, м. Київ, 03058, тел.: (099) 138-4738, e-mail: Lyubvit@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2148-9728>

Жукова Ірина Віталіївна кандидат наук з державного управління, доцент, Виконавчий директор Президії, Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління, Андріївський узвіз, буд.11, оф 68, м. Київ, 04070, тел.: (044) 462-55-41, e-mail: irina_pravo@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4927-0610>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ З ТВАРИНАМИ

Анотація. Встановлено, що дослідження діяльності за участю тварин і терапії за участю тварин є важливим аспектом встановлення позитивних комунікативних моделей поведінки людини. Виявлено, що позитивний емоційний настрій, який відрізняє заняття з дельфінами, сприяє піднесенню активності, поліпшенню настрою і загального стану пацієнтів. Гра з дельфіном є стимулом для розвитку психомоторної сфери і різних пізнавальних процесів. Завдяки дельфінам, у пацієнта мобілізується волюва діяльність, зростає мотивація і посилюється прагнення до досягнення позитивних результатів. Тому дитина швидше і ефективніше справляється з ігровими завданнями, які ставить перед нею психотерапевт. Дельфін є стимулом для концентрації уваги дитини, поліпшення процесів пам'яті, мислення й мови.

Доведено, що вплив кішок на нервову систему і психологічний стан людей загалом позитивний, деякі інтернати, будинки для людей похилого віку, наркологічні лікарні все-таки відмовляються від таких мешканців. Пов'язано це, перш за все, з непередбачуваністю кішок, їх деякою відчуженістю («гуляє сама по собі»). Також відзначалися поодинокі випадки агресивного ставлення кішок по відношенню до людей. Тому до анімалотерапії слід залучати не абияких тварин, а лише спеціально відібраних і підготовлених.

Зазначено, що діяльність за участю тварин може бути пасивною або активною. Як приклад першої, можна навести спостереження за тваринами в їх природному середовищі існування. При цьому хворі люди не контактують безпосередньо з тваринами, а отримують відчутну користь для здоров'я просто від їх присутності - наприклад, якщо в реабілітаційних палатах для людей похилого віку є клітини з птахами, то рівень депресії у них знижується. Спілкування з природою, «розчинення в ній» також відноситься до цієї форми спілкування з тваринами.

Відмічено, що у комунікативній системі людини тактильний канал, звичайно, не має провідного значення. Проте в певних ситуаціях саме тактильна комунікація виступає на перший план і є абсолютно необхідною для нормального розвитку психіки. Тактильна депривація дитини обумовлює дефекти розвитку емоційної і навіть когнітивної сфери, зумовлює невротичні тенденції у формуванні особистості на більш пізніх стадіях онтогенезу. Саме тому тактильна комунікація хворих дітей із собаками, повертаючи їх до витоків, дозволяє проводити досить ефективну корекцію.

Ключові слова: анімалотерапія, дельфінотерапія, фелінотерапія, зоотерапія, небезпека паразитарних захворювань.

Romanenko Yevhen Oleksandrovych, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, President of the Ukrainian Assembly of Doctors of Science in public administration, Vice-Rector for Research, National Aviation University, 1 Lubomyr Husar Avenue, Kyiv, 03058 tel. : (063) 951-78-55, e-mail: poboss1978@gmail.com, [https // orcid.org / 0000-0003 -2285-0543](https://orcid.org/0000-0003-2285-0543)

Pomytkina Liubov Vitaliyivna Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of Aviation Psychology, National Aviation University, 1 Lyubomyr Husar Avenue, Kyiv, 03058, tel. : (099) 138-4738, e-mail: Lyubvit@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2148-9728>

Zhukova Iryna Vitaliivna Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Executive Director of the Presidium of the Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration, Andriyivskyi Uzviz, Building 11, Office 68, Kyiv, 04070, tel.: (044) 462-55-41, e-mail: irina_pravo@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4927-0610>

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF HUMAN INTERACTION WITH ANIMALS

Abstract. It is established that the study of activities involving animals and therapy involving animals is an important aspect of establishing positive communicative models of human behavior. It was found that a positive emotional

mood, which distinguishes classes with dolphins, helps to increase activity, improve mood and general condition of patients. Playing with a dolphin is a stimulus for the development of the psychomotor sphere and various cognitive processes. Thanks to dolphins, the patient's willpower is mobilized, motivation increases and the desire to achieve positive results increases. Therefore, the child copes faster and more effectively with the game tasks set before him by a psychotherapist. The dolphin is a stimulus for the child's attention, improvement of memory, thinking and speech.

It is proved that the impact of cats on the nervous system and psychological state of people is generally positive, some boarding schools, nursing homes, drug hospitals still refuse such residents. This is due primarily to the unpredictability of cats, their some alienation ("walks by itself"). There have also been isolated cases of aggressive attitudes of cats towards humans. Therefore, animal therapy should not involve any animals, but only specially selected and trained.

It is noted that activities involving animals can be passive or active. As an example of the first, we can cite the observation of animals in their natural habitat. At the same time, sick people do not come into direct contact with animals, but receive tangible health benefits simply from their presence - for example, if the rehabilitation wards for the elderly have cages with birds, the level of depression in them is reduced. Communication with nature, "dissolving in it" also refers to this form of communication with animals.

It is noted that in the human communication system, the tactile channel, of course, has no leading role. However, in certain situations it is tactile communication that comes to the fore and is absolutely necessary for the normal development of the psyche. Tactile deprivation of the child causes defects in the development of emotional and even cognitive spheres, causes neurotic tendencies in the formation of personality at later stages of ontogenesis. That is why the tactile communication of sick children with dogs, returning them to their origins, allows for a very effective correction.

Keywords: animal therapy, dolphin therapy, feline therapy, zootherapy, danger of parasitic diseases.

Постановка проблеми. В даний час анімалотерапія отримала досить широке поширення в багатьох країнах. У США, Великобританії, Канаді, Франції з'явилися організації, які займаються наданням психотерапевтичної допомоги з використанням тварин, називаючи свій метод «терапія за допомогою тварин» (Animal Assisted Therapy). Французька організація АНЕКАН, що використовує собак для анімалотерапії, має три центри: в Алансоні, Бордо і Клермон-Феррані. В інших країнах діють такі організації, як товариство «Дельта», Лексінгтонській корекційний центр, анімалотерапевтичеськая асоціація, «Собаки-компаньйони для незалежності» (CCI), Fidelco. Товариство «Дельта» постійно проводить дослідження в таких областях, як вплив анімалотерапії на здоров'я людей,

використання тварин в освіті, в психотерапії і т.д. Вони пропонують курси для добровольців, які хочуть працювати зі своїми тваринами в команді фахівців, допомагають отримати спеціальні ліцензії, які дають можливість працювати з тваринами в таких місцях, як лікарні, будинки престарілих тощо (Програма "Тварини-партнери"). Вони використовують різних тварин, таких, як собаки, кішки, гвінейські свинки, кролики, коні, кози, віслюки, папути, курчата і лами. У 1981 р в м Мельбурні (Австралія) в будинку для літніх людей було проведено дослідження, яке переконливо довело позитивний вплив тварин на фізіологічний та емоційний стан пацієнтів [1]. Таким чином, дослідження діяльності за участю тварин і терапії за участю тварин є важливим аспектом встановлення позитивних комунікативних моделей поведінки людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвиток дослідження психологічних особливостей взаємодії людини із тваринами в Україні вагомий внесок зробили такі вчені як: Л. Кряжева, Л. Хартел, Б. Левінсон, Н. Шавровська, В. Шавровська та ін. При цьому, їх дослідження в основному мають теоретичний характер та не розглядають конкретних практичних прикладів використання анімалотерапії для лікування різноманітних психологічних і психофізіологічних травм.

Мета статті. Головною метою даного наукового дослідження є вивчення психологічних особливостей взаємодії людини із тваринами.

Виклад основного матеріалу. Дельфінотерапія є визнаним потужним психотерапевтичним і психокорекційним засобом [2; 3]. Основними аспектами дельфінотерапії, що впливають на пацієнта, є спілкування і ігрова діяльність. Відомо, що для дітей, які мають різні психоневрологічні захворювання, порушення розвитку або пережили психотравмуючу ситуацію, характерні відчуття відчуженості, ізольованості, що супроводжуються страхами і труднощами в спілкуванні. Дельфін зі своєю природною, «анатомічною» посмішкою, дружелюбністю та інтересом до дитини сприяє формуванню контакту і закріпленню позитивних комунікативних моделей поведінки. Невербальний характер спілкування між дитиною і дельфіном полегшує завдання взаємодії для дитини, робить його природним процесом. Важливим елементом цього спілкування є тактильний контакт дитини і дельфіна. Тілесний контакт, який є первинною формою взаємодії дитини з навколишньою дійсністю і, особливо з матір'ю, є терапевтично цінним механізмом встановлення емоційних взаємин між твариною і дитиною.

Засновником дельфінотерапії вважається доктор Девід Натансон, який почав займатися нею в 1978 р. в океанаріумі «Світ Океану» у Флориді. Діти з відхиленнями в розвитку швидше і краще навчалися різним навичкам, взаємодіючи з дельфінами, їх навчання йшло в чотири рази швидше, якщо в якості винагороди за старанність виступала можливість спілкування з цією твариною [4]. Спостереження за поведінкою дельфінів під час терапевтичного контакту з людьми показують, що коли людина знаходиться у воді в положенні

на спині, дельфін розташовується поруч, орієнтуючи ехолокаційному пучок в напрямку голови. На близькій відстані дельфін концентрує ехолокаційний пучок на череп, грудину і хребет пацієнта (кісткова система краще резонує) і використовує повторювані імпульси частотою до 150 кГц, протягом 10--100 мікросекунд до порядку проходження до 600 в секунду. На відстані менше 0,5 м дельфін використовує повторювані кожні 2,5 с імпульси частотою 500 Гц.

Встановлення близького, дружнього контакту з дельфіном є передумовою подальшої побудови позитивних і конструктивних відносин з оточуючими людьми, дозволяє дитині попрактикуватися в соціальній взаємодії. Спілкування з дельфіном є потужним емоційним фактором, який стимулює дитину до освоєння нових рухів і поведінкових патернів, а також робить її відкритою до сприйняття і закріплення позитивних соціальних установок із боку терапевта. Позитивний емоційний настрій, який відрізняє заняття з дельфінами, сприяє піднесенню активності, поліпшенню настрою і загального стану пацієнтів. Гра з дельфіном є стимулом для розвитку психомоторної сфери і різних пізнавальних процесів. Завдяки дельфінам, у пацієнта мобілізується вольова діяльність, зростає мотивація і посилюється прагнення до досягнення позитивних результатів. Тому дитина швидше і ефективніше справляється з ігровими завданнями, які ставить перед нею психотерапевт. Дельфін є стимулом для концентрації уваги дитини, поліпшення процесів пам'яті, мислення й мови. В результаті сеансів дельфінотерапії дитина розширює межі свого світу, набуває нового досвіду спілкування і отримує величезний позитивний психоемоційний заряд.

Феліноterapia (від латинського *felis* - кішка) - це метод профілактики і лікування різних захворювань за допомогою особливого роду контактів із кішками. Феліноterapia заснована, зокрема, на біофізичних ефектах (наявності електростатичного поля вовняного покриву, температури і вібрації), - погладження кішки лівою або правою рукою формує принципово різні латеральні терапевтичні ефекти. Кішки допомагають людині зняти нервову напругу, тому феліноterapia є корисною при широкому спектрі захворювань: аутизмі, ДЦП, розладах серцево-судинної системи, неврологічних хворобах, безсонні, гіпертонії, ревматизмі тощо. Тихий звук і вібрація муркотіння кішки мають здатність втихомирювати біль [5; 6]. Іноді кішки випускають кігтики і перебирають лапами, роблячи таким чином «лікувальний масаж». Кішки так само позитивно впливають на тривалість життя своїх господарів.

Функції зоотерапії:

- психофізіологічна функція - полягає в тому, що спілкування з тваринами здатне рятувати людину від стресу, покращувати роботу нервової системи і психіки в цілому;
- психотерапевтична функція - спілкування з тваринами сприяє гармонізації міжособистісних відносин;

• реабілітаційна функція - контакти з тваринами служать додатковим каналом взаємодії особистості з навколишнім світом, сприяють психічній і соціальній реабілітації;

• функція задоволення потреби в компетентності,- виражається формулою "я можу";

• функція самореалізації,- сприяння реалізації людиною свого внутрішнього потенціалу, відчуття значимості для інших;

• функція спілкування.

Втім, зоотерапія, як і будь-який метод, може мати негативні сторони, такі як: можливий прояв агресивності тваринами, алергія, небезпека паразитарних захворювань.

За даними окремих авторів, незважаючи на те, що вплив кішок на нервову систему і психологічний стан людей загалом позитивний, деякі інтернати, будинки для людей похилого віку, наркологічні лікарні все-таки відмовляються від таких мешканців. Пов'язано це, перш за все, з непередбачуваністю кішок, їх деякою відчуженістю («гуляє сама по собі»). Також відзначалися поодинокі випадки агресивного ставлення кішок по відношенню до людей [7]. Тому до анімалотерапії слід залучати не абияких тварин, а лише спеціально відібраних і підготовлених.

Серйозний привід для занепокоєння представляє загроза алергічних реакцій людей на тварин. Тому завданням зоотерапевта є обов'язкове з'ясування в пацієнта (або у його батьків) наявності у нього алергічної реакції на конкретну тварину. І якщо все-таки алергія присутня, то варто або відмовитися від терапії, або продовжити, але вже не пряме спілкування, а використання образів тварини (зображень, звуків) [8]. З іншого боку, є дані наукових досліджень про те, що контакт із тваринами в ранньому дитячому віці може бути захисним фактором проти розвитку алергічної сенсibiliзації і дитячих алергічних захворювань. У дослідженнях було показано, що в сім'ях фермерів в домашньому пилу і ліжках дітей виявляються більш високі концентрації ендотоксину в порівнянні з сім'ями, не пов'язаними з тваринництвом. Ендотоксини та інші мікробні складові можуть регулювати такі процеси імунної системи, як продукція інтерлейкіну-12 і інтерферону, що, в свою чергу, призводить до розвитку неатопічної імунної відповіді в ранньому дитячому віці. Також було встановлено, що постійний тривалий контакт із тваринами дітей у віці до 5 років був асоційований з найменшою частотою випадків бронхіальної астми, сінної лихоманки і атопічної сенсibiliзації.

Ще один аспект - небезпека паразитарних захворювань. Всі тварини, які залучаються до анімалотерапії, мусять бути обов'язково щеплені і регулярно проходити ветеринарний огляд. Однак імовірність зараження тварин залишається, наприклад при їх контакті з іншими тваринами з навколишнього середовища [9]. Але при направленому використанні анімалотерапії і правильній роботі зоотерапевта негативні наслідки можна практично виключити.

Діяльність за участю тварин може бути пасивною або активною. Як приклад першої, можна навести спостереження за тваринами в їх природному середовищі існування. При цьому хворі люди не контактують безпосередньо з тваринами, а отримують відчутну користь для здоров'я просто від їх присутності - наприклад, якщо в реабілітаційних палатах для людей похилого віку є клітини з птахами, то рівень депресії у них знижується. Спілкування з природою, «розчинення в ній» також відноситься до цієї форми спілкування з тваринами. При активній діяльності за участі тварин пацієнти грають з ними або за ними доглядають. На противагу просто діяльності, неважливо - активної або пасивної, терапія за участю тварин є цілеспрямованим втручанням, при якому тварина є повноправним учасником лікувального процесу і від нього багато в чому залежить терапевтичний ефект. Для такої терапії потрібні не тільки спеціально підготовлені тварини, а й особливо навчений персонал. В ідеалі в ній беруть участь тренер або дресирувальник, лікар і психолог. Існує гіпотеза, що електромагнітне випромінювання, властиве будь-якій живій матерії, дозволяє людині і тваринам впливати на інші біологічні об'єкти. При цьому головну роль грає не сила такого випромінювання, а інформація, яка в ньому міститься, тобто спектр його частот. І цей частотний резонанс може стимулювати життєдіяльність організму в досить широкому діапазоні, включаючи психіку людини. Цим і пояснюється той факт, що тварини, зокрема кішки і собаки, роблять помітний позитивний психотерапевтичний вплив на людей [10].

Лікувальні фактори зоотерапії обумовлені її впливом на канали сприйняття, зокрема [11]:

- Тактильна комунікація. В комунікативній системі людини тактильний канал, звичайно, не має провідного значення. Проте в певних ситуаціях саме тактильна комунікація виступає на перший план і є абсолютно необхідною для нормального розвитку психіки. Тактильна депривація дитини обумовлює дефекти розвитку емоційної і навіть когнітивної сфери, зумовлює невротичні тенденції у формуванні особистості на більш пізніх стадіях онтогенезу. Саме тому тактильна комунікація хворих дітей із собаками, повертаючи їх до витоків, дозволяє проводити досить ефективну корекцію. Особливого значення набуває тактильний канал для сліпих і сліпоглухонімих людей. При цьому значно зростає чутливість, сприйнятливність відповідних сприймають систем, а тактильний канал стає провідним в системі комунікації. Навіть у здорових людей, в результаті спеціального тренінгу, можна розвинути тактильні аналізатори таким чином, що у них різко зростають можливості тактильного спілкування з партнерами, з'являється нове джерело отримання сенсорної інформації про інших людей.

- Хімічний канал комунікації. Оскільки нюх людини (а відповідно, і здатність до хімічної комунікації) розвинений відносно слабо, то роль запахів як комунікативних сигналів у людини невелика. Мабуть, з усіх комунікаційних сигналів нюхові сигнали інших тварин найменш доступні як для сприйняття з

боку людини, так і декодування, інтерпретації. Люди зазвичай обмежуються поділом природних запахів на «приємні» і «неприємні».

• Візуальний канал комунікації. Невербальна комунікація - невід'ємна і важлива сторона взаємодії людей. На основі інтерпретації невербальної поведінки розкривається внутрішній світ партнера по спілкуванню, здійснюється формування психологічного змісту спілкування та спільної діяльності. Невербальна поведінка виявляється не тільки знаком психічних станів людини, а й способом їх розвитку і формування. При встановленні контактів людини з різними тваринами (особливо тими, що ведуть груповий спосіб життя) візуальний канал комунікації виявляється основним.

• Аудіальний канал комунікації. Звукова комунікація - найбільш універсальний тип комунікації, широко поширений, включений в поведінку практично на всіх етапах розвитку тваринного світу, відіграє в поведінці величезну роль. Існує основне розходження між вродженими поведінковими стереотипами вираження, властивими тваринам, і людською мовою як засобом комунікації, придбаним в процесі навчання в онтогенезі, що є матеріалізацією соціального досвіду. Фонетичний лад, граматичні та синтаксичні категорії, лексична безмежність принципово відрізняють мову людини від будь-якої вродженої системи комунікації, якою б складною вона не здавалася на перший погляд і як би не була вона організована по суті. Звукові сигнали тварин в значній мірі можуть бути зрозумілі людині. Особливе значення звукова комунікація має при встановленні контактів з такими птахами, як папуги, єдиними істотами, з якими людина взагалі здатна «поговорити» на своїй мові. З давніх-давен людина намагається впливати на поведінку тварин, імітуючи їх власні звукові сигнали як своїм голосом, так і за допомогою спеціальних пристосувань [12].

Висновки. Отже, взаємодія з людиною з тваринами має глибокий характер, що обумовлює ефективність використання анімалотерапії для лікування різноманітних психологічних і психофізіологічних травм. Основні види взаємодії людини із тваринами систематизовані у Табл.1.

Таблиця 1

Види взаємодії людини із тваринами

Види взаємодії	Зміст взаємодії
Пасивна діяльність за участю тварин	Терапевтичний ефект досягається шляхом спостереження за тваринами в штучному або природному середовищі існування (рибки в акваріумі, різні види тераріумів, тварини у вольєрах, відвідування природних парків)
Активна діяльність за участю тварин	Терапевтичний ефект досягається шляхом здійснення активних дій, у які залучені тварини (гра з тваринами, догляд за тваринами тощо)
Терапія за участю тварин	Терапевтичний ефект досягається через активну взаємодію людини із твариною як рівноправних партнерів (тварина є включеною в процес, своєрідним «лікарем»)

Література:

1. Brewin CR. Risk factor effect sizes in PTSD: what this means for intervention. *J Trauma Dissociation*. 2005;6(2):123-130.
2. CPG (2010). "Підручник по клінічній практиці у поводженні із пост-травматичним стресом." Видання Міністерства у справах Ветеранів та Департаменту оборони США, 2010, 254 с, більше 600 літ.дж. (VA/DoD Clinical Practice Guideline for Management of Post-traumatic Stress, 2010) англ.
3. De Kleine R.A., Rothbaum B.O., van Minnen A. Pharmacological enhancement of exposure-based treatment in PTSD: a qualitative review // *Eur J Psychotraumatology*.- 17 Oct 2014.- Vol.4. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.3402/ejpt.v4i0.21626>.
4. Gurvits TV, Gilbertson MW, Lasko NB, et al. Neurologic soft signs in chronic posttraumatic stress disorder. *Arch Gen Psychiatry*. Feb 2000;57(2):181-186.
5. Levinson B. M. The dog as a co-therapist / Boris Mayer Levinson.- М.: Mental Hygiene, 1962 // Електронний ресурс.- режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Канистерапія>
6. Litz BTWL, Wang J, Bryant R, Engel CC. A therapist-assisted Internet self-help program for traumatic stress. *Prof Psychol Res Pr*. December 2004;35(6):628-634.
7. Lorenz K. Evolution and modification of behavior. Chicago, University of Chicago press, 1965.- pp. 29-48.
8. Milad MR, Quirk GJ. Neurons in medial prefrontal cortex signal memory for fear extinction. *Nature*. Nov 7 2002;420(6911):70-74.
9. Pichot T., Coulter M. Animal Assisted Brief Therapy: A solution-Focused Approach / Teri Pichot, Marc Coulter.- USA: The Haworth Press, Inc., 2007 // Електронний ресурс.- режим доступу: www.worldcat.org/.../animal-assisted-brief-therapy-a-solutio.
10. Pitman RK, Sanders KM, Zusman RM, et al. Pilot study of secondary prevention of posttraumatic stress disorder with propranolol. *Biol Psychiatry*. Jan 15 2002;51(2):189-192.
11. Taylor FB, Lowe K, Thompson C, et al. Daytime Prazosin Reduces Psychological Distress to Trauma Specific Cues in Civilian Trauma Posttraumatic Stress Disorder. *Biol Psychiatry*. Feb 3 2006.
12. Євген Романенко, Л. Помиткіна. ОБІРУНТУВАННЯ ТА МЕТОДИКА ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ПРИ СИМПТОМАХ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КАНІС – І ФЕЛІНОТЕРАПІЇ. *Наукові інновації та передові технології*. – № 1(1) 2021. – с. 141-151.

References:

1. Brewin CR. Risk factor effect sizes in PTSD: what this means for intervention. *J Trauma Dissociation*. 2005;6(2):123-130.
2. CPG (2010). "Підручник по клінічній практиці у поводженні із пост-травматичним стресом." Видання Міністерства у справах Ветеранів та Департаменту оборони США, 2010, 254 с, більше 600 літ.дж. (VA/DoD Clinical Practice Guideline for Management of Post-traumatic Stress, 2010) англ.
3. De Kleine R.A., Rothbaum B.O., van Minnen A. Pharmacological enhancement of exposure-based treatment in PTSD: a qualitative review // *Eur J Psychotraumatology*.- 17 Oct 2014.- Vol.4. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.3402/ejpt.v4i0.21626>.
4. Gurvits TV, Gilbertson MW, Lasko NB, et al. Neurologic soft signs in chronic posttraumatic stress disorder. *Arch Gen Psychiatry*. Feb 2000;57(2):181-186.
5. Levinson B. M. The dog as a co-therapist / Boris Mayer Levinson.- М.: Mental Hygiene, 1962 // Електронний ресурс.- режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Канистерапія>
6. Litz BTWL, Wang J, Bryant R, Engel CC. A therapist-assisted Internet self-help program for traumatic stress. *Prof Psychol Res Pr*. December 2004;35(6):628-634.

7. Lorenz K. Evolution and modification of behavior. Chicago, University of Chicago press, 1965.- pp. 29-48.

8. Milad MR, Quirk GJ. Neurons in medial prefrontal cortex signal memory for fear extinction. Nature. Nov 7 2002;420(6911):70-74.

9. Pichot T., Coulter M. Animal Assisted Brief Therapy: A solution-Focused Approach / Teri Pichot, Marc Coulter.- USA: The Haworth Press, Inc., 2007 // Електронний ресурс.- режим доступу: www.worldcat.org/.../animal-assisted-brief-therapy-a-solutio.

10. Pitman RK, Sanders KM, Zusman RM, et al. Pilot study of secondary prevention of posttraumatic stress disorder with propranolol. Biol Psychiatry. Jan 15 2002;51(2):189-192.

11. Taylor FB, Lowe K, Thompson C, et al. Daytime Prazosin Reduces Psychological Distress to Trauma Specific Cues in Civilian Trauma Posttraumatic Stress Disorder. Biol Psychiatry. Feb 3 2006.

10. Євген, Романенко & L., Pomitkina. (2021). ОБІРУНТУВАННЯ ТА МЕТОДИКА ПСИХОКОРЕКЦИЙНОЇ ПРОГРАМИ ПРИ СИМПТОМАХ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КАНІС – І ФЕЛІНОТЕРАПІЇ [RATIONALE AND METHODS OF PSYCHO-CORRECTIONAL PROGRAM FOR SYMPTOMS OF POSTTRAUMATIC STRESS DISORDER WITH THE USE OF CANIS - AND FELI]. *Naukovi innovacii ta peredovi tehnologii – Scientific innovations and advanced technologies*, 1(1) 2021, 141-151 [in Ukrainian].

СЕРІЯ «Педагогіка»

УДК 378.016:811.111

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-201-210](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-201-210)

Малик Валентина Миколаївна аспірантка кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами, Навчально-науковий інститут педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, Вінниця, 21000, тел.: (096) 930-93-84, e-mail: valentyna51malyk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3291-4347>

ВИХОВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СЕРЕДОВИЩІ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. Застосування принципів різноманітних психолого-педагогічних підходів дозволяє більш детально розглянути та удосконалювати процес виховання іншомовної комунікативної культури студентів, спрямувати його на формування: готовності студента до діалогу з носіями іншомовної культури; здатності до сприйняття та аналізу контексту іншомовної комунікації; нової ієрархії ціннісних орієнтацій молоді; розуміння загальнолюдської моралі та національно-етнічних особливостей носіїв іноземної мови та становлення фахівця як суб'єкта культури. Це допоможе у подальших дослідженнях визначити рівні сформованості іншомовної комунікативної культури і сприятиме підготовці не тільки професіоналів зі знанням іноземної мови на високому рівні, а й фахівців нового покоління в суспільстві.

Іншомовна комунікативна культура розвиває вміння людини слухати, чути, аналізувати і розуміти думку іншого, оцінити і взяти до уваги специфіку культурних цінностей іншої культури та порівняти зі своїми і прийняти їх. Тому, сучасна молода людина, яка шукає нові елементи і форми культурної активності для обміну думками, знаннями та почуттями постає основою успішної діяльності особистості нашого часу.

Завданням нашого дослідження є визначення сутності та основних компонентів іншомовної комунікативної культури; здійснення теоретичного аналізу критеріїв вихованості іншомовної комунікативної культури студентів гуманітарних спеціальностей у вищих освітніх закладах.

Володіння іншомовною комунікативною культурою включає в себе не тільки здатність спілкуватися з людьми, що мають різні культурні цінності,

лінгвістичні коди та моделі поведінки, а й комунікативні здібності пристосування до іншого культурного середовища.

Отже, для потреб соціуму у формуванні іншомовної комунікативної культури акцент переноситься із мовного коду на мовленнєву активність. Щоб здійснювати продуктивне спілкування, недостатньо оволодіти мовою як системою, важливо навчитися користуватися нею в певному соціокультурному контексті, засвоїти правила комунікації, норми комунікативного, мовного та мовленнєвого поведіння.

Ключові слова: «культура», «мова», «мовна особистість», «іншомовна культура», «мовна компетентність», «мовна здатність», «мовне застосування», «мовна активність».

Malyk Valentyna Mykolaivna Graduate student of the Department of Pedagogy, Vocational Education and Management of Educational Institutions, Educational and Scientific Institute of Pedagogy, Psychology, Training of Higher Qualifications, Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky, Ostrozkoho St., 32, Vinnytsia, 21000, tel.: (096) 930-93-84, e-mail: valentyna51malyk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3291-4347>

EDUCATION OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE ENVIRONMENT OF COMMUNICATIVE CULTURE DURING THE STUDY OF A FOREIGN LANGUAGE

Abstract. The application of the principles of various psychological and pedagogical approaches allows to consider in more detail and improve the process of education of foreign language communicative culture of students, to direct it to the formation of: student readiness for dialogue with foreign language culture; ability to perceive and analyze the context of foreign language communication; a new hierarchy of youth value orientations; understanding of universal morality and national and ethnic characteristics of native speakers of a foreign language and becoming a specialist as a subject of culture. This will help in further research to determine the levels of formation of foreign language communication culture and will help train not only professionals with knowledge of a foreign language at a high level, but also professionals of the new generation in society.

Foreign language communicative culture develops a person's ability to listen, hear, analyze and understand the opinion of another, evaluate and take into account the specifics of cultural values of another culture and compare with their own and accept them. Therefore, the modern young person who is looking for new elements and forms of cultural activity for the exchange of thoughts, knowledge and feelings is the basis of successful personality of our time.

The task of our study is to determine the essence and main components of foreign language communication culture; implementation of a theoretical analysis of the

criteria for the education of foreign language communicative culture of students of humanities in higher education.

Possession of a foreign language communication culture includes not only the ability to communicate with people with different cultural values, linguistic codes and patterns of behavior, but also the communicative ability to adapt to another cultural environment.

Thus, for the needs of society in the formation of foreign language communicative culture, the emphasis is shifted from the language code to speech activity. To carry out productive communication, it is not enough to master the language as a system, it is important to learn to use it in a particular socio-cultural context, to learn the rules of communication, norms of communicative, linguistic and speech behavior.

Keywords: "culture", "language", "language personality", "foreign language culture", "language competence", "language ability", "language application", "language activity".

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський освітній простір визначає нове бачення основної мети вивчення іноземних мов у вищих освітніх закладах. Науковці вказують насамперед на зміну статусу навчальної дисципліни «іноземна мова» з точки зору її культурологічної функції, оскільки мова є не тільки «джерелом комунікативної діяльності, але й засобом пізнання, формування і передачі думки, вираження почуттів, емоційних станів людини, засобом реалізації усіх потреб освіченого народу» [1, С. 164]. Основною метою вивчення іноземної мови студентами вищих освітніх закладів різних напрямків підготовки є іншомовна компетентність особистості, а бажаний результат - використання іноземної мови як доступного засобу спілкування і збагачення досвіду професійної підготовки.

Крім того, про необхідність розвитку іншомовної комунікативної культури свідчить велика кількість суперечок у світовому суспільстві пов'язаних із розумінням норм взаємодії культур різних типів. Єдиним вирішенням цих проблем є об'єднання та співпраця міжнародних спільнот, спрямованих на покращення розуміння культурних, релігійних традицій та цінностей різних країн [4].

Актуальність виховання іншомовної культури визначається посиленням культуротворчих ролей людини, з'являється новий ідеал – «людина культури», що володіє розумовою, етичною та суспільно-духовною культурністю. Засобом і умовою досягнення цього ідеалу, педагогічною метою стає формування іншомовної комунікативної культури особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливості формування комунікативної культури студентів у вищих навчальних закладах акцентують увагу такі науковці, як І. Зверєва, М. Ісаєнко, А. Капська, О. Кулешова, А. Курінна, Н. Скотна, Г. Цукерман, П. Шахбанова, О. Швед, Т. Шепеленко.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні структури і змісту

виховання іншомовної компетентності і середовищі комунікативної культури у процесі навчання іноземної мови .

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, співпраця і взаємодія світових країн реалізується через стратегії, програми та проекти таких міжурядових регіональних організацій, як Рада Європи (РЕ), Європейський Союз (ЄС), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Центральна європейська ініціатива (ЦЄІ), а також інших авторитетних світових організацій. Про повагу до культурного розмаїття світу також наголошується у положеннях «Загальної декларації прав людини» [4].

Результатом змін у діяльності взаємодіючих культур є величезна кількість самітів, з'їздів і підписання декларацій, пактів, договорів про партнерство між країнами. До найважливіших з таких документів, зокрема, належать: Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини (1950 р.) [6], Європейська культурна конвенція (1954 р.) [8]. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Віденська декларація, Рамкова конвенція про захист національних меншин [6], Біла книга з міжкультурного діалогу, Програма Ради Європи на 2010–2014 роки «Освіта для міжкультурного взаєморозуміння прав людини і демократичної культури», Декларація про створення Шанхайської організації співпраці, Декларації Фаро про стратегію Ради Європи з розвитку міжкультурного діалогу (2005 р.) [6], Римська декларація ЄС (2017 р.) тощо.

Варто наголосити, що вітчизняні та зарубіжні вчені впевнені в тому, що іншомовна комунікативна культура є одним із важливих аспектів базової культури особистості. Її слід вважати основним компонентом культури, де іншомовна культура служить системою для покращення формування професійних і соціально значущих якостей особистості, а мова є засобом комунікації та розвитку іншомовної комунікативної культури.

Аналіз структурних компонентів іншомовної комунікативної культури, а саме «культура», «мова», «мовна особистість» та «іншомовна культура», показує, що немає єдності в їх розумінні і не завжди ці та подібні до них поняття розкриваються досить точно, але існують спільні функції, які вони виконують для розвитку та формування комунікативних здібностей іншомовної особистості.

Якщо говорити про розвиток культури, то він неможливий без міжкультурної комунікації, де культуротворчу функцію виконує мова на якій вона здійснюється і формується мовна особистість, яка володіє нею.

Це підтверджує американський лінгвіст Е. Сепір. Вчений заперечуючи біологічну визначеність мови, відзначаючи, що мова є чисто людський, чи не інстинктивний спосіб передачі думок, емоцій і бажань. Він наголошує на комунікативній функції мови як виразного вигляду комунікативної поведінки [7, С. 31].

Д. Хаймс стверджує, що, мова, з одного боку, детермінує культурну реальність людей, які належать до різних культур, володіють до певної міри

особливими комунікативними системами, а з іншого – культурні цінності та вірування частково створюють мовну реальність [16, С. 269–293].

Таким чином, будучи одним з основних компонентів культури, мова сприяє тому, що культура може бути як засобом спілкування, так і інструментом розподілу її на різні національності і народи. Мова стає важливим засобом у процесі пізнання іншої культури, яка знаходить своє відображення в мові. Саме так, людина може розвинути здатність оцінити, порівняти і прийняти унікальність різних культур.

Крім того, усі дослідники підкреслюють, що суть професійної компетентності відображає ділову надійність і здатність успішно і безпомилково здійснювати професійну діяльність як у стереотипних, так і в нестандартних ситуаціях, такі нюанси пояснюють зв'язок культури мовлення із мовною компетентністю. Компетентність повинна бути конкретизована не тільки відносно побудови власного «Я» у нових умовах діяльності, а швидше спрямована на розкриття людини в самореалізації, яка може бути використана у «пошуку» себе як суб'єкта нової діяльності [3].

Загалом появу терміну «компетентність» стосовно мови і комунікації у понятійному апараті цілого ряду гуманітарних наук (філософії, педагогіки, психології, лінгводидактики, соціології) пов'язують з іменем відомого зарубіжного вченого Н.Хомського. У його концепції вивчення мов зустрічаємо такі поняття: «граматична компетентність», «мовна здатність» (linguistic competente), «мовне застосування», «мовна активність» (linguistic performance) [10]. Подальші дослідження здійснювалися у напрямі розширення, уточнення поняття «іншомовна компетентність», а також його структурування. Наприклад, С. Савіньон визначала комунікативну компетентність як здатність функціонувати у реальних умовах спілкування, тобто в динамічному обміні інформацією, де лінгвістична компетенція повинна пристосуватися до прийому обширної інформації як лінгвістичного, так і паралінгвістичного характеру. При цьому вона робить акцент на успішності іншомовної комунікації, яка залежить як від готовності і бажання комуніканта йти на ризик висловлювати свої думки іноземною мовою, так і від його винахідливості щодо уміння користуватися власним словниковим запасом та відомими йому граматичними структурами для передачі повідомлення. На її думку, важливу роль в іншомовній комунікації відіграють невербальні засоби (жести, міміка, інтонація), а лінгвістична правильність при усій її важливості може розглядатися у якості одного з компонентів іншомовного комунікативного обміну [15, С. 4].

Заслуговують на увагу праці М.Кенела і М.Свейна, які в моделі іншомовної комунікативної компетентності **виокремлюють чотири компоненти-компетенції**:

— граматичну компетенцію – рівень засвоєння комунікантом граматичного коду, включаючи словниковий запас, правила правопису і вимови, словотворення і побудови речень;

— соціолінгвістичну компетенцію – уміння доречно використовувати і розуміти граматичні форми у різних соціолінгвістичних контекстах для виконання окремих комунікативних функцій (опису, повідомлення, переконання, запиту інформації тощо);

— дискурсивну компетенцію, або компетенцію висловлювання – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різні синтаксичні і семантичні засоби;

— стратегічну компетенцію – здатність використовувати вербальні і невербальні засоби при загрозі зриву комунікації у випадку «недостатнього рівня компетентності комуніканта або через наявність побічних ефектів» [13, С. 10]. Сучасні дослідники підкреслюють, що саме ця модель іншомовної комунікативної компетентності мала неабиякий вплив на подальші наукові дослідження проблеми.

Однак Л.Бахман пропонує зовсім відмінну від попередньої модель іншомовної комунікативної компетентності, до складу якої відносить:

- мовну компетенцію;
- стратегічну компетенцію;
- психофізіологічні механізми.

Мовна компетенція визначається автором як «знання мови» і включає організаційний і прагматичний компоненти. Під організаційним вчений розуміє граматичну і текстуальну компетенції, а під прагматичним – іллокутивну і соціолінгвістичну. У свою чергу кожна з названих чотирьох компетенцій складається з дрібних структурних частин: граматична компетенція включає лексику, морфологію, синтаксис та орфографію; текстуальна складається з когезії та риторичної організації; іллокутивна компетенція включає здатність висловлювати думки та емоції, а також маніпулятивні, евристичні і творчі можливості суб'єкта іншомовного спілкування; соціолінгвістична компетенція відображає сензитивність до діалектних і стильових відмінностей мов, природність (аутентичне використання мови), розуміння культурних феноменів і риторичних фігур [12, С. 449]. На основі проаналізованих підходів до формулювання змісту іншомовної комунікативної компетентності та її структурних компонентів можемо зробити певні узагальнення:

1) під даним поняттям слід розуміти здатність і готовність здійснювати ефективну іншомовну комунікацію не носіями тієї чи іншої мови;

2) крім того, така здатність і готовність формується на основі певного комплексу компетенцій і якостей особистості, які складають структуру іншомовної комунікативної компетентності особистості.

У свою чергу, в центрі уваги культури та власне іншомовної комунікативної

культури стоїть мовна особистість у всьому її різноманітті: фізичному, соціальному, інтелектуальному та емоційному. Феномен мовної особистості є відображенням культурної ідентичності в мовній діяльності [4].

У структурі мовної особистості виділяють потребу в самооцінці і здатність до самооцінки. Дані потреби регулюють поведінку суб'єкта, який говорить і впливають на вибір мовних засобів, які використовуються для оформлення мовної особистості своїх думок. Через оцінку і самооцінку мовна особистість моделює своє ставлення до дійсності, а також створює свій образ. Проблема оцінки включає в себе три аспекти: 1) об'єкт оцінки; 2) засіб оцінки; 3) оцінюючий суб'єкт. Самооцінка передбачає два моменти: 1) інтерпретацію автором тексту своєї поведінки в знаковій ситуації і пояснення свого конкретного мовного вчинку; 2) словесне моделювання як створення мовного автопортрету за основи порівняння себе з іншими [2, С. 121].

Отже, під «мовною особистістю» розуміють людину, як носія мови, здатного до мовленнєвої діяльності, тобто комплекс психофізичних властивостей індивіда і сукупність особливостей вербальної поведінки людини, що використовує мову як засіб спілкування.

На основі вивчення попередніх визначень, вважаємо, що іншомовна комунікативна культура може розглядатися як сукупність норм і правил, що регулюють спілкування людей в різних культурних контекстах. Вона характеризується наявністю комунікативного ідеалу, толерантним ставленням до співрозмовника як до цінності, усвідомленням його індивідуальних особливостей, власних комунікативних здібностей та умінь володіти комунікативною ситуацією. Це – система внутрішніх ресурсів людини, необхідних для існування у колі ситуацій міжособистісної взаємодії різних рівнів.

З появою міжкультурної дидактики виникає нова термінологія і відбувається уточнення взаємозв'язку між комунікативною компетенцією та усвідомленням деяких аспектів національної культури. У такий спосіб з'являється поняття «культурна компетенція», яке відображає зумовленість комунікації національною культурою і якому протиставляється «інтеркультурна (міжкультурна) компетенція», яка передбачає здатність взаємодіяти, спілкуватися у міжкультурному контексті. Ми звертаємо увагу на зазначені терміни тому, що вони розширюють і уточнюють суть основного поняття, зокрема інтеркультурна компетенція розглядається як частина іншомовної комунікативної компетентності і визначається як здатність адекватно і гнучко поводити себе у ситуаціях зіткнення з діями, позиціями та очікуваннями представників інших культур. Зважаючи на те, що ми розглядаємо проблему іншомовної компетентності у межах вивчення іноземної мови студентами вищих закладів освіти, то проста аплікація зазначених вище положень на педагогічний процес дозволяє зробити наступне припущення: викладач завжди виступає як представник культури тієї країни, мова якої вивчається, і вона певним чином

відображається на його мовленні і мовленнєвій поведінці. Це означає, що вузівський процес вивчення іноземної мови можна частково розглядати як міжкультурне спілкування зі всіма його особливостями, оскільки мовна, соціальна і комунікативна компетенції одного з суб'єктів (викладача) завжди більш висока, ніж іншого (студента). Отже, в такому спілкуванні (звісно, частково) актуалізується поняття інтеркультурної компетенції.

Важливим аспектом нашого дослідження є відстеження взаємозв'язку між комунікативною культурою суб'єкта (себто студента), що вивчає іноземну мову, та його іншомовною компетентністю, якої він набуває у процесі засвоєння мови (**див. рис.1**).

Рис. 1. Складові комунікативної культури

На основі рис. 1. можна виокремити концепти, що є спільними для комунікативної культури та іншомовної компетентності: знання, уміння, ціннісні ставлення [4].

Оволодіння іншомовною культурою відбувається в міру розвитку студента і передбачає активну позицію педагога. Навчальний процес повинен включати в себе ознайомлення з іншомовною культурою та виховання поваги до неї [4].

Вивчення та аналіз наукових праць дозволяє зробити **висновок**, що процес становлення іншомовної комунікативної культури студентів гуманітарних спеціальностей безпосередньо пов'язаний з формуванням цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, що відбиває факт спільного існування суб'єктів у полікультурному просторі життєвого соціуму, необхідність адекватної орієнтації в системі іншопольованих цінностей, розвиток комунікативних здібностей, творчої активності і толерантності.

Оскільки, у педагогіці всі виміри існування культури фокусуються на особистість, а будь-які культурні явища відображають її внутрішній світ і творчий потенціал, тому для освітньої галузі принципово важливим є розуміння культури не лише як історично визначеного рівня розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, відтворених у типах і формах організації життя та людської діяльності, а й як чинника становлення особистості.

Література:

1. Василюк А. В. Професійно-педагогічна підготовка вчителів у Польщі (1989 – 1997 рр.): Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 1998. – 21с.
2. Владімірова Т. Є. Покликані в спілкування. М., 2007. 304 с.
3. Изучение профессиональной компетентности педагогов: Методические рекомендации. – Калуга, 1994. – 39 с.
4. Іншомовна компетентність у контексті формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Kuchta.php> (дата звернення: 04.10.2021).
5. Пассов Е.И. Концепция коммуникативного обучения иноязычной культуре в средней школе. – М.,1993. – 125 с.
6. Постійне представництво України при Раді Європи: Про Раду Європи. URL: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/about>
7. Сепір Е. Вибрані праці з мовознавства та культурології. М., 2001. 201 с.
8. Совет Европы. Европейская культурная конвенция. URL: www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/018
9. Татаренко І. Компетентність – вимога сучасності // Світло: науково-метод. інф. пізн.-освіт. часопис. – 1996. – №1. – С.57.
10. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. – М., 1972. – №6. – С.122-124.
11. Шубин Э.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. – М.:Просвещение, 1972. – 350 с.
12. Bachman Lyle F. and Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency // TESOL Quarterli. – 1982. – Vol. 16. – September. – № 3. – P.449-465.
13. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy // Richards J. and Schmidt R., (eds.) Language and Communication. – London: Longman, 1983. – P. 2-27.
14. Darling Hammond Z. Teacher professionalism and accountability // The education digest. – No.1. 1989. – Vol. 55.
15. Hadley A. Teaching Language Cultural in Context. – Boston: Heinle and Heinle Publishers, 1993. – 532 p.
16. Hymes D. H. On Communicative Competence // Sociolinguistics. Selected Readings. Great Britain: Penguin Books Ltd, 1972. 269-293p.

References:

1. Vasyliuk A. V. Profesiino-pedahohichna pidhotovka vchyteliv u Polshchi (1989 – 1997.) [Professional and pedagogical training of teachers in Poland (1989 -19970)]. K. [in Ukrainian].
2. Vladimirova T. E. Poklykani v spilkuvannia [Called to communicate] M. [in Ukrainian].
3. Yzuchenye professyonalnoi kompetentnosti pedahohov [Study of professional competence of teachers] . – Kaluha. [in Russian].
4. Inshomovna kompetentnist u konteksti formuvannia komunikatyvnoi kultury studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Kuchta.php> [Foreign language competence in the context of the formation of communicative culture of students in the process of learning a foreign language] (data of reference : 04.10.2021). [in Ukrainian].
5. Passov E.Y. Kontseptsyia kommunkatyvnoho obuchenya ynoiazыchnoi kulture v srednei shkole [The concept of communicative learning of foreign language culture in high school] M. [in Russian].
6. Postiine predstavnytstvo Ukrainy pry Radi Yevropy: Pro Radu Yevropy [Permanent Representation of Ukraine to the Council of Europe: About the Council of Europe] URL: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/about> [in Ukrainian].
7. Sepir E. Vybrani pratsi z movoznavstva ta kulturolohii [Selected works on linguistics and culturology] M. [in Ukrainian].
8. SovetEvropy. Evropeiskaia kulturna konventsia [Council of Europe. European Cultural Convention] URL: www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/018 [in Russian].
9. Tatarenko I. Kompetentnist – vymoha suchasnosti [Competence as a requirement of modernity] – 1996. – №1. [in Ukrainian].
10. Khomskiy N. Aspekty teoryy syntaksysa [Aspects of syntax theory] M. [in Russian].
11. Shubyn Э.Р. Yazykovaia kommunkatsyia y obuchenye ynostrанным yazykam [Language communication and teaching foreign languages] M.:Prosveshchenye [in Russian].
12. Bachman Lyle F. and Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency [in English].
13. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. London: Longman. [in English].
14. Darling Hammond Z. Teacher professionalism and accountability digest. [in English].
15. Hadley A. Teaching Language Cultural in Context. – Boston: Heinle and Heinle Publishers. [in English].
16. Hymes D. H. On Communicative Competence. Great Britain: Penguin Books Ltd. [in English].

УДК 378.048.2

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-211-219](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-211-219)

Матвєєва Катерина Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Миколаївський національний аграрний університет, вул. Георгія Гонгадзе, 9, м. Миколаїв, 54000, тел.: (051) 240-91-31, e-mail: matveeva@mnaeu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0974-3022>

Марченко Дмитро Дмитрович кандидат технічних наук, заступник декана з навчальної роботи інженерно-енергетичного факультету, доцент кафедри тракторів та сільськогосподарських машин, експлуатації і технічного сервісу, Миколаївський національний аграрний університет, вул. Георгія Гонгадзе, 9, м. Миколаїв, 54000, тел.: (051) 240-91-31, e-mail: marchenkodd@mnaeu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-0808-2923>

ПЕДАГОГІЧНІ НАВИЧКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. У більшості досліджень останніх років з проблем оцінки рівня професійної підготовки педагогів, в тому числі і вчителів іноземних мов, у якості основної критеріальної характеристики цього феномена виступає професійна компетентність. Вона представляє собою досить складне інтегративне психолого-педагогічне явище, що містить у собі, на думку різних дослідників, різні компоненти: власне психологічні (мотиваційний та поведінковий), когнітивні, методичні, полікультурні і т.п. Ряд авторів включають в якості безпосередніх складових професійно-педагогічної компетентності відповідні педагогічні навички. Інші дослідники при аналізі структури професійної компетентності педагогів припускають у ній наявність подібних навичок лише опосередковано, відводячи їм другорядну роль.

Таким чином, можна зробити висновок, що до сих пір не існує загальновизнаного визначення ролі та місця вироблення педагогічних навичок у процесі формування професійної компетентності викладачів. Можна припустити, що тільки виділення педагогічних навичок в її самостійну складову дозволить чітко й однозначно визначити їх значення в структурі цього інтегративного поняття. Це обумовлено, по-перше, тим, що підвищення професійної компетентності неможливо без продуктивної практичної діяльності. А вона, в свою чергу, багато в чому залежить від оволодіння відповідними навичками, без яких, навіть у випадку оволодіння знаннями й уміннями, така діяльність буде малоефективною. По-друге, нелінійна взаємодія надбаних професійних знань, умінь та навичок у процесі формування і вдосконалення професійної

компетентності викликає необхідність розглядати їх як самостійні, хоча й взаємопов'язані феномени. По-третє, навички можуть входити в різні компоненти професійної компетентності. Таким чином, професійні навички, в тому числі й педагогічні, відіграють самостійну і досить важливу роль у структурі професійної компетентності.

Ключові слова: педагогічні навички, компетентність, професійно-педагогічна компетентність, іноземна мова, порівняльний аналіз.

Matvyeyeva Kateryna Serhiivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Mykolayiv National Agrarian University, George Gongadze St., 9, Mykolayiv, 54000, tel.: (051) 240-91-31, e-mail: matveeva@mnaeu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0974-3022>

Marchenko Dmytro Dmytrovych Candidate of Technical Sciences, Deputy Dean for Academic Affairs of the Faculty of Engineering and Energy, Associate Professor of Tractors and Agricultural Machinery, Operation and Technical Service, Mykolayiv National Agrarian University, George Gongadze St., 9, Mykolayiv, 54000, tel.: (051) 240-91-31, e-mail: marchenkodd@mnaeu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-0808-2923>

PEDAGOGICAL SKILLS AS AN ELEMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Abstract. In most studies in recent years on the problems of assessing the level of professional training of teachers, including foreign language teachers, as the main criterion characteristic of this phenomenon is professional competence. It is a rather complex integrative psychological and pedagogical phenomenon, which contains, according to various researchers, different components: the actual psychological (motivational and behavioral), cognitive, methodological, multicultural, etc. A number of authors include relevant pedagogical skills as direct components of professional and pedagogical competence. Other researchers in analyzing the structure of professional competence of teachers suggest the presence of such skills only indirectly, giving them a secondary role.

Thus, we can conclude that there is still no generally accepted definition of the role and place of development of pedagogical skills in the process of forming the professional competence of teachers. We can assume that only the allocation of pedagogical skills in its independent component will clearly and unambiguously determine their importance in the structure of this integrative concept. This is due, firstly, to the fact that the increase of professional competence is impossible without productive practical activities. And it, in turn, largely depends on the acquisition of appropriate skills, without which, even in the case of mastering knowledge and skills, such activities will be ineffective. Secondly, the nonlinear interaction of acquired

professional knowledge, skills and abilities in the process of formation and improvement of professional competence makes it necessary to consider them as independent, although interconnected phenomena. Third, skills can be included in various components of professional competence. Thus, professional skills, including pedagogical, play an independent and very important role in the structure of professional competence.

Keywords: pedagogical skills, competence, professional and pedagogical competence, foreign language, comparative analysis.

Постановка проблеми. У більшості досліджень останніх років з проблем оцінки рівня професійної підготовки педагогів, в тому числі і вчителів іноземних мов, у якості основної критеріальної характеристики цього феномена виступає професійна компетентність. Вона являє собою досить складне інтегративне психолого-педагогічне явище, що містить у собі, на думку різних дослідників, різні компоненти: власне психологічні (мотиваційний та поведінковий), когнітивні, методичні, полікультурні і т.п.

Місце педагогічних навичок у структурі професійно-педагогічної компетентності не отримало однозначного розуміння в сучасній науковій літературі. З одного боку, їх можна вважати безпосередньою складовою вище згаданої компетентності. З іншого, - професійні навички можливо розглядати лише як другорядні елементи її різних перерахованих вище компонентів. У подібній ситуації невизначеності видається цікавим провести порівняльний аналіз позицій окремих дослідників з цього питання і спробувати обґрунтувати власне бачення ролі педагогічних навичок у структурі професійної компетентності на прикладі викладачів іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, роль різних педагогічних навичок як невід'ємної складової професійної компетентності викладачів, в тому числі і викладачів іноземних мов, не отримала повноцінного освітлення в сучасній науково-педагогічній літературі. Окремі відомості з даної проблеми є в роботах ряду дослідників (В. В. Баркасі, С. Бондар, М. Головань, І. О. Зимня, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова та ін.). У свою чергу, деякі автори (Г. А. Гринюк, С. Ю. Ніколаєва, Ю. А. Ситна, Н. К. Скляренко, Сисоєва Е.Е, Шамов А.Н. та ін.), досить докладно розглядаючи навички, необхідні для викладачів іноземних мов, не розглядають докладно їх роль у формуванні професійно-педагогічної компетентності цих осіб.

Поняття «компетентність» і його різні часткові варіанти (професійна компетентність учителя, мовна компетентність і т.п.) в останні роки одержали широке поширення в сучасній українській в сучасній вітчизняній науковій літературі педагогічній літературі, присвяченій проблемам підготовки учителів іноземної мови (В. В. Баркасі, С.В. Будаєв, Т. А. Гринюк, О. О. Заболотська, С. Ю. Ніколаєва, Н. К. Скляренко, Л. П. Смелякова та ін.). Саме поняття

«компетентність» в цілому можна трактувати як "Володіння знаннями, які дозволяють міркувати про що-небудь, висловлювати вагому, авторитетну думку" [1, 2]. Однак стосовно будь-якої професійної діяльності воно не отримало однозначного визначення в сучасній вітчизняній науковій літературі. Проблемам його тлумачення та використання в цій області, включаючи і педагогічну діяльність, присвячені спеціальні роботи (С. Бондар, М. Головань, І. Чемерис та ін.) Проте, майже всі фахівці погоджуються з тим, що компетентність, в тому числі й професійно-педагогічна компетентність - складне інтегративне явище, що включає в себе різні елементи. Порівняльний аналіз всієї сукупності цих різнорідних елементів, які пропонуються різними авторами (В. В. Баркасі, С. Бондар, І. О. Зимня, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, О. Я. Савченко, А. Хуторська, І. Чемерис та ін.) не входить у завдання нашої роботи. У цій статті розглядається, в першу чергу, місце педагогічних навичок у структурі професійної компетентності педагогів - викладачів іноземних мов. Ряд дослідників при визначенні компетентності вказують, що вона, в якості однієї із складових, безпосередньо включає в себе певні навички. Подібної точки зору дотримуються деякі західні (Дж.Рамен, Е. Шорт), російські (А. Хуторська) і українські (С. Бондар, М. Головань) автори. Так, Дж. Рамен розглядає компетентність як особливу здатність, необхідну для якісного виконання конкретних дій у конкретній предметній галузі. На його думку, компетентність включає в себе вузькоспеціалізовані знання і відповідні навички роботи, способи мислення та розуміння особистої відповідальності за результати своїх дій [3]. З подібною позицією згоден і М. Головань, який у якості одного з визначень компетентності пропонує наступне: «компетентність - це інтегративне утворення особистості, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, як обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних... ситуаціях...» [4].

Мета статті – визначення місця педагогічних навичок у структурі професійної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Більшість інших фахівців у визначення поняття «компетентність» безпосередньо навички не включають, але лише розуміють їх, як якусь другорядну складову цього феномену (В. В. Баркасі, П. П. Борисов, С. У. Гончаренко, О. М. Дахін, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова О. Я. Савченко, І. Чемерис та ін). Зазвичай в цьому визначенні вони згадують тільки про знання та уміння. Н. В. Кузьміна вперше запровадила в науковий обіг поняття "професійно-педагогічна компетентність". На її думку, - це "система знань та умінь педагога, які виявляються при вирішенні на практиці професійно-педагогічних завдань" [5]. У свою чергу, А. Гуржій та В. Гапон розуміють компетентність як сукупність знань та умінь, необхідних для професійної діяльності [6]. Разом з тим, С. У. Гончаренко, підкреслював, що вміння - це «засвоений суб'єктом спосіб виконання дій, який забезпечує сукупність набутих

знань та навичок» [7]. Таким чином, на думку більшості перерахованих вище авторів, навички лише частково включені в поняття компетентності.

Подібний підхід до визначення ролі навичок у структурі професійної компетентності передбачає виділення певних провідних структурних компонентів професійної компетентності, які, в свою чергу, містять в собі, іноді латентно, ті чи інші професійно- значущі навички. По відношенню до подібної диференціації думки фахівців дещо розходяться. Так, І. О. Зимняя вважає, що професійна компетентність включає мотиваційний (готовність до професійної діяльності), когнітивний та поведінковий (здатність проявити необхідну компетентність в реальних ситуаціях) компоненти [5]. Звідси безпосередньо випливає наявність певних професійних навичок у когнітивному та поведінковому компонентах професійної компетентності. Інший підхід до структуризації професійної компетентності пропонує В. В. Баркасі [1]. Розглядаючи структуру професійної компетентності учителів іноземної мови, вчена включає в неї наступні компоненти: соціальний, полікультурний, аутопсихологічний, когнітивно-технологічний і персональний. При цьому автор наголошує, що «першим компонентом професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов є когнітивно-технологічний» [8]. Саме когнітивно-технологічний компонент професійної компетентності викладачів іноземних мов, на думку дослідника, включає в себе більшість професійних навичок. У свою чергу, С. Бондар вважає, що в структурі професійної компетентності містяться: потребо-мотиваційна, когнітивна, операційно-діяльнісна, практична та рефлексивна складові [8]. І тут можна зробити висновки, що різні професійні навички входять до складу останніх чотирьох складових професійної компетентності.

Таким чином, в даний час у вітчизняній та світовій педагогіці та психології не існує єдиного підходу до визначення місця професійно значущих навичок у структурі професійної компетентності. Повною мірою це відноситься і до професійно-педагогічної компетентності викладачів іноземних мов. Ми вважаємо, що педагогічні навички викладача іноземних мов повинні, в першу чергу, включати в себе:

- навички володіння іноземною мовою;
- навички викладання іноземної мови;
- загальнопедагогічні навички.

Подібне диференціювання певною мірою можна співвіднести з компонентами професійної компетентності, виділеними різними перерахованими вище авторами. Так, навички володіння іноземною мовою і навички його викладання входять до когнітивно-технологічного компоненту професійно-педагогічної компетентності, виділеного В. В. Баркасі [9]. Вона під її технологічною складовою розуміє володіння різними педагогічними технологіями. Також, представляється можливим включити в когнітивний

компонент професійної компетентності, запропонований С. Бондар, навички володіння іноземною мовою [10]. Трохи складніше йде справа з загальнопедагогічними навичками. Деякі з них можуть входити як в когнітивний, так і в інші компоненти професійної компетентності, наприклад, в «практичний» (С. Бондар), «поведінковий» (І. О. Зимняя) або в «соціальний» (В. В. Баркасі). Можна припустити, що тільки виділення педагогічних навичок у самостійну складову професійної компетентності вчителів дозволить чітко й однозначно визначити їх значення в структурі цього інтегративного поняття. Це зумовлено, по-перше, тим, що підвищення професійної компетентності неможливе без продуктивної практичної діяльності. А вона в свою чергу, багато в чому залежить від оволодіння відповідними навичками, без яких, навіть у випадку оволодіння знаннями й уміннями, така діяльність буде малоефективною. По-друге, нелінійна взаємодія надбаних професійних знань, умінь та навичок у процесі формування і вдосконалення професійної компетентності зумовлює необхідність розглядати їх як самостійні, хоча і взаємопов'язані феномени. По-третє, як було показано вище, різні навички можуть входити в різні компоненти професійної компетентності. Таким чином, професійні навички, в тому числі й педагогічні, відіграють самостійну і досить важливу роль у структурі професійної компетентності [11].

Зрозуміло, що подібну конструкцію не можна назвати універсальною. Однак вона, принаймні, помітно спрощує докладний аналіз місця і ролі різних педагогічних навичок, як безпосередніх елементів професійної компетентності викладачів іноземних мов [12].

Розглянемо кожен з вищезазначених видів педагогічних навичок. У вітчизняній педагогічній науці особливу увагу формуванню навичок володіння іноземною мовою в процесі навчання стали приділяти в середині ХХ ст. Так, С. К. Фоломкина, пояснюючи це педагогічне явище, ще в 1950 р. писала, що репродуктивне володіння іноземною мовою включає в себе знання, уміння та навички, тобто «отримані мовні знання та уміння повинні бути доведені до ступеня автоматизації». Пізніше проблема класифікації та формування навичок володіння іноземними мовами та її окремі аспекти розглядалися в роботах цілого ряду фахівців (Г. А. Гринюк, С. Ю. Ніколаєва, Ю. А. Ситна, Н. К. Складенко, Сисоєва Е.Е., Шамов А.Н. та ін.) Це, в першу чергу, стосується перцептивних (техніка читання), слухових (фонетичних та інтонаційній слух), вимовних (артикуляційні та інтонаційні), та каліграфічних та орфографічних (техніка писання) навичок. В наш час подібні дослідження активно продовжуються.

Деяко менше уваги фахівці приділяють формуванню у студентів і учителів спеціальних навичок викладання іноземної мови. Як правило, це проблема фрагментарно і посередньо розглядається в дослідженнях з використання різних педагогічних технологій у сфері навчання іноземних мов (Ю. А. Ситна, Л. В. Сухова, А. Н. Шамов, А. Н. Щукін та ін.).

Що ж стосується загальнопедагогічних навичок, настільки необхідних учителям іноземної мови, то до них можна віднести традиційні в педагогіці навички викладачів: комунікативні, пов'язані з саморегуляцією та психологічною стійкістю, що забезпечують впевнене використання різних інформаційних технологій і т.п. Втім у цій галузі слід звернути особливу увагу на комунікативні навички. Це поняття може бути використане в двох значеннях. По-перше, у більш широкому сенсі воно пов'язане з педагогічною комунікацією у цілому, тобто із здатністю забезпечити ефективне педагогічне спілкування викладачів з учнями. По-друге, комунікативні якості та пов'язані з ними навички викладачів іноземних мов можна розуміти і в більш вузькому сенсі, тобто як здатність забезпечити іноземною мовою: «продукування текстів різної стильової та змістової спрямованості; переформулювання інформації без втрати чи спотворення сенсу; комфортність інтонації та високу швидкість мовлення» [13]. Таким чином, комунікативні навички викладачів іноземних мов можна віднести як до загальнопедагогічних навичок, так і до навичок володіння іноземними мовами і викладання іноземних мов.

Висновки. Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури показує, що в питанні визначення педагогічних навичок, як елементів професійної компетентності викладачів, в тому числі і учителів іноземної мови, у вчених немає єдиної думки. Можна припустити, що виділення педагогічних навичок у самостійну складову професійної компетентності вчителів дозволить чітко й однозначно визначити їх значення та функції в структурі цього інтегративного поняття.

Література:

1. Баркасі В.В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Баркасі Вікторія Володимирівна – Одеса : Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, 2004. – 183 с.
2. Бондар С. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: сутність та структура / С. Бондар // Освіта і управління. – 2007. – Т.10. – №2. – С. 93 – 99.
3. Головань М. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М. Головань // Вища освіта України. – 2008. – №3. – С. 23 – 29.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
5. Гуржий А. Методологічні засади оцінювання та прогнозування розвитку вищої освіти України / А. Гуржий, В. Гапон // Вища освіта України. – 2006. – №1. – С. 23 – 31.
6. Ніколаєва С.Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах / С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
7. Рамен Джон. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Джон Рамен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
8. Ситнов Ю.А. Грамматические навыки, знания и умения в свете теории когнитивизма / Ю.А. Ситнов // Иностраный язык в школе. – 2005. – №7. – С. 42 – 48.
9. Сухова Л.В. Коммуникативно-ориентированное обучение иностранному языку и языковая парасреда как его системообразующий фактор / Л.В. Сухова // Иностраный язык в школе. – 2007. – №4. – С. 15 – 18.

10. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції / І. Чемерис // Вища освіта України. – 2006. – №2. – С. 84 – 87.

11. Щукин А.Н. Новый метод интенсивного обучения / А.Н. Щукин // Иностранный язык в школе. – 2007. – №4. – С. 106 – 108.

12. Курепін В.М. Використання дистанційного навчання в освітньому процесі спеціальних груп закладів професійної (професійно-технічної) освіти / В.М. Курепін, Д.Д. Марченко // Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). – 2021. – № 2(2). – С. 73 – 83. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-2\(2\)-73-83](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-2(2)-73-83).

13. Матвєєва К.С. Напрямки роботи сімейного педагога у структурі територіального центру соціальної допомоги сім'ї та дітям / К.С. Матвєєва, Д.Д. Марченко, В.М. Курепін // Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). – 2021. – № 2(2). – С. 84 – 97. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-2\(2\)-84-97](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-2(2)-84-97).

References:

1. Barkasi V.V. (2004). *Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti v maybutnikh uchyteliv inozemnykh mov [Formation of professional competence in future teachers of foreign languages]*. Odessa : Pivdenoukrayins'kyu derzhavnyu pedahohichnyu universytet im. K.D. Ushyns'koho [in Ukrainian].

2. Bondar S. (2007). *Terminolohichnyy analiz ponyat' «kompetentsiya» i «kompetentnist'» u pedahohitsi: sutnist' ta struktura [Terminological analysis of the concepts of "competence" and "competence" in pedagogy: essence and structure]*. Osvita i upravlinnya [in Ukrainian].

3. Holovan' M. (2008). *Kompetentsiya i kompetentnist': dosvid teorii, teoriya dosvidu [Competence and competence: experience of theory, theory of experience]*. Vyshcha osvita Ukrayiny [in Ukrainian].

4. Honcharenko S.U. (1997). *Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv : Lybid' [in Ukrainian].

5. Hurzhyu A. (2006). *Metodolohichni zasady otsinyuvannya ta prohnozuvannya rozvytku vyshchoyi osvity [Methodological principles of evaluation and forecasting of higher education of Ukraine]*. Ukrayiny Vyshcha osvita Ukrayiny [in Ukrainian].

6. Nikolayeva S.YU. (2002). *Metodyka vykladannya inozemnykh mov u serednikh navchal'nykh zakladakh [Methods of teaching foreign languages in secondary schools]*. Kyiv : Lenvit [in Ukrainian].

7. Ramen Dzhon (2002). *Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyyavlenye, razvytye y realizatsyya [Competence in modern society: identification, development and implementation]*. Moscow : Koyto-Tsentr [in Russian].

8. Sytnov YU.A. (2005). *Hrammatycheskye navyky, znannya y umenyya v svete teoryi kohnytyvyzma [Grammatical skills, knowledge and abilities in the light of the theory of cognitivism]*. Ynostranny yazyk v shkole [in Ukrainian].

9. Sukhova L.V. (2007). *Kommunikativno-oryentirovannoe obuchenye ynostrannomu yazyku y yazykovaya parasreda kak eho systemoobrazuyushchyy faktor [Communicative-oriented learning of a foreign language and language parasreda as its system-forming factor]*. Ynostranny yazyk v shkole [in Ukrainian].

10. Chemerys I. (2006). *Novi vymohy do spetsialista: ponyattya kompetentnosti y kompetentsiyi [New requirements for the specialist: the concept of competence and competence]*. Vyshcha osvita Ukrayiny [in Ukrainian].

11. Shchukyn A.N. (2007). *Novyy metod yntensyvnoho obuchenyya [A new method of intensive training]*. Ynostranny yazyk v shkole [in Ukrainian].

12. Kurepin V.M. & Marchenko D.D. (2021). *Vykorystannya dystantsiynoho navchannya v osvith'omu protsesi spetsial'nykh hrup zakladiv profesiynoyi (profesiyno-tekhnichnoyi) osvity [The use of distance learning in the educational process of special groups of institutions of professional (vocational) education]*. Perspektivy ta innovatsiyi nauky (Seriya «Pedahohika», Seriya

«Psykholojiya», Seriya «Medytsyna») [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-2\(2\)-73-83](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-2(2)-73-83).

13. Matvyeyeva K.S., Marchenko D.D. & Kurepin V.M. (2021). *Napryamky roboty simeynoho pedahoha u strukturi terytorial'noho tsentru sotsial'noyi dopomohy sim"yi ta dityam [Directions of work of a family teacher in the structure of the territorial center of social assistance to families and children].* Perspektyvy ta innovatsiyi nauky (Seriya «Pedagogika», Seriya «Psykholojiya», Seriya «Medytsyna») [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-2\(2\)-84-97](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-2(2)-84-97).

УДК 373.31

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-220-230](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-220-230)

Михайленко Оксана Володимирівна здобувач вищої освіти, студент магістратури, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, вул. Гетьмана Полуботка, 53, м.Чернігів, 14013, тел.: (096) 102-39-76, e-mail: vladimirovna140799@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2518-5999>

Кміть Олена Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мов і методики їх викладання, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, тел.: (093) 500-58-40, e-mail: elenakmit64@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3396-7798>

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. В статті розглянуто актуальну проблему формування самоосвітньої компетентності учнів початкових класів. Розглянуто основні підходи до здійснення самоосвіти молодших школярів в контексті сучасних освітніх реформ, зокрема, особливу увагу приділено формуванню ціннісного ставлення здобувачів початкової освіти до самостійної освітньої діяльності. Доведено, що самоосвітня компетентність ґрунтується на досвіді самоосвітньої діяльності, прагненні учня молодших класів розширити свій освітній потенціал, підвищити рівень всіх своїх навчальних компетенцій. Обґрунтовано висновок про те, що залучення дитини до самоосвітньої діяльності сприяє розвитку її пізнавальної активності, викликає позитивні емоції за результатами проведеної навчальної роботи, значно підвищує самооцінку учня. Доведено, що самоосвітня компетентність формується на основі набуття досвіду самостійних спроб і досягнень в самоосвітній діяльності, вироблення власної індивідуальної системи навчання, поступового переходу від копіювання зразків самоосвіти до вироблення її власної моделі, включення самоосвіти в спосіб життя учня початкових класів. Показано, що залучення дитини до самоосвітньої діяльності сприяє розвитку її пізнавальної активності, викликає позитивні емоції за результатами проведеної навчальної роботи, значно підвищує самооцінку учня. Інтелектуальний, творчий розвиток школярів залежить від створених учителем умов, використаних методів і прийомів організації навчально-самоосвітньої роботи, вмілого педагогічного керівництва цим процесом тощо. Учитель початкової школи повинен чітко розуміти сутність навчальних дій, які становлять процесуальну основу такого виду діяльності, правильно й раціонально організувати роботу з формування комплексу загальнонавчальних

і самоосвітніх умінь з метою ефективного здійснення самоосвітньої діяльності молодшими школярами.

Ключові слова: самоосвітня компетентність, самоосвітня діяльність учнів, пізнавальна активність учнів, самоосвіта молодших школярів.

Mykhailenko Oksana Volodymyrivna Higher Education Applicant, Graduate Student, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Hetman Polubotok St., 53, Chernihiv, 14013, tel.: (096) 102-39-76, e-mail: vladimirovna140799@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2518-5999>

Kmit' Olena Volodymyrivna Candidate of Education, Associate Professor, Associate Professor of Languages and Methodology of their Teaching Chair, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Hetman Polubotok St., 53, Chernihiv, 14013, tel.: (093) 500-58-40, e-mail: elenakmit64@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3396-7798>

FORMATION OF SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

Abstract. The article considers the current problem of forming self-educational competence of primary school students. The main approaches to the implementation of self-education of primary school students in the context of modern educational reforms are considered, in particular, special attention is paid to the formation of the value attitude of primary school students to independent educational activities. It is proved that self-educational competence is based on the experience of self-educational activity, the desire of a junior student to expand their educational potential, to increase the level of all their educational competencies. The conclusion that the child's involvement in self-educational activities promotes the development of its cognitive activity, causes positive emotions as a result of educational work, significantly increases the student's self-esteem. It is proved that self-educational competence is formed on the basis of gaining experience of independent attempts and achievements in self-educational activity, development of own individual system of training, gradual transition from copying samples of self-education to development of its own model, inclusion of self-education. It is shown that the involvement of the child in self-educational activities promotes the development of its cognitive activity, causes positive emotions as a result of educational work, significantly increases the student's self-esteem. Intellectual, creative development of schoolchildren depends on the conditions created by the teacher, the used methods and receptions of the organization of educational and self-educational work, skillful pedagogical management of this process, etc. The primary school teacher must clearly understand the essence of educational activities that form the procedural basis of this type of activity, correctly and rationally organize work on

the formation of a set of general and self-educational skills in order to effectively implement self-educational activities by younger students.

Keywords: self-educational competence, self-educational activity of students, cognitive activity of students, self-education of junior schoolchildren.

Постановка проблеми. Соціальні, економічні, політичні зміни в сучасному суспільстві виявили необхідність якісних перетворень в суспільній свідомості, в системі освіти, націлених на підготовку майбутнього покоління до самостійності, активності, до управління власним розвитком. Головним завданням сучасної освіти є розвиток і формування особистості як суб'єкта діяльності; поступовий перехід від виховання до самовиховання й самоосвіти. Самоосвіта стає все більшою потребою суспільства і його громадян.

Лише готуючи особистість, здатну до самоосвіти, сучасна школа може реалізувати модель випускника, спроможного до самостійного розв'язання власних та глобальних проблем, здібного до творчості, саморозвитку та самореалізації. Розширення кругозору, пошук нових знань, розвиток умінь самостійного здобуття інформації стали нагальною потребою сучасності [1].

Однак шкільна практика показує, що учні не тільки початкової ланки, а й більш старшого віку не володіють самоосвітніми вміннями і не прагнуть до самостійної пізнавальної діяльності, а вчителі, в свою чергу, мають слабе уявлення про самоосвітню діяльність молодших школярів і тому не проводять спеціальної, систематичної роботи в цьому напрямку.

Вивчаючи проблему готовності до самоосвіти школярів, дослідники особливу роль відводять самостійній роботі учнів як на уроці, так і в позаурочний час. Звідси випливає завдання організації самостійної роботи учнів, розвитку в них самоосвітньої компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування самоосвіти молодших школярів в контексті сучасних освітніх реформ присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців – Л. Ю. Благодаренко, Н. В. Бухлової, А. К. Громцевої, О. Н. Кійло, Н. О. Скотаренко, Л. І. Смирнової, З. І. Цвинди, М. О. Челпанової, Р. Б. Черніної та ін. Попри наявність певних здобутків, практичне їх застосування свідчить про те, що необхідно підвищувати рівень розвитку самоосвітньої компетентності учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл та впроваджувати відповідні освітні технології.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні методик формування самоосвітньої компетентності учнів початкових класів

Виклад основного матеріалу. На підставі вивчення літературних джерел можна конкретизувати поняття самоосвітньої компетентності, під якою ми розуміємо інтегративну властивість особистості, що характеризується емоційно-ціннісним ставленням до саморозвитку й самоосвіти, комплексом знань щодо планування та реалізації самоосвітньої діяльності, знаннями про способи самовиховання; спрямованістю на безперервний саморозвиток [2].

Самоосвітня компетентність ґрунтується на досвіді самоосвітньої діяльності, прагненні учня молодших класів розширити свій освітній потенціал, підвищити рівень всіх своїх навчальних компетенцій. Внаслідок чого роль молодшої школи у формуванні ціннісного ставлення здобувачів початкової освіти до самостійної діяльності, до власної пізнавальної активності для безперервного особистісного розвитку набагато зростає.

У сучасній психологічній і педагогічній літературі можна виділити два основних напрямки в трактуванні «пізнавальної активності»: пізнавальна активність як діяльність (М. А. Данілов) і як якість особистості (Л. Г. Ковтун, Г. І. Щукіна). Ковтун розглядає пізнавальну активність як сукупність прагнень, умінь і волі учня. «Пізнавальна активність – вважає він, – це психологічна і практична готовність до діяльного, ініціативного перетворювального пізнання, що здійснюється при напрузі вольових зусиль» [3, С. 5].

Розглядаючи пізнавальну активність як активність, спрямовану на задоволення потреби з певною метою, засобами і прогнозованим результатом, можна говорити про діяльність, але, разом з тим, потреба, маючи таку характеристику як динамічність, може виникати, проявлятися і згасати з різним ступенем напруженості, яка залежить від індивідуальних психічних властивостей особистості.

У формуванні в учнів прагнення задовольняти свої пізнавальні потреби й інтереси шляхом самоосвіти основними рушійними силами є такі внутрішні протиріччя в їх різних поєднаннях:

1) між необхідністю вирішення тієї чи іншої пізнавальної або практичної задачі, що виникла в учня, і наявними у нього в даний момент знаннями (їх недостатністю);

2) між прагненням задовольнити пізнавальний інтерес, що з'явився, і обмеженими можливостями набуття цих знань в умовах шкільного навчання безпосередньо на уроці;

3) між досягнутим рівнем знань і новими (що виникають на цій основі) потребами в більш досконалих знаннях як передумові для більш глибокого вивчення даної дисципліни або суміжних галузей науки;

4) між прийомами пізнавальної діяльності, властивими шкільному навчанню, і засобами задоволення інших духовних потреб.

Однак для розвитку самоосвітніх умінь і підготовки молодших школярів до самоосвітньої діяльності пізнавальної активності недостатньо, оскільки вона може проявлятися лише при безпосередньому зовнішньому впливі вчителя і бути спрямована на засвоєння знань, їх закріплення і відтворення. Для розвитку самостійного, творчого початку, готовності до пошукової, дослідницької діяльності необхідна пізнавальна самостійність.

Сучасна компетентність учня передбачає оволодіння метазнаннями

методологічного характеру та самоуправлінням своєю діяльністю, що відбувається на рефлексивній основі. Метазнання забезпечують можливість розвитку пізнавальних та творчих здібностей учнів. Самоуправління особистості на основі постійної рефлексії забезпечує розвиток здібностей. Якість самоуправління визначається рівнем розвитку таких його стадій: самопізнання, самоусвідомлення, самовизначення, самоствердження, самовираження, самореалізації, саморегуляції.

У дидактичній літературі розкрито питання про показники сформованості у школярів пізнавальної самостійності. До них відносяться:

- вміння учня самостійно здобувати нові знання з різних джерел і здобувати нові вміння та навички як шляхом заучування, так і шляхом самостійного дослідження і відкриття;
- вміння використовувати набуті знання, вміння та навички для подальшої самоосвіти;
- вміння застосовувати їх в практичній діяльності для вирішення будь-яких життєвих проблем (М. І. Махмутов).

Досліджуючи проблему самоосвіти учнів, Л. Г. Ковтун прийшов до висновку, що формування в учнів самостійності, творчої активності сприяє більш самостійна поведінка і прагнення до самоосвіти. Звідси випливає, що рівень самоосвіти учнів знаходиться у взаємозв'язку з розвитком пізнавальної самостійності.

Процес навчання молодших школярів відбувається з різним застосуванням сил, пізнавальної активності та самостійності учнів. В одних випадках він має репродуктивний, відображальний характер, в інших – пошуковий чи творчий. Саме характер навчального процесу впливає на кінцевий його результат – рівень набутих знань, умінь, навичок, досвіду.

Оволодіваючи все більш складними інтелектуальними вміннями, учень починає проявляти інтерес до активного смислового орієнтування, що дозволяє йому навчитися самостійно розв'язувати проблему самоосвіти. Учень не лише оволодіває навичками самостійної пізнавальної творчої діяльності, самоорганізації, але й набуває звички систематично займатися самоосвітою. При цьому учень усвідомлює, що самоосвітня діяльність відрізняється від навчальної вже тим, що вона є пошуковою, а її результат – це розв'язання проблемних ситуацій.

Потреба в зовнішніх враженнях, на думку психологів, у молодшого школяра перетворюється в пізнавальні потреби, які є провідними для цього віку. Розвиток потреб молодшого школяра йде в напрямку все більшої усвідомленості і самоврядування.

До кінця початкового періоду навчання в учнів проявляються такі новоутворення: довільність, що характеризується умінням управляти своєю поведінкою, долати труднощі, рухатися до поставленої мети, шукати кращі шляхи її досягнення; рефлексія, яка визначається вмінням усвідомлювати свої дії,

аргументувати і доводити свою діяльність; внутрішній план дії, тобто вміння подумки планувати і виконувати деякі дії.

Як показують дослідження психологів, до кінця другого року навчання школярі вже усвідомлюють мету читання, посиленість вибору книг, потребу в самостійному читанні. 37-40% другокласників використовують книгу в навчальній діяльності за особистою ініціативою, без спеціального, систематичного навчання. Але більше 50% другокласників не можуть переносити знання і вміння, набуті в процесі читацької діяльності, в навчальну роботу з інших предметів.

У третьокласників є вже всі передумови для формування основ самоосвіти: вони можуть самі ставити перед собою мету читання; більшість з них усвідомлюють себе суб'єктом своєї діяльності. У частини школярів проявляються виборчі читацькі інтереси, тобто такі, коли дитина відчуває в певних книгах особистісну потребу, обумовлену як індивідуальною, так і суспільною необхідністю, вважає їх найбільш придатними для себе – для поповнення своїх знань, для своєї самодіяльності.

У молодшому шкільному віці формування мотивів, умінь і навичок самоосвітньої діяльності відбувається, на думку багатьох дослідників, через навчальну діяльність. Тому ми можемо говорити про навчально-самоосвітню діяльність, спрямовану на вирішення навчально-самоосвітніх завдань, що здійснюється в умовах застосування педагогічних засобів непрямого управління, орієнтованих на максимальне використання самоврядування особистості, результат якої сприяє розвитку особистості, її самовдосконаленню.

Позиція учня в самоосвітній діяльності – це позиція суб'єкта, що усвідомлює значимість цього процесу саме для нього. У ході самоосвіти відбувається збагачення власного досвіду особистості, яка не лише засвоює інформацію, а перетворює її, наповнюючи особистісно значимим смислом. Молодший школяр набуває досвіду спілкування з оточуючим світом, який розширює його можливості щодо активної творчої участі в житті суспільства. Набутий досвід стимулює подальше вдосконалення [1].

Формування вмінь здійснення процесу самоосвіти відбувається за певних умов. Спочатку учні оволодівають методикою роботи з різноманітними джерелами інформації, елементами пізнавальної діяльності (такими, як уміння аналізувати прочитане, робити свої висновки, уміти відстоювати власну точку зору, складати конспекти, тези тощо). Далі в самостійній навчально-пізнавальній діяльності з'являються елементи творчості, що досягається шляхом створення відповідних психологічних і педагогічних умов, які стимулюють виникнення та розвиток в учнів власне потреби в самоосвіті, прагнення до самореалізації, активності, самостійності [4].

Самоосвітня компетентність розглядається вченими як необхідна складова професійної компетентності та виявляється як інтегрована якість особистості, яка

характеризується наявністю певним чином структурованих та організованих знань, умінь і навичок, самоосвітніх мотивів, прагнень та інтересу до самовдосконалення, наявність досвіду самостійної діяльності, направленістю на здобуття освіти впродовж життя, ціннісних орієнтацій, що сприяють успішному вирішенню питань власної самореалізації, саморозвитку та самовиховання.

Самоосвітня компетентність – це інтегративна властивість особистості, що характеризується емоційно-ціннісним ставленням до саморозвитку й самоосвіти, комплексом знань щодо планування та реалізації самоосвітньої діяльності, знаннями про способи самовиховання; наявністю досвіду ефективного вирішення проблем саморозвитку, розробки й реалізації моделей підготовки учнів до самоосвітньої діяльності; спрямованістю на безперервний саморозвиток, розвиток якостей професіонала, самовдосконалення та самоосвіту в майбутній професії. Грунтуючись на досвіді зарубіжних і вітчизняних дослідників щодо визначення поняття «компетентність» та дослідженнях з теорії самоосвіти, самоосвітню компетентність особистості дослідниця Н. Коваленко розуміє як складну інтегративну властивість особистості, яка забезпечує готовність задовольняти індивідуальні і соціальні потреби пізнання нею дійсності на основі оволодіння знаннями, вміннями та навичками, методами діяльності та здобутого досвіду ефективно здійснювати систематичне самостійне набуття соціального досвіду людства [5].

Можна виділити три основні чинники важливості цієї компетентності:

- забезпечення освітньої мобільності учня, його готовності до освоєння програми загальної середньої та вищої освіти;
- розвиток особистісних якостей учня, який має здібності не тільки до подальшого розвитку своїх самоосвітніх навичок, але й готовність при необхідності змінити сферу своєї освітньої діяльності, що в світлі останніх подій у вітчизняній системі освіти є особливо актуальним;
- сприяння підвищенню якості роботи навчального закладу, що реалізує програму загальної освіти [5].

Беручи за основу дослідження багатьох авторів можна виділити наступні структурні компоненти самоосвітньої компетентності:

- мотиваційно-смісловий;
- когнітивний;
- організаційно-діяльнісний;
- оціночно-рефлексивний.

Мотиваційно-смісловий компонент передбачає потребу учня в самоосвіті, визначає позитивне ставлення й інтерес до самоосвітньої діяльності, забезпечує наявність самомотивації й усвідомлення як особистої, так і соціальної значущості самоосвітньої діяльності.

Когнітивний компонент має на увазі наявність системи знань (загальноосвітніх, предметних), умінь і навичок самоосвітньої діяльності, готовності й здатності до безперервної самоосвіти.

Організаційно-діяльнісний компонент являє собою володіння знаннями і вміннями планувати, організовувати й регулювати самоосвітній процес, використовувати сучасні методи пізнання, застосовувати результати самоосвітньої діяльності в конкретних ситуаціях навчальної діяльності.

Рефлексивний компонент полягає в здатності самоаналізу й самооцінки готовності до самоосвіти, адекватній оцінці результатів своєї самоосвітньої діяльності, володіння рефлексивними технологіями в галузі самоосвітньої діяльності.

Самоосвітня компетентність формується на основі набуття досвіду самостійних спроб і досягнень в самоосвітній діяльності, вироблення власної індивідуальної системи навчання, поступового переходу від копіювання зразків самоосвіти до вироблення її власної моделі, включення самоосвіти в спосіб життя учня початкових класів.

Самоосвітня компетентність ґрунтується на досвіді самоосвітньої діяльності, прагненні учня молодших класів розширити свій освітній потенціал, підвищити рівень всіх своїх навчальних компетенцій. Внаслідок чого роль молодшої школи у формуванні ціннісного ставлення здобувачів початкової освіти до самостійної діяльності, в усвідомленні ними особливої значущості самоосвітньої компетентності для безперервного особистісного розвитку багаторазово зростає.

Можна виділити три основні чинники важливості цієї компетентності:

- забезпечення освітньої мобільності учня, його готовності до освоєння програми загальної середньої та вищої освіти;
- розвиток особистісних якостей учня, який має здібності не тільки до подальшого розвитку своїх самоосвітніх навичок, але і готовність при необхідності поміняти сферу своєї освітньої діяльності, що в світлі останніх подій у вітчизняній системі освіти є особливо актуальним;
- сприяння підвищенню якості роботи навчального закладу, що реалізує програму загальної освіти [2].

Сучасній людині, особливо майбутньому студенту закладу вищої освіти, необхідно бути мобільним і вміти швидко адаптуватися до мінливих умов сучасного суспільства, що характеризується високим ступенем інформатизації, збільшенням кількості і швидкістю поширення інформації, що призводить до необхідності формування у нього навичок і умінь підтримувати на рівні і вдосконалювати свої освітні та навчальні навички. Отже, наявність сформованої самоосвітньої компетентності серед якісних характеристик учня вказує на його соціальну та особистісну зрілість.

Усвідомлення себе як особистості, визначення своїх ідеалів, життєвих планів є головною лінією розвитку спонукальних сил самоосвіти. Безпосередньо пов'язане з ними цілепокладання. Саме на цьому етапі в учнів формується самостійність, почуття свободи вибору та відповідальність за обраний шлях, пробуджується бажання досягти певної мети.

Основні завдання з формування учнів до самоосвіти розв'язуються саме на уроці. Необхідні суттєві зміни в організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, яка б стимулювала самоосвіту. По-перше, це підсилення уваги до внутрішньої мотивації діяльності школярів; по-друге, поступове виведення учнів на шлях творчої діяльності; по-третє, надання права кожній особистості обирати рівень засвоєння знань та способів діяльності; по-четверте, це систематична організація групового пошуку знань, що стимулює самостійну діяльність та дозволяє навчитися правильно її організувати.

Самостійна робота одна з найскладніших форм навчальної діяльності, тому учнів потрібно до неї готувати. Це можна робити за допомогою чітких стислих інструкцій, вказівок, показу зразка, колективної роботи.

Вміння добре спланувати і точно виконати самостійну роботу приходить до дітей не відразу. Чим більш творчий характер мають завдання вчителя, тим важче працювати учням, хоча інтерес до цієї роботи у них не зникає, а навпаки, зростає при правильній постановці завдань вчителем і його допомозі. Вчитель допомагає учням визначити тільки загальний порядок роботи, а конкретний її зміст на кожному етапі не відпрацьовується.

Самоосвітня компетентність учня буде повністю сформована лише в тому випадку, якщо він самостійно зможе визначити проблему, знайти шлях її вирішення самостійно або за допомогою певних знань, також здобутих самостійно. Дане завдання вирішується на заключному – самоосвіта – етапі формування самоосвітньої компетенції. На даному етапі самоосвіта стає переважаючою детермінантою особистісного розвитку учня. Його відмінність у загальному позитивному настрої учнів на самоосвіту, розвитку інтересу до використання умінь самоосвітньої діяльності в навчальному процесі, стабілізації інтересу до навчання. Самоосвітній етап вирішує завдання повної творчої самореалізації учнів початкових класів; задоволенню їх пізнавальних інтересів у навчальній діяльності; формуванню стійкої тенденції до подальшого розвитку творчої самостійності в шкільному житті; виробленню власної системи самоосвітньої діяльності та включення її в образ учня школи.

Нами було встановлено, що основними формами і методами педагогічної діяльності вчителя щодо формування в учнів початкових класів самоосвітньої компетентності мають бути: організація ігрової діяльності, використання проектного методу навчання і діалогового методу навчання. Також, при розвитку самоосвітньої компетентності молодших школярів велике значення набуває використання сучасних ІКТ-технологій і методів роботи.

Для формування у молодших школярів самоосвітніх умінь доцільно використовувати певні прийоми. Це, зокрема, розширення педагогічного поля, стимулювання допитливості, стимулювання пізнавального інтересу та активності, формування позитивної установки на пізнавальну активність, створення ситуації успіху.

Самоосвітня компетентність, по суті, виявляється в уміннях і навичках

самовдосконалення, навичках самостійної пізнавальної діяльності, метою якої виступає оновлення інтелектуального потенціалу відповідно до загальнокультурних і освітніх запитів суспільства, тобто в самоосвіті. Самоосвіта є визначальним фактором саморозвитку внутрішнього світу суб'єкта, стає необхідною частиною його життя. Отже, самоосвітня компетентність реалізується не тільки в результаті діяльності суб'єкта, але в ньому самому, дозволяючи перетворити себе.

Висновки. Залучення дитини до самоосвітньої діяльності сприяє розвитку її пізнавальної активності, викликає позитивні емоції за результатами проведеної навчальної роботи, значно підвищує самооцінку учня. Інтелектуальний, творчий розвиток школярів залежить від створених учителем умов, використаних методів і прийомів організації навчально-самоосвітньої роботи, вміння педагогічного керівництва цим процесом тощо. Учитель початкової школи повинен чітко розуміти сутність навчальних дій, які становлять процесуальну основу такого виду діяльності, правильно й раціонально організувати роботу з формування комплексу загальнонавчальних і самоосвітніх умінь з метою ефективного здійснення самоосвітньої діяльності молодшими школярами.

Література:

1. Бондар Л. А. Аналіз становлення проблеми інтеграції навчальнопізнавальної та самоосвітньої діяльності ХХІ ст. // Педагогіка вищої та середньої школи: [Зб. наук. праць]. Кривий Ріг, 2011. Випуск № 33. С. 478–487.
2. Бобрицька В. І. Дослідження проблеми формування самоосвітньої компетентності у майбутніх учителів у контексті євроінтеграційних процесів // Проблеми освіти в Польщі і в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 21-24 квітня 2009 р. Київ-Житомир. К. : КІМ, 2009. С. 306–316.
3. Коростіль Л. Самоосвіта школярів ХХІ століття // Управління освітою. 2015. № 2. С. 4–7.
4. Бондар С. П. Педагогічна технологія: становлення, термінологія, сутність, структура / Школа першого ступеня: теорія і практика. Переяслав-Хмельницький, 2002. 288 с.
5. Коваленко Н. В. Формування самоосвітньої компетентності учнів основної школи сільської місцевості: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09 «Теорія навчання». Суми, 2009. 292 с.

References:

1. Bondar, L. A. (2011). Analiz stanovlennja problemi integracii navchal'nopiznaval'noï ta samoosvitn'oï dij'al'nosti XXI st. [Analysis of the problem of integration of educational and self-educational activities of the XXI century]. *Pedagogika vishhoï ta seredn'oï shkoli - Pedagogy of higher and secondary school*, 33, 478–487 [in Ukrainian].
2. Bobric'ka, V. I. (2009). Doslidzhennja problemi formuvannja samoosvitn'oï kompetentnosti u majbutnih uchiteliv u konteksti evrointegracijnih procesiv [Research of the problem of formation of self-educational competence in future teachers in the context of European integration processes]. *Problemi osviti v Pol'shhi i v Ukraïni v konteksti procesiv globalizacii ta evrointegracii - Problems of education in Poland and Ukraine in the context of globalization and European integration: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, (pp. 306–316). Kiiiv-Zhitomir: KIM [in Ukrainian].

3. Korostil', L. (2015). Samoosvita shkoljariv XXI stolittja [Self-education of schoolchildren of the XXI century]. *Upravlinnja osvitoju - Education Management*, 2, 4–7 [in Ukrainian].

4. Bondar, S. P. (2002). Pedagogichna tehnologija: stanovlennja, terminologija, sutnist', struktura [Pedagogical technology: formation, terminology, essence, structure]. *Shkola pershogo stupenja: teorija i praktika - School of the first degree: theory and practice*, 288 in Ukrainian].

5. Kovalenko, N. V. (2009). *Formuvannja samoosvitn'oi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoli sil's'koï miscevosti [Formation of self-educational competence of students of primary school in rural areas]*. Extended abstract of candidate's thesis. Sumy: SumSU [in Ukrainian].

УДК 001.895

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-231-245](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-231-245)

Юлдашев Олексій Хашимович доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського та трудового права, МАУП, вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039, тел.: (044) 490-95-00, e-mail: youldashev_a@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-6624-3481>

ЧИ ПОТРІБЕН УКРАЇНІ НОВИЙ ПРЕЗИДЕНТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Президент в основу розвитку поклав потужну зброю,
яка здатна змінити світ - це освіта.
Президентський університет - це стратегічний образ того,
що ми повинні закладати в сучасну вищу освіту, науку, інновації та
розвиток суспільства. Можу з упевненістю сказати, що в Україні
починають формуватися професії, які створюють нову хвилю інновацій"
(Міністр освіти і науки України).*

Анотація. Освіта, з позицій суспільства, є основним засобом розвитку гуманістичної сутності людини. Це по-перше. По-друге, суспільство, держава забезпечує соціальний захист населення від безробіття шляхом надання освітніх послуг, підвищення його конкурентоспроможності на ринку праці. По-третє, відбувається задоволення потреб суспільства в продуктивній силі. Звичайно ж, щоб освіта стала такою цінністю, необхідно створити в суспільстві достатньо конкурентні умови для використання цієї сили. Інакше будемо формувати соціальний капітал для інших країн. Наявність згаданих умов необхідно для боротьби з міграцією, втратою «робочих рук», «витоком мізків». І ще важливий аспект державно-громадської цінності освіти. Вона є (у всякому разі, повинна бути) джерелом інноваційного розвитку економіки, інформатизації суспільства. Для того, щоб освіта стала такою, потрібна не просто її модернізація і / або інтеграція в європейський, світовий освітній простір. Необхідні нові підходи, перехід від традиційного підходу до інноваційної освіти, що забезпечує розвиток творчих здібностей, націленість на пошук і використання інновацій як в змістовному наповненні навчальних програм так і в засобах навчання.

Метою дослідження, результати якого викладені в даній статті, є розробка (на концептуальному рівні) моделі управління якістю освіти і науки, концепції їх реформування. Вищезазначена концепція може інтерпретуватися як одна з умов вирішення найважливішої державної проблеми - прогресуючого економічного і технологічного відставання України в області інновацій від високорозвинених держав. з усіма наслідками економічного і політичного характеру. Не менш

важливою проблемою, вирішення якої також залежить від ефективності, якості і прозорості вищої освіти в Україні, є проблема забезпечення сталого розвитку. Відомо, що катастрофи людство уникне через створення нешкідливих для біосфери ноотехнологій. Саме на це повинно бути спрямований потенціал освіти і науки України.

Авторами дослідження, результати якого подано в цій статті, розроблені і концепція освітньої діяльності, і проекти рішень найбільш важливих проблем. Це внутрішні і зовнішні проблеми життєдіяльності нашої держави. До внутрішніх, найбільш важливим, першочерговим ми відносимо дві проблеми: 1) мінімізація корупції в органах державної влади, зростання ефективності економічного управління і 2) судова реформа. На вирішенні цих проблем наполягають і громадяни країни, і наші зарубіжні партнери. Від розв'язання цих проблем залежить не тільки успішність країни (прихід зовнішніх інвестицій, підняття рівня життя людей), але і, скажемо прямо, її виживання. Щодо зовнішніх проблем, то найбільш важливими є: повернення окупованих територій, забезпечення безпеки, суверенітету і цілісності України.

Підходи до кардинального вирішення внутрішніх і зовнішніх проблем, що пропонуються нами - це низка тем, які могли б викладатися в рамках напрямів підготовки студентів університету майбутнього.

Ключові слова: освіта, гуманістична сутність людини, концепція освітньої діяльності, проекти рішень проблем, внутрішні і зовнішні проблеми життєдіяльності держави; мінімізація корупції в органах державної влади, зростання ефективності економічного управління; судова реформа.

Yuldashev Alexey Khashimovich Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Economic and Labor Law, IAPM, st. Frometivska, 2, Kyiv, 03039, tel .: (044) 490-95-00, e-mail: youldashev_a@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-6624-3481>

ABOUT THE CONCEPT OF THE PRESIDENTIAL UNIVERSITY OF THE FUTURE

Abstract. Education, from the standpoint of society, is the main means of developing the humanistic essence of man. This is the first. Secondly, society, the state provides social protection of the population from unemployment by providing educational services, increasing its competitiveness in the labor market. Third, society's needs for productive power are being met. Of course, for education to become such a value, it is necessary to create in society sufficiently competitive conditions for the use of this force. Otherwise we will form social capital for other countries. The presence of these conditions is necessary to combat migration, loss of "labor", "brain drain". And another important aspect of the state and public value of education. It is (at least, should be) a source of innovative economic development, informatization of society. In order

for education to become such, it is necessary not just to modernize and / or integrate it into the European, world educational space. New approaches are needed, the transition from the traditional approach to innovative education, which ensures the development of creative abilities, the focus on finding and using innovations both in the content of educational programs and in teaching aids. The purpose of the study, the results of which are presented in this article, is to develop (at the conceptual level) a model of quality management of education and science, the concept of their reform. The above concept can be interpreted as one of the conditions for solving the most important state problem - the progressive economic and technological backwardness of Ukraine in the field of innovation from highly developed countries. with all the consequences of economic and political nature. An equally important issue, the solution of which also depends on the efficiency, quality and transparency of higher education in Ukraine, is the problem of ensuring sustainable development. It is known that mankind will avoid a catastrophe by creating harmless to the biosphere nootechnologies. This is what the potential of education and science of Ukraine should be aimed at. The authors of the study, the results of which are presented in this article, developed both the concept of educational activities and draft solutions to the most important problems. These are internal and external problems of life of our state. To the internal, the most important, priority we include two problems: 1) minimization of corruption in public authorities, increasing the efficiency of economic management and 2) judicial reform. Both the citizens of the country and our foreign partners insist on solving these problems. The solution to these problems depends not only on the success of the country (the arrival of foreign investment, raising the living standards of the people), but also, frankly, its survival. As for external problems, the most important are: the return of the occupied territories, security, sovereignty and integrity of Ukraine. Approaches to the cardinal solution of internal and external problems offered by us are a number of subjects which could be taught within the directions of preparation of students of university of the future.

Keywords: education, humanistic essence of the person, the concept of educational activity, projects of the decisions of problems, internal and external problems of vital activity of the state; minimization of corruption in public authorities, increasing the efficiency of economic management; judicial reform.

Постановка проблеми. Для виявлення проблеми, яка є, згідно до теорії системного аналізу, різницею між бажаним (цільовим) і фактичним (наявним) станами, сформулюємо бажані цілі освіти і науки. Почнемо з визначення значущості, важливості освіти і науки. Будемо розрізняти цю категорію (значущість, важливість освіти і науки) у традиційному сенсі і у новітньому, в авторському, тобто, як це пропонуємо ми. Освіта, у традиційному сенсі, є, з позицій суспільства, основним засобом розвитку гуманістичної сутності людини. Це по-перше. По-друге, суспільство, держава забезпечує соціальний захист

населення від безробіття шляхом надання освітніх послуг, підвищення його конкурентоспроможності на ринку праці. По-третє, відбувається задоволення потреб суспільства в продуктивній силі. Говорячи про фактичний стан справ, слід зазначити, що в цілому, у тій чи іншій мірі, як кажуть «з горем навпіл» освіта досягає свого призначення у традиційному сенсі. Звичайно ж, щоб освіта стала хоча б у цьому сенсі ще більшою цінністю для держави, суспільства, необхідно створити хоча б достатньо конкурентні умови для використання вищезгаданої продуктивної сили. Інакше будемо формувати соціальний капітал для інших країн. Що, до речі, і відбувається зараз.

Тепер перейдемо до бажаного стану освіти і науки у новітньому, авторському сенсі, як то пропонуємо ми. *Освіта, в авторському сенсі, має інтерпретуватися як засіб, одна з умов вирішення проблем як національного, так і міжнародного масштабу.* Останні – це ті, що пов'язані зі світовими викликами. Про них пізніше. Що стосується проблем національного масштабу, то тут ми вирізняємо дві найважливіші проблеми, які стоять перед державою Україна. Перша - це проблема прогресуючого економічного і технологічного відставання України в області інновацій від високорозвинених держав. Друга проблема полягає у організаційно-управлінському провалі, а саме: у величезній корупції у владі і найнижчому за ефективністю (можна стверджувати від'ємному) рівні управління з боку держави усіма економічними процесами. Звідси випливають усі негативні наслідки економічного і політичного характеру. До економічних наслідків належать низький рівень життя населення, міграція працездатної його частини для роботи в інших країнах, «витік мізків» тощо. До політичних наслідків низького рівня державного управління слід віднести наявні порушення територіальної цілісності України, подальші загрози її суверенітету, національній безпеці.

Чи стали освіта і наука дієвим засобом вирішення вищезазначених проблем, які стоять перед Україною? Звісно, ні, про що свідчить жахливий стан в країні, що стався як результат не вирішення, а навпаки, все більшого поглиблення згаданих проблем. Тому правомірною слід вважати постановку задачі реформування освіти і науки, а точніше, організації управління зазначеними об'єктами, розробку концепції цього реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Програмні завдання в сфері освітньої політики та шляхи їх реалізації досліджували В. Андрущенко, Л. Губерський, С. Квіт, В.Кремень, А. Кузнецов, К. Левківський, В. Лутай, Г. Михайлюк, І. Совсун та інші. Методологічні аспекти організації і управління освітньою галуззю розкривають В.Аверьянов, К. Александров, В. Бабкін, В. Бакуленко, В. Бебик, В. Корсак, В. Тертичка, Ю. Шемшученко, Т. Stoner і інші.

Як показує аналіз робіт названих авторів та інших вчених, багато хто з них розглядав зв'язок розвитку освіти і науки з подальшим розвитком українського суспільства, переходом країни до інноваційної економіки, інформатизації суспільства, соціального розвитку. В практичному плані було прийнято рід

законодавчих актів (Закон про вищу освіту та ін.), програмних документів (зокрема, Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті). У той же час, досліджуючи вищезазначені питання, багато вчених обмежуються визначенням тих чи інших понять, класифікацій, принципів, називаючи отримані результати теорією. Якщо це так, то можна говорити про голод на розробки методичного рівня, які визначали б «ЩО» і, головне «ЯК» робити. Саме концептуальні положення здійснення певної діяльності (в даному випадку, освітньої) повинні містити відповіді на ці питання. На основі цих відповідей і повинен ґрунтуватися розвиток державної освітньої політики, яка може бути визначена як форма, а самі концептуальні положення інтерпретуватися як зміст організації освітньої (наукової) діяльності. Саме в симбіозі такого змісту і форми і могло б полягати «поєднання форми і змісту освітньої політики», здійснення «ефективного перерозподілу функцій і повноважень між центральними органами державної влади та навчальними закладами». А це те, що вимагає Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті.

Метою дослідження, результати якого викладені в даній статті, була розробка (на концептуальному рівні) моделі організації управління якістю освіти і науки, концепції їх реформування.

Виклад основного матеріалу. З численних повідомлень у ЗМІ відомо, що в зараз в Україні планують створити президентський університет. На його будівництво (будівництво будівлі) планується витратити понад 7 млрд. Сформульовано освітні напрямки, за якими буде здійснюватися освітній процес Президентського університету. це: інформаційні технології; кібербезпека і штучний інтелект; нанотехнології; аерокосмічні технології; біотехнології і науки про здоров'я; енергетичні технології; глобалізація та міжнародні комунікації. Старт освітнього процесу, заявив міністр освіти і науки посилення - 1 жовтня 2023 року. Президентський університет, сказав далі він, повинен відповідати всім трендам навчання [1]. Разом з тим, можна тільки шкодувати, що питання створення університету пов'язується не з розробкою концепції його функціонування, а, перш за все, з будівництвом будівлі, відбором викладачів та абітурієнтів. Ми ж пропонуємо концепцію освіти нової якості, спрямовану на вирішення найважливіших проблем, що стоять перед країною. Але спочатку продовжимо розмову про недоліки підходу, до створення університету, що намітилися. Ми не згодні і з тим, що для занурення в світовий освітній простір досить почати навчання «або в третю тижні вересня або 1 жовтня», «як у всьому світі». Вважаємо, що коли кажуть про занурення в світовий освітній простір, то під останнім доцільно розуміти а) світові знання в той чи іншій предметній галузі, накопичені людством за всю його історію і б) знання найновіші. Мова повинна йти про освітні технології, що призводять до забезпечення доступу студентів до вищезазначених знань і генерування ними приросту знань. І це не гасла, не абстракція. Ми можемо запропонувати конкретні шляхи вирішення

даного завдання. Далі. За великим рахунком, недостатньо навіть відповідати «всім трендам, які сьогодні є в світі». Якщо говорити про освіту світового рівня, яка повинна бути визнаною всім світом, то, у буквальному сенсі, такої немає. Є загально визнані зразки – Кембридж, Оксфорд, Гарвардський, Стенфордський університети, які вирізняються тим чи іншим параметром. Освіта у вищих навчальних закладах завжди розглядалася як самоціль, яка чи не кожним закладом освіти вирішується автономно. На Заході, коли хочуть підкреслити престижність навчального закладу, то згадують видатні постаті, які навчалися там. Але ж що тут особливого? Деякі любителі статистики кажуть, що з окремих бійцівських клубів вийшло більше мільярдерів, ніж серед випускників самих відомих вишів. Вважаємо, що в сучасних умовах, умовах таких глобальних викликів як термоядерна війна, накопичення величезного арсеналу найнебезпечнішої зброї, в т.ч. хімічної, яка теж може винищити «все і вся» (яскравий приклад – нинішня пандемія – COVID-19), вичерпання не поновлювальних ресурсів, питної води на планеті, глобальне потепління тощо – вимагають вже не автономності у навчанні, не освіти заради освіти, а координації освітньої діяльності в масштабах усього світу. Саме в цьому – в утвердженості необхідності спрямування освіти на вирішення проблем сучасності і міг би полягати УКРАЇНСЬКИЙ ОСВІТЯНСЬКИЙ ТРЕНД. Це якраз те, що ми могли б задати в сфері освіти і науки і це те, чого немає ще в світі. Світ рухається іншим шляхом, який ми позначаємо як в значній мірі формальний, бюрократичний. Яскравий приклад - Болонський процес. За задумом його авторів, цей процес направлений на «зближення і гармонізації систем освіти країн Європи в рамках Болонської угоди з метою створення єдиного європейського простору». Однак зазначене зближення відбувається, на нашу думку, у формальний спосіб: шляхом забезпечення єдності кваліфікацій, запровадження єдиних форм освітнього процесу, системи обліку й оцінки знань, впровадження кредитно-модульної системи тощо. Відомо, що "Лісабонська стратегія", складовою якої став Болонський процес, мала на меті розв'язання проблеми "Європейського парадоксу". Його сутність полягає у тому, що «світове лідерство Європи у виробництві інтелектуальних знань (освітніх послуг, наукових публікацій) не зумовлює домінуючі економічні позиції в сучасному глобалізованому світі». Європа дедалі більше відстає в економічній конкуренції не тільки від США та Японії, а й особливо від Китаю, "азійських тигрів". Але ця ситуація не була виправлена. Болонський процес не спрацював. Насмілимося стверджувати, що зближати і гармонізувати системи освіти країн Європи, будувати Європейський простір вищої освіти потрібно було не тільки на основі запровадження Європейської рамки кваліфікацій, а й на суттєвому підвищенні якості освіти. Саме це призвело б до зростання якості інтелектуальної складової в економічній сфері. А роль саме цієї складової в економічній конкуренції невпинно зростає.

Між тим, ніхто ні в Європі, ні в нашій країні, у дійсності, не може відповісти на питання: а що ж таке ЯКІСТЬ ОСВІТИ, як визначити, виміряти якість підготовки фахівця. І ця безпорадність буде продовжуватися доти, доки на повному серйозі будемо обговорювати не дійсні, а псевдо проблеми, маніпулювати назвами кваліфікацій вищої освіти. Чи настільки приципова назва того чи іншого кваліфікаційного рівня – кандидат наук чи доктор філософії? Адже, коли ми говоримо про видатних вчених, то розрізняємо їх не за рівнем кваліфікації – (доктор, професор, магістр), чи належністю до того чи іншого вузу, а за їх ВНЕСОК У ЗМЕНШЕННЯ ЕНТРОПІЇ, за їх науковими результатами. Саме за таблицю періодичних елементів нам відоме прізвище Менделєєв; Ніколу Теслу згадуємо і за розробку двигунів перемінного току, що підштовхнули промислову революцію, і дивлячись на будь-який радіо, телепристрій, які зараз нас оточують. Але ж мало хто знає, чи є названі вчені (як і багато інших новаторів) професорами чи докторами наук. Не це важливо. До цих питань ми ще повернемося.

Зараз акцентуємо, що рівнятися на «світові зразки» в освіті і науці – є не дуже правильним. Було б правильніше нам самим задати свій національний тренд. І цей тренд міг би якраз і полягати, у визначенні «ЩО» і «ЯК» робити. Необхідно випереджати, а не безперервно (точніше, безуспішно) наздоганяти Захід, як ми це намагаємося робити на протязі всієї історії нашого існування. Розробка і реалізація власного тренда національної освіти в Україні - ось що має стати (це все до того) **метою** створення президентського університету.

Далі. Вважаємо, що не дуже доцільно і готувати студентів за перерахованими вище напрямками. Особливо, якщо мається на увазі використання існуючих традиційних технологій в процесі навчання. А це (намір використати традиційні технології) швидше за все так, оскільки про перехід до нових інформаційних навчальних технологій нічого не сказано. Будівля з мармуровими сходами, величезними аудиторіями – скоріш за все буде. Мабуть, навіть без сумнівів. Але технології все ж такі набагато важливіші. Тому університет майбутнього стане таким дійсно, якщо готувати в ньому будуть не за напрямками, які зазначені, і не за традиційними технологіями.

Чому саме підготовка студентів за зазначеними вище напрямками в університеті майбутнього не доцільна? Тому, що за цими напрямками підготовка вже ведеться і у дублюванні її навряд чи є сенс. Візьмемо для прикладу перший напрямок запропонованої підготовки - інформаційні технології. Відповідні проблеми, зокрема, проблему створення нового покоління високих наукоємних інформаційних технологій - інтелектуальних інформаційних технологій, успішно вирішує Міжнародний Центр інформаційних технологій і систем НАН України. Якість спеціалістів, які готуються за зазначеними напрямками визнана в країні і за кордоном. Що стосується галузевих інформаційних технологій - то за ними також чи не кожен вуз вже готує фахівців. Наприклад, Київський національний

економічний університет (з його філіями в областях) займається загальноекономічними, бухгалтерськими інформаційними технологіями; торгово-економічний університет (зі своїми філіями в Україні) - відає інформаційними технологіями в сфері торгівлі; кібербезпекою, проблемами штучного інтелекту; нанотехнологіями опікуються вищі навчальні заклади правоохоронних органів, політехнічні університети країни; аерокосмічними технологіями займається Національний авіаційний університет. Він уклав угоду про створення регіонального інноваційно-космічного кластера «Полісся». Учасники угоди активно співпрацюють у вирішенні завдань якісної підготовки фахівців і проведення наукових досліджень саме в галузі космічних систем і технологій. Що стосується біотехнологій, науки про здоров'я, енергетичних технологій - то це медичні університети, Інститут загальної енергетики НАН України, Навчально-науковий інститут енергетики. «ХПІ» визнано кращим технічним університетом України в світовому рейтингу; глобалізація та міжнародні комунікації - компетенція університету фінансів та міжнародної торгівлі, Інституту міжнародних відносин і т.д.

У діючих перерахованих і інших вузах накопичено великий практичний досвід, склалися відповідні наукові школи, працюють кваліфіковані кадри. Чи є сенс дублювати все це на рівні університету майбутнього? Тим більше, що в разі появи додаткових потреб в тих чи інших фахівцях, будь-який з перерахованих вузів може без труднощів набрати необхідну кількість студентів. Це не є проблема. Перенести ж все це різноманіття в один університет, під «одну кришу» - це високий шанс на одержання ефекту Даннінга-Крюгера. Грандіозна задумка може обернутися не менш грандіозним провалом.

Все це обумовлює потребу у виявленні такого напрямку освітньої діяльності, за яким не дублювався б жоден вуз України. Це по перше. По друге, такий напрямок мав би бути вкрай потрібний для країни. З цією метою було б доцільно оголосити конкурс на розробку концепції освітньої діяльності президентського університету - університету майбутнього, як його називають.

У даній статті розглядається одна з можливих альтернатив такого роду концепції. За аналогією з Леніним, котрий виголосив 100 років тому фразу, що стала крилатою - «є така партія», наважимося заявити про те, що є такі напрями навчання, якими (як самостійними) не займається жодна установа вищої освіти (УВО) України. Разом з тим, вони (напрямки) мають бути не тільки, як можна так сказати, рідкісними, а й надзвичайно важливими, такими, від розвитку яких залежить доля нашої країни.

При визначенні напрямів освіти, які б відповідали зазначеним вимогам, ми виходили з нагальних і найскладніших проблем, а отже і цілей (цілі це дзеркальне відображення відповідних проблем) суспільства, а також з ідей їх вирішення, які також пропонуються нами. Згадані проблеми ми поділяємо на внутрішні і зовнішні, сьогоdnішні і перспективні. До внутрішніх сьогоdnішніх відносяться,

перш за все, як вже частково зазначалось, технологічна відсталість виробництва, падіння, розвал економіки, зубожіння населення, масштабна трудова міграція, відтік «мозків» тощо. Причина цих перерахованих (внутрішніх сьогоднішніх) проблем полягає тільки в одному – неякісності, непридатності (для переходу на сучасні ринкові умови господарювання) ДІЮЧОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ, зокрема, державної виконавчої влади - міністерств і відомств. Економістів, юристів у нас (да і у світі) готують пре достатньо. Але ж економіка – це, образно кажучи, вчення про ефективність, яка, в свою чергу, є результатом, свого роду оцінкою якості економічного управління, його ОРГАНІЗАЦІЇ. Право (законодавство) може закріплювати «цементувати» будь-яку організацію. І якісну, і неякісну. А хто ж тоді відповідає за ЯКІСНІСТЬ організації управління, управлінської діяльності? Ніхто. Стверджуємо, що ключовими питаннями - питаннями побудови якісної організації, побудови ефективного некорупційного управління як самостійним напрямом освіти ніхто майже не займається. А саме це і є головним у забезпеченості якості і економічного управління, і правової, юридичної форми як такої, а отже і економіки у цілому. Організація управління це, з однієї сторони – слабка ланка управління, а з другої вирішальна, замінивши яку можна забезпечити якісну роботу усього ланцюга. На практиці чи не в кожному міністерстві, відомстві діють центри реформування, вдосконалення управління, по суті, його організації. Цій же задачі присвячено функціонування центрів реформування, що створені у складі Кабінету Міністрів, Президента України. Однак вони діють, по перше, автономно, умовно кажучи, кустарним способом. По друге, відсутня методологія, відповідь на питання «як» це робити. Отже, робота центрів реформування, вдосконалення управління ніяк не координується, ні методологічно, ні організаційно. Хоча центри реформування Кабінету Міністрів, Президента України могли б здійснювати такого роду координацію. Але вони ніяк не пов'язані зі згаданими галузевими утвореннями і теж діють самі по собі. Результат такого реформування, вдосконалення – вочевидь. Топчемося на місці, щоб не сказати деградуємо (в економічному сенсі), корупція у владі зростає, державний бюджет усі роки незалежності розкрадається у дуже значних масштабах, що постійно зростають.

Неефективність, можна стверджувати, відсутність належного економічного управління, ефективних управлінських технологій, а також організаційних умов, які б виключали б корупцію у владних структурах - і обумовлюють потребу у запровадженні вищезгаданого напряму освіти – ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ПРОЕКТУВАННЯ засобів державного управління. Ці, сьогоднішні проблеми є водночас і перспективними.

Другий напрямок підготовки (мається на увазі вже вирішення зовнішніх проблем) – це ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ. Загальновизнаним є той факт, що існуюча організація світопорядку, яка побудована по закінченню другої світової війни, у сучасних

умовах, нинішніх викликах не є ефективною. Вона (існуюча організація) не може досягти своїх цілей – забезпечення світової безпеки. Необхідність реформування існуючої організації світопорядку теоретично давно обґрунтована. На зміну теорії міжнародних конфліктів, яка ґрунтувалася на конфлікті ідеологій, висунуто концепцію конфлікту релігій, культур, цивілізацій. (Самуель Гантінгтон та ін.). Остання концепція виходить з першочерговості вищезазначених факторів у посиленні агресії у світі, що може призвести до термоядерної війни.

Більш ніж переконливим фактом необхідності докорінної зміни, вдосконалення організації світового правопорядку, є ситуація що склалася на сьогодні в Україні – коли Російська Федерація анексувала Крим і окупувала Донбас. Ніякі заходи, що приймаються існуючими міжнародними інститутами забезпечення безпеки не вирішують (і не здатні в принципі вирішити) безпрецедентну практику порушення світового правопорядку. Саме тому мова має йти не про часткове вдосконалення організації світового правопорядку, а про моделювання принципово іншого, кардинальну зміну існуючого.

Таким чином, йдеться про два напрямки освіти: I. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ПРОЕКТУВАННЯ засобів державного управління і II. ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ.

Це щодо сьогоднішніх внутрішніх і зовнішніх проблем. Але є, як зазначалось, і перспективні цілі розвитку освіти і науки. Перспективні не в сенсі віддаленості їх досягнення (робота над ними потрібна вже сьогодні і зараз), а в плані відповіді, що ми будемо робити, коли побудуємо не корупційну, ефективну організацію управління. Зрозуміло, що цей процес – процес побудови організації управління – нескінченний. Відомо, що вдосконаленню немає меж. Крім того нові виклики, нові проблеми потребують адекватних відзвигів. Але є і дійсно перспективні цілі розвитку освіти і науки. Коротко скажемо про них - про перспективні, більш високі цілі. Це: 1) побудова в Україні інформаційного суспільства, суспільства знань (інакше країна залишається сировинним додатком у «золотого мільярда», а в кінцевому рахунку, як впливає з висновків закордонних аналітичних центрів, - нам загрожує розвал і зникнення з карти Землі. Як відомо, є вже сценарій цього. І не один; 2) сталий розвиток, тобто це екологія, знову таки, виживання.

Особливу значущість набуває завдання побудови в Україні суспільства знань у сучасний період – в період Четвертої промислової революції (Індустрія 4.0), яка передбачає новий підхід до виробництва, заснований на масовому впровадженні інформаційних технологій в промисловість, масштабній автоматизації бізнес-процесів і поширенні штучного інтелекту. Е.Тоффлер називає головні етапи розвитку, еволюції людей з моменту їх відділення від тваринного світу, - «хвилями» [2]. Постіндустріальне суспільство він відніс до третьої «хвилі».

Щодо побудови в Україні суспільства знань, переходу до Індустрії 4.0 (суспільства третьої «хвилі»), то засобом цього в нашій країні мають стати

реформовані на наукових засадах українська освіта і наука, а основою стратегії реформування, розвитку освітньо-наукового комплексу – концепція, що пропонується.

Паралельно могло б розвиватися і господарське законодавство, що регламентує виробничо-господарські відносини. Відповідні господарсько-правові норми мають бути спрямовані на стимулювання розвитку інноваційних ресурсів, які у подальшому будуть визначати дійсну вартість підприємств на ринку. Як свідчить сучасна виробнича практика, саме інновації, новітні технології, об'єкти інтелектуальної власності, створені й використовувані на підприємстві – це сховані економічні резерви. Ці резерви, інтелектуальний потенціал – мають стати найважливішою можливістю збільшення ринкової вартості та конкурентноздатності підприємства.

Стосовно реформування вищезазначеного освітньо-наукового комплексу. Система підготовки як фахівців вищої освіти так і вищої кваліфікації безнадійно застаріла. Щодо перших (фахівців з вищою освітою). Випускники вузів виходять з установи вищої освіти (УВО) з дипломом і набором формальних знань. Чому формальних? Тому що, як правило, вони вже на виході випускника є застарілими. Диплом залишається, а от знання все в більшій мірі втрачають цінність в зв'язку з експоненціальним прогресом в якості технологій. Це свідчить про те, що в освіті потрібно щось інше - те, чому в університеті традиційного типу не вчать. Трохи втішитися може лише тим, що на Заході університети теж критикують рівно за те ж саме, причому дістається і найпрестижнішим навчальним закладам, таким як Оксфордський, Гарвардський, Стенфордський університети. Світ змінюється так швидко, що не можна з точністю визначити, які саме знання знадобляться сьогоднішнім студентам через декілька років. Дуже проблемно гарантувати, що та чи інша інформація не втратить своєї актуальності.

Якщо це так, то, можливо і не слід прагнути зробити це. В рамках концепції реформування, в якості альтернативи традиційному процесу навчання, пропонуємо якісно інший підхід до підготовки фахівців. Це інноваційний, так званий компетентнісний підхід, сутність якого в тому, що в процесі навчання акцент робиться не стільки на засвоєння суми відомостей (знань), скільки на напрацювання таких умінь, які дозволяли б майбутнім фахівцям визначати свої цілі, виявляти і аналізувати проблеми, розробляти альтернативи їх вирішення, приймати рішення і діяти в типових і нестандартних ситуаціях.

Основна ідея цього підходу полягає в тому, що головним результатом освіти стають не окремі знання, вміння і навички, а ЗДАТНІСТЬ і ГОТОВНІСТЬ людини до ефективної та продуктивної діяльності. Підкреслимо, що знання це лише складова компетентності, але самі по собі вони ще не роблять людину компетентним. Компетентність - це характеристика, що дається людині в результаті оцінки ефективності /результативності його дій, спрямованих на вирішення певного кола значущих для спеціалістів певної галузі завдань /

проблем.

Компетентнісний підхід забезпечує розвиток творчих здібностей, націленість на пошук і використання інновацій. Він полягає як в змістовному наповненні навчальних програм так і у вдосконаленні процесу навчання.

Стосовно першого (змістовного наповнення навчальних програм). Безумовно, ідея надання студенту найактуальнішої, найсвіжішої, найважливішої інформації не відкидається. Навпаки, саме з такою інформацією ми пропонуємо пов'язати категорію ЯКОСТІ ОСВІТИ. До речі, бюрократи від освіти правильно сформулювавши завдання - підвищити її якість, так і не сказали, а що це таке. Ні законодавство про освіту, ні численні програмні документи, стратегії, місії, які розробляють Міністерство освіти і науки, а в основному, НАЗЯВО (Національне агентство забезпечення якості освіти) - не дають чітку конструктивну відповідь, **ЩО ТАКЕ ЯКІСТЬ ОСВІТИ**. Проте масштабно розписується найулюбленіший предмет бюрократії - **КОНТРОЛЬ** - його форми, види, структури для реалізації. Створений новий спеціальний орган - Національне агентство забезпечення якості вищої освіти за Законом про вищу освіту «перебирає» на себе всі основні функції контролю. Що ж стосується якості освіти - то цю сутність (якість освіти) бюрократи віддали на відкуп «низам» - вузам, викладачам. Нехай там вони розбираються, займаються якістю освіти. Для всього цього звели в культ «університетську автономію». Самі ж бюрократи були і залишаються лише контролерами, але ніяк не методологами (хоча вони не без претензій на це). Але вузам, як і викладачам теж не дуже потрібна дійсна якість в освіті. Вузам цікава університетська автономія лише з точки зору самостійного розпорядження фінансами і нічим більше. Для самозбереження вузи намагаються «зробити свій рейтинг» шляхом заповнення численних паперів, що безперервно надходять від бюрократів-контролерів, але ніяк не впливають на якість освіти. Перевіряючи (від контролерів) також не обтяжують себе якістю. Вони можуть лише допомогти (якщо їх правильно зустріти і проводити) заповнити численні форми, запропоновані «зверху». А викладачам що - написав собі конспект років двадцять тому, і з того часу теж тільки «контролюй», але вже ... студента.

Основні ідеї вдосконалення змісту навчальних програм, по суті, забезпеченню дійсної якості освіти, полягають, як було сказано, перш за все, в тому, що ці програми мають складатися **ПОВНІСТЮ** з новітніх положень, наукових розробок у відповідній предметній сфері життєдіяльності. Саме таку інформацію зможуть забезпечити розвинена наука. Як? За рахунок реформування організації науково-дослідного процесу, а також процесу атестації фахівців вищої кваліфікації (кандидатів наук, докторів наук). Неважливо, як називати фахівця вищої кваліфікації - кандидатом наук або доктором філософії, доктором наук. Головне, що він вчений. А таким здобувач кваліфікації вченого зможе бути визнаним тільки, скажімо, через півроку після оприлюднення одержаних результатів (час для встановлення зворотного зв'язку), в т.ч. (а, можливо, і перш за все) через їх використання у навчальних програмах, після найширшого

ознайомлення з одержаними науковими результатами усіх студентів, усіх інших бажаючих з усього світу. Передбачається створення автоматизованого Банку наукових результатів, в якому в автоматичному режимі буде відбуватися перевірка ступеню новизни цих результатів, а також передача їх у навчально-дослідні центри (навчально-дослідний центр). Чому саме центр, а не центри (УВО, НДІ – науково-дослідний інститут)? А тому, що ми впевнені - мережі автономних навчальних (да і наукових) закладів – вже давно вичерпали себе – перетворилися із засобу корисного для людей, споживачів освітніх послуг, інновацій – у засіб користі «для себе». Ці заклади живуть своїм життям, а первісне їх призначення давно стало навіть не другорядною задачею. Тому вони – це позавчорашній день. У той же час бурхливі глобальні зміни навколишнього світу, з однієї сторони, поява Всесвітнього павутиння (Всесвітньої мережі) – Інтернету, а також Покоління Z, що не уявляє життя без інтернету, народилося вже зі сторінками у соцмережах і задає запитання не вчителю, а Гуглу чи Siri – з іншої – створили необхідність і актуальність переходу до принципово інших сучасних технологій навчання і розробки нововведень.

Щодо подальшої долі наукових результатів. Усі вузи, усі викладачі зобов'язані або включити і використовувати ці результати у навчальному процесі, або аргументувати відмову робити це. Таким чином здобувач наукового ступеню стане відомий світу як вчений вже не за папіром (дипломом), а саме за ті наукові результати, які він привніс у світ.

Саме такий порядок реформування процесу атестації кадрів вищої кваліфікації дозволить вирішити дві важливі задачі. По перше, це якість навчальних програм, навчального процесу. Ці програми, навчальні матеріали будуть уявляти собою за змістом набір останніх наукових досягнень (а це – основна ознака якості навчального процесу, освіти).

Друга задача, на вирішення якої спрямована концепція реформування атестації – це якість самих наукових результатів. Недобросовісні здобувачі наукового ступеню завжди намагаються утаємничити свої наукові результати від широкої громадськості, провести дисертацію як секретне дослідження, захистити її у закритій спецраді тощо. Звісно, що порядок, який пропонується, суттєво зменшить чисельність здобувачів за рахунок відсікання тих, хто йде в науку за дипломом, а не одержанням наукових результатів. А, водночас, підвищиться якість наукових результатів.

Відносно другого параметру якісної освіти - вдосконалення процесу навчання. За допомогою сучасних інформаційних технологій стає можливим залучення у навчальні програми, навчальний процес не тільки сучасні наукові результати, а й усі знання, накоплені людством за усі часи його існування. У найближчий час не будуть великим секретом технології, що використовувалися при побудові єгипетських пірамід або Стоунхенджу. В рамках авторської концепції оцінена потенційна можливість засвоєння і корисного використання

знань накопичених людством (на сьогодні ступінь засвоєння і корисного використання знань накоплених людством складає менше одного процента). запропоновані організаційні параметри для управління даним процесом.

Стосовно «ЯК» вчити. Безумовна відмова від «знанієвого підходу», який зараз повсюдно (за деякими виключеннями) використовується і в школах, і у вишах. Згідно авторської концепції, основна увага в процесі підготовки фахівців повинна приділятися виробленню у студента здатності знаходити інформацію про нові продукти, технології, використовувати її в практичній сфері, виявляти і реалізовувати можливості інноваційно-екологічного розвитку суспільства. При формуванні такої здатності основна увага повинна приділятися не тільки інформації про об'єкти пізнання (технології, процеси), а й засобам доступу до неї, понятійному апарату системного аналізу, умінням аналізувати ситуацію у відповідній предметній області (на підприємстві, в галузі, регіоні). Потрібно вміти виявляти дійсні проблеми і формулювати ідеї щодо їх вирішення. Тобто, мова йде про формування компетентності, вироблення творчого, проблемно-орієнтованого підходу.

Висновки. Нинішній спосіб підготовки фахівців через систему відособлених, автономних структур – навчальних закладів добігає кінця. Нові глобальні виклики вимагають вже не автономності у навчанні, не освіти заради освіти, а підвищення якості і координації освітньої діяльності в національному вимірі, масштабах усього світу. У зв'язку з цим на питання: «Чи потрібен Україні новий президентський університет», ми даємо негативну відповідь. Український освітянський тренд міг би полягати в утвердженості необхідності спрямування освіти на вирішення проблем сучасності.

Вважаємо за доцільне розглядати освіту, вищу освіту як один із засобів вирішення найважливіших проблем, які стоять перед державою Україна. Стратегія розвитку освітньо-наукового комплексу України повинна бути спрямована на вирішення проблем підвищення якості освіти і науки, перетворення їх у засіб переходу до четвертої промислової революції. Цілі освітньої Стратегії - забезпечення накопичення креативного, високоякісного людського капіталу як головного драйверу налагодження виробництва інновацій, їх масової генерації – можуть бути реалізовані за допомогою авторської концепції реформування організації освіти і науки. При цьому найбільший ефект може бути досягнутий за умови функціонування (розвитку) цих сфер як взаємопов'язаних складових єдиної організації управління освітою і наукою. Якщо обидві ці складові представити у вигляді відповідних систем (а кожна система, згідно системного аналізу, може бути описана у термінах трійки (вхід, процес і вихід), то «вихід» науки (наукові результати) має бути пов'язаний з «входом» в освіту. А це навчальні програми, навчальні матеріали (освітянські стандарти). Навчальний процес має трактуватися як процес нарощування нових знань. Різниця між набутими знаннями і знаннями початковими, якими володів абітурієнт - складає

той приріст, який має бути оцінений для визначення кваліфікації випускника – бакалавр, магістр (доктор філософії).

На побудову системи навчання, нової якості спрямована нова освітня парадигма, концепція підвищення якості освіти, яку ми пропонуємо. В рамках цієї концепції сформульовано визначення якісної (інноваційної) освіти. Запропоновано конструктивні засоби для ОЦІНКИ її якості і розвитку, а також механізм побудови відповідної управляючої системи, що дозволяє нарощувати якість освіти і науки, забезпечує отримання синергетичного ефекту. Останнє (механізм побудови відповідної системи, що дозволяє нарощувати якість освіти і науки) потребує окремого розгляду, що ми і плануємо зробити у наступних публікаціях.

Література:

1. В Украине создадут президентский университет будущего, – Зеленский // <https://news.obozrevatel.com/politics/v-ukraine-sozdadut-prezidentskij-universitet-buduschego-zelenskij.htm>
2. Тоффлер Э. Третья волна/ Э.Тоффлер. М., ООО «Фирма Издательство АСТ», 1999, 784 с.

References:

1. V Ukraine sozdadut prezidentskij universitet budushhego, – Zelenskij [In Ukraine, a presidential university of the future will be created]. Retrieved from <https://news.obozrevatel.com/politics/v-ukraine-sozdadut-prezidentskij-universitet-buduschego-zelenskij.htm> [in Ukrainian].
2. Toffler, Je. (1999). Tret'ja volna [The third wave]. Moscow: ООО «Firma Izdatel'stvo AST» [in Russian].

Журнал

«Наукові інновації та передові технології»

*(Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*

Випуск № 2(2) 2021

Підписано до друку 07.10.2021 р.
Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2. Наклад 100 прим.

Видавець:

Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»
Свідоцтво серія ДК №4957 від 18.08.2015 р., Андріївський узвіз, буд.11, оф 68, м. Київ, 04070.

Підготовлено рекламним агентством
«GoToPrint» Адреса, Україна, Київська обл., м. Київ, вул. Льва Толстого, 63
тел.+38073 996 46 57, +38050 771 27 31, e-mail: gotoprint@gmail.com